



**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE DİL OLGUSUNUN
SOSYOLOJİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN HÜSEYİN AYGÜL

**TEZ DANIŞMANI:
PROF.DR. HÜSEYİN BAL**

ISPARTA, 2008

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

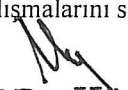
Gönderen : Sosyoloji..... EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / ~~DOKTORA~~** Programı öğrencisi
Hasan Hüseyin Akdoğan..... tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.

Tez Adı Değişikliği **YAPILDI / ~~YAPILMADI~~**


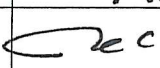
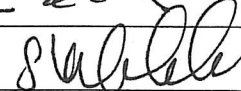
08/01/2008
Tarih


Prof. Dr. Hüseyin BAL
Sosyoloji Bölümü Başkanı
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 08/01/2008 Salı
günü saat 10:00 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Türk Modernleşme Sürecinde
Sil. Öğrenim Sosyolojisi Analizi
konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile aşağıdaki kararı
almıştır.

KABUL RED DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	<u>Prof. Dr. Hüseyin BAL</u>	
Üye	<u>Yrd. Doç. Dr. Ümit AKÇA</u>	
Üye	<u>Yrd. Doç. Dr. Suat KOCUKEREM</u>	
Üye		
Üye		

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**

Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI : Tarih: Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

MADDE-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk döneminde gerçekleşmiş olan Türk Dil Reformu'nun, Türk modernleşme sürecinde ve Türk ulusal kimliğinin kuruluş sürecinde oynamış olduğu rol, analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında soruları, görüşleri ve önerileriyle yardımını esirgemeyen ve değerli katkılarda bulunan tez danışmanım Prof.Dr. Hüseyin BAL'a, bana çalışma boyunca yol gösteren, bu sürecin tamamlanmasına katkıda bulunan başta Yrd. Doç. Dr. Ümit AKÇA ve Yrd. Doç. Dr. Suat KOLUKIRIK hocalarıma, üzerimde emeği bulunan diğer bölüm hocalarıma, çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen İlker AYSEL ve Sadettin ÖZDEMİR arkadaşlarıma, katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi tarafından desteklenen bir projedir (Proje No: 1356-YL-06). Bu projeyi destekleyen Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi Başkanlığına da teşekkür ederim.

Ayrıca, en zor anlarımda sabır ve destekleriyle ilerlediğim canım ANNEM ve BABAM'a teşekkür ederim.

HASAN HÜSEYİN AYGÜL
OCAK-2008

ÖZET

Türk Modernleşme Sürecinde Dil Olgusunun Sosyolojik Analizi

Hasan Hüseyin Aygöl

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, 325 Sayfa, Ocak 2008

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin BAL

Bu tezin amacı, Cumhuriyet'in ilk döneminde gerçekleşmiş olan Türk Dil Reformu'nun, Türk modernleşme sürecinde ve Türk ulusal kimliğinin kuruluş sürecinde oynamış olduğu rolü analiz etmektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, araştırmanın alanı ve kapsamı hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Batı'da modernleşme, ulusçuluk, ulus-devlet, dil gibi olgular ele alınarak açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, aynı olguların Türkiye'deki durumu ortaya konulmuştur. Bunun için Atatürk'ün "Nutuk" adlı eserinden alınan metinler, kutular içinde, metnin anlamsal bütünlüğü göz önünde bulundurularak yazıya aktarılmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Her iki bölüm içinde, ulus-inşa sürecinde sıklıkla vurgulanan sosyal dil mühendisliği gibi bir kavramlaştırmadan yola çıkarak, dilin modernleşme ve milliyetçilik politikaları açısından taşıdığı önem dikkate alınmıştır. Ayrıca bu bölümle ilgili olarak Türk Dil Kurultay Müzakere Zabıtları ve Tezler, Türk Dil Kurultay Kılavuzları gibi çeşitli tarihsel belge ve dokümanlar içerik olarak değerlendirilmiş, özetler halinde kurultaylarda yapılan konuşmalar ve sunulan tezler çalışma içinde verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Atatürk'ün bir lider olarak bu süreçteki etkisi ve rolü üzerine, özellikle birincil kaynaklara gidilerek; Nutuk, Söylev ve Demeçler, Atatürk Tamim Telgraf ve Beyannameler ve diğer eserlerden alınan metinler üzerinde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi tekniği ile değerlendirmeler yapılmıştır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmış, bu sürece ilişkin olarak bazı yargılara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Ulusçuluk, Ulus-Devlet, Dil, Kültür, Kimlik, Türk Dil Kurumu, Güneş-Dil Teorisi

ABSTRACT**Sociological Analysis of the Phenomenon of Language During the Process of
Turkish Modernization****Hasan Huseyin Aygul**

Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology,
Master Thesis, 325 Pages, January 2008

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Huseyin BAL

The aim of this thesis is to analyze the role of the Turkish Language Reform, which took place in the early years of the Republic, during the period of Turkish modernization and the emergence of the Turkish national identity.

In the first chapter of the study, some information is given concerning the field and scope of the study. In the second chapter of the study, such phenomena as modernization in the West, nationalism, nation state, language were discussed and described. As for the third chapter of the study, the position of the same phenomena in Turkey was studied. Therefore, taking their semantic integrity into consideration, the texts which were taken from Ataturk's "Speech" were written down in boxes and evaluations were made. In both chapters, the importance of the language with regard to the modernization and nationalism was considered through the concept of social language engineering which was emphasized during the period of nation building. Besides, various records and documents such as Turkish Language General Assembly Discussion Records and Thesis, Turkish Language General Assembly Guides which are relevant to this chapter were evaluated as regards their content, and the speeches which were made at the general assembly as well as the presented thesis were included in summaries in this study. In the fourth chapter of the study, using content analysis technique which is one of the qualitative research methods and especially benefiting from the primary resources, evaluations concerning the effect and role of Ataturk as a leader in this process were made on the texts taken from the Speech, Discourses and Statements, Ataturk's Circular Letters, Telegrams, and Declarations as well as other works. In the last chapter, a general assessment was made and several conclusions related to this process were drawn.

Key Words: Modernization, Nationalism, Nation-State, Language, Culture, Identity, Turkish Language Association, Sun-Langu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv

1. BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI	2
1.1.Araştırmanın Amacı.....	2
1.2.Araştırmanın Önemi	3
1.3.Araştırma Problemi.....	3
1.3.Araştırmanın Metot ve Teknikleri	4
1.3.1.İçerik Analizi Tekniği.....	6
1.3.2.Araştırma Verilerini Elde Etme ve Değerlendirme	14
1.5. Evren- Örneklem.....	17

2. BÖLÜM

2. BATI'DA MODERNLEŞME, ULUSÇULUK VE DİL	18
2.1. Batı'da Modernleşme Süreci.....	18
2.1.1. Modernleşmenin Tarihi.....	18
2.1.2. Modernleşmenin Analizi.....	29
2.1.3. Değerlendirme	34
2.2. Batı'da Ulusçuluk ve Ulus-Devlet.....	37
2.2.1. Ulusçuluğun Tarihi Gelişimi	37
2.2.2. Modernleşme ve Ulusçuluk	49
2.2.3. Marksizm ve Toplumsal Kuramda Ulusçuluk	58
2.2.4. Kimlik “Biz” ve “Öteki” Bağlamında Ulusçuluk.....	62
2.2.5. Irkçılıktan Faşizme Ulusçuluk.....	65
2.2.6. Kültürel Politikalarla Ulusçuluk ve Ulus-Devlet.....	67
2.2.7. Değerlendirme	68
2.3. Modernleşme ve Ulusçuluk Politikalarında Dil Olgusu	70
2.3.1. Toplum ve Kültür Bağlamında Dil	71
2.3.2. Ulus-İnşa Süreci ve Dil Politikaları	74
2.3.3. Aidiyet Duygusu: Kimlik ve Dil.....	78
2.3.4. Irkçı Bir Söylem Olarak Dil.....	80
2.3.5. Sosyal Mühendislik Aracı Olarak Dil.....	81

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, ULUSÇULUK VE DİL.....	84
3.1. Türkiye'de Modernleşme.....	92
3.1.1. Modernleşen Türkiye: Siyasal Alan	92
3.1.2. Modernleşen Türkiye: Hukuksal Alan.....	116

3.1.3 Modernleşen Türkiye: Toplumsal-Kültürel Alan	123
3.1.4. Modernleşen Türkiye: Ekonomik Alan	134
3.1.5. Modernleşen Türkiye: Fikirsal Alan.....	145
3.1.6. Değerlendirme	153
3.2. Türkiye’de Ulusçuluk	156
3.2.1. Siyasi Arayışlar ve Türkçülük	156
3.2.2. Osmanlıcılık ve Türkçülük	165
3.2.3. Cumhuriyet Dönemi Ulusçuluk Politikaları	169
3.2.4. Türk Ulusçuluğunun İrkçi Söylemleri	181
3.2.5. Türk Ulusçuluğu ve Aidiyet Duygusu	182
3.2.6. Değerlendirme	185
3.3. Türkiye’de Dil Politikaları.....	187
3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dil Tartışmalarının Kısa Tarihçesi	187
3.3.2. Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikaları ve Dil	192
3.3.3. Dilin Kurumsallaşma Süreci: Türk Dil Kurumu.....	202
3.3.4. Dil Reformuna Eleştiriler ve Eleştirilere Cevaplar.....	247
3.3.5. Değerlendirme	251

4. BÖLÜM

4. ATATÜRK’ÜN SÖYLEMLERİYLE MODERNLEŞME, ULUSÇULUK VE DİL.....	256
4.1. Modernleşme Sürecinde Dil ve Alfabe Reformu	256
4.2. Modernleşme ve Türk Dil Kurumu.....	278
4.3. Modernleşme ve İbadet Dili.....	287
4.4. Modernleşme ve Dil.....	294
4.5. Millet ve Milliyetçilik Bağlamında Türk Dili.....	295
4.6. Özleştirme ve Türk Dili	300

5. BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	306
EK.....	314
KAYNAKÇA.....	316
ÖZGEÇMİŞ.....	325

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Dil bilinçli olarak meydan getirilmiş, toplumsallaşmış bir semboller sistemidir. İnsan, dil ile duygu ve düşüncelerini başkasına aktarır. İnsanın hüküm vermesi, mukayese etmesi, akıl vermesi ve seçim yapması her ne kadar düşüncenin işlevi olsa da, düşünce de dilden bağımsız var olamaz. Hiç kuşkusuz dil, sosyal yaşam için de çok önemli bir unsurdur. Dil sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda yurttaş olmanın da en önemli göstergesidir. Siyasal katılımımızda, eğitim süreçlerinde, kültürel değerlerimizi öğrenmemizde, bir grubun mensubu olmamızda, düşüncelerimizi ifade edebilmemizde vb. birçok alanda, dilin işlevselliğini görebiliriz. Dil, aynı zamanda ulus-devletler için önemli bir unsur haline gelebilmekte, ulusal kimliğin kazanılması, kültürün gelecek nesillere aktarılması gibi işlevleri gerçekleştirebilmektedir.

Modernleşme sürecinin değişik açıklamaları mevcuttur. Fakat bunların ana hattı, 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan modernleşme kuramının sosyal ilerleme ile özdeşleştirilmesi; yani her toplumun devir ve coğrafi duruma bağlı olmaksızın kapsamlı bir evrensel sürece, geri kalmışlıktan uygarlığa doğru sürüklenmesi olgusudur. Bu olgulardan birisi de “ulus-devlet”tir. Ulus ve ulusçuluk söylemleri de buna dayalı olarak modern bir olgu olarak ele alınmaktadır. Ulusçuluk söylemlerini modernleşme ile birlikte açıklamaya çalışan birçok düşünür için ulus yapay bir olgudur. Bu yüzden modern dünyada ulusal kimlikler yeniden tanımlanmakta, günün gerekliliklerine göre değiştirilmektedir. Bu durum ise, ulus-inşa süreci olarak ifade edilmektedir. Ulus-inşa süreçlerinde birçok ülkede görülen “dil planlaması”, “dil düzenlemesi”, “dil mühendisliği” gibi kavramlaştırmalar, modern ulus-devlet yapılanmasını oluşturmayı amaçlamaktadır. Bunun için dil merkezi bir konuma sahip olup, hem modernleşme hem de ulusçuluk politikaları için önem taşımaktadır. Dilin bu değiştirme, dönüştürme ve toplumu yeninden inşa etme sürecine dilin sosyal mühendislik rolü diyebiliriz.

Artık modern dünya da insanlar, sadece ait oldukları çevre ile değil, daha geniş yığınlarla yaşamak zorundadırlar. Genişleyen pazarlar ve ulus-devlet yapılanmaları olarak sınırların çizilmesi gibi söz konusu durumlar, bireyleri hem yurttaş olarak hem de

bir birey olarak belirli sınırlılıkların içine doğru çekmekte, böylelikle belirli ortaklıkları zorunlu kılmaktadır. Bu durum modernliğin tekdüzeliğinin bir zorlayıcı gücü olarak da dikkat çekmektedir. Bu tekdüzeliği sağlayabilmenin en önemli unsuru ise dildir. Bu yüzden ülkeler bilinçli olarak dile müdahale ederler. Var olan yazılı ve kültür dillerini basitçe “düzeltme” ve standartlaşmadan tutun, birbiriyle örtüşen lehçeler karmaşasından bu tür diller oluşturulmasına ve ölü ya da neredeyse tükenmiş dillerin diriltilmesine (fiilen yeni dillerin icat edilmesi anlamına gelir) kadar uzanabilecek olan dil politikaları vardır.

İşte tam bu noktada, Türkiye’de Cumhuriyet dönemi kültürel politikalardan biri olan Türk Dil Reformu, hem modernleşme hem de ulusçuluk politikaları bakımından önem kazanmaktadır. Alfabe değişikliği ile başlayan bu süreç, Türk Tarih Kurumu’nun çalışmalarıyla devam etmiş, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi ve Türk Dil Kurumu’nun dilde “sadeleştirme” ve “özleştirme” çabalarıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Atatürk’ün “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış, hatta onu aşmış” bir ülke olarak görmek istediği Türkiye için, uygulanan bu kültürel politikalar, modern ulus-devlet yapısını oluşturmak için yürütülen çalışmalardı.

1. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI

1.1. Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet’in ilk döneminde (1923-1938), Türk Dil Reformu’nun Türk modernleşme sürecinde ve Türk ulusal kimliğinin kuruluş sürecinde oynamış olduğu rolü analiz etmektir. Ulus-inşa sürecinde sıklıkla vurgulanan sosyal dil mühendisliği gibi bir kavramlaştırmadan yola çıkarak, dilin modernleşme ve milliyetçilik politikaları açısından taşımış olduğu önem dikkate alınacaktır. Çalışmada modernleşme, ulusçuluk, ulus, ulus-devlet, dil gibi olgular ilişkilendirilerek, Batı ve Türkiye bağlamında karşılaştırmalar yapılarak ele alınacak, özellikle birincil kaynaklara gidilerek; Nutuk, Söylev ve Demeçler, Atatürk Tamim Telgraf ve Beyannameler, Türk Dil Kurultay Müzakere Zabıtları ve Tezler, Türk Dil Kurultay Kılavuzları gibi çeşitli tarihsel belge ve dokümanlar içerik olarak değerlendirilecektir.

1.2. Araştırmanın Önemi:

Bu araştırmanın verileri;

1. Türk Dil Reformu'nun modernleşme, ulusçuluk, ulus-devlet süreçlerindeki rolünün anlaşılmasında ve bir model olarak modern ulus-devlet yapılanmasının cumhuriyet dönemi ulus-inşa sürecinde uygulanan politikaların açıklanmasında,
2. Atatürk'ün bir lider olarak bu süreçteki oynamış olduğu rolün bilinmesinde,
3. Bu alanda araştırma yapanlara katkıda bulunmasında önem arz etmektedir.

1.3. Araştırma Problemi:

Kültürel politikalarından biri olan Türk Dil Reformu'nun, Türk modernleşme ve uluslaşma süreçlerindeki etkisi nedir? Bu etkinin toplumsal olarak yansımaları nasıl olmuştur? Atatürk'ün bir önder olarak bu süreçlerde oynamış olduğu rol nedir?

Alt Problemler:

1. Toplumsal bir olgu olarak dilin; modernleşme, ulusçuluk, ulus-devlet, ulus gibi kavramlar açısından taşımış olduğu roller ve işlevler nelerdir? Kültür, kimlik, aidiyet duygusu, ırkçılık gibi farklı alanlar da dil nasıl kullanılmaktadır?
2. Modernleşme, ulusçuluk ve dil politikaları neden bir ulus-devlet için gereklilik ve zorunluluk arz eder?
3. Türkiye'de modernleşme sürecinin tarihsel gelişimi nedir? (Türkiye'de modernleşme süreci dediğimiz zaman ne anlamalıyız?) Türkiye'de modernleşme sürecinde gerçekleştirilen reformlar nelerdir? Batı ile karşılaştırıldığında benzerlikler ve farklılık arz eden durumlar nelerdir?
4. Türkiye'de ulusçuluk hareketlerinin tarihsel gelişimi nedir? Ulusçuluk politikaları olarak karşımıza çıkan reformlar nelerdir? Ulusçuluğun modernleşme süreci ile etkileşimi nedir? Batı ile karşılaştırıldığında benzerlikler ve farklılıklar arz eden durumlar nelerdir?
5. Türkiye'de gerçekleştirilmiş kültürel reformlarından biri olan Türk Dil Reformu'nun önemi ve amacı nedir? Türk Dil Kurumu'nun işleyişi ve kurumsal

yapısı nasıldır? Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş olan Dil Kurultaylarında yapılan çalışmalar nedir? Bu çalışmaların modernleşme ve ulusçuluk politikaları açısından taşımış olduğu önem nedir? Gerçekleştirilmiş olan çalışmalardan sonra yaşananlar, gelen eleştiriler nelerdir? Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu arasındaki işleyiş ve kurumsal yapılanmalar açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Güneş-Dil Teorisi nedir? Tarih Tezi ile olan ilişkisi nedir? Her iki tezin modernleşme ve ulusçuluk politikalarındaki yeri nedir?

6. Atatürk bir lider olarak, Türk modernleşme sürecinde, ulusçuluk politikalarında ve dil çalışmalarında oynamış olduğu rol nedir? Nutuk, Söylev ve Demeçler, Atatürk Tamim-Telgraf ve Beyannameler adlı eser ve belgelerde dil ve dil çalışmalarıyla ilgili olarak neler belirtmiştir? Biz bu belirtilenleri nasıl yorumlamalıyız?

1.3. Araştırmanın Metot ve Teknikleri

Sosyal bilimler gelişmeye başladığında, bu alanlarda çalışmaya başlayan araştırmacılar kendilerini fen bilimlerinin pozitivist/akılcı paradigması içinde buldular. Bu durum bir açıdan oldukça doğaldı, çünkü sosyal bilimlere şekil veren birçok öncü bilim adamı fen bilimlerine özgü pozitivist paradigmanın içinde, bu paradigmanın bilimsel çalışma ve akıl yürütme yöntemlerine göre yetişmişlerdi. Ayrıca ortada alternatif başka bir paradigma yoktu. Sonuç olarak, sosyal bilimciler fen bilimlerinin ilke ve yöntemlerini kullanarak, insan ve toplumların davranışlarını pozitivist paradigmanın özüne uygun olarak, nedensellik ilkesinden yola çıkarak açıklamaya çalıştılar. Araştırmalarda elde edilen bulguların sayısal olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimciler kendi araştırmaları için istatistiki teknikleri sonuna kadar geliştirdiler ve kullandılar. Bilimsel olması için tıpkı fen bilimciler gibi sosyal ve insana ait olguları bağımlı ve bağımsız değişken olarak nitelediler. Günümüzde artık bu temele alternatif başka bir paradigma daha vardır. Yorumlayıcı anlayışın ortaya koyduğu “bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim yoktur” düşüncesinden yola çıkarak, sosyal bilimler artık yavaş yavaş

fen bilimlerinin kavramları ve yöntemleri yanında, kendi doğasını özgü kavramlar ve araştırma yöntemleri bulmaya başlamaktadır. Gittikçe artan bir şekilde sosyal bilimciler nitel çalışmalara yönelmekte ve bu süreçte “nesnellikten” çok “bakış açısını” ön plana çıkarmaktadır. Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda çalışılan olay ve olgular kendi ortamları içinde incelenmekte ve araştırmacı bu olay ve olguları ayrıntılı bir biçimde ve derinlemesine açıklamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Sosyal bilimlerdeki bu yaklaşım gereklidir, çünkü bu alandaki olay ve olgulara ilişkin tek bir “gerçeklik” ya da tek bir “doğru” yoktur. Çoklu gerçeklikler; farklı ve çeşitli algılar söz konusudur. Olay ve olgulara ilişkin katı kurallar ve genellemeler oluşturulamaz, ancak ortama göre çeşitlilik gösteren betimlemeler ortaya konabilir. Bu durum fen bilimlerinde yaygın olarak kullanılan pozitivist anlayışın yerine, sosyal bilimlerin özüne ve doğasına uygun farklı bir yaklaşımı gerektirir. Böyle bir yaklaşımı içeren yorumlamacı yaklaşım, gittikçe artan bir oranda sosyal bilimlerde kabul görmekte ve bu anlayışa göre biçimlenen araştırma yöntemleri, sosyal bilimlere özgü olay ve olguları açıklamaya yönelik araştırmalarda kullanılmaktadır.¹ Teorik temelli yorumsamacılık olan nitel araştırma, nitel verinin oluşturulması sürecinde katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, yaşam anlatıları, içerik analizi vb. teknikler kullanılabilir.

Bu araştırma sürecinde, yukarıda kısaca ifade edilen nitel araştırma yöntemi esas alınarak, bu yöntemin veri toplama ve değerlendirme tekniklerinden biri olan, içerik analizi tekniği kullanılacaktır. Cumhuriyet’in ilk döneminde (1923-1938) Türk Dil Reformu’nun, Türk modernleşme sürecinde ve Türk ulusal kimliğinin inşa sürecinde oynamış olduğu rolü analiz edebilmek için konu ile ilgili olarak doğrudan ilişkili olan ve modernleşme projesinin mimarı olan Atatürk’ün konuşmaları değerlendirmelere tabii tutulacak, belirlenen metinleri içerik olarak sistematik, nesnel ve niteliksel olarak değerlendirmemize olanak sağlayan, çeşitli olgular ile ilişkileri ortaya koymamızı kolaylaştıran içerik analizi tekniği kullanılacaktır.

¹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2005, s.29-30.

1.3.1. İçerik Analizi Tekniği

İçerik analizi, son yıllarda artan bir oranda benimsenen; psikoloji, sosyoloji, tarih, edebiyat, siyasal bilimler gibi çeşitli alanlarda farklı amaçlarla kullanılabilen bir araştırma tekniğidir. Bu kadar farklı alanlarda kullanılabilen içerik analizinin tek biçimi de yoktur. Bu durumun en büyük nedeni olarak, içerik analizinin “klasik tekniklerden” tarihsel olarak oldukça yeni bir teknik olması gösterilmektedir. İçerik analizi gelişme aşamasında olduğu için, ne olup olmadığı tartışılmakta ve teknik içerisinde bulunan kavramlaştırmalar çeşitli eleştirilere tutulmaktadır.

İçerik analizinin tanımı yukarıdaki belirtilenlere bağlı olarak oldukça karmaşıktır. Bunun diğer nedenleri de değişik materyallere, teknolojiye ve verilerin bilgisayarlarla işlenmesine bağımlı olarak, kısacası içerik analizinin uygulanış biçimindeki farklılıklara bağlı olarak tanımların değişmesidir. Ayrıca, içerik analizinin bir yöntem mi yoksa bir teknik mi olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Konuya açıklık getirmek amacıyla aşağıda içerik analiziyle ilgili olarak çeşitli tanımlar verilmiştir.

Holsti, içerik analizini, “bir metinde özelleştirilmiş karakteristiklerin nesnel ve sistematik olarak kimlikleştirilmesinden çıkarımlarda bulunma” olarak tanımlamaktadır. Berelson ise içerik analizini, “iletişimin açıklanan içeriğinin yansız, sistematik ve sayısal tanımlarını yapan bir araştırma tekniği olarak tanımlamaktadır. Başka bir anlamda içerik analizi, araştırmacının bir yazılı kaynağı incelerken görmek istediği bilgi, ölçüt veya özün metinde ne kadar sıklıkla söylendiğinin ortaya konmasıdır. Klaus Krippendorff’a göre ise, yazılı veya resimsel bir belgede beklenen mesajın nicelleştirilmesi işlemine içerik analizi denir. Kerlinger’de içerik analizini, gözlem yönteminden farklı bir işlem olarak “araştırma yapan kişinin, diğer kişilerin ortaya koymuş oldukları iletişim materyallerinin belli ölçülere göre ele alıp incelemesi olarak tanımlamaktadır.² Şerif Mardin’de yukarıdaki tanımlara uygun olarak “Siyasal ve Sosyal Bilimler” adlı eserinde içerik analizini “kelime birimini kullanmış olan

²Aktaran: Ali Doğan Arseven, **Alan Araştırma Yöntemi: İlkeler, Teknikler, Örnekler**, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2001, s.85-86.

incelemelerin anlamlı sonuçlar vermiş olmalarına güvenerek “muhtevayı” bazı kelimelerin frekansını sayma şeklinde tanımlamaya karar verdik” demektedir.³

Yukarıdaki tanımlardan içerik analizinin belirli verilerden yola çıkarak sayısal verilere ulaşma amacı taşıyan bir teknik olduğu anlamı çıkmaktadır. Oysaki içerik analizinde her zaman için nicel verilere ulaşmak bir amaç değildir. Özellikle çeşitli dokümanların incelenmesinde kullanılan bu teknik, çeşitli olgu veya olgular etrafında sistemli, nesnel ve geçerli yorumlara ulaşma çabası olarak da kullanılmaktadır. Bu nedenle Hakan Uzun “Atatürk ve Nutuk” adlı eserinde içerik analizini, “deney ve gözlem yapma imkânına sahip olmayan sosyal bilimlerde, somut ispatlamayı da sağlayabilmek için, üzerinde çalışılan metin içerisindeki tespit edilmiş kelime veya kavramlardan hareketle, bunların metindeki kullanım sıklığını, ne şekilde kullandığını, aralarındaki ilişkileri, varlığını ve bir takım çıkarımlara gidebilmek için kullanılan bir araştırma metodu” olarak tanımlamaktadır.⁴

İçerik analizinin amacı, araştırma sorusu doğrultusunda metinlerin içerikleri hakkında sistematik veriler elde etmek ve bu verilerden hareketle yinelenebilir çıkarımlar yapmak, başka bir deyişle iletişimin belirgin özelliklerinden, belirgin olmayan içerik özelliklerine yönelik çıkarımlar yapmaktır. Belirgin olmayan alanları belirleyebilmek için basit bir iletişim modeli kılavuzluk edebilir. Oldukça basite indirgenmiş modelin temel öğeleri: kaynak, ileti ve hedef biçiminde tanımlanabilir. Bunları sarmalayan bir de sosyal ortam söz konusudur.⁵ Yine belirli bir iletişim modeli yerine, araştırmacının konusuna ve uygunluğuna, bilgi ve becerisine göre de çeşitli modeller etrafında içerik analizleri yapılabilir. Bu bakımdan Nuri Bilgin’in vermiş olduğu tanım da içerik analizi için oldukça önemlidir. Ona göre, içerik analizi, çok çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve tekniklerin bütünü olarak tanımlanabilir. İçerik analizi adı altından toplanan bu araç ve teknikler, her şeyden önce kontrollü bir yorum çabası olarak ve genelde tündengeline dayalı bir “okuma” aracı olarak nitelendirilebilirler. Söz konusu okuma, sınırları belirlenmiş söylem örneklerinin çözümlenmesi esasına dayanmaktadır.⁶

³ Şerif Mardin, **Siyasal ve Sosyal Bilimler**, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1997, s.13.

⁴ Hakan Uzun, **Atatürk ve Nutuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.28.

⁵ Orhan Gökçe, **İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.23.

⁶ Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar**, Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 2006, s.1.

İçerik analizi teknikleri, bir söylemi anlamada ve yorumlamada, öznel etkenlerden kurtulmayı sağlamak amacını taşımaktadır. Okuyucunun bilgisine, sezgisine, tutumlarına, değerlerine ve referans çerçevesine bağlı, kolayca ve otomatik bir şekilde yapılmış yorumuna karşı, nesnel okuma ilkeleri getirmektedir. Söylemin görünen, kolayca yakalanan, sergilenmiş ve ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizil, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlamaktadır. Dolayısıyla içerik analizi, mesajda, bireyi görünmeden etkileyen öğelerin belirlenmesine yönelik “ikinci bir okuma”dır.⁷

Bu türden “ikinci bir okuma”yı yapmak, araştırmacılar için belirli birtakım araştırma sürecini izlemesini gerektirmektedir. İçerik analizi tekniklerinin genel ve hazır kalıpları yoktur. Ancak temel bir takım kuralları vardır. Hangi tekniğin niçin, nasıl ve nerede kullanılacağını belirlemek gerekir. Bir tek araç veya teknik değil, bir araçlar yelpazesi söz konusudur. İçerik analizi, çeşitli uygulama alanlarına uyarlanabilen ve farklı biçimler alan bir tekniktir. İncelenen mesajlar ve araştırma amaçları farklı olduğundan analiz yolları da farklı olacaktır.⁸ Ancak içerik analizi genel olarak iki hedefe yönelik olarak yapılmaktadır:

1. **Kesinlik sağlama, kuşkuları giderme:** İçerik analizi sayesinde bazı sorulara cevap aranır. Kişilerin mesajı okuyuşu geçerli mi? Bu okuma, diğerlerine genelleştirilebilir mi? Kişinin mesajda gördüğünü sandığı şeyler, mesajın gerçek içeriği mi? Onun gördükleri diğerleri içinde geçerli mi?
2. **Okumayı zenginleştirme, görüneni aşma:** İçerik analizi ikinci dereceden bir okumadır. Bunun, ilk bakışta göze çarpan ve görünen yanları aşmayı sağlayan daha verimli ve anlamlı bir okuma olması hedeflenmektedir. A priori olarak ve ilk bakışta kavranan şeyler, teknik betimleme ve anlama mekanizmalarıyla denetlenmekte ve test edilmektedir.⁹

⁷ A.g.e., s.1.

⁸ A.g.e., s.8-9.

⁹ A.g.e., s.8.

İçerik Analizinin Araştırma Basamakları İçerik analizinde amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. Bu temel amaç çerçevesinde, içerik analizinin yapılışında izlenen birtakım aşamalar vardır. Bu aşamalara geçmeden önce her araştırmada izlenen süreçlerin içerik analizinde de izlenmesi gerektiğini belirtmek gerekir. Yani öncelikle üzerinde çalışacak materyaller belirlenmelidir. Hangi kitaplar, hangi gazeteler veya dergiler evreni temsil edecektir, buna karar verilir. Örneklemin ikinci aşaması “dokümanları seçme” işlemidir. Eğer iletişim kaynağı veya yazılı kaynaklar çok fazla ise, araştırmacı dokümanlardan bir kısmını seçerek örneklem alabilir. Burada doküman kavramı iletişim kaynağının veya yazılı eserlerin oluşturduğu evrende yer alan her bir parçaya verilen addır. Her araştırma için örneklem büyüklüğünü belirlemede kesin kurallar yoktur. Bununla beraber, bu konudaki soruna açıklık getirmek için, yapılmış araştırmalardan ve prensiplerden yararlanmak, kötü bir örneklem seçmekten daha iyidir. Üçüncü aşamada ise, seçilen dokümanların bir alt grubu seçme aşamasıdır. Dokümanlar seçildikten sonra, araştırmacı örneklemi daha da küçültmek isteyebilir.¹⁰ Bu süreçten sonra izlenecek aşamalar ise şunlardır:

1. **Verilerin kodlanması:** İçerik analizinin ilk aşaması verilerin kodlanmasıdır. Bu aşamada araştırmacı elde ettiği bilgileri inceleyerek, anlamlı bölümlere ayırmayı ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiğini bulmaya çalışır. Bu bölümler bazen bir cümle ya da paragraf, bazen de bir sayfalık veri olabilir. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bu bölümler, araştırmacı tarafından isimlendirilir, diğer bir deyişle kodlanır.¹¹ Bu kodlama işlemi tek bir kelime veya birkaç kelimedenden oluşabileceği gibi cümle veya paragrafta olabilir. Yapılan bu kodlamalar daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılabileceği gibi, verilerden çıkarılan kavramlara göre ve genel bir çerçeve içinde yapılan kategorilere göre de yapılabilmektedir. İçerik analizinde esas olan nokta, önceden veya sonradan tespit edilmiş bir kategoriler sisteminin kurulmasıdır. Bu kategoriler değerlendirici veya amaca yönelik belirli yapılanmalarda olabilir. Kategorilerin tutarlı, nesnel,

¹⁰ Arseven, a.g.e., s.89-90.

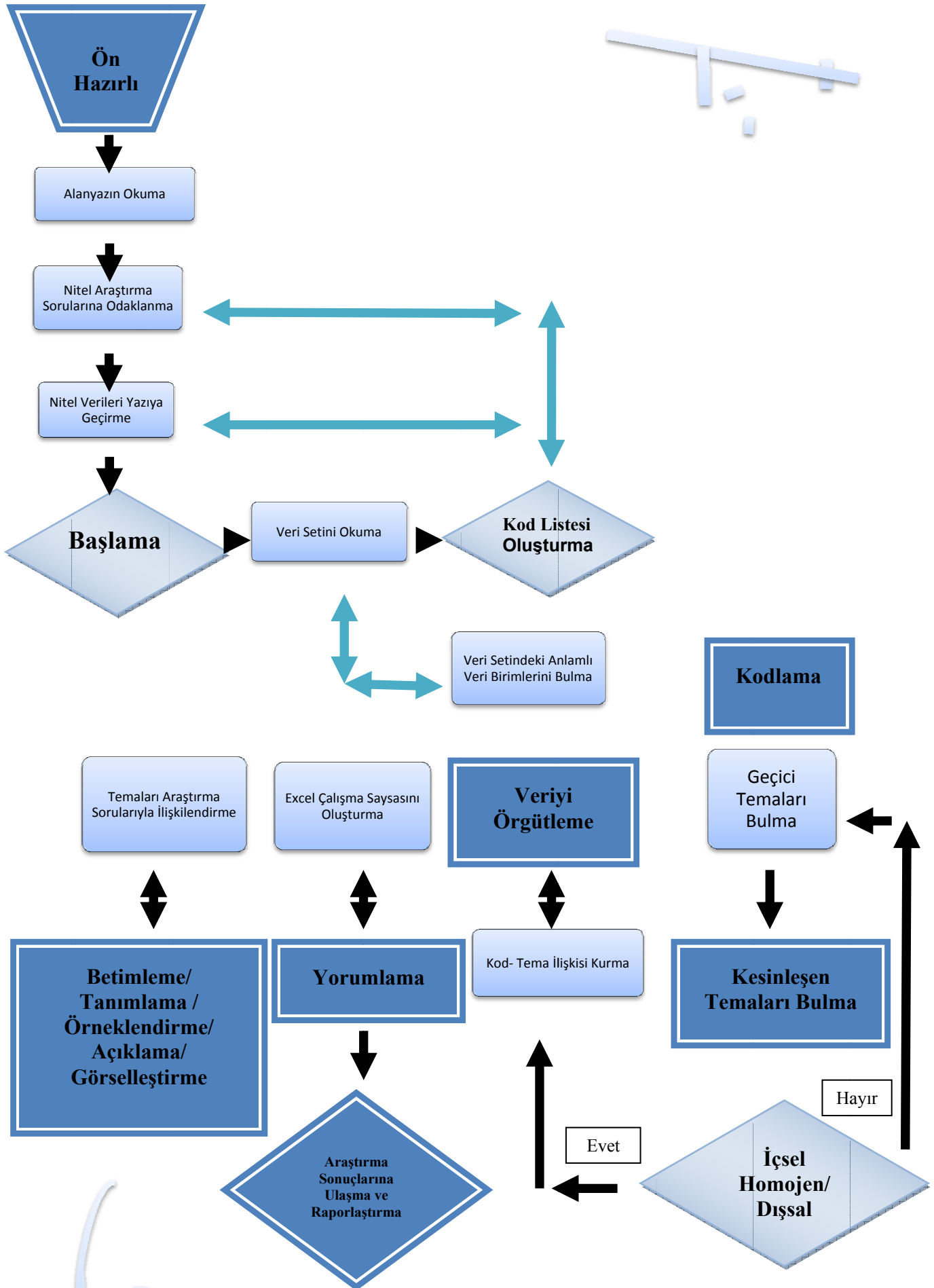
¹¹ Yıldırım ve Şimşek, a.g.e., s.227-228.

sistematik ve “değerli” olması gerekir ki, bu da araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırsın. Genel olarak kategorilerin belirlenmesinde ya demografik özellikler kullanılır, ya da belirli konular ile ilgili önce hipotez kurulur, hipotez analitik kategorilere dönüştürülür.

2. **Temaların Bulunması:** Toplanan verilerin kodlanması ve bu kodlara göre sınıflandırılması her zaman için yeterli olmayabilir. Bunun için ortaya çıkan kodlardan yola çıkarak verileri, genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temaların bulunması gerekmektedir. Temaların bulunması için önce kodlar bir araya getirilir ve incelenir. Kodlar arasındaki ortak yönler bulunmaya çalışılır. Bu bir anlamda tematik kodlama işlemidir ve toplanan verilerin kodlar aracılığı ile kategorize edilmesidir. Bu aşamada ortaya çıkan temalar daha genel bir olguya işaret eder.¹² Belirlenen temalar çerçevesinde kategoriler ve kodlar yeniden düzenlenir.
3. **Bulguların Yorumlanması:** Ayrıntılı bir biçimde tanımlanan ve sunulan bulguların araştırmacı tarafından yorumlanması ve bazı sonuçların çıkarılması bu son aşamada yapılır. Nitel araştırmada araştırmacı, incelenen olguya yakın olduğu ve gerekirse o olguya ilişkin ilk deneyimler edindiği için, onun yapacağı yorumlar değerlidir. Bu nedenle araştırmacı bu son aşamada, topladığı verilere anlam kazandırmak ve bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak, neden-sonuç ilişkileri kurmak, bulgulardan bir takım sonuçlar çıkarmak ve elde edilen sonuçlara ilişkin açıklamalar yapmak zorundadır. Aşağıda içerik analizi araştırma süreci ile ilgili olarak bir şablon verilmiştir.¹³

¹² Yıldırım ve Şimşek, a.g.e., s.236.

¹³ Yıldırım ve Şimşek, a.g.e., s.238-240



Yukarıdaki belirtilenler içerik analizinin genel olarak araştırma basamaklarıdır. Bunun yanı sıra içerik analizinde genel olarak üç türlü çalışma yapılabilir. İlk olarak anahtar kelimeler seçilebilir ve bunların metinde kaç defa geçmiş olduğu tespit edilebilir. Buradan da hareketle bazı kelimelerin hangi kelimelerle sıklıkla kullanılmış olduğu tespit edilebilir ve anlamlı bütünler kurulabilir. İkinci olarak analiz öncesinde önceden tespit edilen kategoriler doğrultusunda bir metnin içinde yer alan kelimeler analiz edilir veya bu kelimeler belirli olgular çerçevesinde değerlendirmelere tabii tutulabilir. Üçüncü olarak ise, belirli metinler içerisinde cümle ve paragrafların gramer olarak birbirine bağlanmış bir grup kelime ya da cümle, belirli bir nesne ile ilgili olarak söylenmiş bir öneri, onaylama, iddia olarak ele alınabilir. Burada amaç metnin önemini taşıyan cümle ve kelimeleri bir grup kelime bağlamında ele almaktır. İçerik analizinde, metnin üslubu ile fikri içeriği daha önemli olup, anlamlı bütünlükler üzerinde hatta bütün cümleler üzerinde incelemeler yapılabilmektedir. Bu üç türlü çalışma ayrı ayrı çalışmalarda yer alabileceği gibi bir çalışmada da her üç yaklaşımda ele alınabilir.

İçerik Analizinin Tarihçesi ve Gelişimi İçerik analizi kavramı 1940'lı yıllardan bu yana kullanılmaktadır. Ancak kavramın kökeni, insanoğlunun dili, iletişim aracı olarak keşfetmesine kadar dayanır. İçerik analizinin ilgi alanını oluşturan metinler, on dokuzuncu yüzyılda sosyal bilimlerin geliştirdiği yöntem ya da tekniklerle incelenmeden önce, hermeneutik olarak bilinen, kökü çok eskilere dayanan bir yöntem ile ele alınıp incelenmekteydi. Genel olarak sembolik ve çok anlamlı olan bir söylemin altında gizlenen anlamı, sezgi ve sabırlı gözlem yoluyla yorumlamayı amaçlayan bu yöntem, retorik ve mantık üzerine kurulmuştu.¹⁴

İçerik analizinin, XX. Yüzyıl başında, Columbia Gazetecilik Okulu'nun gazetelerin nicel analizine ilişkin çalışmalarıyla ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Çeşitli konu başlıklarının envanterini yapmak, basın organlarının evrimini izlemek, yazıların "sansasyon" düzeyini ölçmek, kent-kır kesiminde çıkan günlük ve haftalık yayınları karşılaştırmak, bu çalışmaların temel konularıdır. I. Dünya Savaşıyla birlikte propaganda faaliyetlerinin incelenmesi önem kazanınca, nicel tekniklerle yapılacak

¹⁴ Gökçe, a.g.e., s.30.

çalışmalara ağırlık verilmiştir. İçerik analizinin ilk önemli kişisi H. Laswell 1915'ten itibaren basın ve propaganda analizlerine girişmiş ve çalışmalarını "Propaganda Technique In The World War" adlı kitapta (1927) toplamıştır.¹⁵

İçerik analizinin ilk çıkış noktası daha çok propagandaların içerik olarak incelenmesi olduğundan dolayı, içerik analizi iletişimin (kim, neyi, kime, nasıl, neden) temel soruları üzerine kuruludur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında ve daha sonraki yıllarda radyonun propaganda aracı olarak kullanılmasından dolayı, içerik analizi yönteminin önemi artmıştır. Görüldüğü üzere araştırmacılar içerik analizini daha çok kitle iletişim konusunda ele alıp kullanmışlardır.

1940-1950 yılları, ABD'de siyasal bilimlerin içerik analizine yöneldiği ve analiz kurallarının sistematikleştirildiği bir dönem olmuştur. Gelişiminde, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında hissedilen pratik nedenler etkili olmuştur. Örneğin, Amerikan Hükümeti, savaş sırasında, karşı veya olumsuz propaganda yapan gazetelerin ve diğer yayınların ortaya çıkarılması için, analiz uzmanlarına başvurmuştur. 1950-1960 arası dönemde ise, içerik analizi yaygınlaşmış ve çeşitli disiplinlerde gittikçe genişleyen bir uygulama alanına sahip olmuştur. Bu dönemde objektiflik kaygısında daha esnek olma gereği ortaya çıkmış, istatistik ve klinik yaklaşımın birlikte yürütülmesine çalışılmış ve ayrıca, içerik analizinin salt betimleme yerine, özellikle çıkarsamayı amaçlaması gerektiği sonucuna varılmıştır.

1960 ve sonrasında ise, içerik analizinin gelişmesinde üç temel olgu belirleyici olmuştur. Birincisi bilgisayarın kullanılması, ikincisi sözel olmayan iletişimlere ilgi ve semiyolojinin gelişimi ve üçüncüsü dilbilim çalışmalarındaki gelişmelerdir.¹⁶ Özellikle çeşitli bilgisayar programlarının (Nvivo, Zoom Tropes, Concordance gibi) içerik analizine yönelik olarak kullanılabilirliği, araştırmacıları bu alana yöneltmiş ve bu teknik ile yapılan araştırmaların sayısı artmıştır. Günümüzde içerik analizli bilgisayar programlarının da yardımıyla oldukça pratik bir biçimde uygulanabilen ve nicel verilerden ziyade nitel bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sosyolojik açıdan bu yöntemi değerlendirdiğimiz taktirde görüşme, odak grup görüşmesi ve çeşitli metinlerin analizlerinde bu yöntem oldukça işlevsel olarak kullanılmaktadır.

¹⁵ Bilgin, a.g.e., s.3-7.

¹⁶ Bilgin, a.g.e., s.3-7.

Bu kısa tarihçe, içerik analizinin çeşitli yaşam alanları ve olayları sırasında hissedilen ihtiyaca göre şekillendiğini ve geliştiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, içerik analizi, sosyal bilimlerin alanına giren konularda, deneysel ve gözleme dayalı yöntemlerin yetersiz kaldığı sorunlarla karşılaşıldığında dinamizm kazanan ve dolayısıyla sosyal taleplere cevap olarak kendini meşrulaştıran bir evrim izlemektedir.¹⁷

1.3.2. Araştırma Verilerini Elde Etme ve Değerlendirme

Atatürk'ün bir lider olarak bu sürece katkısını anlayabilmek, Atatürk'ün bu sürece bakış açısını ve onun söylemlerinden bu sürecin işleyişini açıklayabilmek için, daha önceden belirlediğimiz kategoriler çerçevesinde, Atatürk'e ait konuşmalar seçilmiştir. Bunun içinde “Söylev ve Demeçler” “Atatürk Tamim, Telgraf ve Beyannameler” ve yıllarca Atatürk ve Türk dili üzerine araştırmalar yapan, Türk Dil Kurumu Başkanlığı yapmış, bilim insanı Zeynep Korkmaz'ın eserlerinden yararlanılmıştır. Belirlenen bu eserlerden yola çıkarak dokümanların incelenmeye başlamadan önce şu işlemlerde sırasıyla gerçekleştirilmiştir:

- Dokümanlara ulaşma,
- Dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi,
- Dokümanların anlaşılması,
- Dokümanlardan elde edilen verinin analizi,
- Dokümanlardan elde edilen verilerin kullanılması.¹⁸

İçerik analizi tekniği ile araştırma yapan bir kişi, dokümanlar üzerinde hassas araçlarla çalışan bir dedektif gibidir. Bir yandan incelediği mesajları anlamaya çalışırken, öte yandan anladığını kanıtlama, temellendirme çabası göstermektedir. Pratikte bu iki işlev, birbirini tamamlayıcı bir şekilde uygulanmalıdır.¹⁹

Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Bu yüzden doküman zenginliği içinde seçim

¹⁷ Bilgin, a.g.e., s.3-7.

¹⁸ Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005, s.145.

¹⁹ Bilgin, a.g.e., s.8.

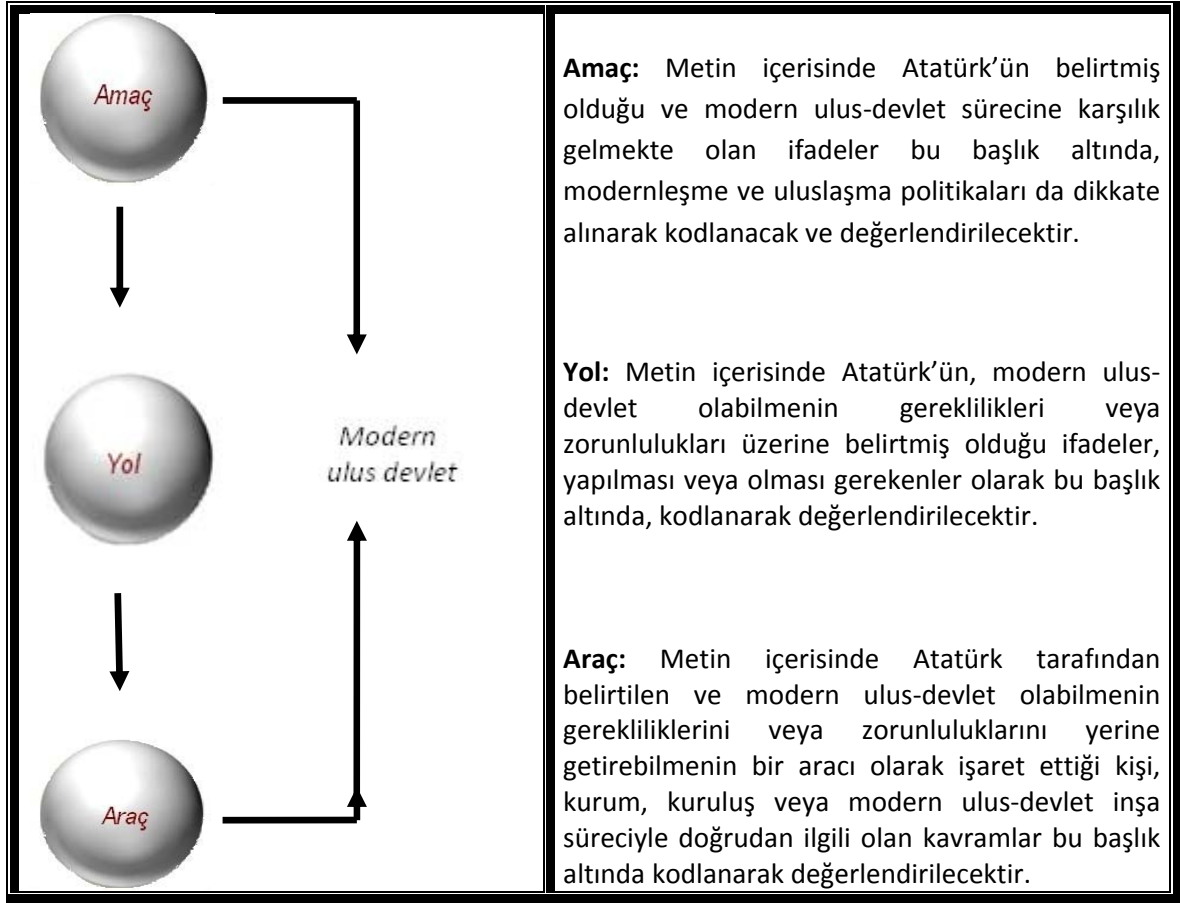
yaparken belirli boyutlara dikkat edilmesi her zaman için göz önünde bulundurulmuştur. Yukarıda belirtilenlerin dışında erişebilirlik, araştırma amacına uygunluk, araştırmacının kişisel ilgisine yakınlık, elverişli oluş, açık ve anlaşılır oluş gibi ölçütlerde göz önüne aldığımız unsurlardır.²⁰

Doküman verilerinin analizinde üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Bu yaklaşımlar araştırmacının konusuna, bilgisine ve tecrübesine göre farklı farklı olabilmektedir. Örneğin verilerin orijinal formuna sadık kalınarak, bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntı yaparak, betimsel bir yaklaşımla veri sunmak veya bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak amacı ile sistematik analiz yapmak, yani verilerin betimsel olarak sunulmasının yanı sıra bazı kavramlar ve temalar arasında ilişkileri belirlemek veyahut ta her iki yaklaşımı temel almak ve ek olarak araştırmacının veri analizi sürecine kendi yorumlarını dahil etmesini sağlayan bir analiz yapmayı kapsamaktadır.²¹ Bu çalışmada ise, tespit edilen dokümanlar üzerinde metnin orijinalliğine sadık kalınarak geliştirmiş olduğumuz ve “modern ulus-devlet araştırma modeli” adını verdiğimiz modele uygun olarak, metin içerisinde geçen amaç, yol ve araçlar belirlenmiş, buradan hareketle de analiz birimleri seçilmiş ve kodlanmıştır. Bunların yanı sıra: verilerin işlenmesi, verilerin görsel hale getirilmesi, sonuç çıkarma ve değerlendirmeler sırasıyla yapılmıştır. Diğer taraftan yine önceden belirlenen temalar çerçevesinde, Atatürk’ün konuşmaları içerik olarak kodlanmış ve değerlendirilmiştir. Aşağıda “modern ulus-devlet araştırma modeli” ve bu model hakkında bilgiler bulunmaktadır.

²⁰ Kümbetoğlu, a.g.e., s.147.

²¹ Kümbetoğlu, a.g.e., s.146-147.

İçerik Analizi Araştırma Modeli: Modern Ulus-Devlet İnşa Modeli



İçerik analizinde iki iletişim modeli bulunmaktadır. Bunlardan ilki temsili model diğeri ise, araçsal modeldir. Temsili model, sosyal gerçeğin dile, yani metinlere yansıdığını varsayar. Bu nedenle temsili model, işaretler (sözcükler) iletişimde anlamların şeffaf taşıyıcısı olarak görüldükleri için metinde yer alan göstergelerin (simge, işaret, sözcük) ne söylediklerine bakar. Araçsal model ise, iletinin ilk bakışta söylediği şeye değil, bağlamı ve koşulları dikkate alınarak gerçekte iletildiği şeye bakmak gerektiğine vurgu yapar. Başka bir deyişle bu model, söylemin amaçları ve iletişimsel eylemleri hakkında okuyucunun veya dinleyicinin enformasyonunu belirler. Bu bağlamda araçsal model, söylemin sosyal ortam ve yapı ile bağlantısını kurarak söylemin iletişimine dayalı görüşünün düzenler. Kısaca, temsili model analizinde metnin içeriğinin dışına çıkılmaması gerektiğine işaret ederken; araçsal model içeriğin ilk bakışta söylediği şeye değil, aka planın yani bağlamın ve koşullarında dikkate

alınması gerektiğine işaret etmektedir. Ancak her iki modelin birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı söylenebilir.²²

Bu araştırmada, metinde yer alan göstergelerin (simge, söz, işaret) ne söylediğini dikkate alan temsili model esas alınmıştır. Ancak bağlam ve koşulları dikkate alan araçsal model de uygulanmıştır. Böylece metinlerin ne söylediği, niçin böyle söylediği, hangi ortamda söylediği birlikte dikkate alınmıştır.

1.5. Evren- Örneklem

Bu çalışmada yukarıda ifade edildiği gibi “Söylev ve Demeçler”, “Atatürk Tamim, Telgraf ve Beyannameler”, “Nutuk” ve Atatürk’ün konuya ilişkin sözlerini yansıtan çeşitli belgeler evren olarak kabul edilmiş, evren içinden “dil”, “alfabe reformu” “ibadet dili” “Türk Dil Kurumu” başlıkları altına giren metinler örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem grubu farklı büyüklükte 25 metinden oluşmaktadır. Bunlardan 11’i “modern ulus-devlet araştırma modeli”ne göre; 14’ü ise metinlerin temalar halinde kodlanmasına göre değerlendirmiştir.

²² Gökçe, a.g.e., s.25-26.

2. BÖLÜM

2. BATI'DA MODERNLEŞME, ULUSÇULUK VE DİL

Modernleşme olgusu üzerine yapılan tartışmalar literatürde oldukça geniş bir yer kapsamaktadır. Ancak, olgu üzerinde belirli yaklaşımların sınıflandırılabilmesinin pek de mümkün olmadığını görmekteyiz. Öyle ki, tek bir modernleşme sürecinden bahsedemeyeceğimiz gibi, tek bir modernleşme kuramından da bahsedememekteyiz. Durum böyle olunca, belirsiz bir olgu olarak görünen modernleşme kavramının tahlilini yapmak bir hayli zor bir uğraş olarak görünmektedir. Diğer yandan konuyu ele alış tarzımız bakımından bu çalışma da modernleşmeye bir tanım veya bir tarih bulmaktan da öteye giderek, modernleşmeye getirilen farklı bakış açılarını yansıtmaya çalışacağız. Konumuz gereğince de önemli olduğunu düşündüğümüz, Türk modernleşme sürecine de, böylelikle bir zemin hazırlanmış olacaktır.

2.1.Batı'da Modernleşme Süreci

2.1.1. Modernleşmenin Tarihi

Modernleşmenin bir başlangıç tarihi var mıdır? Birçok düşünürü göre modernleşmenin bir başlangıç tarihi vardır, fakat bu tartışmalı bir tarihtir. Bauman'ın ifadesiyle “ tutarlı olmak adına tarihi tartışmalı kalmaya mahkûmdur.”²³ A. Giddens'a göre modernliğin başlangıç tarihi 17. yüzyıldır.²⁴ Peter Wagner ise; “demokratik ve endüstriyel devrimler çağında, yani 18. yüzyıl dönümünde, her bakımdan olmasa da bazı bakımlardan modernliğin bir başlangıcı olarak kabul edilebilir”²⁵ demektedir.

²³Modernlik tarihi, esrarengiz ve daha önce hiçbir dönemde görülmemiş dinamizmini, birbirini izleyen uyum şekillerinin foci imaginarii'sinin –yani modernliğin uzamını hem engelleyen hem açan; hem etrafını kuşatan hem yayan ufuklar- sadece solgun ve eksik yansımaları olarak geçersiz kılma hızından alıyor. Aynı nedenden dolayı modernliğin tarihi, bir ilerleme tarihi olarak insanlığın doğal tarihi olarak da görülebilir. (Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s.20.)

²⁴Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s.9.

²⁵Peter Wagner, **Modernliğin Sosyolojisi; Özgürlük ve Cezalandırma**, Çev. Mehmet Küçük, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s.11.

Anthony D. Smith ise; “modern ve modernleşme sözcüklerinin, yeni karakterleriyle öncüllerinden ayrılmış belirli bir zaman dönemlerini ifade ettiklerini belirtir. Avrupa’da Rönesans ve Reformasyona kadar gerilere giden söz konusu dönemin laikleşme ve kapitalizmin doğuşu ile ayırt edilebileceğini; başka bir alternatif olarak da Fransız ve Endüstri devrimlerini önceki ve sonraki dönem arasında önemli bir ayırım noktası niteliğinde düşünebileceğimizi”²⁶ belirtir.

Yukarıda belirtilen çeşitli tarihsel dönemlerin (Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali) öncesini ve sonrasını ifade etmek için kullanılan kavramlar, “gelenek” ve “modern” olarak ifade edilmektedir. Modernleşmenin tahlilinde sıklıkla kullanılan bu tarihsel bakış açısı, bu ikili kavramlaştırmadan sıklıkla faydalanır. Yukarıdaki açıklamaları çoğaltabilmek mümkündür. Gelenek ile modern arasındaki ayrımı yapabilmek için modernin nerede başladığını, geleneğin ise nerede son bulduğunu tespit etme amacı çoğu kez yazarların ilgi alanını oluşturmuştur. Ancak, bu uğraşların sonuca ulaşması, pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü Batı toplumları bu değişim ve etkileşim sürecini 400 yıl gibi oldukça geniş bir zaman diliminde gerçekleştirmiştir. Diğer yandan sonradan modernleşme sürecine giren ülkelerde ise, modern ile gelenek çoğu zaman yan yana veya birbiri içine girmiş yapılardan oluşmuştur. Her halükarda, gelenek ile modern arasında bir ayırım yapmak çoğu kez teorik bir çerçevede ve oldukça sığ bir düzlemde kalmaktadır.

Black’in belirttiği gibi, “çağdaşlık (modernleşme) ile gelenek arasındaki karşıtlık bu kavramları tanımlamanın sadece en basit aracıdır. Gerek gelenek gerekse çağdaşlık soyutlamadır. Çünkü gerçekte birbirine benzeyen iki toplum yoktur ve bütün toplumlar sürekli bir değişme süreci içindedir.”²⁷

Modernlik düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık olduğunu belirten Giddens’da, “somut toplumsal ortamlarda gelenek ile modernliğin birçok birleşimi bulunabileceğini” belirtir.²⁸ Bazı yazarlara göre de bu ikisi, esasen herhangi bir genel karşılaştırmayı anlamsız kılacak kadar sıkı biçimde iç içe geçmiştir. Görünen o ki,

²⁶Fakat bu, yeni niteliklerin toplumlarının geçmişte bulunamayacağı anlamına gelmez; böylesi bir düşünce tarihsel olmayan bir yaklaşımı ifade eder... Modernleşmenin nitelikleri diğer iki dönem arasında belirli bir dönemin sınırlarını çizer. Bu anlamda modernleşme geleneksellik ve çağcılık arasında bir geçişi gösterir. Bu yaklaşımda ki içerik daha devrimcidir. (Anthony D. Smith, **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Çev. Prof. Dr. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.89.)

²⁷ C.E.Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çev. M. Fatih Gümüş, 2. Baskı, Verso Yayınları, Ankara, 1989.s.45.

²⁸ Giddens, a.g.e., s.41.

yaşanan değişim hızı ve bu değişimin alanı, modernleşme sürecini, doğrudan etkilemekte, gelenek ile modern arasındaki ayırımın yapılmasını da güçleştirmektedir.

Yine de böyle bir ayırım pratik yararlarından da öte, modernleşme olgusunun devrimci bir süreç olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. “Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş, insan hayatına ilişkin örüntülerde bütünsel ve radikal bir değişimin açığa çıkması sonucunu doğurmuştur.”²⁹ İnsanoğlunun çeşitli evrimsel süreçlerden geçtiğinin öngörüsünden de hareketle, gelenek ile modern arasındaki ayırımın anlamlandırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Modernleşme kuramları içerisinde sıklıkla vurgulanan temel niteliklerden biri olan bu anlayışa göre, modernleşme evrimsel bir süreçtir. Bu evrimsel süreç ise, Aydınlanma felsefesinden aldığı güçle ilerlemeci bir tarih anlayışına dayanmaktadır.

Yukarıdaki tarihsel dönemlerde de vurgulandığı gibi, modernleşme olgusunda öne çıkan belli başlı gelişmeler; **Aydınlanma**, **Fransız Devrimi** ve **Sanayi Devrimi** olarak belirtilmektedir. Bu gelişmeler üzerinde kısa da olsa durulması gerekmektedir:

Aydınlanma, modernleşmenin düşünsel boyutunu oluşturmuştur. Birçok düşünür, “Aydınlanmayı” modernliğin kaynağı olarak yorumlamaktadır. Gelenekselden modernliğe geçiş sürecinde, kırılma noktası olarak görülen “Aydınlanma, insanın düşünme ve değerlendirmede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup, kendi aklı, kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmaya girişmesidir. Aydınlanmak isteyen, insanın kendisi, aydınlatılması istenen şey de, insan hayatının anlam ve düzenidir.”³⁰

Bu tanımdan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz: Öncelikle din ve gelenekten bir kopuş vardır ki, bu da bilimin, insan yaşamında oynadığı rolün giderek yaygınlaşması anlamına gelmektedir. İlk olarak Bacon’ın formüle ettiği “bilgi güçtür” sloganı, Aydınlanma felsefesi ile birlikte toplumsal bir kabul görmeye başlamıştır.³¹ Bu durum bilime olan inancı ifade etmektedir. Diğer yandan, aydınlanma ile birlikte seküler bir dünya kurulması dönemin ve sonrasında vazgeçilmez bir öngörüsüdür.

Aydınlanma ile hız kazanan düşünsel hareket insanları, esasta “kötü”, bu nitelikle “köleleştirici” olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin temsil ettiği düşünülen “eski düzen”den kurtararak, yine esasta “iyi” ve “özgürleştirici” olduğu

²⁹ Samuel Huntington, Aktaran: Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2000, s.150.

³⁰ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 11. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.289.

³¹ Altun, a.g.e., s.70.

çekincesiz kabul edilen “aklın düzeni”ne sokmayı amaçlamıştır.³² Görüldüğü gibi Aydınlanma’da “akıl” başat unsurdur.

“Aydınlanma Çağı” olarak adlandırılan çağın ayır edici özelliklerinden biri “aklın” ön plana çıkması diğeri de “ilerleme” fikridir. İlerleme fikri aydınlanma için bilginin birikimselliği ve insanın etrafındaki tabiattan maddi zenginlikler üretmesine yardım edecek araçların (teknoloji) gelişmesiyle mümkün ve kaçınılmaz olan bir süreci işaret ediyor ve ilerleme, aklın kullanımının yaygınlık kazanmasıyla birlikte insanlara daha mutlu, daha ahlaki ve medeni bir hayatı vaat ediyordu.³³ Aydınlanma felsefesinin temel öngörülerinden biri olan bu yaklaşım, modernitenin de temel savlarından biridir. İnsanoğlunun aklın ve bilimin yol göstericiliği ile doğayı kontrol altına alabileceği ve ilerlemeci tarih anlayışına dayanarak, insanlığın mutluluğa, refaha erişebileceği, aydınlanmanın temel felsefesini oluşturmaktadır. David Harvey konuya şöyle yaklaşıyor:

Aydınlanma düşüncesi, ilerleme fikrine kucak açıyor ve modernitenin savunduğu o tarih ve gelenekle kopuşu aktif biçimde hedefliyordu. Bu düşünce her şeyden çok, insanları zincirlerinden kurtarmak amacıyla bilginin ve toplumsal örgütlenmenin mistik ve kutsal kabuğunu kırmayı hedefleyen laik bir hareketti. Alexander Pope’un “insanlığın esas araştırma alanı insandır” yolundaki öğüdünü çok ciddiye alıyordu. İnsanlığın ilerlemesi adına insan yaratıcılığını, bilimsel keşifleri ve bireysel mükemmeliyeti alkışladığı ölçüde, değişim girdabını olumlu karşılıyor, gelip geçici, anlık ve parçalanmış olanı, modernleşme projesinin gerçekleştirebilmesi açısından zorunlu bir koşul olarak görüyordu. Eşitlik, özgürlük, insan zekasına olan inanç, evrensel akıl öğretileri her yandan fıskırıyordu. Fransız Devrimi’nin sancıları sürerken, Condorcet şöyle buyuruyordu: “İyi bir yasa herkes için iyi olmalıdır, aynen doğru bir önermenin herkes için doğru olduğu gibi” Bu bakış inanılmaz derecede iyimserdi....³⁴

³² Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss.13-14.

³³ A.g.e., s.42.

³⁴ 20. yüzyıl ölüm kampları ve ölüm mangalarıyla, militarizmi ve iki dünya savaşıyla, nükleer yok olma tehdidi ve Hiroşima-Nagazaki deneyimiyle, hiç kuşkusuz bu iyimserliği tuzla buz etmiştir. Bundan da kötüsü, Aydınlanma projesinin kendi amaçladığının tersine yol açarak, insanlığın özgürleşmesi hedefini, insanlığın kurtuluşu adına evresel bir baskı sistemine dönüştürmeye daha baştan mahkum olduğu yolunda bir kuşku doğmuştur. Horkheimer ve Adorno’nun “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı yapıtlarında ileri sürdükleri tez budur. Hitler Almanya’sı ve Stalin Rusya’sının gölgesinde yazılan bu kitapta, yazarlar Aydınlanma akılcılığının ardında yatan mantığın, bir hakimiyet ve baskı mantığı olduğunu savunuyorlardı. Doğaya hakim olma arzusu, insanlara hakim olmaya açılıyordu: Bu da sonunda ancak “insanın kendi kendini hakimiyet aldığı bir karabasan durumu” ile son bulabilirdi. Horkheimer ve Adorno’nun bu çıkmazdan tek çıkış yolu olarak, gördükleri doğanın isyanıydı; bu isyan, insan doğasının, saf araççı aklın kültür ve kişilik üzerindeki baskıcı iktidarına karşı başkaldırması olarak düşünülebilirdi ancak. Aydınlanma projesinin bizi Kafkavari bir dünyaya sokmaya daha baştan mahkum olup olmadığı,

Bu bakış açısı son derecede iyimserdi. Bu iyimserliğin neticesinde, Aydınlanmanın etkisi oldukça geniş bir alana yayıldı ve dünyayı çeşitli ölçülerde etkiledi.

Konumuz gereğince *modernleşme kuramlarından* söz etmemiz gerekir. Çünkü “modernleşme kuramları, modernleşmenin biricikliği, evrenselliği ve normatifliği konusunda klasik sosyolojik teoriden ve aydınlanma düşüncesinden beslenmiştir. Modernleşme kuramları bunların yanında, modern Batı toplumsal düşüncesinde oldukça önemli uğraklara işaret eden evrimci düşünce ve yayılmacı toplum yaklaşımından da ciddi bir biçimde etkilenmiştir.³⁵ Bu şu anlama gelmektedir: Aydınlanma düşüncesi ile ortaya çıkan pozitivist bilim anlayışı ile birlikte düşünürler, daha önce de değinildiği gibi toplumların tarihsel bir ilerlemeye dayalı olarak geliştiğini ileri sürdüler. Yani evrimci anlayış dönemin ve sonrasının üç önemli öngörüsünden biridir. Buna göre tarihin ilerleyişi Comte’un ifadesiyle pozitif bilimin egemen olduğu bir tarihsel döneme yani olumlu (pozitif) çağa tekabül etmektedir. Comte’da dâhil olmak üzere birçok düşünür, bu çağda düzen arayışı içine girdiler. Doğal olarak yaşadıkları çağdaki değişimin etkisi ve alanı düşünürlerin görüşlerinde oldukça etkili olmuştur. (Aydınlanma Hareketi, Fransız ve Sanayi Devrimi gibi, 18. yüzyılda yaşanan gelişmeler, çağın düşünürlerinin toplumsal yaşantıya düzen arayışına itmiş ve bu düzen arayışı da modernleşmenin en temel sorunu olmuştur.) Buna benzer görüşler farklılık gösterse de, ortak olan nokta tarihin ilerleyişi ve olumsuzluğudur. İlerlemeci tarih anlayışı, insanlığın sonunda mutluluğa ve refaha ulaşacağı iddiasını taşımaktaydı. Bu pozitif bilimin, yani bilimin ve aklın yol göstericiliği ile olacaktı. Kısacası evrimcilik ve pozitivism Aydınlanma’nın başta gelen akımlarıdır. Yine burada belirtmemiz gereken diğer bir akım da, yapısal-işlevselciliktir. Toplumlara iç içe geçmiş öğelerin işlevsel bir bütünü olarak değerlendiren bu yaklaşıma göre, toplumun durağan ve organik bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Son olarak, modernleşme kuramlarında, yaşanan tüm

Auschwitz ve Hiroşima’yla sonuçlanmasının kaçınılmaz olup olmadığı ve günümüzde eyleme ve düşünceye yol gösterme ve esin kaynağı olma bakımından herhangi bir gücü kalıp kalmadığı soruları yaşamsal öneme sahiptir. Kimileri, Habermas gibi, hedefleri konusunda yüksek derecede bir kuşkuculuk, araçlar ve amaçlar arasındaki ilişki konusunda epeyce tereddüt ve böyle bir projeyi desteklemeye devam ediyorlar. Kimileri ise insanlığın kurtuluşu adına Aydınlanma projesini bütünüyle terk etmemiz gerektiğinde ısrar ediyorlar. (Postmodernistler gibi) (David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savaş, 3.Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.26-27.)

³⁵ Altun, a.g.e., s.75.

değişimlerin zamanla bütün toplumları etkileyeceği iddiasını taşıyan, yayılımcı (difüzyonizm) akım vardır. Suya atılan bir taşın halkalar şeklinde genişleyerek yayılması gibi, bu akım da yaşanan değişimlerin, zamanla bütün dünyayı etkileyeceği iddiasını taşıyordu. Bu anlayış Batı merkezli düşüncenin temel öngörülerinden biridir.

Özetlemek gerekirse öncelikle, **evrimcilik**, **pozitivizm** başta olmak üzere, **yapısal-işlevselcilik** ve **yayılımcı** gibi yaklaşımlar Aydınlanma düşüncesi ile birlikte ya ortaya çıkmış ya da Aydınlanma'nın bir sonucu olarak görülmüş ve modernleşmenin temel yaklaşımları olmuş akımlardır. Özellikle de II. Dünya Savaşı yıllarından sonra şekillenen modernleşme kuramları içerisinde bu akımlar, modernleşmenin nitelikleri olarak, düşünürler tarafından belirtilmektedir.

Aydınlanma hareketiyle birlikte “akılcılık”, “hümanizm”, “insan hakları”, “laiklik”, “demokrasi”, “özgürlük”, “eşitlik”, “pozitif bilim anlayışı” gibi temel anlayış ve yaklaşımlarda zamanla olgunlaşmış ve modern toplumların ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Bu bakımdan Aydınlanma, modernleşmenin düşünsel kaynağıdır. Düşünsel alanda meydana gelen değişimler, modern toplumun temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Ayrıca bu özellikler, ileride de üzerinde durulacağı üzere ulus-devletlerin de temel yapı taşlarıdır.

Modernleşme aynı zamanda, 19. ve 20. yüzyıldaki uluslaşma süreçleri ile birlikte ele alınan bir olgudur. Ulusçuluk söylemlerinin kaynağı olarak gösterilen **Fransız Devrimi**, modernleşmenin siyasal boyutunu oluşturur.

Fransız Devrimi feodalite kaynaklı yapı ve odaklanmaları yıkarak sosyo-ekonomik-kültürel ve siyasal odaklanmaların içeriğini ve biçimini değiştirmiştir. Bu bağlamda Sorel, Avrupa ve Fransız İhtilali yapıtında şöyle demektedir: “...Fransız İhtilali temele saldırır saltanat rejimi altında bulunan Avrupa'nın bütün yapısını harap eder. Milletten egemenliğini ilan eder. Yerleşmiş bütün iktidarları tahrip eder, milletleri ayaklanmaya ve bağımsızlıklarını elde etmeye çağırır...”³⁶

Fransız Devrimi sonucu Batı'da “milliyetçilik” başta olmak üzere birçok siyasal gelişme, önce kıta Avrupa'sında daha sonra ise bütün dünyada etkili oldu. Eşitlik, özgürlük, cumhuriyet, demokrasi gibi kavramlar birer söylem halinde, zamanla, dünyayı çeşitli ölçülerde etkiledi. Bu gelişmelerden en fazla etkilenen ülkelerden biride hiç şüphesiz, Osmanlı Devleti oldu. Milliyetçilik akımları sonucu birçok azınlık toplumları

³⁶ A. Sorel, **Avrupa ve Fransız İhtilali**, Çev. N.S. Orık, M.E.B. Yay., İstanbul, 1949; aktaran: Sezgin Kızılcılık, **Sosyoloji Yazıları II**, 2.Baskı, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994. s.66-67.

ayaklanmaya başladı. Milliyetçilik rüzgarı bütün dünyada etkisini gösterdi ve I.Dünya Savaşı sonrasında imparatorluklar çağı son buldu. Bağımsızlık savaşları önceleri krallık rejimlerine karşı olmuş olsa da, daha sonraki zaman dilimlerinde bu savaşlar sömürü düzenine karşı olmuştur. Milliyetçilik adeta yeniden doğmuştu. Milliyetçilik bir siyasal tavır olarak, modern toplumların sarıldıkları bir amaç haline geldi. Bu kimi zaman halk tabanlı kimi zaman ise elitlerin veya politikacıların gayretleri sonucunda tetiklenen duygu birlikleri oldu. Bu nedenle milliyetçilik her ülkede farklı niteliklerde ortaya çıktı. (Bu konu üzerinde ikinci bölümde durulacaktır.)

“Milliyetçilik bir milleti, onun toplumsal, tarihsel kültürel birikim ve değerlerini kültürel-siyasal (ideolojik) kabullenme, onları meşrulaştırma yoluyla toplumsal bir aradığı sağlama tavrıdır. Milliyetçilik akımının nesnel temeli “ulus” olarak adlandırabileceğimiz toplumsal kategoridir. “O olmazsa olmaz” temel ögesi “ulus-devlet” ekseninde şekillenir. Milliyetçilik bir siyasal tavır olarak Fransız Devrimi ile belirginleşmiş feodalitenin çözüldüğünü izleyen aşamanın (Ulus-devlet) belirleyicisi olmuştur.³⁷

Halkın kendi kendini yönetmesi, kendi kaderini tayin etmesi gibi söylemler etrafında şekillenen Fransız Devrimi, ulusların da kendi kaderlerini tayin etmeleri hususunda bir model ve söylem olarak ele alındı. Demokrasi ve cumhuriyet üzerine temellendirilen ulus-devletler, halkın genel idaresine göre işleyen siyasal ve toplumsal bir yapılanmayı beraberinde getirdi. Eşitlik, özgürlük gibi kavramlar, ulus-devletlerin vazgeçemediği, olmazsa-olmazı olan söylemleri arasındaydı. Fransız Devrimi, vatandaş esasına dayalı bir yapılanmadan sonra, halkın siyasal yaşamda da söz sahibi olmasını mümkün kıldı ve bu model birçok ülkeye örnek teşkil etti.

Yunan özgürlük savaşçısı Kolokotronis’in belirttiği “halkın, kralların yeryüzüne inmiş tanrılar olduklarına ve kendilerinin kralların ne yaparlarsa iyi yaptıklarını söyleme zorunluluğu duyduklarına inanmaları” fikri artık geçerli değildi.³⁸ “Taç ve asalarıyla birlikte krallar, insanlığın hatırlayabildiği zamanlardan bu yana bu dünyanın kaderine hükmederler”, öngörüsü de artık geçerli değildi.³⁹ 18. yüzyıldan itibaren, ulus-devletler tarih sahnesine çıktı ve dünya çapında yeni bir dönem ve ilişkiler ağı böylelikle başlamış oldu.

³⁷ Kızılcılık (1994), a.g.e., s.69-70.

³⁸ E.J. Hobsbawn, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, Çev. Osman Akınhay, 2.Baskı, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1995, s.39.

³⁹ Ulrich Im Hof, **Avrupa’da Aydınlanma**, Çev. Şebnem Sunar, Afa Yay., İstanbul, 1995.

18. yüzyıla damgasını vuran en önemli gelişmelerden biride hiç kuşkusuz *Sanayi Devrimidir*. Modernleşmenin en ilginç ve ayırt edici yönü, geleneksel üretim tekniklerinden modern üretim tekniklerine geçiş sürecidir ki, bu olgu “sanayi devrimi” olarak isimlendirilmektedir. Fakat sanayi devrimi, daha genel ve kapsamlı bir süreçtir.

Sanayi devrimi, 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen coğrafi keşiflerle doğrudan ilişkilidir. Çünkü coğrafi keşifler sonucu, ticaret ağı gelişmiş ve “tüccar” olarak adlandırılan, ticaretle uğraşan sınıf güçlenmiştir. Gelişen ticaret ağı ve onu izleyen gelişmeler, sanayi devriminin ortaya çıkmasına neden olmuş ve yine dünya çapındaki ekonomik ilişkileri doğrudan etkilemiş ve yönlendirmiştir. İlk sanayileşen ülkeler, dünya siyasetinde de söz sahibi olan ülkeler haline gelmiştir. Ekonomik güce sahip olan bu ülkeler, siyasal erki de ellerinde bulundurmışlardır. Sanayi devrimini hazırlayan süreçte hiç şüphesiz bilim alanında yaşanan gelişmelerde doğrudan etkili olmuştur. Buhar gücünün kullanılması, büyük gemilerin yapılması, tren yolu ağlarının genişlemesi gibi ulaşım alanında yaşanan gelişmeler gibi veya makine teknolojisinde görülen yenilikler; genişleyen uluslararası ticaret ağı gibi gelişmeler bu süreci hızlandırmış, adeta modernleşmenin lokomotifini oluşturmuştur. Fakat her yaşanan değişimde olduğu gibi, bu değişim süreci de beraberinde birçok sorunu doğurmuştur.

Aydınlanma ve Fransız Devriminden sonra ekonomik alanda da sanayi devrimi, Batı merkezçiliğinin en belirgin görünümü olarak değerlendirilmesinin nedeni de budur. Çünkü, sanayileşen ilk toplumlar Batı toplumlarıdır. Sanayileşme sürecinde öne çıkan belli başlı gelişmeler kapitalizm ve endüstriyalizm olarak görülmektedir.

“18.yüzyılda sonunda İngiltere’de sanayi devrimi ile birlikte gelişen, somutlaşan ve günümüzde tüm dünyayı sarmalayan sosyo-ekonomik-kültürel ve siyasal sistemin genel adı olan ve feodalizmin yerine geçen sosyo-ekonomik formasyon biçiminde dönemselleştiren kapitalizm kapitale sahip olan bir azınlıkla (burjuvazi) bu azınlığa emeğine satmak zorunda bırakılan bir çoğunluğu (proletarya) oluşturdukları bir üretim biçimine dayanır ve temel amacı emek gücünü mümkün olan en geniş biçimde kullanmaktır. Yarışmacı bir sisteme dayalı olan kapitalizmde devletin ekonomik etkinliklerde rolü sınırlıdır. Her bireyin kendi çıkarını düşünmesi temeldir, en yüksek kârı temin etme bireylerin esas amacı durumundadır. Sanayi devriminin kalıtı olan endüstriyalizm ise, modernliğin bir unsuru olarak, toplumsal yaşamda makinenin etkinliğini

vurgulayan üretim için temel aygıt olarak makineyi gören ve dolayısıyla kapitalizm ile ilgili bir anlayıştır".⁴⁰

Modernleşme sürecinde kapitalist ilişkiler içinde, inorganik enerjiye dayanarak, büyük miktarlarda uluslararası ve ulusal pazarlar için üretim yapan sanayileşmiş bir toplum öngörülmektedir. Ürünler metalaşmakta, emek ücretli hale gelmektedir. Üretim süreçleri değişmekte, kitle üretimi sağlayacak biçimde rasyonalize edilmektedir.⁴¹

Ekonomik alanda modernleşme, üretim ve tüketim mallarının kütleli üretimlerinin gerçekleştiği büyük endüstriyel komplekslerinin büyümesiyle ilgilidir. Bu endüstriyel kompleksler, üretim aygıtlarının geliştirilmesi, yönetilmesi, kurulması ve hammaddelerin satın alınması ve ürünlerin satılması için kompleks dev örgütlerin varlığını gerektirmektedir. Endüstriyel gelişme, aynı zamanda kırsal kalkınma ile kol kola gitmektedir. Tarımda yeni yöntem ve tekniklerin uygulanması, tarımsal üretimin çalışan nüfusun çok az bir bölümüyle gerçekleştirilmesini olanaklı kılarken, çalışabilecek nüfusun geri kalan kısmının tarım-dışı sektörlere kaymasına neden olmaktadır. Böylelikle sanayileşmiş ülkelere özgü bir hizmet sektörü ortaya çıkmaktadır. Uzmanlaşmış işlevleriyle modern toplum, uzun süreli ve geniş eğitim ağını zorunlu kılmaktadır. Modernleşmiş bir ekonomi, bütünleşmiş bir ulusal toplum ortaya çıkarmaktadır. Köyler, kasabalar, şehirler ve bölgeler ulusal-devlet bağlamına girmekte ve böylece insanların ve malların dolaşımı mümkün olmaktadır.⁴²

Gelenek ile modern arasında bir ayırım yapılırken, düşünürler bu devrimin ayırt edici niteliklerinden sıklıkla bahsederler. Tarıma dayalı üretimden sanayi ağırlıklı üretime geçebilen toplumlar modern olarak kabul edilmektedir. Böylelikle modern ile gelenek arasında bir ayırım yapılabilmiş gibi görünmektedir. Başta İngiltere olmak üzere ilk sanayileşen ülkelerde, zamanla tarımsal üretimin payı azalmış ve sanayi ağırlıklı üretime geçilmiştir. Pazarlar genişlemiş, seri ve kitlesel üretimler başlamış ve buna benzer gelişmeler, modern toplumun ekonomik alanında görülen değişimleri olmuştur.

⁴⁰ A. Sorel, **Avrupa ve Fransız İhtilali**, Çev. N.S. Orık, M.E.B. Yay., İstanbul, 1949; aktaran: Sezgin Kızılcıkelik, **Sosyoloji Yazıları II**, 2.Baskı, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994. s.66-67.

⁴¹ İlhan Tekeli, "Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı Üzerine", **Tarih ve Milliyetçilik**, (I. Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri 2 Mayıs 1997), Mersin Üniv.Fen-Edebiyat Fakültesi, 1997, s.123.

⁴² Kadir Canatan, **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s.34-35.

Ellerindeki kaynaklarla yetinmeyen Batı ülkeleri, Afrika ve Asya başta olmak üzere birçok yerde koloniler kurmuşlar bu ülkeleri sömürgeleştirmişlerdir.⁴³ Bu durum birçok düşünür tarafından modernizmin karanlık yüzü olarak nitelendirilmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi sanayi devrimi, gelenek ile modern arasındaki ayırımın en belirgin yönlerinden biridir. Bu devrim, demografik yapı başta olmak üzere siyasal, toplumsal ve kültürel yapıları da doğrudan etkilemiştir. Sanayi devrimi ile birlikte dünya nüfusu artmıştır, nüfus kırsal alanlardan kentlere göçe yönelmiştir, bireylerin yaşam standartlarına ilişkin beklentileri artmıştır, makine yaşamın odağına yerleşmiştir, işbölümü oldukça karmaşıklaşmıştır, eşyaların ve servislerin tüketimi yaygınlaşmıştır, teknoloji adeta insanların yaşam biçimi olmuştur, nitelikli iş gücü için geniş çalışma olanakları yaratılmıştır, toplumda ve ekonomide kadının rolü tamamen değişmiştir, kadın ev işinden çıkarak toplumsal yaşama ve ekonomik etkinliklere katılmaya başlamıştır.

Ulus-devletler açısından da sanayileşmenin büyük bir önemi vardır. Ulusal bağımsızlığını elde eden devletler, öncelikle ekonomik yapıyı, modern dünyanın gereklerine göre yeniden yapılandırmaktadırlar. Ulus-devletler birbirleriyle pazar ilişkilerine girmekte, sanayileşme sürecinde kendi ekonomik yapılarına şekil vermektedirler. Özellikle 20. yüzyılda görülen bağımsızlık savaşları, öncelikle siyasal bağımsızlığı elde edebilmek için yapılmış olsa da bundan sonraki süreçte mücadele, ekonomik anlamda da tam bağımsız bir devlet olabilmek adına olmuştur.

Yaşanan gelişmelerin toplumsal ve kültürel alana etkisi, oldukça karmaşık, çoğu zaman oldukça derin çöküntülerin yaşandığı bir süreci beraberinde getirmiştir. “Derin toplumsal ve kültürel değişimler çağdaşlığın (modernleşmenin) düşünsel, siyasal ve ekonomik yönlerine hem eşlik etti, hem de bunları tamamladı. Kırdan, kente göç eğilimi, mesleklerde farklılaşma, geleneksel aileden çekirdek aileye doğru dönüşüm, coğrafi hareketlilik, eğitimin önem kazanması ve yaygınlaşması, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin değişikliğe uğraması ve kadınların toplumda göreceli olarak çeşitli fırsatları elde edebilmiş olması, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve gelişmesi, çağdaş tıbbın gelişmesi sonucu çocuk ölüm oranlarının azalması, daha adil gelir dağılımı, kitle üretimi, kitle tüketimi, sosyal hareketlilik, fırsat eşitliği, bireysel

⁴³ Modernleşmenin belki de en karanlık yüzü yaşanmış olan sömürgeci politikalar. Sömürü politikaları sonucu yaşanan, sadece o ülkenin geri kalmışlığı veya emeğin sömürülmesi değildir, aynı zamanda bilinçli olarak yürütülen asimilasyon süreci veya tarihin en vahşet verici soykırımlarıdır.

anlamda fırsat eşitliği, girişimcilik, empati, uyarlanabilirlik...vb.”⁴⁴ birçok gelişme toplumsal ve kültürel boyutta gerçekleşen değişimler olarak belirtilebilir.

Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda modernliğin cazibesi kişileri kentlere çekmiş, modernliğin nimetleri şehir yaşamında aranmıştır. İşte bu nedenle ekonomik olanak vaatlerinden bütünüyle bağımsız olarak şehirler son derece güçlü bir cazibe merkezi durumuna gelmişlerdir. İnsanlar kente daha iyi iş olanakları ve daha iyi yaşam koşulları bulmak amacıyla göç etmektedirler.⁴⁵

Böylelikle, modernite projesi içinde köylülük çözülmekte, çözülen nüfus kentlerde toplanmaktadır. İnsanların bu hareketliliği onları kısa aralıklı bir zaman ve mekana bağlılıktan kopararak, daha belirsiz daha aralıklı bir zaman ve mekanda yeni bağlılıklar oluşturma durumunda bırakmaktadır. Hareketliliği yüksek, belli düzeyde kültürel homojenliği olan, özel alanı kamu alanından farklılaştırarak korunmuş, birbirleriyle anonim ilişkiler içinde bulunan, eylemlerine sadece kendi özneliği ve akli yol gösteren bu insanlar birey niteliğini kazanmıştır. Bireyler kamu yaşamına yurttaş sorumluluğu taşıyan bireyler olarak katılmaktadır.⁴⁶

Toplumsal ve kültürel boyutta yaşanan gelişmeler sadece demografik anlamda bir değişimi kapsamamaktadır. Her yönüyle bir değişim sürecidir. Örneğin:

Ulaşım ve iletişim yoluyla, çevre ve merkez arasında sıkı bağlar kurulabilmekte ve bu durum ulusal bütünleşmeye katkıda bulunmaktadır. Modern toplumun ortaya çıkması ve devamı, kültürel alanda da bazı gelişmelere de kaynaklık etmektedir. Din ve inanç sistemleri, seküler bir yapıya bürünmekte veya başka bir deyimle toplumsal yaşamın değişik alanları birbirinden özerkleşmektedir. Dinin toplumsal yaşamının diğer alanlardaki etkileri kaybolmaktadır. Ulusal bir kültürün gelişmesi eğitim ve kitle iletişim araçlarıyla hızlandırılmaktadır. Kısacası modernleşme, bütün toplumu saran oldukça kapsamlı ve karmaşık bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

Aydınlanma bölümünde vurgulandığı gibi yaşanan köklü ve hızlı değişimler sonucunda dönemin düşünürleri bir “düzen” arayışı içersindeydi. Toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişimlerin sebeplerini ortaya koymaya çalışan düşünürler, yaşanan bu belirsiz ve karmaşık dönemde toplumsal bir düzenin nasıl oluşturabileceği üzerinde

⁴⁴ Black, a.g.e., s.30-35.

⁴⁵ Berger, a.g.e., s.156.

⁴⁶ Tekeli, a.g.e., s.124.

⁴⁷ Canatan, a.g.e., s.21.

durdular.⁴⁸ Tarihin ilerleyişi geri döndürülemez bir süreçti, olumsuzluğu ifade ediyordu; toplumlar ancak modern bir toplum olduklarında mutluluğa ve refaha erişebileceklerdi. Bu bakış açısı etrafında şekillenen toplumlar, modernleşebilmek için oldukça farklı politikalar izlemiştir. Amaç tarihin gerisinde kalmamaktır.

2.1.2. Modernleşmenin Analizi

Bütün bu gelişmelerin (Aydınlanma Hareketi, Fransız ve Sanayi Devrimi) zamanla yeni ve eskisinden oldukça farklı ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılanmayı beraberinde getirmiş olduğu ve bütün bu gelişmelerin zamanla dünyayı çeşitli ölçülerde etkilemiş olduğu çeşitli yazarlarca belirtilmektedir. Bu değişim ve etkileşim süreci ise genel olarak modernleşme olarak tanımlanmakta ve bu kavram içerisinde tartışılmaktadır.

Yukarıdaki tanım genel bir yaklaşımı ifade eder. Çünkü modernleşme, birçok farklı ölçütte tanımlanabilen esnek bir kavramdır. S.N. Eisenstandt modernleşmeyi “tarihsel olarak Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da geliştirilmiş olan toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlere doğru bir değişme süreci” olarak tanımlar. D. Lerner, modernleşmenin temelinde “akılcı ve pozitivist bir ruhun benimsenmesinin” yattığını belirtir. Bunun ardından da modernleşme konusunda Batı modelinin evrensel olarak geçerli bulunduğunu ileri sürer. Lerner’e göre, Batı’da görülen kentleşme, artan okur-yazarlılığa, artan okur-yazarlık, kitle haberleşme araçlarının daha etkili olmasına, artan kitle haberleşme araçlarının etkisi ise daha geniş ekonomik ve toplumsal katılıma yol açar. Lerner bu süreçlerin bu sıra ile bütün dünyada geçerli olduğunu belirtir. Lerner’in aksine Levy, “modern toplumlarda görülen niteliklerin, modern olmayan toplumlarda modernleşmek için gerekli ön koşullar olamayabileceğini, bir toplumun modernleşebilmesi için, modernleşmiş toplumlardaki aynı kalıpları gerçekleştirmesi gerektiği söylenemeyeceğini” belirtmektedir.⁴⁹ Levy’e göre modernleşme, teknoloji aracılığı ile tanımlanabilir; canlı olmayan enerji kaynaklarının canlı enerji kaynaklarına olan oranının yüksek olduğu durumda ve insan emeğinin alet kullanımı ile etkinliğinin

⁴⁸ Batı ülkeleri 18. yüzyıldan sonra “toplum nasıl kurtulur?” sorusu üzerinde tartışmalarını yaparken, Osmanlı Devleti “devlet nasıl kurtulur?” gibi daha farklı bir bakış açısıyla olayları değerlendirmiştir.

⁴⁹ Bkz. Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 6.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.232-240.

artırıldığı oranda modernleşmeden söz edilebilir.⁵⁰ C.E. Black de, modernleşmeyi, “tarih boyunca gelişmiş kurumların insan bilgisindeki görülmemiş artışı yansıtan ve hızla değişen işlemlere uyarlanması süreci” olarak tanımlar ve “bilimsel devrime eşlik eden bu sürecin insanın çevresini denetlemesine olanak sağladığını” belirtir. Nitekim Black’e göre modernite, teknolojik, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmede en ileri olan ülkelerin özelliklerini belirtmek üzere kullanılırdı ve modernleşme ülkelerin o özellikleri elde etme sürecini belirtirdi.⁵¹

Modernliği, büyük özgürlük anlatısı olarak gören ve vazgeçemeyen düşünürlerden Berman ise, modernizm için şöyle bir çerçeve sunuyor: “Modern hayatın girdabı birçok kaynaktan beslenegelmiştir: **Fiziksel bilimlerde** gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren, yeni insan ortamları yaratıp eskilerini yok eden, hayatın tüm temposunu hızlandıran, yeni tekeli **iktidar ve sınıf mücadelesi** biçimleri yaratan **sanayileşme**; milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevrelerinden koparıp dünyanın bir başka ucunda yeni hayatlara sürükleyen muazzam **demografik altüst** oluşlar: Hızlı ve çoğu kez sarsıntılı **kentleşme**; dinamik bir gelişme içinde çok farklı insanları ve toplumları birbirine bağlayan, kapsayan **kitle iletişim sistemleri**, bürokratik işleyiş ve yapılarıyla her an güçlerini daha da artırmak için çabalayan ve güçlenen **ulus-devletler**, siyasal ve ekonomik gelişmelere direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için direnen insanların **kitlesele toplumsal hareketleri**; son olarak tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, kesin dalgalanmalar içindeki **dünya pazarı**. 20. yüzyılda, bu girdabı doğuran ve onu sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler ‘modernleşme’ olarak adlandırılmıştır. Bu dünya-tarihsel süreçler, insanları modernleşmenin nesnesi kadar öznelere yapmayı, onlara, kendilerini değiştiren dünyayı değiştirmek için güç vermeyi, onları girdaptan çıkarıp bunu kendilerine mal ettirmeyi amaçlayan şaşırtıcı çeşitlilikte görüş ve düşünceyi desteklemiştir.”⁵²

Tanımların bu kadar farklılaşmasının nedeni, tek bir modernleşme modelinin veya projesinin olmamasından dolayıdır. Modernleşme tarihsel bir dönemi ifade ettiği gibi, toplumsal değişim süreci veya kuramsal olarak yer ve zaman boyutunda evrensel olan veya bu tür süreçler grubu olarak da görülebilir. Yine modernleşme, gelişmekte olan ülkelerin liderleri veya elitlerince izlenen bir seri politikalara verilen isimdir de

⁵⁰ Hüseyin Bal, **Bilginin Felsefesi ve Sosyolojik Boyutları**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004, s.231.

⁵¹ Black, a.g.e., s.11-90.

⁵² M. Berman, **Modernlik Dün- Bugün- Yarın**, 1992:Aktaran; M. Bayram Mısır ve Ecehan Balta, **Modernizm, Postmodernizm ve Sol**, 2.Baskı, Öteki Yay., Ankara, 1999, s.36.

diyebiliriz... Buna göre modernleşme, liderlerin belirli açılardan daha gelişmiş olarak gördüğü çağdaş toplumsal doğrultusunda belirli bir toplumu değiştirmek için bilinçli uygulanan bir seri plan ve politikalar bütünüdür.⁵³

Konuyu oldukça farklı açılardan yaklaşan düşünürler de bulunmaktadır. Baudelaire, 1863'te yayımlanmış olan "Modern Hayatın Ressamı" başlıklı denemesinde şöyle diyordu: "Modernite, anlık olandır, geçip gidendir, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir."⁵⁴ Modern olmak Marx'ın ifadesiyle de, "katı olan her şeyin buharlaştığı" bir evrenin parçası olmaktır. Yine modernleşme olgusunu, "merkez kapitalist ülkeler hesabına yoksul çevre toplumlarının ekonomik, politik ve kültürel yapılarını 'değiştirme' ve dünya sistemine ekleme olayı" olarak tanımlayan Canatan, bu bağlamda modernleşmeyi, kesinlikle bir kalkınma, ilerleme ve gelişme olayı değil, tam tersine sömürülme ve gerileme yönünde gelişen bir değişme olayı olarak görmektedir. Başka bir deyişle, bu süreç bir yozlaşma, asimilasyon ve bunalım sürecinden başka bir şey değildir, demektir.⁵⁵ Black'de çağdaşlaşma (modernleşme) sürecindeki toplumların hem geleneksel kurumları çağdaş işlevlere uyarlanan bağımsız birimler olarak, hem de birçok dış güçlerin etkisi altında kalan toplumlar olarak irdelenmesi gerektiğini belirtir. Nitekim dış güçler o kadar etkilidir ki çağdaşlaşma (modernleşme) bazen aslında bir kültürleştirme, başka bir toplumun kültür özelliklerinin benimsenmesi olarak görülebilir, demektir.⁵⁶

Görüldüğü gibi, modernleşme üzerindeki açıklamalar oldukça farklılık göstermektedir. Kimi düşünürler gibi, modernleşmeyi bir asimilasyon süreci olarak değerlendirirsek o zaman, Türkiye'de de böyle bir asimilasyon sürecinin olup olmadığını sorgulamamız gerekecektir veya gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen ekonomik krizlerin, sosyal olayların sebebi olarak da modernleşme sürecini gösterecek olursak, modernleşme içinde geliştiği iddia edilen; insan hakları, kadın hakları gibi evrensel değerlerinde nasıl olup da bu süreç içinde saymamız gerektiğini, açıklamamız gerekecektir. Bu nedenle modernleşme olgusunu sıg bir bakış açısı ile ne sırf yarar ne de sırf zarar getiren bir süreç olarak değerlendirmek gerekmektedir. Hatta modernleşme olgusuna getirdikleri ve götördükleri bağlamında yaklaşmak yerine; gelişen tarihsel

⁵³ Smith, a.g.e., s.88-90.

⁵⁴ Harvey, a.g.e., s.23.

⁵⁵ Canatan, a.g.e., s.21.

⁵⁶ Black, s.34.

süreç içinde, belirli bir ülke örneğinde ele alarak detaylı bir açıklama getirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla konumuz gereğince de, modernleşme sürecini bu bakış açısıyla değerlendireceğiz.

Yukarıdaki açıklamanın ışığında sorulması gereken soru: “Modernleşme Batı’ya özgü bir nitelik midir?” olmalıdır. Giddens’a göre “bu soruyu yanıtlarken, modernliğin analitik olarak ayrılabilir yönlerini göz önüne almak zorundayız. Kuramsal kümelenmeler açısından bakıldığında, iki farklı örgütsel gruplaşmanın modernliğin gelişimi içinde özel bir önemi vardır: Ulus-devlet ve sistematik kapitalist üretim. Bunların her ikisinin de kökleri Avrupa tarihinin belirli karakteristikleri içinde bulunur ve önceki dönemlerle ya da diğer kültürel ortamlarla pek az koşutluklar gösterir. Eğer birbirleriyle yakından bağlantılı olarak dünyaya yayılmışlarsa, bunun nedeni, her şeyden önce, ürettikleri güçtür” demektedir.⁵⁷ Modernleşme kavramı bu nedenle çoğu kez, Avrupalılaşıma veya Batılılaşma olarak da belirtilebilmektedir. Ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen modernleşme süreci, geçmişte toplumların modernleşmeye ulaşmak için geçirdikleri süreçten son derece farklıdır. Üçüncü Dünya ülkeleri modernizasyonla tanışmakta, bu sürece ulaşmakta, sadece geç kalmış olanlar değildir, aynı zamanda süreç dışarıdan bunlara ulaşmıştır ve hala da ulaşmaya devam etmektedir. Bu nedenle de Üçüncü Dünya olayını, Avrupa’da veya Kuzey Amerika’da geçmişte ne olmuşsa onun sanki yeni bir tekrarı gibi görmek hatalı olur.⁵⁸

Samuel Huntington, modernleşme sürecine ilişkin olarak, bu konudaki görüş sahiplerince üzerinde mutabık olduğunu düşündüğü dokuz nitelik belirtir. Hem bu dokuz niteliği hem de Fahrettin Altun’un “Modernleşme Kurumları” adlı kitabındaki diğer modernleşmeye özgü nitelikleri de göz önüne alarak modernleşmenin genel nitelikleri aşağıda sıralanmaya çalışılmıştır.

- 1) Modernleşme başta Aydınlanma Hareketi, Fransız ve Sanayi Devrimleri olmak üzere birçok kaynaktan beslene gelmiş bir süreçtir. Bu gelişmeler, modernleşmenin düşünsel, siyasal ve ekonomik alanlarıdır. Bu alanlarda meydana gelen değişimler de zamanla toplumsal ve kültürel yapıyı etkilemiş ve değişikliğe uğratmıştır.
- 2) Modernleşme devrimci bir süreçtir. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş, insan hayatına ilişkin örüntülerde bütünsel ve radikal bir değişimin

⁵⁷ Giddens, a.g.e., ss.169-170.

⁵⁸ Peter Berger ve Diğerleri, **Modernleşme ve Bilinç**, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985, s.133.

açığa çıkması sonucunu doğurmuştur. Ancak gelenek ile modern arasındaki ayırım sadece bu kavramları tanımlamanın en basit aracıdır. Bu ayırım ancak bir soyutlama olabilir. Gerçekte bu iki yapının da tamamen bağımsız olduğu toplumlar yoktur.

- 3) Modernleşme, karmaşık bir süreçtir. O, kolay kolay tek bir faktöre ya da boyuta indirgenemez. Modernleşme, insan davranışı ve düşüncesinin neredeyse bütün boyutlarında gerçekleşen değişimi kapsar. O, en azından, endüstrileşme, kentleşme, toplumsal hareketlilik, farklılaşma, sekülerleşme, kitle iletişiminin yaygınlaşması, okuma-yazma oranının ve eğitim kalitesinin yükselmesi, siyasal katılımının artması gibi olgulardan müteşekkildir. Diğer taraftan tek bir modernleşme süreci yoktur. Bazı ülkelerde modernleşme süreci, bir asimilasyon, bir kültürleşme projesi olarak değerlendirilebilir, bazı ülkeler için ise; modernleşme liderlerin veya elitlerin izledikleri bir seri politikalarla denilebilir. Çoğu zaman aynı örnek içinde ele alınan, Japonya ve Türkiye’de bile oldukça farklı modernleşme süreçleri yaşanmıştır.
- 4) Modernleşme, sistematik bir süreçtir. Modernleşmenin bir boyutunu etkileyen değişiklikler diğer boyutlarını da etkiler. Modernleşmenin unsurları, bazı tarihsel gerekçeler dolayısıyla birbirlerine çok sıkı bir biçimde bağlıdır.
- 5) Modernleşme, küresel bir süreçtir. Modernleşme dünyanın tümünü ilgilendiren bir fenomendir... Modernleşme, yaşanan tüm değişimlerin zamanla bütün toplumları etkileyeceği iddiasını taşır. Suya atılan bir taşın halkalar şeklinde genişleyerek yayılması gibi, yaşanan değişimlerin, zamanla bütün dünyayı etkileyeceği düşünürler tarafından belirtilmektedir.
- 6) Modernleşme uzun vadeli bir süreçtir. Modernleşme devrimci bir süreç olsa da, zamana ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle o, bir yönüyle de evrimci bir süreçtir. Modernleşmenin bünyesinde barındırdığı değişimin bütünselliği ancak zamanla kendisini ortaya koyabilir. Batı toplumları modernleşmek için çok uzun yıllar harcamışlardır.
- 7) Modernleşme, tedrici bir süreçtir. Modernleşmeyi bütün toplumların tırmanacağı çeşitli basamaklara ayırmak mümkündür. Toplumlar, açık bir

biçimde, geleneksel aşamadan modern aşamaya doğru bir seyir izlemekte ve temelde aynı aşamaları kat etmektedir.

- 8) Modernleşme, homojenleştirici bir süreçtir. Modern toplumların aksine geleneksel toplumların, modernliğe sahip olmamaları dışında herhangi bir ortak özelliklerinden bahsedilemez. Oysa modern toplumlar, temel benzerlikleri paylaşır. Modernleşme, siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar içerisinde bir karşılıklı bağımlılığa ve toplumların nihai bütünleşmelerine doğru bir hareketi bünyesinde barındırır. Modern düşünce ve kurumların evrensel gereklilikleri, “farklı toplumların, bir dünya devleti oluşturmalarına imkan tanıyacak” bir aşamaya doğru yönlendirilmeleri sonucunu doğurabilir.
- 9) Modernleşme, geri döndürülemez bir süreçtir. Modernleşme temelde, dünyevi bir yönelimdir. Değişimin oranı toplumdan topluma değişebilirse de değişimin yönü tüm toplumlarda aynıdır.
- 10) Modernleşme ilerlemeci bir süreçtir. Modernleşmenin sarsıntıları köklü ve yaygın olsa da, nihai düzlemde o, yalnızca kaçınılmaz değil, aynı zamanda da arzu edilen bir süreçtir.
- 11) Modernleşme, Batılılaşma ve Avrupalılaşma olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü modernleşme, Batılı olmayan toplumlar için bir amaç olarak görülmektedir. Batılı toplumlar ise, modernleşmenin temel dayanaklarının merkezi olarak kendilerini görmektedirler. Bu yüzden de Batılı olmayan toplumlarında modernleşebileceği iddiasını öne sürmektedirler. Özellikle modernleşmenin iki önemli ögesi olan ulus-devlet ve kapitalizmin çıkış yeri olan Avrupa, modernleşme sürecinin Batı’ya özgü bir nitelik olduğunu bizlere göstermektedir.

2.1.3. Değerlendirme:

Modernleşme olgusunun tahlilini yapmak, hayli zor bir uğraş olarak görünmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, modernleşme karmaşık bir süreçtir. Fakat, yaptığımız çalışmada bu argümanın arkasına sığınılmayacaktır. Modernleşme hakkında bunca farklı bakış açısına rağmen, konumuz gereğince modernleşmeyi nasıl değerlendirdiğimizi açıklamamız gerekmektedir.

Modernleşme, bir yönüyle dünyaya açılmayı, modern olmayı, çağın gerisinde kalmamayı, diğer yönüyle ise, toplum olarak kültürünü, dilini, dinini, kimliğini v.b. unsurları korumayı amaçlayan iki yönlü bir süreçtir. Modernleşme, dinamizmini ve açmazlarını bu iki yönlülüğünden alır. Dinamizmini ulus-devletin modern bir toplum oluşturma idealinden alırken, açmazlarını ise ulusçuluğun “Biz ve Öteki” farklılığını ortaya koymaya çalışmasından almaktadır. Ulus-devletler, bir yönden modern devletin gereklerine göre siyasal, ekonomik, hukuksal v.b. yapı ve kurumlarını oluştururken veya düzenlerken, öte yandan toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişimleri dizginlemek veya önceden belirlenmiş bir yöne doğru hareketlendirmek ister. Bu bağlamda, ulus-devletler modern bir toplum olarak bir yandan uluslararası ilişkiler ağına girerken, diğer yandan da ulus olarak “Biz ve Öteki” anlayışını yaratarak sınırlarını görmek ister. Diğerinden farkını koyduğu ölçüde, kendi içinde bütünleşebileceğini, ortak amaçlar doğrultusunda kalkınabileceğini öngörür. Dolayısıyla Batı merkezli, modernliğe özgü olan pek çok olgu, sonradan modernleşme sürecine giren ülkeler için, açmazlarla dolu çoğu zamanda sorunlu unsurlardır.

İlk modernleşen ülkeler olan İngiltere, Fransa ve Almanya’yı dışarıda tutacak olursak, sonradan modernleşme sürecine giren bütün ülkeler de bu süreç, çeşitli uygulayıcılar (elitler veya politikacılar, krallar veya diktatörler veyahut da dış baskılar) tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun anlamı şudur; modernleşme birçok ülke tarafından, zorunluluk olarak algılanmaktadır. Bu zorunluluk algılamasından sonra uygulanan politikalar da, mevcut yapı içerisinde çelişkilere neden olmaktadır (laiklik gibi). Bundan dolayı da modernleşme süreci baskıcı olduğu sürece işlevsel devrimleri ortaya koyabildi, fakat baskıcı olmadığı her zaman diliminde çözülmeye ve bozulmaya mahkum oldu.

Modernleşmenin iki yönlü görünümünden dolayı sonradan modernleşme sürecine giren birçok ülke, modernleşmeyi sadece ekonomik veya siyasal bir yapılanma olarak ele aldı. Fakat modernleşme sadece ekonomik veya siyasal yapılanmaların alınmasıyla sonuçlanabilecek bir süreç değildi. Dolayısıyla modernleşme sürecinin toplumsal ve kültürel boyuttaki yansımaları oldukça sancılı bir dönem olarak, sonradan modernleşme sürecine giren toplumlara yansdı. Modernleşebilmek için ortaya konulan politikalar, mevcut toplumsal ve kültürel yapıyla çelişti. Hatta modernleşebilme bir

bakıma uluslaşma sürecine yardımcı olan bir süreç olarak değerlendirilse bile, çoğu zaman bu söylemler birbirini göz ardı etmek zorunda kaldı.

Sonuç olarak, modernleşme Habermas'ın belirttiği gibi, bir projedir. Fakat, O'nun bakış açısına göre yarım kalmış bir proje olup olmadığı kuşkulu görünmektedir. Diğer yandan, modernleşen ilk ülkeler hariç, tek bir modernleşme sürecinden, dolayısıyla da tek bir modernleşme projesinden söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni, modernleşme uygulayıcılarının modernliği algılayış biçimi ve modernliğin ikili görünümünden kaynaklanmaktadır. Bütün bunlar, modernleşme sürecinde görülen değişimin hızını ve alanını doğrudan etkilemektedir.⁵⁹

Mevcut şartlarda bile soyutlamalardan da öteye giderek gelenek ile modern arasında ayırım yapamamaktayız. Gerçekte olan ise birçok ülkenin modern olarak gördüğü Batı'ya özgü nitelikleri ele alarak, modernleşme sürecine girmeleridir. Bu gerçekten yola çıkarak ileriki bölümlerde, Türk modernleşme süreci üzerinde açıklamalar getirilmeye çalışılacaktır.

⁵⁹ Bu çalışmada, modernleşmeyi eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktan ziyade, modernin ne olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Geçmişten günümüze gelen bir örnekle bu durumu kısaca belirtelim: Modern bir ülke dediğimizde tam olarak neden bahsediyoruz? Mesela, teokratik bir yönetime sahip olan İran parlamentosunda temsil edilen kadınların oranı, demokratik bir yönetime sahip olan ABD'den fazladır. Yine özgürlük, eşitlik ve demokrasi gibi kavramların beşiği olarak gösterilen Avrupa ve özellikle Fransa'da Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmemeyi suç sayan yasalar çıkmaktadır. Buna göre İran, Amerika'dan daha mı modern bir ülke ya da AB'nin sıklıkla vurguladığı düşünce özgürlüğü Türkiye'de yokken Fransa'da bu koşullar altında var mı? Bütün bunları dikkate alarak şu soruları sorabiliriz: Modern olan kim? Modernlik nasıl ölçülebilir? Modern olmanın faydası olur mu? Modernleşme gerekli bir süreç midir? vb. Fakat şimdiden söyleyelim yanıt olarak elimizde hiçbir şey kalmayacaktır.

2.2. Batı'da Ulusçuluk ve Ulus-Devlet

2.2.1. Ulusçuluğun Tarihi Gelişimi

Avrupa'da Rönesans ve Reform ile başlayan daha sonra Aydınlanma ile devam eden süreç, etkisini siyasal alanda da göstermiştir. 17. yüzyıl gibi erken sayılabilecek bir dönemden itibaren Avrupa'nın monarşiye dayanan yapısı bozulmaya başlamış, kiliseye duyulan güven azalmış ve devletlerarasındaki anlaşmazlıklar, özellikle yeni yerlerin keşfi, endüstrileşme gibi çeşitli gelişmelerden dolayı hat düzeye ulaşmıştır. Bu şartlarda aranan, "ulusal topluluk için yeni bir temel, yönetmek için yeni bir zorunluluk, kitleleri fethedecek ve tüm bireysel çıkarlarla ideolojilerin üstüne çıkararak, ulusu devletine bağlayacak yeni bir fikirdi. Bu, Reform'dan sonra olduğu gibi, Avrupa'yı bir kez daha parçalanmaktan, dini çatışmadan ve iç savaştan kurtaran, topluluk duygusunu besleyen ve büyüten bir fikir olan; ulus fikriydi."⁶⁰ Bu fikir modern devletin ortaya çıkmasına neden olacaktı.

İngiltere bir ada devleti olmanın vermiş olduğu avantaja da dayanarak, modern anlamda ulus-devlet yapısını ilk gerçekleştiren ülkedir. "İngiltere'de, kralla parlamento arasında 17. yüzyılda vuku bulan çatışma, yüzyılın sonuna doğru, parlamento lehine duruldu. Bundan böyle kral artık göstermelik bir şahsiyet, bir tür canlı bayrak oldu. Fakat bu, ne İngiliz vatanseverliliğini azalttı; ne de İngiliz milliyetçiliğinin ilerleyişini durdurdu. Otokritik monarşi, İngiltere'deki millileştirici fonksiyonunu çoktan başarmıştı."⁶¹

Nispeten erken bir zamanda, Elizabeth çağında, ortak bir dile, ortak tarihsel prototiplere, en azından Roma Katolikliğinden nefret etme konusunda ortak bir dine ve İngiltere'nin ne olduğu, ne olması gerektiği üzerinde ortak bir bilgiye dayanan bir kültürel "biz bilinci" İngiltere'de geliyordu.⁶² İngiliz tacı ve Parlamento, İngiltere'nin ulus devletini yaratan ve devletin kurumlarını hem onaylayan hem de güvence altına alan bir kültür için gerekli temel koşulu ve ortamı meydana getiren siyasi

⁶⁰ Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.91.

⁶¹ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, Çev. Murat İzkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.68.

⁶² Schulze, a.g.e., s.121.

kurumlardı...⁶³ İngiltere’de başlayan ulus-devlet süreci, birçok düşünürün görüşleriyle zenginleşerek, Avrupa’nın dört bir yanına dağıldı.

Avrupa’da başta Montesquieu, Bodin, Hobbes, Rousseau olmak üzere bir çok düşünür ideal devletin ne olması gerektiği hakkında yazıyordu. Machiavelli’nin “Prens”i, Thomas More’un “Ütopya”sı da aynı amaçları taşıyan eserlerdi. Peki insanlığın bilinen tarihinden itibaren dünyaya hükmeden krallar neden üstün yetkilerinden vazgeçecekti ve neden devlet şekli değişecek ve halk egemenliğine dayanan yapılanmalar ortaya çıkacaktı? Değişen dünyada bütün gereklilikler sanki bir kader gibi gerçekleşmekteydi. Avrupa’da başlayan bu değişim süreci kısa bir süre sonra Batı dışındaki toplumlara da model oluşturmaya başlamıştı bile. Klasik sosyologların sıklıkla vurgulamış oldukları, tarihin ilerleyişi gerçekleşmekteydi. Yani krallar taçlarıyla ve asalarıyla birlikte, artık dünyaya tek başlarına hükmedemiyorlardı.

Jean Bodin “devlet”i egemenlik açısından ele almakta ve “devleti, zamansal sınırlama koymadan mutlak otoritenin verilmesi” olarak açıklamaktaydı.⁶⁴ Hobbes’un öne sürdüğü tez ise, iç savaş olgusuyla bağlantılıydı; ona göre iç savaş insanın doğal haliydi. İlk başta tüm insanlar özgür ve eşit ama aynı zamanda içgüdülerinin ve bencilliklerinin kurbanıydı. Bu yüzden de sürekli birbirleriyle savaş halindeydiler: “İnsan insanın kurdudur.” Fakat insanlar ölümünden korktukları ve rahat bir yaşam arzuladıkları için, barış özlemi içindeydiler. Hobbes’a göre insanlar barış sağlamak için aralarında, birbirlerini katletme hakkından feragat etmiş olduklarını gösteren bir sözleşme yapmış olmalıydılar. Bu doğal hakkı, bu sözleşmeye taraf olan grupların toplam iktidarını kendisinde toplayan devlete aktarmışlardı. Devlet aslında İncil’deki canavar Leviathan’dı. Tek başına insanın kurdumsu potansiyele sahip ilkel hali Leviathan, savaş ve barış, dost ve düşman, yaşam ve ölüm arasındaki yegâne arabulucuydu. Fakat ne tür bir devlet şeklinin tercih edilmesi gerektiği sorusuyla karşı karşıya kalan Hobbes, monarşide karar kılıyordu.⁶⁵

Rousseau’ya göre ise; bir zamanlar insanlar göçebe hayvan yetiştiricileri olarak büyük aileler halinde yaşıyorlardı; mülk sahibi olmadıkları için, mutlu oldukları kadar erdemliydi de; bu bir altın çağıdı. Şimdi toplumda geçerli olan, zenginlik ve kişisel

⁶³ A.g.e., s.123.

⁶⁴ Jean Bodin, **Les six Livres de la Republique de R. Herpin**, Aktaran: Schulze, a.g.e., s.53.

⁶⁵ Schulze, a.g.e., s.54.

çıkardı.⁶⁶ Dönemin devletlerinin dayandığı toplumsal sözleşme, “sahip olanlar”ın “sahip olmayanlar”ı bir itimat oyununa getirerek aldatıcı bir muhakemeye devlet kurmaya inandırmış olmalarından ibaretti. Şimdi önemli olan, her bireyin haklarını gönüllü bir şekilde dahil olduğu topluluğa temsil edeceği yeni bir devlet, gerçek bir birlik, bir topluluk, bir siyasi organ oluşturmaktı. Eğer herkes erdemli bir şekilde bencil kişisel çıkarlarından toplum yararı için vazgeçecek olsaydı, o zaman gizemli bir şekilde, ortak amaç oluşacaktı. Böylece devlet düzeyinde gerçek egemenlik, yani halkın egemenliği kurulmuş oluyordu. Kuramsal olarak devlet tüm kararların vatandaşlar tarafından ortak bir şekilde alındığı bir demokratik cumhuriyetti; ama Rousseau bunun ancak kolay gözlenebilen, örneğin İsviçre kantoları gibi küçük topluluklarda mümkün olabileceğinin farkındaydı. Tamamen uygulamaya dair nedenlerden ötürü, daha büyük devletler halk tarafından seçilen delegeler, dolayısıyla cumhuriyetçi aristokrasi tarafından yönetilmeliydi.⁶⁷

Dönemin düşünürlerinde gözlenen bu “toplumsal sözleşme” gerekliliği oldukça tartışılır ama gerçekte var olan modern dünyanın gerekliliklerinin eski yönetim yapısını desteklememesi, onu yerle bir etme isteğidir. Toplum içindeki bireylerin, grupların ve kurumların işlev ve anlayışları değiştiği ölçüde, devlet yapısının, yani yöneten-yönetilen ilişkisinin değişmesi de kaçınılmaz bir sonuçtu. Comte’dan, Marx’a kadar uzanan ve yaşanan değişimleri anlamaya çalışan birçok düşünür, yöneten-yönetilen ilişkileri üzerinde durmuş, Marx gibi birçok düşünür ise, tarihin bir sınıf çatışmasından ibaret olduğunu veya tarihin bir yöneten-yönetilen ilişkisinden ibaret olduğunu ileri sürmüştür.

Dönemin felsefesi toplumun nasıl kurtulabileceği üzerinedir. Toplumsal yapı yeniden oluşturulabilir ise, toplumsal refaha ulaşılabilirliği düşünülmektedir. Bu yüzden de modern olan her zaman için iyi olan olarak görülmüş ve sonuna kadar savunulmuştur. Bu yüzden; iyi olarak görülen ve sorgulanmadan ulaşılmaya çalışan birçok modern yapı vardı. Bunlardan biri de hiç şüphesiz ulus-devletti.

Avrupa’da bu düşünceler başta Fransa olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almıştı. İnsan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi gibi kavramlar gerek Avrupa’da gerekse okyanus ötesinde Amerika’da, dalga dalga yayılmakta ve tartışılmaktaydı. Sonuç, millet ve milliyetçilik gibi kavramların öne çıkacağı Fransız İhtilali olacaktır. Hayes’in belirttiği gibi: “Yeni popüler milliyetçiliğin yolunu İngiltere açtı. Amerikan

⁶⁶ Jean-Jacques Rousseau, **Du contract Social**, Aktaran: Schulze, a.g.e., s. 84.

⁶⁷ A.g.e., s.84.

Devrimi onun Yeni Dünya'daki İngiliz sömürgecileri arasındaki zuhurunu işaretledi; Fransız Devrimi ise onun yarı-dini bir taassupla Avrupa kıtasına soktu.”⁶⁸

Aşağı yukarı 1789 Fransız Devrimi'ne kadar, diğer Avrupa ulusları gibi Fransız ulusu da siyasi statüye sahip bireylerden meydana geliyordu. Bu grup, Fransız tacıyla olan doğrudan ilişkileri vasıtasıyla siyasi eylem başlatabilecek konuma sahip veya en azından zümreler aracılığıyla temsil edilen bireylerden meydana geliyordu. Alman ulusu, İmparatorluk Diet'inde toplanan imparatorluk aristokrasisinden, imparatorluk kilisesinden ve imparatorluk kentlerinden oluşuyordu. İngiliz ulusu Westminster Parlamentosu'nda, Fransız ulusuyca états généraux'da vücut buluyordu. Montesquieu 18. yüzyılın ortasında hiç duraksamadan “ulus, asiller ve din adamları demektir” diyordu. Reich 1711 yılında “Macaristan ulusuyla” Szatmar Antlaşması'nı yaptığında, “Macaristan ulusu” ibaresi Macar halkını değil, antlaşmada özellikle belirtildiği gibi, Macaristan'ın baronlarını, yüksek düzeydeki din adamlarını ve soylularını ifade etmek için kullanılıyordu. Macaristan veya Polonya'nın durumunda “ulus” terimi sadece aristokrasi için kullanırken, Batı, Orta ve Kuzey Avrupa'da bazı durumlarda orta sınıf ve çok sık olmasa da köylüler “ulus”un parçası olabiliyordu. ⁶⁹ Görüldüğü gibi, 18. yüzyıl geride kalırken halen “ulus” kavramı belirsizliğini korumaktaydı. Fakat yüzyılın sonuna doğru, önce Avrupa kıtasını daha sonra ise bütün dünyanın şeklini değiştirecek olan olay gerçekleşti ve Fransız İhtilali oldu.

Fransız İhtilali, ulusların kendi kendilerini idare hususunda hür olmaları gerektiğini propaganda etti. Böylece, ulusçuluğun esas unsuru hürriyet oluyordu.⁷⁰ Fransız İhtilali “yurttaş-ulus” beyanı ile bütün Fransızların, reform görmüş yeni bir toplumsal ve siyasi düzen içine seferberliğinin ve siyasi birliğinin ilanı oldu. Fransız İhtilalini izleyen yıllarda, birçok etnik topluluk bağımsızlık savaşı verdi. Bunların birçoğu ancak 20. ve 21. yüzyılda bağımsızlıklarına kavuşabildi ve bağımsızlık savaşları daha çok sömürü düzenine dolayısıyla emperyalist devletlere karşı oldu. Neredeyse bütün dünyada, hürriyet, eşitlik, adalet, demokrasi, laiklik gibi kavramlar temel vasıflar olarak ülkelerin vazgeçilmez unsurları haline geldi. Fransız İhtilali, insanlara “vatandaşlık” bilincini yerleştirdi. Egemenlik artık halkındı. Halk kendi kaderini kendisi tayin etmeliydi.

⁶⁸ Hayes, a.g.e., s.68

⁶⁹ Schulze, a.g.e., s.103.

⁷⁰ Hobsbawn, a.g.e., s.IX.

Fransa’da milliyetçiliğin devrimci ilerleyişine, yarı-dini alemler eşlik etti. 1789’da, Paris’in kırmızı ve mavisi, Burbon krallığının da beyazı alınıp üç renkli bir bayrak teşkil edildi. Her yılın 14 Temmuz günü, hem Bastil’in yıkılışının ve hem de Paris Federasyonu şenliğinin yıldönümü olarak kutlandı. 1792’de Rouget de Lisle tarafından bir milli marş-heyecan verici Marsilya-bestelendi ve bu marşı ilk defa, monarşiyi yıkmak için Marsilya’dan Paris’e gelen asker bandosu çaldı. Diğer alemler de ortaya çıktı: Hürriyet kasketleri, Firikyta kasketleri, Roma asâları, hürriyet ağaçları, vatanseverler için uzun pantolonlu üniformalar, anavatana sunaklar gibi.⁷¹

Rousseau “Bir halkın dehasını, karakterini, beğenilerini ve âdetlerini biçimlendiren ve hararetle bir ülke aşkını ilham eden, milli kurumlardır.” diyordu. Milli vatanseverliliği hızlandırmanın araçları olarak, methe lâyıvatandaşların özel payelerle ödüllendirilmesini, milli adetlerin canlandırılmasını, milli oyunlar düzenlenmesini, milli tiyatro oyunlarının temsil verilmesini ve “vatanseverlik solunan” bayramlar kutlanmasını sayıyordu. Bu amaçların en önemlisi ise milli okul eğitimi olacaktı: “Gözlerini açan bir çocuk la patrie’yi görmeli ve ölümüne dek başka şey görmemelidir; herkesin ülke aşkıyla, yani hürriyet ve kanun aşkıyla eğitilmesi gerekir. Ve milli eğitimin hemen ardından milli bir milis gelmelidir: Her vatandaş ödev gereği bir asker olmalıdır” demektedir. Rousseau, Fransız Devrimi başlamadan on bir yıl önce öldü; fakat Devrim’in önderleri ve gidişatı üzerinde onun fikirleri ve vaaz ettiği hususlar büyük etki meydana getirdi. Bunların en önemlisi de milliyetçilikti.⁷²

Rousseau’nun düşüncelerini dikkate almış olacaklar ki Fransa’da bilgin ve destekçi gruplar; Antik Eserler, Dil ve Edebiyat, Tarih Akademileri kurdular. Bu akademiler daha sonra seviyeli yayınlar ve yarı-popüler dergiler çıkardı. Daha sonraları ise, halk giysilerini teşvik eden; halk danslarını ve halk sporlarını himaye eden ve halk bayraklarını ve ilahilerini modalaştırıran çok çeşitli propagandacı vatansever cemiyetler ortaya çıktı.⁷³

Kitlelerin günlük yaşamları radikal değişikliklere uğramış ve eski zamanlardan gelen bağlar, mitler ve sadakatler yavaş yavaş kaybolmuştu. Kesin çizgilere sahip ve insanların kafalarında yer etmiş toplumsal sınıflara ve dine dayanan, bir zamanların sağlam yapılı tarım toplulukları parçalanmış ve yığınlarca birey, yaşamda yeni anlamlar

⁷¹ Hayes, a.g.e., s. 83.

⁷² A.g.e., s.76.

⁷³ A.g.e., s.103.

aramak için serbest kalmıştı; bu da ancak asgari koşullarda yaşamak için yapılan mücadelenin, bu tür spekülasyona izin verdiği kadardı.⁷⁴ Yeni ve daha anlamlı bir topluluk için yanıtlar, farklı yönlerden gelir. Amerikan ve daha önce Fransız devrimi tarafından vaat edilen bireyin özgür olma ve mutluluk peşinden koşma hakkı, bu sefer de Avrupa Liberalizmin sloganı oldu. Daha sonraları ise “bireye özgürlük” yerine “herkese özgürlük” sloganı etrafında şekillenen sosyalizm gibi.⁷⁵ Dönem dönem ortaya atılan ideolojiler ve söylemler, modern yapılanmaların şeklini belirledi. Doğal olarak, toplumlar da bu ideolojilerin ve söylemlerin peşinden koşmakta, hiç de geri kalmadı.

Fransa’da gerek aydınların gerekse siyasetçilerin, Fransa ulusunu inşa etme süreci, bir diğer durumdan dolayı, yani Napolyon Savaşlarından dolayı da oldukça etkili olarak milliyetçiliğin yükselmesine ve yayılmasına neden olmuştur.

Fransa’da 1.Napolyon’dan 3. Napolyon’a kadar olan dönemde milliyetçilik bir din gibi Avrupa’nın bir ucundan bir ucuna yayılmaktaydı. Yapılan savaşlar Avrupa’yı yeniden yapılandırmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu ise bu dönemlerde paylaşılma hesaplarının içindeydi. Osmanlı imparatorluğunun zaten mevcut dâhili çöküşü Napolyon’un Mısır ve İlirya (Adriyatik denizinin kıyısı boyunca uzanan ve bugünkü Dalmaçya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Arnavutluk’un bir kısmını içine alan eski bir bölge) vilayetlerindeki faaliyetleri yoluyla Batı milliyetçiliğinin ithali, İngilizlerin Yunan Limalarını ve İyonya adalarını işgal etmesi ve ayrıca Rusya’nın silahlı müdahalesi daha da hızlandırdı. Türklere karşı Sırp milli isyanı 1804’de başladı ve ardından mükerrer bastırmalar ve isyanların sonrasında, 1807’de bir Sırp prensin yönetiminde Sırbistan’ın muhtariyeti kuruldu. Peşinden ‘de Batı Avrupa’nın klasizmine ve romantizmine ve liberal hislerine seslenen Yunan ayaklanması başladı. Shelley ve Keats Yunanlılara Ode’lar yazdılar. Delacroix onları savaşırken resmetti. Genç Alman vatanseveri ve daha sonra uzun süre Columbia College’de profesörlük yapan Francis Lieber onların safına katıldı ve beraberce çarpıştı. Lord Byron onlar için öldü. Metternich Avrupa’nın büyük güçlerine tıpkı Sırp gibi Yunanlıların da “Avrupa medeniyetinin dışında kendi kendisini harap etmesi”ne göz yummamaları için boşu boşuna teklifte bulundu. Osmanlı imparatorluğunun küçük ama milli bir Yunan devletini tanımaya zorlanması için Büyük Britanya ve Fransa da katıldı.⁷⁶

⁷⁴ Schulze, a.g.e., s.148.

⁷⁵ A.g.e., s.149.

⁷⁶ Hayes, a.g.e., s. 97-98.

Batı'nın böl-yönet politikası gereğince, birçok ulus veya ulus olduğu iddia edilip kışkırtılan topluluklar bu dönemde bağımsızlık savaşları verdi. Avrupa'nın önde gelen ülkeleri ve Amerika bir yandan sömürgelerinde meydana gelebilecek bir başkaldırıyı önlemeye çalışırken-ki bu çoğu zaman oldukça kanlı olacaktı- diğer yandan da böl-yönet politikası ile de kendisine rakip bir gücü önleme amacı gütmekteydi.⁷⁷ Her iki durumda da milliyetçilik bir silah olarak kullanılmaktaydı.

19. ve 20. yüzyıllardaki milli oluşumlar, İngiltere, Fransa, İspanya ve bir ölçüde de Hollanda ile İsveç örneklerinden derin bir biçimde etkilenmişlerdir. Bu durum genellikle Batı Avrupa'da milli oluşumlar sırasında bu ülkelerin sahip oldukları askeri ve ekonomik güce yorulur. 17. ve 18. yüzyıllarda uç veren büyük güçler olan bu devletler bahtı yaver gitmeyenlerin taklit edecekleri birer model olarak görüldüler ve başarılarının anahtarı milli formatlarının eseri olarak değerlendirildi. İngiltere, Fransa ve bir ölçüde de İspanya örneklerinde bu arızı bir durum değildi. Bu milletlerin gösterdikleri görece erken gelişme, idari, ekonomik ve kültürel alanlardaki ardı ardına gelen devrimlerle çakışmıştı. Aslında bakılırsa pek çok insan bu ve başka örneklerde milleti fiilen “yaratan”ın devlet olduğunu, devletin vergilendirmesinin, askere alma düzeninin ve yönetiminin kendi yargı alanı içinde kalan nüfusu toplu bir kimlik ve sivil bağlılık ile donattığı ileri sürecektir. (...) Vatandaşlık hakkının yaygınlaşması, ülkenin uzak kısımlarını bağlayan bir altyapının inşası ve devlet sınırları boyunca devasa ölçülere varan yoğun bir iletişim ağının tesisi, giderek daha çok bölge ve sınıfı milli siyasi alanın içine çekti ve bugünlere dek uzanan güçlü bağlılık duyguları uyandıran “İngiltere”ye, “Fransa”ya ve “İspanya”ya dair milli topluluk imgeleri yarattı.⁷⁸

Fransız İhtilali ve daha sonrasında gerçekleşen Napolyon Savaşları gibi ayır edici tarihlerden birisi de 1815 yılındaki Viyana Kongresidir. Viyana Kongresi, milliyetçiliğe yeni bir yön ve hız verdi. 23 yıl boyunca Avrupa'yı esir alan Napolyon Savaşları sonuçta bitmişti. Avrupa'daki birçok ülke “her millete bir devlet, ama yalnızca bir devlete bir millet” olma sloganı etrafında yeniden şekillenmekteydi. Bu anlayış çerçevesi içinde, Avrupa'da irili ufaklı birçok ülke oluştu. Bu ülkeler vatandaşlık

⁷⁷Avrupa'nın önde gelen ülkeleri gizli antlaşmalarla, yapmış oldukları ittifaklarla, Avrupa'nın sınırlarını yeniden çizme çabası içindeydi. İngiltere, Fransa ve Rusya başta olmak üzere birçok devlet kendine düşen payı almak için uğraş vermekte, dünya sanki önceden belli bir sona doğru yaklaşmaktaydı. Bu dünyanın o güne kadar göreceği en büyük savaş olacaktı- ki bu savaşta sorunları tam anlamıyla çözüme kavuşturamadığı için bir ikincisi daha yapılacaktı. Bu savaş öncesine göre daha büyük ve daha şiddetli olacaktı ve Avrupa'yı yakıp yıkacaktı.

⁷⁸ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şeker, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.99-100.

temeline oturan, modern anlamda ulus-devletlerdi. “Büyük hacimlere ulaşan mali kaynaklarla sanayileşmiş milli devletler 1880’den itibaren, zamanında Fransız Devriminin Jakoben Milliyetçilerinin hayal ettikleri ve denedikleri belli gelişmeleri tahmin edilemez boyutlarda gerçekleştirmeye başladılar; mesela, eşitlikçi demokrasi, yaygın eğitim, kitlelerin askeri eğitimden geçmesi, ucuz halk gazeteciliği, propagandasını yapabilen etkili dernekler gibi.”⁷⁹

Halk egemenliğine dayanan ulus fikri, devrimci ordularla birlikte Avrupa’nın bir ucundan diğer ucuna muzafferane yürüyüşüne başladıktan sonra, Almanya’da bir başka fikirle (ortak bir dil ve kültürü paylaşan bir topluluk olarak ulus) birleşti.⁸⁰

Napolyon’un emperyalizmine karşı, Alman devlet adamları da milliyetçilik silahına sarıldılar. Alman Avusturya’sında milli ruhu uyandırmak için, Habsburg imparatoru bir propaganda bürosu kurdu ve başına romantik F. von Schlegel’i getirdi. Jena’daki felaketin ardından Prusya’da serfliğin kaldırılmasını ve Kurtuluş Savaşına hazırlığı Baron vom Stein üstlenirken; kamu öğretim bakanı Wilhelm von Humboldt üstlendi ve bazı vatanseverler topluluğunun-Fichte Arndt, Görres, Schleiermacher, hatta Vater Jahn’ın-propagandacı faaliyetlerinden yararlandı.⁸¹

Oldukça siyasi bir olgu olan ulus kavramının burada daha çok etnik ve kültürel bir olgu olarak anlaşıldığını görüyoruz. Almanya’da doğan kültür milliyetçiliğinin ideolojik temellerini G. Von Herder hazırlamıştır. Herder ve izleyicileri, farklı her halkın ortak “halk ruhu”nu korudukları ölçüde siyasal milliyetçiliğe geçebileceği fikrini yerleştirdiler. Böylelikle 19.yüzyılın Alman romantizmi içinde, her “halkın” kendi ulusal birliğini oluşturması gerektiği fikri de geçerlik kazanmış oldu.⁸² Genellikle ortak olan ve bir söylem olarak bütün ulusçuların benimsediği bu yaklaşımın ortak tanımı ulusu; “tek tarih, tek dil ve tek kültür” olarak tanımlanmaktadır.⁸³

Romantik ulusalcılığın temel inancı, özel bir yaşam biçimi olan kültürün ve daha önemlisi toplumsal kurumların esas olarak ulus tarafından oluşturulduğu ve biçimlendirildiğidir. Bunlar çoğunlukla ruh, zihin ya da halkın ruhu olarak gönderme

⁷⁹ Hayes, a.g.e., s.122.

⁸⁰ Schulze, a.g.e., s.153.

⁸¹ Hayes, a.g.e., s. 93.

⁸² Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s.64-65.

⁸³ **Renan**; milleti ırk, din, dil gibi nesnel öğelerle açıklayan bu tanımlamalara karşı çıkar: “Nasıl üç dili ve iki dini olan, üç ya da dört ırktan oluşan İsviçre bir ulus sayılır da, örneğin çok daha türdeş olan Toscana ulus olarak görülmez. Neden Avusturya bir devlette, bir ulus değil? Bu noktadan hareketle Renan, ulusların ebedi olmadığını, bir başlangıçları olduğu gibi bir sonları da olacağını ileri sürmüştür. (Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.58.)

yapılan uniter gücün dışı vurumlarıydı.⁸⁴ “Romantik ulusalcılar devleti değil, kültürü başlangıç noktası olarak kabul ederler ve Herder gibi romantik düşünürler aydınların ve seçkinlerin karmaşık yüksek kültürden uzaklaşarak, basit, aydın olmayan insanların, yani Volk (halk)’ın kültürüne yönelirler.”⁸⁵

Kedeouire’ye göre “romantikler, insan tabiatında görülen, korku ile hazzın, aşk ile nefretin, zulüm ile şefkatin birbirinden ayırt edilemediği taşkınlık halini o kadar iyi biliyorlardı ki, yaşadığımız hayatı kökünden değiştirebilecek yüce, insanüstü ve değişik bir varlık aramaya koyuldular. Ona göre “milliyetçilik bu arayışın siyasi ifadesi olmuştur.”⁸⁶

Napolyon’dan sonraki kuşağın en önde gelen devlet adamı Otto von Bismarck’tı. Bismarck farklı bir milliyetçiydi ve onun olup, güçlü bir Alman İmparatorluğu kurma ve yaşatma doğrultusunda kullandığı araç ve metotlar 1864’ten 1914’e kadar uzanan yarım yüzyılda güçlenen milliyetçiliğin ton ve karakterini belirledi. Bismarck liberal ve birleşik bir Almanya yaratmaya çalışan, ancak başarısızlığa uğrayan 1848 Frankurt Meclisi’nden nefret ediyordu. Muhafazakâr Prusya’nın hâkim olacağı ve Avusturya’nın da dışlanacağı bir Alman devletinden yanaydı. Amaçlarını gerçekleştirme yolunda, halkoylamalarına değil, Prusya ordusuna güvenecekti. Böylece Bismarck, Alman liberallerinin muhalefetine rağmen, Prusya militarizmini destekledi. Sağlıklı tüm Prusyalılara zorunlu askerlik yükümlülüğü getirdi ve kurduğu güçlü orduyu üç saldırı savaşında başarıyla kullandı. Ve “başarı kadar geçerli bir şey yoktur.” Neticede 1864’teki en istenmeyen Prusyalı bakan Bismarck, 1870’lerde Alman milletinin kahramanı oluverdi.⁸⁷ Almanya’da hem Bismarck’ın bir devlet adamı olarak etkisi hem de dönemin romantik düşünürlerinin etkisi ile Almanya bir ulus-devlet olma yolunda, Fransız İhtilalinin “vatandaşlık” temeline oturan ulusalcılık anlayışından farklı olarak yoluna devam etti ve kendisinden sonrakilere de bir örnek oluşturmuş oldu.

⁸⁴ Montserrat Guibernau, **Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)**, Çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s.104.

⁸⁵ Herder, **Nipperdey-In Search of Identity**, Aktaran: Guibernau, s.104.

⁸⁶ **Schleiermacher**, “Silloquies” adlı eserinde, “ölüm bir zarurettir. Hürriyetimin hedefi, beni bu zarurete yaklaştırmak olsun. En büyük gayem ölümü arzulayabilmektir” der. Bu ifade romantik ulusçuluğun en iyi göstergelerinden biridir. Çünkü bu ifade bir aşkı ve inancı sergilemektedir. Kedeouire’nin bakış açısıyla, insan tabiatında görülen korku ile hazzın, aşk ile nefretin, zulüm ile şefkatin bir ifadesiydi. Bu yüzden de milliyetçilik yüzyıllarca, peşinden yığınlarca insanı sürükleyebildi. (Elie Kedourie, **Avrupa’da Milliyetçilik**, Çev. M. Haluk Timurtaş, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1971, s.79.)

⁸⁷ Hayes, a.g.e., s.115-116.

Benzer biçimde, gecikmiş olarak birliğini ancak 1860'lardan kuran İtalya'da, Almanya'yla birlikte aynı örnek içine alınabilir. Machiavelli Prens'inin sonunda ancak dört yıl sonra varlığının bilincine ulaşacak olan İtalyan milletini savunuyor; o zaman bile Massio d'Azegilo İtalyanlar için şöyle demiştir: “**İtalya'yı yarattık, şimdi İtalyanları yaratmalıyız.**”⁸⁸

Ulusların kökenlerini hep savaşlar oluşturmaz ama çoğu zaman katalizör vazifesi görür. Avrupalıların kendi kimliklerini keşfetme eğilimini ilk andan itibaren oluşturan şey, komşularına karşı oluşturdukları sınırlar ve aralarındaki düşmanlık ile çekişmelerdi.⁸⁹ Kısacası birçok ülke, ulus-devlet yapısını, yapmış oldukları savaşlar neticesinde oluşturabilmiştir. Tarihe bakarak bir amaç peşinde koşan birçok ulus haklı veya haksız kan dökme amacı gütmüştür. Bundan dolayı 19. ve 20. yüzyıllar, tarihin en kanlı savaşlarına neden olmuştur.

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü; 19. yüzyılda “milliyet ilkesi”nin zafer kazandığı bir dönem var idiyse, bu dönem I. Dünya Savaşı'nın sonuna denk düşüyordu; ancak bu ne önceden kestirilebilir bir durumdu, ne de geleceğin galiplerinin niyetini yansıtmaktaydı. Anthony D. Smith'e göre, aslında bu sonuç istemeden ortaya çıkan iki gelişmenin ürünüydü: Bir yanda Orta ve Doğu Avrupa'nın çok milletli imparatorluklarının çöküşü ile öbür yanda Müttefiklerin Bolşevik kartına karşı Wilson kartını oynamasını istenilir hale getiren Rus Devrimi.⁹⁰

Neticede; 1919-1920'deki Paris Barış Kongresi, 1815 yılındaki Viyana Kongresi'nin aksine, milliyet ilkesini kabul etti ve onu Avrupa'nın kamu hukukuna dahil kıldı. Sonunda Avrupa kıtasının tamamının siyasi haritası kökten değiştirildi ve yeniden çizildi. Dört büyük imparatorluk ülkesi- Avusturya –Macaristan monarşisi, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu- parçalandı. Yalnızca bir milliyetin kısmen bulunduğu bazı küçük devletler veya eyaletler tarihi kimliklerini ve isimlerini kaybettiler-mesela Bohemya, Transilvanya, Schleswig- ve aynı dil milliyetiyle birleştiler. Böylece altı bağımsız milli devlet ilk defa kuruldu veya tadil edildi: Polonya, Çekoslovakya, Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya. Diğer altı devlet ya genişledi ya da takviye oldu: Sırbistan (Yugoslavya olarak), Romanya,

⁸⁸Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.8.

⁸⁹ Schulze, a.ge., s.111.

⁹⁰ Smith (1994), a.g.e., s.157.

Yunanistan, İtalya, Fransa (Alsace Lorraine’i alarak) ve Danimarka (kuzey Schleswig’i alarak). Daha önce imparatorluk olan dört devlet ise tek bir milliyetten ibaret kalacak kadar küçüldü: Almanya, Avusturya, Macaristan ve Türkiye.⁹¹ Rusya’da ise savaş sırasında gerçekleşen Bolşevik İhtilali neticesinde, Lenin yönetiminde yeni bir dönem başlamıştı.

Doğu ve orta Avrupa’nın siyasi haritasının sıkı sıkıya bir milliyet esasına göre yeniden şekillendirilmesi, imkansız olmasa da, olağanüstü zordu. Daha önce imparatorluk ve milliyet-dışı topraklarda, halklar birbiriyle çokça iç içe girmişti ve bunun sonucu olarak şimdi yeni kurulmuş veya genişlemiş her milli devletin içinde çoğunluk milliyetinin yanı sıra, muhalif bir milliyetten azımsanmayacak sayıda insan bulunuyordu. Sınırların birkaç örnekte halkoyuyla belirlendiği muhakkaktı. Almanya ile Danimarka arasındaki Schleswig’de, Almanya ile Polonya arasındaki doğu Prusya’da, Almanya ile Fransa arasındaki Saar’da durum bu türdendi. Ancak bu oylamalar milli azınlıklar problemini, Dünya Savaşı’nın galiplerinin haritaları düşmanlarını cezalandıracak biçimde çizmeleriyle büyüyen bir problemi ortadan kaldırmadı. Nitekim Alman olmayan herkes Almanya’dan ve Avusturya’dan, Macar dışındakilerin hepsi Macaristan’dan, Bulgar olmayanlar Bulgaristan’dan Yunan olmayanlar Yunanistan’dan ve Türk olmayanların hemen hepsi Türkiye’den uzaklaştırıldı.⁹²

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan “ulus” fikriyle ilgili bu iki temel yaklaşım (Fransız Devrimi’nin öznel siyasi yaklaşımı ve Alman romantizminin nesnel kültürel bakış açısı) birbirlerini besleyerek, birbirleriyle kaynaşarak ve etkileşime girerek modern Avrupa’da birbirinden farklı bin adet sesin vurgusunu meydana getiriyordu. Hegen Schulze’ye göre; insanların yerlerinden olduğu, yönlerini şaşırıldığı, her türlü geçmiş hissini yitirdiği ama geleceğe hâlâ umutla baktığı bir dönemde, ulus fikri üç açıdan çekiciydi: Yön duygusu sağlıyor, topluluk hissi veriyor ve üstünlük ima ediyordu. Bireyin kendisini ulusuyla tanımlaması, karmaşık toplumsal ve uluslar arası ilişkileri basitleştirmiş ve sadakat sorununu çözmüştü. Sadakat özellikle 1772 yılında Polonya’nın ilk kez paylaşımıyla 1815’teki Viyana Kongresi arasındaki dönemde, hükümetlerin sürekli değişmekte olduğu ve bugünün hükümdarının kolayca yarımın düşmanı olabildiği birçok Orta Avrupa ülkesinde önemli bir konuydu. Bu koşullar altında, ulus fikri sınırları belirleyen bir işaret, yargıda bulunmak için gerekli bir ölçüt

⁹¹ Hayes, a.g.e., s.176.

⁹² A.g.e., s.178.

durumuna gelmişti. Ulusal topluluklar, eski geleneksel siyasi yapıların dağılmak üzere olduğu her yerde ortaya çıkma eğilimindeydi. 1793'ün kitlesel ayaklanması, 1813'ün özgürlük savaşları ve güneydoğu Avrupa halklarının kurtuluşları için yapılan ayaklanma ve savaşlar sayesinde, yeni ortaya çıkan kolektif kimlik duygusu sadece teyit edilmemiş, elle tutulabilen ve gerçek bir görüngü olarak tecrübe edilmişti. Fransız Devrimi'nin şenlikleri, Alman Leipzig'deki Ulusların Savaşı'nı kutlayan festivalleri gibi halk kutlamaları ve festivalleri, ulus olma hissini tekrar tekrar teyit ediyor, gerçek bir topluluk duygusunu yaratıyor ve bireyin gerçekten daha büyük bir gruba ait olduğu izlenimini güçlendiriyordu. Ulus fikri, dinsel çağrıştıran tonlara da sahipti: Görünür fiziksel bir gerçekliğe sahip olmadığından, bir ulusa inanmak gerekir. Schulze'ye göre; ulusçuluk, endüstri çağının dünyevi inancıdır. Yeni devlet Tanrı tarafından değil, ulus tarafından dayatılmıştır.⁹³

Nüfus patlaması, endüstri devrimi, zamanın ve uzaklığın yok edilmesi, bilgiye ve habere gittikçe artan ulaşılabilirlik... Birbirine bağlı olan tüm bu faktörler karşılıklı etkileşim içindeydi. Avrupa'nın siyasi sistemi, daha önce görülmemiş bu temel değişikliklere önünde sonunda uyum sağlamak zorundaydı. Yönetimle ilgili temel varsayımlar değişmişti: On sekizinci yüzyıldan beri, çeşitli birimlerde Avrupa'ya egemen olan mutlakiyetçi devlet, üzerine düşeni (soyut bir terminoloji kullandığımızda) artık üç temel düzeyde yerine getirmiyordu: İktidar paylaşımı, bir yönetim şekli olarak sahip olduğu verimlilik ve meşrutiye.⁹⁴

Sanayileşme, kapitalist devrim, büyük ticaret ağı, daha iyi orduların kurulması, dinin zayıflaması ve yaygın eğitimin gelişmesi gibi birçok gelişme -ki modernleşme olarak tanımlamaya çalıştığımız sürece karşılık gelmektedir- ulusçuluk hareketleriyle de modern bir ulus-devlet kurma amacı gütmüştür. Zaten modernleşmeden başka ulusçuluk hareketleri içinde temel olan ortak bir başka yanda yoktur. Her modernleşme sürecinin farklılığı gibi her ulusçuluk hareketi de oldukça farklılık gösteren bir süreçtir. Her ülkenin kendine özgü bir modernleşme ve uluslaşma süreci vardır. Fakat modernleşme olmadan modern anlamda ulus-devletten söz edemeyeceğimiz için, bir ulusçuluk hareketinden de söz edemeyiz. Bu bakımdan ulusçuluk sürecinin modernleşme süreci ile açıklanması uygun görülmektedir.

⁹³ Schulze, a.g.e., s.155.

⁹⁴ A.g.e., s.145.

2.2.2. Modernleşme ve Ulusçuluk

Ulus nedir? Bir ulus neden ve nasıl doğar? Ulus ne zaman ve nerede ortaya çıkar? Ulusçuluk nedir? Ulus mu, yoksa Ulusçuluk mu önce gelir? Ulus ve ulusçuluk hakkında, öylesine farklı yaklaşımlar söz konusudur ki, bunları bile belli kategorilerle açıklamaya kalkmak, yetersiz bir çaba olabilmektedir.

Ulusçuluk⁹⁵ kuramları içerisinde bir sınıflandırma yapabilmek mümkün görünmektedir. Fakat bu sınıflandırmalar oldukça sığ bir düzlemde kalmakta, okuyucuyu belirli sınırlıklara hapsedebilmektedir. Bu sınırlılıkları aşabilmek kolay görünmemektedir. Çünkü söz konusu olan ulus ve ulusçuluk gibi olgular olunca, bu olgulara getirilen yaklaşımların da çok çeşitli olması ve her zaman için nesnelliliğinin tartışılması, söz konusu olabilmektedir. Ayrıca modernleşme bölümünde belirtildiği gibi, nasıl ki tek bir modernleşme süreci söz konusu değilse, tek çeşit ulusçuluk politikaları da yoktur. Her iki olguda ülkeden ülkeye farklılık gösteren gerçekliklerdir.

Ulus ve ulusçuluğu, modernleşme süreci ile açıklamaya çalışan düşünürler epeyce fazladır. Fakat konu gereğince ulus ve ulusçuluk olgularına dair farklı bakış açılarını yansıtan iki yaklaşım daha vardır. Bunları kısaca hatırlayalım:

İlkçi Yaklaşım: 1960'lara kadar üretilen eserlerin büyük bir bölümüne egemen olan ilkçi yaklaşım, ulusçuluk literatürüne etnisite çalışmalarından ithal edilmiştir. Ulusçuların propaganda amaçlı çalışmalarında rastlanan ve ulusu cinsiyet gibi doğuştan gelen bir özellik olarak gören “doğalcı” yaklaşımı saymazsak, ilkçilik ulusçuluk çalışmalarında üç şekilde belirir. **(1) Eskilci**, ulusların eski çağlardan beri var olduğunu ve geçmişten bugüne fazla değişikliğe uğramadan geldiğini savunur. Biçimsel farklılıklar gözlense bile, milli özün hep aynı kaldığını ileri sürer. **(2) Sosyo-biyolog**, etnik bağlılıkların kökenini genetik özelliklerde ve iç güdülerde arar. Bu görüşe göre uluslar, geniş ölçekli ailelerdir. **(3) Kültürel ilkçi** ise, etnik bağlılıklarda inancı ön plana çıkarır. Bireyleri, etnik topluluğu ya da ulusu “ötekilerden” ayırdığı düşünülen, din, dil, ortak geçmiş gibi öğelere sınıksız bağlayan bu öğelerin ilk olma niteliği taşıdığına, her şeyden önce var olduğuna duyulan inançtır. Bu inanç, söz konusu öğelere mistik bir

⁹⁵ Çalışmada kimi zaman ulus ve ulusçuluk kavramları kullanırken kimi zaman da millet ve milliyetçilik kavramları kullanılmıştır. Bu tamamen pratik amaçlıdır. Her hangi bir kavram kargaşasına yer vermeden bu kavram çiftleri aynı anlam çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada ulus veya millet kavramlarının tarihsel dönemlerdeki değişik anlamlandırmaları da dışta tutulmuştur. Çünkü esas olan bu kavramların günümüzdeki önem ve gayesidir.

hava, tinsel bir önem kazandırır.⁹⁶ Bu yaklaşımın temel mantığı şudur: “Milletler hep vardı; değişen sadece kendilerinin bunun farkına varmaları ve fiiliyata dökülme düzeyleridir.”⁹⁷

Etno-sembolcü Yaklaşım: Bir arayol olarak etno-sembolcü yaklaşım ise, ulus ve ulusçuluğu sembolik ve kültürel öğelere ağırlık vererek, durumun belirli bir sosyal tanımı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir insan grubunun ulus olarak nitelendirilmesi olayı her zaman için realitenin sosyal bir inşasından ibarettir. Ulusçuluk hareketi de üzerinde herkesin ortak bir görüş sahibi olduğu ve belirli bir millet olarak bilinen varlıktan yola çıkmaktadır. Politik bilimciler ulus için istenen ve gerek duyulan ortak vatan, ortak tarih ve dil gibi diğer elemanları ararken hep realitenin sosyal inşasıyla karşılaşmışlardır. Yani ulusu kabul etmek için “ortak sembollerin inşası” zorunludur. Kısaca ulus ve ulusçuluk, her zaman için yapaydır. Fransa için durum neyse Zambiya içinde odur. Aradaki fark Fransa ulusunun Zambiya ulusundan daha az yapay olmasından değil tarihinin daha gerilere gitmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak ortak sembollerin inşasıyla ulus bir kez oluştuktan sonra kolektif bir kişilik temin etmekte ve belirli bir derecede de olsa bireyin kişiliğinin değişmesine neden olmaktadır. Bu anlamda semboller, grup veya topluluk hayatını bütünleştirici güçler olarak ortaya çıkmakta, bireyleri birleştirmiş bir bütüne bağlama fonksiyonu görmekte, dayanışma sağlamakta, ayrıca bireyleri yönlendirdiği gibi diğerlerini algılama çerçevesi de sağlamaktadır.⁹⁸

Her iki yaklaşıma karşı, modernist yaklaşım ise, tarihte ulus ile ulusçuluğun olumsuzluğunu ve bunların modernite ile ilgilerini ortaya koymuştur. Pek çok bilim adamının gözünde bir hareket ve ideoloji olarak ulusçuluğun tarihini 18. yüzyıl sonlarından başlatmak mümkündür... Aralarında bariz farklılıklar bulunmakla birlikte, ulusun tamamen bir modern yapı olduğu konusunda hem fikirdirler.⁹⁹ Bu görüşe göre ulus ve ulusçuluk, kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, demokrasi, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onlardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zaten eski çağlarda ulusçuluğu ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar yoktur. Bu koşullar modern çağda oluşur;

⁹⁶ Özkırmı, a.g.e., ss.86-87.

⁹⁷ Smith (1994), a.g.e., s.76.

⁹⁸ AYTEKİN YILMAZ, **Etnik Ayrımcılık**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.30.

⁹⁹ Smith (1994), a.g.e., s.77.

başka bir deyişle, uluslar ancak ulusçuluk çağında sosyolojik bir gereklilik haline gelir. Ulusçuluk ulusları yaratır, uluslar ulusçuluğu değil.¹⁰⁰ Genel olarak bu yaklaşımda, ulusçuluk üzerinden ulus ele alınmakta ve toplumların ulusçuluğu kullanarak belirli hedeflere yöneldiği ve modernleşme süreci içinde kalkınmayı amaçladıkları belirtilmektedir.

Aşağıda modernleşme ile ulusçuluğu ilişkilendirerek açıklayan yazarlar yer almaktadır. Bu yazarların ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet hakkındaki görüşleri, modernleşme bağlamında kısaca özetlenmeye çalışılmıştır:

Modernist yaklaşımın öncülerinden biri olan Karl Deutch, ulus kurmayı toplumsal-demografik süreçlere bağlar: Kentleşme, artan toplumsal hareketlilik, okuma-yazma oranları, gelişen iletişim teknolojisi gibi gelişmelerin, ulusların kurulmasını kolaylaştırdığını belirtir. Ona göre; bu sürecin başarıya ulaşması toplumsal hareketlilik ve kültürel bütünleşmenin birbirini tamamlamasına endekslidir.¹⁰¹ Deutch'un saymış olduğu kentleşme, okuma-yazma oranının artması gibi gelişmelere baktığımız zaman, bu söz konusu durumların modern zamana ait olduğunu görmekteyiz. Yani Deutch'a göre, ulus kurma modern bir sürecin gerekliliğidir.

Milliyetçilik kuramlarında, görüşlerinden sıklıkla yararlanan düşünürlerden biri olan Elie Kedourie'ye göre; "ulusçuluk, 19. asrın başlarında icat edilen bir doktrindir. Bu görüş kendi hükümetini kurmaya yetecek nüfus birimini tayin, devlet kudretini meşru şekilde kullanma ve devletler topluluğunu gereği gibi düzenleme ölçülerini temin edecek bir kıstas verdiği iddiasındadır. Kısacası, bu doktrin, insanlığın tabiatıyla uluslara bölündüğünü, ulusların da belirli vasıflarla tanındığını ve tek meşru hükümet şeklinin ulusların kendi kendilerini idare etmeleri olduğunu ileri sürer."¹⁰² Kedourie'nin bakış açısına göre, ulusçuluk üzerinden yapılan politikalar, ulusal yapıyı oluşturabilmektedir. Bu bakış açısı hemen hemen bütün modernist düşünürlerde vardır. Yani, ulusçuluk ulusu oluşturur, yaşanan tam tersi değildir.

Ernest Gellner ise, ulusçuluğu etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle- aslında genel ilkenin dışladığı bir rastlantı olarak- bir devletin

¹⁰⁰ Özkırımlı, a.g.e., s.98.

¹⁰¹ A.g.e., s.68.

¹⁰² Kedourie, a.g.e., s.1.

içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşrutiyet kuramı olarak tanımlar.¹⁰³

Gellner koşullara bağlı olarak oluşan ancak zamanımızda evrensel ve var olması gerekir diye görünen ulus kavramını öncelikle, kültürel ve idari bir durum olarak ele almaktadır. Fakat bunlarında yetersiz olduğunu kabul etmektedir. Ona göre bir ulus ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa ve de iki insan birbirlerini ancak ve ancak aynı bir ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa, ulustan bahsedilebilir. Bu nedenle hem kültürün hem de siyasal birimlerin oluşmasıyla ulus oluşur, demektir.

Ona göre, ulus ve ulusalcılık sanayi toplumuna özgüdür, tarım toplumunda bu tür birimler bazen ortaya çıksa bile modern dünya için bu durum çoğunlukla bir zorunluluktur.¹⁰⁴ Bu yüzden; “uluslar ancak ulusçuluk çağı bakımından tanımlanabilirler.”¹⁰⁵ Bu ulusçu çağda ise, toplumlar dini bir kamuflemandan sıyrılarak, pişkinlikle ve açıklıkla kendilerine tapınırlar.”¹⁰⁶ Ona göre; “ulusların doğal ve Tanrı'nın belirlediği şekilde sınıflandırmak ve doğuştan var olan ancak uzun süre ertelenmiş bir siyasal kaderi olduklarını savunmak bir efsaneden ibarettir...”¹⁰⁷

Kısacası; ulusçuluğun ulusun kendi bilincine varması olmadığını, ulusçuluğun ulusları icat ettiğini belirtir. Ulusları meydana getiren şeyin uluslaşma süreci olduğunu, bunun sanayi toplumuna geçiş nedenlerinden ve toplumun nesnel koşullarından kaynaklandığını, bu süreç içinde dil, kültür ve eğitimin merkezden kumandalı kullanıldığını, dolayısıyla; ulus olgusunun ulus devletiyle kaçınılmaz bir beraberliği bulunduğunu ve buna bağlı olarak ulusun, siyasi, ekonomik ve kültürel yönden rüştünü ispatlaması gerektiğini ifade ederek, her etnik grubun ve topluluğun ulus olmadığını ortaya koymakta ve kendi kendine yeterlik unsuru üzerinde durmaktadır.¹⁰⁸

Eric J. Hobsbawm; “ulusçuluğu çeşitli memleketlerde birbirinden farklı manzaralar göstermesinin onun ideolojik bir dünya görüşü olmasından ziyade sosyal gerçeklere dayanan bir siyasi-sosyal değişme cereyanı olduğunu” belirtmektedir. Ona göre, “her memleket kendine mahsus tarihi gelişme seyrine uygun olan ve mevcut

¹⁰³ Ernest Gellner, **Ulus ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yay., İstanbul, 1992, s.20.

¹⁰⁴ A.g.e., s.225.

¹⁰⁵ A.g.e., s.104.

¹⁰⁶ A.g.e., s.106.

¹⁰⁷ A.g.e., s.94.

¹⁰⁸ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev. S. Çoşar, S. Özertürk, N. Soyank, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.26.

şartlarla en iyi bağdaşabilen bir sosyal ve kültürel bünyeye kavuşma gayreti içindedir. Bu bakımdan ulusçuluk adeta modernleşmenin, modern ve ileri bir ulus olma çabasının başka bir adı haline gelmiştir.¹⁰⁹ Hobsbawm, ulusları ve ulusçuluğu bir **“toplumsal mühendislik”** ürünü olarak açıklar. Kedourie gibi O’da, “ulusçuluğu, 19. asrın başlarında Avrupa’da icat edilen bir doktrin” olarak görür. Ona göre de ulusçuluk, uluslardan önce gelir; uluslar, devletleri ve ulusçuluğu yaratmaz, gerçekte yaşanan tam tersidir.”¹¹⁰

Hobsbawm’a göre: “Bir halkın eşiği aşacak büyüklükte olması koşuluyla, kesinlikle bir millet olarak sınıflandırılmasına olanak sağlayan pratikte yalnızca üç kıstas vardı. Bu üç kriterden birincisi, milletin, mevcut devletle tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanan geçmişle bağıydı. İkinci kıstas, yazılı bir milli edebi ve idari anadile sahip olan, çoktandır yerleşiklik kazanmış bir kültürel elitin varlığıydı. Üçüncü kıstas, kanıtlanmış bir fetih yeteneğiydi.”¹¹¹ Kısaca belirtmek gerekirse Hobsbawm’a göre; tarih, kültür ve savaş bir millet olabilmek için yeterlidir.

Son olarak Hobsbawm, milliyetçiliği bir ideoloji bir baskı aracı olarak görmemektedir. Ona göre, “milliyetçilik, onu dışlayıcı, her şeyi tüketen her şeyin üstünde bir politik buyruk olarak kavrayanlarla özdeş görülemez ve o dönemde de görülemezdi.”¹¹²

Anthony D. Smith ise ulusu, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlar.¹¹³ Smith ulus oluşturma sürecini bir “icat”tan çok etnik çekirdeği **“yeniden kurmak”** ve bu çekirdeğin kültürünü modern bir devletin gerekleriyle ve azınlık durumundaki toplumların özlemleriyle bütünleştirme gayreti olarak tanımlamaktadır.¹¹⁴ Ona göre; “milletler hep vardı; değişen sadece kendilerinin bunun farkına varmaları ile fiiliyata dökülme düzeyleridir.”¹¹⁵

¹⁰⁹ Hobsbawm, a.g.e., s.8.

¹¹⁰ A.g.e., s.14.

¹¹¹ A.g.e., s.55-56.

¹¹² A.g.e., s.172.

¹¹³ Smith (1994), a.g.e., s.31-32. (Smith’e göre Milli kimliğin temel özellikleri: 1. Tarihi bir toprak/ülke, ya da yurt 2. Ortak mitler ve tarihi bellek3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü 4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler 5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi.)

¹¹⁴ A.g.e., s.174-175.

¹¹⁵ A.g.e., s.76.

Smith'e göre, "aslında her milliyetçilik değişen derecelerde ve farklı biçimlerde sivil ve etnik unsurlar barındırır içinde. Kimi zaman sivil ve teritoryal unsurlar hakimdir, kimi zaman da etnik ve yerli unsurların öne çıktığı görülür."¹¹⁶ Smith'in bir ulusun sahip olduğu özellikleri belirtirken saymış olduğu vatan, kültür, tarih gibi unsurlara baktığımız zaman hem Fransız Devrimi'nin öznel siyasi yaklaşımını hem de Alman romantizminin nesnel kültürel bakış açısını birlikte verdiğini görmekteyiz. Yani ulus ortak bir ekonomik ve siyasal birliktelik olduğu gibi aynı zamanda da ortak tarih, kültür gibi unsurlara da dayanmaktadır. Smith ise bunu sivil ve teritoryal ile etnik ve yerel unsurlar olarak ifade etmektedir. Ona göre "bu unsurlar yani tarihi ülke, yasal-siyasi topluluk, topluluk fertlerinin yasal-siyasal eşitliği ve ortak sivil kültür ile ideoloji-bütün bunlar milletin standart, Batılı modelinin oluşturucularıdır ve Batı'nın modern dünyadaki etkisi nedeniyle bir miktar biçimi değişmekle birlikte, Batılı olmayan milli kimlik tasavvurlarında da canlı unsurlar olarak kalmışlardır."¹¹⁷

Smith'e göre "milliyetçilik aslında, çoğu görünüşte yeni ya da özlem olarak 'yeni' milletlerin yaratılmasına yardım eder. Bir ideoloji ve bir dil olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru siyasi arenada ortaya çıkan milliyetçilik görece moderndir. Ama milletler ve milliyetçilik başka bir kültür, toplumsal örgütlenme ya da ideoloji türünden daha fazla 'icat edilmiş' değildir. Milliyetçilik 'çağın ruhu'nun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır. Zira Ona göre, milliyetçilik dediğimiz şey pek çok düzeyde faaliyet gösterir ve bir siyasal ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da görülebilir."¹¹⁸ Kısacası Smith'e göre: "Milliyetçilik bukalemunvaridir, rengini bağlamından alır."¹¹⁹ Bu yüzden de farklı görünüşleri olması, doğaldır.

Benedict Anderson ulusu, "**hayal edilmiş bir siyasal topluluk**" olarak tanımlamaktadır ve "en küçük bir ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder", demektedir.¹²⁰

¹¹⁶ A.g.e., s.30.

¹¹⁷ A.g.e., s.28.

¹¹⁸ A.g.e. s. 118.

¹¹⁹ A.g.e., s.129.

¹²⁰ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, 2.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s.20.

Anderson'a göre, "aslında yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler dışındaki bütün cemaatler (ve hatta belki onlar da) hayal edilmiştir."¹²¹ Ulus, egemenlik ve sınırlılık çerçevesinde hayal edilen siyasi bir topluluk ve cemaat olup, şekillenmesi kültürel geçmişinin tasarımlarıyla mümkün olabilmektedir.¹²²

Anderson ulusların doğuşunu ve gelişimini, dinsel cemaatlerle, hanedanlık mülkünün çöküşüyle, kapitalizmin ve yayıncılığın gelişmesi, resmi devlet dillerinin oluşumu ve zaman kavrayışımızın değişmesiyle ilişkilendirmektedir. Yine Anderson'a göre; ulusal hareketlerin ve milliyetçiliğin, ilk kez Amerikalılar'da ortaya çıktıktan sonra önce Avrupa'ya sonra "bağımsız ulusal devlet modeli" olarak bütün dünyaya korsanlanabilir hale geldiğini belirtmektedir.¹²³ Bunu takiben imparatorlukların çöküşü ve resmi milliyetçilik ile popüler milliyetçiliğe doğru yaşanan dönüşün ve son dalga olarak da, çoğunlukla Asya ve Afrika'nın sömürgeleştirilmiş bölgelerindeki milliyetçiliği, ulus-devletlerin gelişim aşamaları olarak sıralamaktadır.

Dikkat edilirse Anderson ulusu, gerek Kedourie, gerek Gellner, gerekse Hobsbawm'dan farklı olarak "hayal etme" olarak tanımladığını görüyoruz. Bu yaklaşım aslında "icat edilmişliği", "uydurma" ile özdeş gören birçok kesim tarafından daha uygun bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Fakat dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: İcat edilmişlik ulusun kendisine yöneltilmiş bir yaklaşımsa bu "uydurma" ile özdeş görülebilir. Fakat birçok modernist düşünürün belirtmiş olduğu, ulusun icat edilmişliğinden ziyade ulusal bütünleşmeyi sağlama amacı doğrultusunda geliştirilen veya icat edilen tasarımlardır. Mesela milli marşlar, milli bayraklar veya hürriyet kasideleri gibi. Ancak bu yaklaşımında eleştirilmesi gereken birçok yanı vardır. Çünkü ülkelerin bağımsızlık savaşlarında, hürriyetleri için, çok kan döktükleri ortadadır. Bundan dolayıdır ki bu tür tasarımların yoktan var edilmesi söz konusu değildir. Buna karşın, birçok hükümetin sahte tasarımlarla ulusal birliği sağlama amacı gütmesi veya toprak talebinde bulunma amacını da göz ardı etmemek gerekir.

Anderson birçok düşünürden farklı olarak, insanların düşmanlık ve kin duygularıyla hareket edip ölüme gidecek kadar fedakârlıkta bulunmalarının nedenleri üzerinde de durmuştur. Madem bir icat veya hayal edilmişlik neden insanlar bu hayalin peşinden koşmaktalar ve kan döküp canlarını vermekteler? Milliyetçiliği modernleşme

¹²¹ A.g.e., s.21.

¹²² Ayrıntılı bilgi için bakınız: A.g.e., s.1-51.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: A.g.e., s. 83-98.

ile ilişkilendiren düşünürlerin hemen hemen hepsi bu soruyu göz ardı etmektedir. Fakat Anderoson göre; “milliyetçiliğin büyü, rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir.”¹²⁴ Bir yazgı peşinde koşan toplumlar da gerektiği zaman kan dökmeyi ve uğrunda canını vermeyi göze almışlardır.

Burada belirteceğimiz bir diğer düşünür Peter B. Berger’dir. Berger, daha çok etno-sembolcü yaklaşımda yer asla da, ulusçuluğu her şeyden önce modern bir ideoloji olarak görmektedir.

Berger’e göre, bugün Üçüncü Dünya’da modernizasyona verilen ideolojik yanıtların en güçlüsü milliyetçiliktir. Bu durumun gözden kaçırılmaması gereken tuhaf bir yanı vardır. Millet ve millet-devlet düşüncesinden doğan milliyetçilik, özellikle Batı yapısıdır. Üçüncü Dünya ülkelerinde ise aynı yapı Batı’ya karşı olan ideolojilere dönüşmüştür. İşin daha da ilginç yanı, milliyetçilik özellikle bir modern ideolojidir, kapitalizmi ve modern demokrasiyi doğuran burjuvazinin bir ürünüdür. En azından Napolyon dönemine kadar gidecek olursak, milliyetçiliğin, politika sahnesinde gelişme ve modernlik iddialarını temsil etmekte olduğunu görürüz. Oysa Üçüncü Dünya ülkelerinde bugünkü anlamıyla milliyetçilik, bünyesinde sürekli olarak modernizasyona karşı olan güçleri barındıran bir ideoloji durumundadır.¹²⁵

Berger’e göre, politik bilimciler milliyet için istenen, gerek duyulan ortak vatan, ortak tarih ve benzeri başka asil elemanları aramak için çalışırken, bir insan grubunun bir millet oluşturuyor diye nitelendirilmesi olayının her zaman için realitenin sosyal inşasından ibaret olduğunu görmüşlerdir. Yani her zaman için “yapay”dır.¹²⁶

Milliyetçilik, milleti sarıp sarmalayan sembollerin inşasını zorunlu kılar. Bu inşa işinin açık amacı, tipik olarak, önce yabancı yönetimden kurtulup özgürlüğün elde edilebilmesi için insanların harekete geçirilmesi, ikincisi de gelişme hedeflerine biran önce ulaşabilmesi için bireylerin motive edilmesidir. Millet toplumun tümünü içine alacak biçimde tanımlanır. Bu suretle de modernizasyon sürecinin neden olacağı tüm ayrılıklara ve yabancılaşmalara karşı koyabilecek, bunların üstesinden gelebilecek özelliklere, bütünlüğe sahip olduğu görüşünün savunulması mümkün olur. Millet, yeni bir kolektif kişilik temin eder ve en azından belirli bir derecede de olsa bireyin de

¹²⁴ A.g.e., s.21.

¹²⁵ Berger, a.g.e., s.185.

¹²⁶ A.g.e., s.186.

kişiliğinin değişmesine neden olur.¹²⁷ Kısacası Berger için, milliyetçilik modernizasyona karşı bir ideolojik harekettir. Buna karşılık millet dediğimiz zaman ise, her zaman için bir yapaylık söz konusudur ve milliyetçilik bu yapaylığın inşasını zorunlu kılmaktadır.

Bir diğer modernist düşünürlerden biri olan Carlton J. H. Hayes'e göre, milliyetçilik modern bir gelişmedir. Kaynağını ve yükselişini Avrupa'da bulmuş, Avrupa'nın etkisi ve örnek oluşuyla Amerika'da ve Batı medeniyetinin diğer tüm bölgelerinde yerleşmiştir. Ama artık sadece Hıristiyan Batıya özgü değildir.¹²⁸

Hayes' göre; "ilk çıktığı biçimiyle milliyetçilik, kabileciliğin bir ifadesiydi; sonradan zayıflayarak yerini daha geniş sadakatlere bıraktı; yeniden dirilişi ise modern zamanlarda ve geleneksel Hıristiyan halklar arasında gerçekleşti; Batı'da tam anlamıyla neşü nema bulması ve başka yerlerde ekilmesi ise nispeten yenilerdedir." Hayes, popüler milliyet şuurunun askeri imparatorluklar, dünya dinleri, milliyet üstü dil ve edebiyatlar veya ekonomik gelişmelerle silindiğini kastetmemektedir. "Hiç de öyle olmadı. Satih altına gömüldü ama yok olmadı"¹²⁹ demektedir.

Son olarak burada belirtmek istediğimiz düşünür Anthony Giddens'tır. Ona göre "ulusçuluk psikolojik olarak modern toplumların farklı özelliklerine bağlanmıştır ve içeriği de bunların doğurduğu tarihsel mahiyetle bağlantılıdır. Yine de ulusçu duygular ve semboller ideolojik bakımdan tarafsız değildir..."¹³⁰

Giddens, "ulusçuluk" ile asıl olarak psikolojik bir olayı- bireylerin bir politik düzenin üyeleri arasındaki toplumsallığı vurgulayan semboller ve inançlar dizisiyle ilişkisi- kastetmektedir. Ulusçuluk duyguları halkların devletlerarasındaki gerçek dağılımıyla sıklıkla çakışsa ve modern devletleri yönetenler genellikle bu tür duyguları mümkün olan her yerde teşvik etse de bunlar arasında hiçbir biçimde her zaman açık bir bağlantı yoktur. Dolayısıyla, "ulus" hem dâhili devlet ve hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan ve açıkça belirlenmiş bir bölge içerisinde var olan bir ortaklıktır. Hem ulus hem de ulusçuluk modern devletin belirgin özellikleridir ve başka yerlerdeki kadar bunların orijinal oluşumu bağlamında da aralarında rastlantısal olmanın üzerinde bir bağlantı vardır. En azından modern

¹²⁷ A.g.e., s.187.

¹²⁸ Hayes, a.g.e., s.12.

¹²⁹ A.g.e., s.49.

¹³⁰ Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay, Devlin Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.287.

biçimde, tersine durum daha problemlidir ise de, uluslar oluşmadan ulusalcılık olamaz”¹³¹ demektedir. Modernist düşünürlerin hemen hepsi ulusçuluğun ulustan önce geldiğini belirtmektedir. Oysa Giddens bunun tam tersi olduğunu savunmaktadır.

Daha burada belirteemediğimiz birçok düşünür vardır.¹³² Yukarıda belirtilen açıklamalar, ulus ve ulusçuluğu, modernleşme süreci ile birlikte ele almaktadır. Genel olarak Fransız İhtilali, sanayileşmenin veya kapitalizmin bir ürünü olduğunu savunulmaktadır. Ulus ve ulusçuluğu modernleşme süreciyle açıklayan birçok düşünür mevcuttur. Ancak bu açıklamalarla çeşitli eleştiriler yapılmaktadır. En çok eleştirildiği nokta ise, etnik toplulukların tarihsel köklerini göz ardı edilmiş olduğu üzerinedir. Eğer modernistler haklıysalar o zaman modern öncesi dönemlerde ne ulusların ne de ulusçuluğun olması mümkündür. Bundan dolayı modern anlamda ulus ve ulusçuluğu ele alırken bunların modern dünyaya özgü kavramlar olduğunu savunmaktan ziyade ulus-devlet yapısının modern bir olgu olduğu belirtilmesi gerekmektedir.

Bundan dolayıdır ki ulus; **“geleneklerin icat edilmesi”**, **“etnik çekirdeğin yeniden kurulması”**, **“hayal edilmişlik”**, **“toplumsal mühendislik”** veya **“yapay bir şey”** olarak tasnif edilmektedir. Bunların hepsi bir ölçüde gerçeği yansıtmaktadır. Fakat tam anlamıyla ulus ve ulusçuluğu anlamamıza yardımcı olamamaktadır. Çünkü, tek çeşit ulusçuluk yoktur, ve bu kavramlar olabildiğince göreceli olgudurlar. Yine de belli bir ülke örneğinde ulus ve ulusçuluğun ele alınmasında ve özellikle karşılaştırma yaparken bu yaklaşımlar birer yol gösterici olabilmektedir.

2.2.3. Marksizm ve Toplumsal Kuramda Ulusçuluk

Marksist yaklaşımda, ulus ve ulusçuluk, daha çok kapitalizmle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Mesela Nairn’e göre ulusçuluğun kaynağı dünya kapitalist ekonomisi içerisindeki eşit olmayan gelişmelerdir. “Ulusçuluğun kökleri kapitalizmin sınıfsal sisteminde değil onun yayılmasının etkilerinde bulunur. Kapitalizm yayıldıkça ve onu çevreleyen eski toplumsal formasyonları yıktıkça bunlar daima içlerinde bulunan fay

¹³¹ A.g.e., s.159.

¹³² Bkz: C. Tilly , The Formation of National States in Western Europe; J. Armstrong, Nations before Nationalism; John W. Cole ve Eric R. Wolf, The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley; J. Fishman, Language Problems of Developing Countries...

hatları boyunca parçalanmak eğilimindedirler. Bu hatların hemen hepsi ulusal olması temel bir doğrudur.”¹³³

Marx’a göre ise: “İşçinin ulusu ne Fransız, ne İngiliz, ne Almandır, onun ulusu, iştir, özgür köleliktir, kendisini satmaktır. Onun hükümeti ne Fransız, ne İngiliz, ne Almandır, onun hükümeti sermayedir. Onun soluduğu hava ne Fransız, ne Alman, ne de İngiliz’dir, onun soluduğu hava fabrika havasıdır. Ona ait olan topraklar ne Fransız, ne İngiliz ne de Almandır, o toprağın birkaç metre altında yatmaktadır.”¹³⁴ Marx Komünist Manifesto’da proletaryanın burjuvazi ile mücadelesini “önce ulusal bir mücadele” olarak ele alır, “her ülkenin proletaryasının her şeyden önce kendi burjuvazisi ile sorunları halletmesi gerektiği”ni vurgular.¹³⁵

Giberneou’ya göre, Marx esas olarak toplumdaki ekonomik ilişkiler üzerinde durmuştur. Marx, tarihi sınıf mücadeleleri olarak algılar, burjuva devrimini bir proleter devriminin izleyeceği ve komünist topluma giden yolda proletarya diktatörlüğünün kurulacağını öngörür. Uzun vadede bir amaç olarak sınıf mücadelesinin bulunmadığı devletsiz bir toplum tahayyül etmektedir. Bu sürecin, ulusallığa hiçbir alan bırakmadığı görülmektedir, çünkü ulusalcılığın temel amacı devletin imha edilmesi değil, yaratılmasıdır. Ancak Marx ve Engles’in İrlanda ulusallığı konusundaki tutumları düşünüldüğünde, ulusalcılığa en azından bir ülkede sınıf mücadelesine başlamadan önce işgalcilerden kurtulmak gerektiği anlamında bir yer bulmaktadır. Marx’ın ulusalcılığa çok az önem vermesinin bir diğer nedeni de, ne kapitalist üretim ilişkilerinin, ne ulusalcılığın, ne de dinin insanlığın kurtuluşunun önünde engel oluşturabileceği düşüncesinde yatmaktadır. Proletarya ulusal kimliğini aşmış, kendisini “büyük insanlık ailesinin bir parçası olarak” tanıyabilmelidir. Bundan dolayıdır ki Marksizm’de geniş ölçüde veya ayrıntılı olarak bir milliyetçilik ele alınmamıştır.¹³⁶

¹³³ Nairn The Break-up of Britain, Aktaran; Giddens (2005), a.g.e., s.279-280.

¹³⁴ Aktaran; Guibernau, a.g.e., s.19.

¹³⁵ Guibernau, a.g.e., s.21.

¹³⁶ Marksizm ve milliyetçilik arasında benzerlikler bulmak da mümkündür. Ulusalcılık da Marksizm de Smith’in belirttiği gibi “kurtuluş hareketleri”dir. Mevcut durumu bireylerin, kendi yaşamlarına yabancılaştıkları (Marksizm) veya kimliklerini kaybettikleri (milliyetçilik) bir zulüm düzeni olarak tanımlar. Ulusalcılık ile Marksizm arasındaki temel farklıklar da vardır: Birincisi, ulusalcılık kültüre öncelikle vurgu yaparken, Marksistlerin her olguyu ekonomik kökenleri ile ele almaları; ikincisi, Marksistlerin hangi ulustan olduğuna bakmaksızın tüm kapitalistleri düşman olarak görürken, ulusalcılar için düşmanın ulusun saflığı çürüten ve zulmedenler olması; ve son olarak bu iki ideolojik tarzın geçmişe farklı açıklamalar getirmeleridir. Marksistler geçmişi onu aşmak için kabullenirken, ulusalcılar geçmişi bugünle bağlarını kurmak, milli karakterin orijinal özelliklerini yeniden yapılandırmak için kabullenirler. (Aktaran; Guibernau, a.g.e., s.22-26)

Yukarıdaki açıklamaları yapan Marksist yazar Guibernau ise ulus ve ulusçuluk hakkında şunları belirtmektedir:¹³⁷ Ulusalcılık bir toprağa, ortak dile, ideallere, değerlere ve geleneklere bağlanmayla ilgili bir duygudur ve aynı zamanda bir grubun onu diğerlerinden “farklı” kılan semboller (bayrak, belirli bir şarkı, bir müzik parçası veya tasarım) ile özdeşleşmesidir. Bütün bu işaretlere bağlanmak bir kimlik yaratmaktır. Ulusalcılığı temelde hissedilen gereksinimleri ve eğilimleri içeren psikolojik bir olgu olarak değerlendirmektedir, ulus-devlet ise bunun tersine kurumsal bir şeydir. Ayrıca ulusalcılığın en ayırt edici özelliklerinden birisi değişik toplumsal düzeylerdeki ve farklı kültürel geçmişlere sahip insanları bir araya getirme yeteneğidir. Ulusalcılık 18. yüzyılda ortaya çıkan bir olgudur ve bunu Amerikan ve Fransız devrimlerinde gelişen fikirler sayesinde ortaya çıktığını düşünmektedir.

Diğer bir Marksist yazar Wallerstein, ulusçuluk olgusunu uluslararası çevre ile birlikte ele almakta ulus ötesi faktörlere dikkati yoğunlaştırmaktadır. Wallerstein’e göre bir halkın yapılanması tek yanlı değil iki yönlü bir süreçtir. Bu oluşum hem halkın kendi hakkındaki izlenimi hem de diğer hakların onun hakkındaki izlenimleriyle ortaya çıkmaktadır. Hatta devletlerin sınırları genellikle keyfi ve kararsız olarak saptanmış olup büyük ölçüde dünya ölçeğindeki politik güçlerin alışveriş ustalıklarının sonucudur. Wallerstein’de modern devletin yoktan var olmasa bile **bir yaratı** olduğunu belirtmekte ve yapaylık niteliğine dikkat çekmektedir. Devletin yapıları arasında uyumu ve çalışmayı sağlayacak yeni bir toplumsal çimento gerektiğinden bu işlevi yerine getirmek üzere ulusçuluk ortaya çıkmaktadır. Ayrıca uyumu artırmak için devlet yöneticileri sürekli olarak halklar yaratmaya ve başka halkları yok etmeye çalışmaktadır.¹³⁸

Marksist yazarlardan biri olan Balibar ise, “ulus devletin kurduğu cemaate **kurgusal etniklik** adını” vermektedir.¹³⁹ Balibar, “Etniklik nasıl üretilir?”ve “nasıl, bir kurgu olarak değil de, kökenlerin en doğal olarak üretilir?” sorularını yöneltilmektedir. Ona göre, tarih bize iki büyük rakip yol olduğunu göstermektedir: Dil ve ırk. Bu ikisi çoğunlukla birlikte düşünülür, çünkü sadece bu ikisinin birbirini tamamlaması ‘halk’ı mutlak bir biçimde özerk bir birlik olarak sunmaya olanak verir. İkisi birlikte ulusal

¹³⁷ A.g.e., s.55-57.

¹³⁸ Yılmaz, a.g.e., s.38.

¹³⁹ Etienne Balibar, Imanuel Wallerstein, **İrk, Ulus, Sınıf Belirsiz Kimlikler**, Çev. Nazlı Ökten, 2.Baskı, Metis Yay., İstanbul, 1995. s.121.

karakterin (buna ulusun ruhu ya da özü de diyebiliriz) halka için olduğunu ifade eder. Ancak her ikisi de şu anki bireylere, siyasal ilişkilere oranla bir aşkınlık gösterirler.”¹⁴⁰ Görüldüğü gibi Marksist yazarlar arasında da ulus için bir yapaylığın söz konusu olduğu hakkında ortak bir anlayış vardır.

Klasik sosyologlarda doğrudan ulus ve ulusçuluk gibi olgularla ilgilenmemekle birlikte, Durkheim ve Weber’in bazı görüşleri dikkate değer niteliktedir. Durkheim “ulusallık”, “devlet” ve “ulus” arasında ayırım yapar. “Ulusallığı” insan gruplarının siyasal bir bağ olmaksızın uygar bir topluluk biçiminde birleşmeleri” olarak tanımlar. Durkheim “ulusallık” sözcüğünü siyasal toplumlar oluşturmayan, ancak bir birliğe sahip olan büyük birey grupları için kullanır. Polonya ve Finlandiya’yı örnek gösterir ve bunların henüz devlet olmadıklarını, ancak bir tarihsel gerçekliğe sahip olduklarını vurgular. Durkheim’in kuramında ulusallıklar, ya kendilerini yeniden yapılandırma fikrinden vazgeçmiş eski devletler veya devlet olma sürecini yaşayanlardır. “Devlet” ile “egemen otoritenin temsilcileri”ni kastetmekte, böylece merkezi bir iktidarın varlığına değinmektedir. “ulus” ile hem devlet hem de ulusallık olan bir grubu” anlatmaktadır.¹⁴¹

Weber ise ulusu, kendisini kendi devletinde yeterince ifade edebilen bir topluluk duygusu olarak tanımlamaktadır.¹⁴² Weber’e göre “etnik grup duygusu yüklü kavramlar içinde en tartışmalı olanıdır: sosyolojik bir tanım girişiminde bulunulduğunda ulus adını alır” demektedir. Etnik grup olarak, fiziki türleri veya gelenekleri benzeşen veya sömürge ya da göç nedeniyle ortak bir kadere sahip olduklarına ilişkin öznel bir inanca sahip insan gruplarını”¹⁴³ adlandırmaktadır. Görüldüğü üzere Weber, ırkçı öğelere de yer vermektedir. Almanya’nın 1871’de birleşmesi Weber’in düşüncesini önemli ölçüde etkilemiştir. Weber bir ulusalcılık kuramı geliştiremedi ama yaşamı boyunca “ulusalcı” bir tavır benimsedi. Yani tüm beyanlarında ve kendi döneminin tarihsel olaylarına bakarken ulusalcı bir tutum benimsemiştir.¹⁴⁴

Giberneou klasik toplumsal kuramda, ulusalcılığa sistematik bir yaklaşımın bulunmadığına dair üç neden belirtmektedir: Öncelikle, sosyoloji; klasik düşünürlerin çoğuna göre sanayileşme ile çok yakından bağlantılıdır ve esas olarak karşılaşılan yeni ortamı anlamak için bir çabayı temsil eder. Klasik toplumsal düşünürler modern

¹⁴⁰ A.g.e., s.122.

¹⁴¹ Aktaran: Guibernau, a.g.e., s.36.

¹⁴² Aktaran: Guibernau, a.g.e., s.42.

¹⁴³ Aktaran: Guibernau, a.g.e., s.39.

¹⁴⁴ Aktaran: Guibernau, a.g.e., s.46-52.

toplumların ayırt edici özelliklerini yakalamaya çalışmışlar ve sanayileşme süreçlerinin meyvesi olan toplumsal değişimler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ekonomik sistemde ortaya çıkan yenilikler yalnızca toplumsal arenada bireyler arasındaki ilişkileri etkileyen toplumsal bağları yeniden yapılandırmakla kalmamış, aynı zamanda devlet gibi, bireyler ile siyasal kurumları bağlayan yeni bağlar kümesi üretmiştir. Ancak ulusalcılık modern ulus-devletin yükselişiyle bağlantılı bir olgu olarak veya sanayileşmenin yayılmasına bağlı bir özellik olarak görülmemiştir. Bir başka neden de Marx, Durkheim ve Weber'in toplumun oluşmasından bugüne kadar olan evrimini açıklayan “büyük bir kuram” inşa etme girişimleri ile ilgilidir. Marx'ın “sınıf mücadelesi” kavramı, Durkheim'in “işbölümü” kavramı ve Weber'in “ussallaştırma” “bürokrasi” “rasyonel eylem” gibi kavramlarıyla toplumu anlamlandırmaya çalışmaları, ulusalcılığın eksik kalmasına neden olmuştur.¹⁴⁵

2.2.4. Kimlik “Biz” ve “Öteki” Bağlamında Ulusçuluk

Milliyetçiliğin en belirleyici olan kriteri, ait olma ya da kalıcı bir politik bir birime ait olma bilincidir. (Aidiyet) Yani milliyetçiliğin esas gayelerinden biri “biz” ve “öteki” bilincini oluşturabilmektir. Aşağıdaki metni dikkatlice incelersek bunu çok açık biçimde görebiliriz.

<u>“Söyle bana, çocuk, kimsin sen? Bir İspanyol.</u>	<u>KİMLİK</u>
Ne anlama gelir bu? Bir İspanyol? Dürüst bir adam.	KİMLİĞİ YÜCELTME
<u>Kaç tane görevi vardır böyle bir adamın? Üç: Katolik Hıristiyan olmalı, dinini, vatanını ve yasalarını savunmalı ve baskı altında kalmaktansa ölmelidir.</u>	<u>BİZ</u>
Kimdir kralımız? Yedinci Fernando.	
Ne tarz bir sevgiden ötürü ona bağlanacağız? Erdeminin ve talihsizliğinin hak ettiği sevgiden ötürü.	
<u>Kimdir mutluluğumuzun düşmanı? Fransızların İmparatoru.</u>	<u>DÜŞMAN</u>
Demek ki kimdir o? Yeni, doymamacısına kana susamış, zorba bir monark, kötülüğün başı, iyiliğin sonu: Tüm kötülüğün özü.	<u>ÖTEKİ</u>
Kaç tane doğaya sahiptir? İki: Bir şeytan ve bir insan doğası(...)	
<u>Kimdir Fransızlar? Eski Hıristiyanlar ve şimdiki dinsizler.</u>	<u>DÜŞMANI YERME</u>
Yeni esaretlerinin sebebi nedir? Yanlış felsefe ve yozlaşmış maneviyatlarına izin verilmesi(...)	

¹⁴⁵ Aktaran: Guibernau, a.g.e., s.53-54.

Bu haksız rejim çok yakında yok olacak mı?¹⁴⁶ ...

Bu metin ki buna başkaları da eklenebilir, etkili bir ulusçu propagandanın sahip olması gereken en önemli özelliğe sahiptir: Ulusal kimliği, düşmana gönderme yaparak tanımlanmaktadır. Ulus, doğruluğun yolundan çıkmış düşmanın kutsanmış kurbanı olarak övülmektedir. Bu düşman yeniden dirilmiş şeytandır ve bu yüzden insan topluluğundan atılmış, yasadışı edilmiştir. Ona karşı verilecek savaşta her araç mubahtır. Bu metin Fransız işgaline karşı başlayan İspanyol isyanının, ulusçuluk adına nasıl bir şiddet ve vahşetle yürütüldüğü göstermektedir.¹⁴⁷ Bu metin içinde yer alan nefret, sadakat gibi en uç noktalar, milliyetçi bir propagandanın kullanmış olduğu en iyi malzemelerdir. Dikkat edilirse “biz kimiz?” ve “öteki kimdir?” gibi milliyetçiliğin en belirleyici kriteri de böylelikle tanımlanmış olmaktadır. Doğal olarak bu yapılırken düşmanı yerme kendi ulusunu ise övme, yüceltme gibi duygular ön plana çıkartılmaktadır. Giddens’in belirttiği gibi “ulusçuluk yalnızca grup kimliğine bir baz oluşturmaz, bunu bu kimliği farklı ve değerli başarıların sonucu olarak göstermek bağlamında yapar.”¹⁴⁸

Bu tür tarihsel kendini beğenmişlik sadece iç dayanışmayı ve ülkenin bütünleşmesini güçlendirmek anlamına da gelmiyordu; bu sayede, daha iddialı talepler için kanıt sağlanması da amaçlanmaktaydı. Uluslar Avrupa’nın çeşitli yerlerinde şaşırtıcı derecede karışmış olduklarından, tarih bugün bile çeşitli siyasal ve toprak taleplerini gerçekleştirmek için kullanılıyor. Bu bazen Yunanlıların, Büyük İskender imparatorluğundan yararlanarak Makedonya adıyla egemen bir devleti tanımayı reddetmeleri ve bazen de, 1839’da Kosova Gölü’deki Sırp yenilgisinin, Arnavutlara uygulanan baskının haklı olduğunu göstermek için kullanılması şeklinde oluyor.¹⁴⁹

Kimliği tanımlamanın yollarından biri de farklılıkları olabildiğince ortadan kaldırmaktır. Bu homojen bir toplumsal yapının oluşturulabilmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden her biri bir kültürel değer olarak algılanabilecek, tarih, dil gibi unsurlar, kimliği tanımlamanın belirgin özellikleri olarak görülür. Ortak bir kültür verili

¹⁴⁶ İlk defa 1808 yılında Cartagena’da beliren İspanyol “Vatandaşın İlkeleri” yüz binlerce dağıtılmış ve hemen hemen bütün Avrupa dillerine çevrilmişti. Tam adı, “Catecismo civil, y breve compendio de las obligaciones del espanol, conomiciento practico de su libertad”dı.

¹⁴⁷ Schulze, a.g.e., s. 175-176.

¹⁴⁸ Giddens (2005), a.g.e., s.281.

¹⁴⁹ A.g.e., s.172.

bir topluluğun üyeleri arasında dayanışma bağlarının yaratılmasını sağlar ve onlarda ait oldukları topluluğun, diğerlerinden ayrı ve farklı olduğu imajının oluşmasına yol açar. Ve dayanışma bir grup oluşturma bilincinin üzerinde temellendirilir, dışarıda kalanlar, yabancı ve potansiyel “düşman” olarak görülür. İkincisi, bir kültüre dahil olan bireyler duygusal olarak bazı simgeleri, değerleri, inançları ve gelenekleri içselleştirirler ve onları kendilerinin bir parçası olarak değerlendirirler. Bireylerin kimliklerini inşa ederken topraklarına, dillerine simgelerine ve inançlarına bireylerin yaptıkları duygusal yüklemeler, ulusalcılığın yayılmasını kolaylaştırır. Böylece Marksizm veya liberalizm gibi diğer ideoloji biçimlerinin taraftarlarına öğretilerinin esaslarını öğretmeleri gerekirken ulusalcılık insanın toprağına ve kültürüne duygusal olarak bağlanmasından doğar.¹⁵⁰ Kolektif bir duygu olarak ulusal kimlik belirli aralıklarla yükseltilmeli ve pekiştirilmelidir. Törenler burada çok önemli bir role sahiptir Gelenekler yeniden icat edilmeli ve sürekli güncelleştirilmelidir.¹⁵¹

Avrupa uluslarının tarihleri tekrar değil, ama “ab initio”, yani baştan yaratılmıştı ve ulusal kimliğin sürekliliği sorgulanmayı ne kadar gerektiriyorsa, bu bahsedilen durumda o kadar geçerliydi. Antik Yunanistan’ın Helen ırkıyla 1882’de Türk boyunduruğına son vererek Avrupalıları sevindiren ve anagenesis’ini, yani klasik Helen’in doğuşunu kutlayan Yunanlılar arasındaki bağ ne kadar gerçektir? Illyria hareketi, Macar tacının Hırvatistan’ı bir Macar eyaleti konumuna karşı savaşıyordu: Hırvatlar sözde; Illyrialılardan geliyordu; dolayısıyla yörenin yerli halkı ve antikçağdaki hem Balkanlar’ın sakinleri hem de Venedikliler gibi, Slavlar arasındaki yönetici ulustu. Doğal olarak bu bakış açısı kökenini güneydoğu Avrupa’da Bizans imparatorlarının üstünlüğüne meydan okumayı çoktan başlatmış olan ortaçağ Sırp Krallığı’nın Çar Dusan’ına götüren Sırp’ların tarihsel talepleriyle çatıştıyordu. Demek ki tüm Balkan halklarını yönetimi altında toplamak, Sırp ulusunun misyonuydu.¹⁵²

Sonuç olarak, Michael Fritsche’nin çok açıkça belirtmiş olduğu gibi: “Biz başkaları ne değilse oyuz.”¹⁵³ Bu ise bizi ve ötekiyi tanımlamayı sağlayan, bizi ötekenden farklılaştırmak için yürütülen milliyetçilik politikalarıyla ilgilidir.

¹⁵⁰ A.g.e., s.131.

¹⁵¹ A.g.e., s.142.

¹⁵² Schulze, a.g.e., s.171.

¹⁵³ Michael Fritsche

2.2.5. İrkçılıktan Faşizme Ulusçuluk

“Biz” ve “Öteki” ayrımı yapmak her zaman için masum bir icat edilmişlikten veya bu uğurda yürütülen çeşitli politikalardan ibaret değildir. Bu kimi zaman-belki de çoğu zaman- en uç noktalara varan ve yapaylıktan da öteye gitmeyen tasarımlardan oluşmaktadır. Bunlardan biri de hiç şüphesiz; ırkçılık ve faşizme varan yönetim ve kültürel politikalardır.

Peki; etnik kökenin ya da “ırk”ın modern milliyetçilikle hiçbir ilgisi yok mudur? Belli ki vardır, vücut yapısındaki gözle görülür farklılıklar görmezlikten gelinmeyecek kadar çok belirgindir ve bunlardan sık sık, milli ayrımlar değil, “biz” ve “öteki” arasındaki ayrımlara işaret etmek ya da pekiştirmek amacıyla yararlanılmıştır. Aynı zamanda bu ayırım sayesinde, ulusalcı duyguları kabartarak, kendi halkının diğerlerinden üstün olduğunu da savunulmaktadır. Ek olarak, yabancı düşmanlığını da artıracaktır. Daha önceden de belirtildiği gibi düşman tanımı, kimlik tanımı açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden düşmanınız yoksa bile düşman olarak bir veya birkaç ülkeyi göstermeniz gerekmektedir. Amerika’nın okyanus ötesine giderek Vietnam’da, Afganistan’da veya Irak’ta savaşmasının nedenleri sadece bölgenin stratejik öneminden kaynaklanmamaktadır, bu savaşlar aynı zamanda Amerikan kimliğini de tanımlamaya yardımcı olmaktadır. Savaşlar neticesinde bir zafer kazanılmamış bile olsa -Vietnam’da olduğu gibi- bu açıkça ifade edilmez, savaş hakkında anlatılanlar, kahramanlık hikâyelerine dayanır ve çoğu zaman kendi ulusunu yüceltme diğer ulus ise yerme söz konusudur. Bu yüzden de her savaşın geçerli bir nedeni muhakkak vardır.

Balibar’a göre; “ırkçılık milliyetçiliğin bir ‘dışavurumu’ değil, milliyetçiliğe bir ektir; daha doğrusu, milliyetçiliğe bir iç ektir; ona oranla her zaman aşırıdır, ama onun inşası için her zaman gereklidir ve bununla birlikte onun projesini tamamlamakta her zaman yetersiz kalır; tıpkı milliyetçiliğin, ulus oluşumunun ya da toplumun ‘ulusallaştırılması’ projesinin tamamlanması için hem gerekli olması hem yetersiz kalması gibi.”¹⁵⁴ Tabi bu gerekliliğin önemli olan iki unsuru vardır ki bunlar da bir milletin özünü teşkil etmektedir. Bu iki önemli unsur dil ve tarihtir.

Gerek dil gerekse tarih gibi unsurlar, aslında ırkçılığa varan uygulamaların dayanakları olarak gizli bir şekilde savunulduğunu göstermektedir. Fakat burada ırka

¹⁵⁴ Balibar, a.g.e., s.73.

doğru bir yöneltilme olması, olumsuz bir Şey değildir. Olumsuz olan tavır, kendi ırkını diğerlerinden üstün saymak, kendi ırkı için başka ırkları göz ardı etmek veya kendi ırkı için başka ırkların yaşama haklarını ellerinden almaya çalışmaktır. Dolayısıyla gerek dil gerekse tarih gibi unsurlar içten içe ırkçı ifadeler taşıyabilir. Bu bir ulusun bütünleşebilmesi yani birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için gerekli ve zorunlu bir Şeydir.

Tarih boyunca ırkçı ifadeler, ulusların dikkat etmeden kullandıkları birer söylem alanı olabilmektedir. Dil ve tarih bunların en göze çarpanlarıdır. Fakat ırkçı yaklaşımlar çoğu zaman da açık yapılmaktadır. Faşizm veya Nazizm gibi totaliter rejimlerde grldği gibi. Giberneou'nun belirttiği gibi; tarih boyunca milliyetçiliğin Faşizm ve Nazizm gibi totaliter rejimler tarafından kullanılabileceğini göz ardı etmek yanlış olacaktır. Bu rejimler, ırka, yurttasın “saf örnek tür”ne vurgu yapan ulusalcı simgelere dayanır ve bazı halkların diğerlerinden üstün olduğunu savunurken, ulusalcı duyguları sömürerek, bu duyguları kendi dışlayıcı, yabancı düşmanı, yayılımcı ve baskıcı karakteri ile tanımlanan bir ulusalcılık biçimine dönüŐtürmüŐlerdir.¹⁵⁵ özellikle Nazi Almanya'sı veya Faşist İtalya ve Portekiz örneklerinde grldği gibi, ırkçılık yukarıda sayılan bütün özellikleri göstermektedir. Bundan dolaydır ki en aşırı politikalar da bu dönemler de uygulanmıştır. Tarihin görmüş olduğu en büyük etnik temizliğin yapıldığı gibi. Aslında “ırkçılık” Batı için çok farklı içeriklere de sahiptir. Çünkü Batı'nın kendini üstün görmesi ve diğer bütün ulusları küçümsemesi nedeniyle, tarih boyunca en acımasız politikaları yürütmüş olanlar, onlardır. Batı, birçok ulusu smrgeleŐtirmŐ, onlardan olabildiğince yararlanmıŐ fakat bunu yaparken de çoğu zaman etnik temizlik yapmıştır veya etnik yapıyı kullanarak aralarında hiçbir farklılık bulunmayan insanları bile birbirlerine kırdırtmayı baŐarmıŐlardır. (Raunda rneğinde olduğu gibi.)

Dikkat edilirse; “milliyetçilik kavramı sürekli olarak bölünmektedir. Her zaman bir ‘iyi’ bir de ‘kötü’ milliyetçilik vardır; bir devlet ya da bir cemaat oluşturmaya çalışan ile boyun eğdirmeye, yok etmeye çalışan; hukuka baŐvuran ile kuvvete baŐvuran; diğer milliyetiliklere tahammül gösteren, hatta onları onaylayıp aynı tarihsel perspektifle (büyük rüya ‘halkların ilkbaharı’) dahil eden ile emperyalist ve ırkçı bir bakış açısıyla onları kökten dıŐlayan. Sevgi uyandıran (hatta aşırı biçimde) ile nefret

¹⁵⁵ Guibernau, a.g.e., s.105.

uyandıran. Sözün kısası, milliyetçiliğin iç bölünmesini ayırmak ‘yurdu için ölmekten’, ‘vatani için öldürmeye’ geçişi ayırmak kadar zor ve önemli olarak görülmektedir.”¹⁵⁶

2.2.6. Kültürel Politikalarla Ulusçuluk ve Ulus-Devlet

Ülkeler kimi zaman mevcut totaliter yapıyı yıkmakta başarı kazanırken kimi zamanda kendisini sömüren ülkelere karşı veya topraklarını dış güçlerin müdahalesinden korumak amaçlı çeşitli mücadeleler vermektedir. Fakat başarı her zaman için verilen mücadelelerle kısıtlı kalmamaktadır. Her ülke zorunlu olarak, ulusal birlikteliği koruyucu politikalar geliştirmek zorundadır. Bu durum ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda oldukça farklılık gösterebilir.

Buna bağlı olarak, ülkelerin ulusal birlikteliği sağlaması her zaman için çeşitlilik arz eder. Belki de bu yüzden etniklik, millet veya milliyetçilik gibi kavramların hepsi görecelidir. Bazen ırki bazen coğrafi unsurlar bazen de dini unsurlar, ulusal birliği sağlama adına önemlidir. Çünkü Polonya ve İrlanda örneğinde olduğu gibi din ile milli bilinç arasındaki bağlar çok sıkı olabilir. Dinin Musevilik gibi bazı biçimleri özellikle belirli insan toplulukları açısından üyelik işareti olarak tasarlanmış olduğu da bilmekteyiz. Buna karşılık üç farklı dinin olduğu Arnavutluk’ta, Arnavut ulusçuluğunun öncüllerinin Arnavut kültürel kimliğini dilde aramaları doğaldı. Eğer millet tanımımızı tek dil, tek tarih, tek kültür bağlamında açıklamaya çalışırsak, yeryüzünde bu özelliklere sahip millet bulmakta zorlanabiliriz. İsviçre’de üç dilin konuşulması, Arnavutluk’ta üç dinin olması veya Polonya ve İrlanda örneğinde olduğu gibi dinden başka ayırt edici başka bir özellik olmaması, bunların millet olmadığı anlamına gelmiyorsa, hiçbir ulusun da başka bir ulus bünyesinde bulunan etnik toplulukları da desteklemesi, kışkırtması göz yumulabilecek bir durum değildir. Bunun anlayışla karşılanabilir yanı da yoktur.

Bu açıklamaları da göz önüne alarak şunları ifade edebilmek mümkün gibi gözükmektedir. Ulus olma bilinci öğrenilen bir süreçtir. Bu yüzden de belki, gelenekler icat edilmekte, etnik çekirdek yeniden düzenlenmekte, belki bir toplumsal mühendislik yapılmakta ve hatta hayal edilebilirliği sağlayabilen tasarımlar ortaya çıkarılmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Balibar, a.g.e., s. 64.

¹⁵⁷ Hayes’e göre, “milliyetin kültürel temellerini ortak bir dil ve ortak tarihi gelenekler oluşturur. Bunlar, bir eğitim süreci tarafından popüler duygusal vatanseverliğin hedefi haline getirildiğinde, sonuç milliyetçiliktir. (Hayes, a.g.e., s.25.) Kedeouire’ye göre de “milliyetçilik nazariyesinde, eğitim ve

İşte bütün bunları ulusun bireylerine aktaracak olan en baştaki kurum ise eğitim kurumudur. Rousseau “Bir halkın dehasını, karakterini, beğenilerini ve âdetlerini biçimlendiren ve hararetli bir ülke aşkını ilham eden, milli kurumlardır.” diyordu. İşte modern dünyanın bir göstergesi olan ulus-devletler hem modernleşme hem de milliyetçilik süreçleriyle eşgüdümlü olarak şekillenmektedir. Ulus-devlet sınırları içerisinde kalan bireyler ise ulus olma bilincini öğrenmekte ve böylelikle de hem modern bir birey olarak toplumsal yaşama katılmakta hem de ulusun birliği için devletin istediği ölçüde bir birey haline gelebilmektedir.

2.2.7. Değerlendirme

Bölüm başından beri yapılan tanımları, modernite ile olan ilişkisi üzerine verilen görüşleri ve farklı ülkelerde farklı anlamlara sahip olan özellikleri ile ulus ve ulusçuluğu anlamaya çalıştık. Baskın Oran’ın belirttiği gibi; bu kadar farklı ve hatta çelişen işlevler kazanarak ortaya çıkan hareketin adı hep aynı kaldı: Milliyetçilik. İlk çıktığı yerde yeni düzeni pekiştirmekle yetinen akım, diğerlerinde ne eksikse onu yaratmaya yöneldi: Ulusal devlet, bağımsızlık, hatta kalkınma. Bu kadar farklı siyasal işlevler getirip de, 19. yüzyılda konan bir sözcükle toplanınca, böylesine bir “Binbir Surat” görünümü sunan, “her derde deva” olan ve böylesine yaygın bir kavram başta Türkiye olmak üzere doğaldır ki bütün dünyada farklı yorum ve anlayışlara yol açtı.¹⁵⁸

Sosyal bilimler, ulusal kimliğin ortak düşünce, kavram ve algı şemaları bütünü olduğunu, farklılık, ayrıcalık ve biriciklik söylemleri üzerinden "inşa" edildiğini, tek bir ulusal kimlik tanımı yapılamayacağını, farklı bağlamlarda farklı ulusal kimlik tanımları yapılabileceğini söylüyor bize. Çünkü esas olan bir birliktelik üzerinde, bazı şeyleri kurgulamak değildir. Anderson’un belirtmiş olduğu gibi, toplulukların hayal

öğretimin devlet idaresinde merkezi bir yeri olması icap eder. Eğitimin gayesi sadece bilgi vermek, gelenekleşmiş hikmetleri öğretmek ve müşterek hedefe varmak için bir toplum tarafından çizilen yolları göstermek değildir. Bu maârifin gayesi, daha ziyade, siyasidir. Gençlerin iradesini milletin iradesine uydurmak ister. Okullar da, ordu, polis ve hazine gibi, devlet politikasının birer vasıtasıdır.” (Kedouire, a.g.e., s.76.)

¹⁵⁸ Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği- Kara Afrika Modeli**, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Ankara, 1997, s.22.

edilmişliğinin sağlanması önemlidir. Bu ise milliyetçilik gibi bir siyasal arayıştan çok daha fazlasını ifade eden politikaları ortaya çıkarmaktadır...¹⁵⁹

Aslında sonuç olarak, belirtmek istediğimiz Ahad Haam'ın çok güzel özetlediği şu ifadedir: "Fertler kalplerinde ne duyuyorsa millet işte odur..."¹⁶⁰ Önemli olan kalpleri birlik ve beraberlikle doldurabilmektir ki bu da çeşitli milliyetçilik politikaları anlamına gelmektedir. Türkiye'deki milliyetçilik politikalarını da ele alırken, bu tanımdan yola çıkarak, milliyetçilik politikalarının modernleşme ve dil olgularıyla olan ilişkileri değerlendirilecek ve Türkiye'de bir dönem gerçekleştirilmiş olan modernleşme ve milliyetçi politikalarından olan "Dil Reformu" üzerinde durulacaktır.

¹⁵⁹ Simith (1994), a.g.e., s.147.

¹⁶⁰ Kedouire, a.g.e., s.74.

2.3. Modernleşme ve Ulusçuluk Politikalarında Dil Olgusu

Bir anlatıya göre binlerce yıl önce, Babil’de, insanlar göğe çıkmak için bir kule yapmaya girişmişler; ancak dilleri birbirine karışıp birbirlerini anlayamaz bir duruma düştüklerinden bu iş de yarım kalmıştı. “Babil Kulesi”, dil karışıklığının yol açtığı başarısızlıkların bir imgesi olarak pek çok sanat yapıtının esin kaynağı olmuştur. Bu bölümde, bu esin kaynağından yola çıkarak, dil gibi bir olgunun toplumsal yaşam için taşımış olduğu önem ve anlamı ifade ederken, aynı zamanda bir millet için birleştirici gücünü ve milliyetçilik politikaları açısından da tek bir resmi dil uygulama zorunluluğunun veya gerekliliğinin nedenleri ortaya koyulacaktır.

Dil bilinçli olarak meydan getirilmiş, toplumsallaşmış bir semboller sistemidir. Dil ile insan duygu ve düşüncelerini başkasına aktarır. İnsanın hüküm vermesi, mukayese etmesi, akıl vermesi ve seçim yapması her ne kadar düşüncenin işlevi olsa da, düşünce de dilden bağımsız var olamaz. Albert Einstein şöyle der:

“Yaşantılarımıza, çabalarımıza bakarsak, neredeyse bütün davranışlarımızın, isteklerimizin, başka insanların varlığıyla bağlı olduğunu görüyoruz... Bilgilerimizin ve inançlarımızın büyük bir kısmı, bize başkalarının yarattığı bir dil aracılığıyla, gene başkaları tarafından verilmiştir. Dil olmasaydı, akıl gücümüz, geliştirilmiş hayvanlarla kıyaslandığında çok düşük kalırdı.”¹⁶¹

Einstein gibi birçok düşünür, dil ile düşünce arasındaki bağlantıdan yola çıkarak, dilin önemini vurgulamaktadır. Alman Aydınlanması düşünürü Thomasius; “dilsiz, sözsüz akıl yoktur”¹⁶² Humboldt; “dil düşünceyi yaratan bir şeydir”¹⁶³ Leibniz; “dil zihnin aynasıdır”¹⁶⁴ Yunus Emre; “...dil hikmetin yoludur” Celal Nuri; “...dil uygarlığın anlatım aracıdır, doğrudan doğruya uygarlık ve yaşamdır. Düşünmek, dil sayesinde olanaklıdır”¹⁶⁵ demektedir. Ünlü filozof Konfüçyus ise, dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi ve dilin önemini şu şekilde belirtmektedir:

¹⁶¹ Aktaran: Cengiz Özakıncı, **Dil ve Din**, Payel Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1998, s.111.

¹⁶² Aktaran: Bedia Akarsu, **Wilhelm Von Humboldt’da Dil-Kültür Bağlantısı**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1995, s. 27.

¹⁶³ A.g.e., s.30.

¹⁶⁴ A.g.e., s.30.

¹⁶⁵ Celal Nuri, **Türk Devrimi**, Çev: Özer Ozankaya, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.128.

“...Bir ülkenin yönetimini ele alsaydım yapacağım ilk iş, hiç kuşkusuz dilini gözden geçirmek olurdu. Çünkü dil kusurlu ise, sözcükler düşünceyi iyi ifade edemez. Düşünce ifade edilemezse, görevler ve hizmetler gereği gibi yapılamaz. Görev ve hizmetin gerektiği şekilde yapılamadığı yerlerde âdet, kural ve kültür bozulur. Âdet, kural ve kültür bozulursa adalet yanlış yollara sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunlar içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir!..”

Dili insan aklının eseri olarak ele alan rasyonalistler, dilin tabiatın seslerini taklitten doğduğunu ileri süren pozitivistler, dili duyuların kendilerini açması olarak kabul eden ampiristler, dili Tanrı tarafından insanlara hazır olarak verilmiş kabul eden teolojik görüş: Her ne yaklaşım esas alınır alınsın, bütün bu yaklaşımlarda ortak olan husus, dil gibi bir olgunun, insan için taşıdığı olduğu önem ve anlamdır.

2.3.1. Toplum ve Kültür Bağlamında Dil

Dil, dilbilimciler tarafından, toplumu oluşturan bireylerin düşünce ve duygularının o toplumda ses ve anlam bakımından geçerli ortak öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistem olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁶ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere dil, toplumsal yaşam için önemli bir olgudur. Dil sadece bireyler arasında iletişim sağlayan bir araç değil, aynı zamanda toplumsal yaşama katılabilmenin de temel koşullarından biridir. Modern dünyada ise, yurttaş olmanın en önemli göstergesidir. Siyasal yaşama katılmamıza, eğitim almamıza, kültürel değerlerimizi öğrenmemize, bir grubun mensubu olmamıza, düşüncelerimizi ifade edebilmemize vb. birçok alanda, dilin işlevselliğini görebiliriz.

Hedigger’in “dil, insanın evidir” sözünde olduğu gibi veya ünlü dilci F.Brusot “La pensée et la langue” adlı eserinde “Dil topluluğun yarattığı bir varlıktır. Doğan, büyür; o, her zaman onu konuşan topluluğun hizmetindedir”¹⁶⁷ veyahut ta Burhan Bozgeyik’in; “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, içtimai ve tabii bir varlıktır”¹⁶⁸ sözünde olduğu gibi, dili düşünceden veya insandan bağımsız düşünemeyeceğimiz gibi, dili toplumdan farklı olarak da bir yere koyamayız.

¹⁶⁶ Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Cilt-1, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:629/1, Ankara, 2005, s.665.

¹⁶⁷ Kazım Yetiş, Atatürk ve Türk Dili-3, Cilt-1, Atatürk Tarih ve Dil Yüksek Kurumu Yayınları, No: 830/1, Ankara, 2005, s.223.

¹⁶⁸ Burhan Bozgeyik, **Dil Davası Kadir Timurtaş İle Mülakat**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1995, s.41.

Dikkat edilirse burada dilin toplumsal yaşamda gerçekleştirmiş olduğu işlevleri belirtirken, konuştuğumuz dilin de toplum tarafından şekillenmiş olması da vurgulanmaktadır. Düşünce de dilden bağımsız değil ise, o zaman toplumsal yaşamın dilde, dolayısıyla düşünce yapımızda doğrudan bir etkisi vardır. Sosyalleşme süreci ile çocukluğumuzdan itibaren başta aile, okul çevresi, arkadaşlıklar olmak üzere etrafımızı çeviren bir toplumsal ilişkiler ağıyla karşı karşıya kalırız. Dolayısıyla sosyalleşme süreci ile birlikte elde etmeye başladığımız bilgi ve deneyimlerin üzerinde, bu toplumsal ilişkiler ağının büyük etkisi vardır. Konuşulduğu toplum tarafından etkilenen dil gibi bir olgudan bahsediyorsak, sosyalleşme sürecinde dil davranışımızın da, toplumsal çevremiz tarafından şekillenmesi doğal bir gelişim sürecidir. Bu nedenlerden dolayı dili, oluşma ve gelişme şartları bakımından toplumun eseri olarak ifade edebiliriz.

Nasıl ki tek çeşit toplum yok ise, tek çeşit dilin de olamayacağı aşikârdır. Çünkü dil, her toplumun içinde yaşadığı şartlara göre ayarlanmaktadır. Her toplumun kendine özgü bir yaşama düzeni olduğundan diller de toplumun bu yaşama düzenine uygun birer konuşma ve anlaşma düzenine sahiptir. Bundan dolayı bir toplumun dil davranışı, o toplumdaki yaşama düzeninin bir parçası ve ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da dilin yapısı yaşamın yapısına paralel bir şekilde yol almaktadır.¹⁶⁹ Amerikalı antropolog ve dilci E. Sapir'e göre de, "her dil toplum gerçeğini ayrı bir yönden aksettirdiği için, ayrı toplumların dünyaları birbirinden farklıdır."¹⁷⁰

Toplumsal bir olgu olarak dil, toplumsal yaşamın bir parçası olan kültürle de doğrudan ilişkilidir. Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. Ona göre; "her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Kültür eserleri dilin belli bir yerde ve anda donmuş şekilleridir. Kütüphaneler, dil abidelerini toplayan müzelerdir."¹⁷¹ Kültür her şeyden önce, onu oluşturan ve koruyan başlıca araç olan dil yardımıyla iletilir. İnsan toplumlarının ve doğrudan insanın en önemli özelliğidir, dil. Norm, reçete, değer, yaptırım, rol ve davranış modellerini tanımlayan ve deyimleyen sözlerdir; onları sözler yaşatır, bir kişiden diğerine, bir kuşaktan ötekine sözler iletir. Eğer kültür dille doğmuş ise, zenginleşmesi de yazıyla olmuştur.¹⁷² Yazılı dil ise, eğitim yoluyla aktarılabilir. Ayrıca yazı dilinin, kamusal araçlarla konuşulan dil olduğunu unutmamak gerekir. Bu

¹⁶⁹ Korkmaz, a.g.e., s. 675.

¹⁷⁰ A.g.e., s.666.

¹⁷¹ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, 12.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s.138-141.

¹⁷² Maurice Duverger, **Siyaset Sosyoloisi**, Çev. Şirin Tekeli, 5.Baskı, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1998, s.96-97.

ise, idari, eğitim, siyasal veya başka amaçlarla kabul edilmiş olan resmi dil demektir. Uluslar bu sebeplerden dolayı tek resmi dil kabul etme eğiliminde olmuşlardır ve bu resmi dil mümkünse komşuları olan ülkelerden farklı olması gerekmektedir. Bu ulusal kimlik ve aidiyet duygusu ve dolayısıyla ulusal bütünleşme için zorunlu olmasa da gerekli bir sonuçtur.

Dil ortaklığının modern dünyadaki görüntüsü başta eğitim süreci olmak üzere her alandadır. Örneğin modern toplumlarda eğitimin önemi büyüktür. Dolayısıyla bir devlet politikası olarak, her bireye sağlanan eğitim hakkı, zorunlu olarak ortak bir resmi dili gerektirmektedir. Yani eğitim süreci ile elde edilen bilgi ve deneyimler, modern bir toplum için böylelikle kullanılabilen, kısacası toplumun ilerlemesi ve düzene kavuşabilmesi sağlanabilmektedir.

Özelikle ulus-devletlerde, egemenlik hakkının halka verilmesi ile birlikte, halkın siyasal yaşama da doğrudan doğruya katılabilmesi sağlanmıştır. Bu durum ise, bireylerin siyasal yaşamda oy kullanmadan, egemenlik hakkını savunabileceği her yere ve her aşamaya kadar etkin bir biçimde belirli rolleri üstlenmesi anlamına gelmektedir. Doğal olarak bu da belli bir devlet mekanizması içinde, ortak bir resmi dili zorunlu kılmaktadır. Ortak bir dil sayesinde, idari kolaylıklar da sağlanmış ve böylelikle modern dünyanın günlük işlerinde karşılaşılabilecek iletişim sorunlarının da önüne geçilmiştir.

Ortak bir dil zorunluluğunun son bir göstergesi olarak, ulus-devletlerin sahip oldukları devasa düzenli ordulardan bahsedebiliriz. Erkeklerin düzenli olarak askere alınmaları ile birlikte, aralarındaki iletişimin bir zorunluluğu veya yığınca insanın belirli amaçları paylaşabilmesi adına da tek resmi dil politikalarının hayati bir önemi vardır. Hatta amaçlanan birlik ve beraberlik duygusu için sadece dil de yeterli olamayacağı için, her biri bir dil göstergesi olan; marşlar, bayraklar gibi çeşitli unsurlar da ortaya çıkarılmaktadır.

Aslında buraya kadar belirtmiş olduğumuz bütün bu belirtilenlerin, dünyanın giderek artan nüfusu ile de doğrudan ilişkisi vardır. Artık modern dünya da insanlar, sadece ait oldukları çevre ile değil, daha geniş yığınlarla yaşamak zorundadırlar. Genişleyen pazarlar ve ulus-devlet olarak sınırların çizilmesi gibi söz konusu durumlar, bireyleri hem yurttaş olarak hem de bir birey olarak belirli sınırlılıkların içine hapsedmekte, böylelikle belirli ortaklıkları da zorunlu kılmaktadır. Bu durum modernliğin tekdüzeliğinin bir zorlayıcı gücü olarak da dikkat çekmektedir.

W. Porzig'in belirttiği gibi, “dil ortaklığı, ortak bir dünya-tablosuna sahip olmaktır. Aynı milletin diline aynı tarzda bir öznellik tesir ettiğinden, her dilde özel bir dünya görüşü vardır.”¹⁷³ Milliyetçilerin de esas amacı bu özel dünya görüşünü oluşturabilmektir. Bunu sağlayabilmenin bir aracı olarak da dil kullanılmakta, modern dünyada birbirinden kopuk bir biçimde yaşayan ama birbirlerinin toplamından oluşan bir birlikteliğin hayali de bu dil vasıtasıyla sağlanabilmektedir. Çeşitli ortaklıklar çeşitli ortak amaçlar için kullanılmakta, bu da hem ulus-devletlerin sınırlarını hem de modern dünyanın getirmiş olduğu birliktelikleri güçlendirmektedir.

2.3.2. Ulus-İnşa Süreci ve Dil Politikaları

Görüldüğü üzere, dilin toplumsal hayatımızda, düşüncemizde, dünyayı algılamamızda ve yurttaş olarak modern dünyanın gerekliliklerini yerine getirebilmemizde oynamış olduğu işlevler ortadadır. Bütün bu saymış olduğumuz işlevlerinden dolayı modern dünyada tek resmi dil politikası, hemen hemen her ülkede yürütülmüştür. Resmi tek dil ile sağlanmak istenen ulusal birlik ve beraberlik, dilin ulusalcılık ve ulus-devlet açısından da önemini vurgulamayabilmemiz için önemli bir gösterge olmaktadır. Çünkü dil, ulusal kimliğin tanımlanmasında, kültürün gelecek nesillere aktarılmasında kullanılan bir araçtır. Ulusal birliği sağlama sürecinde dil gibi bir olgunun birleştirici gücü yadsınmaz. Bu yüzden de, ulus-inşa sürecinde dil bir çimento vazifesi görerek, ulusal birlik ve beraberliği sağlayabilmektedir. Mehmet İzzet'in de dediği gibi; “ulusun cevheri lisandır.”¹⁷⁴

Mazzini'nin deyişiyle de “her ulus bir devlet ve bütün ulus için tek bir devlet olmalıdır. Bu tür devletler içinde tek bir dil, yani söz konusu ulusun dili hâkimdir.”¹⁷⁵ Özellikle Alman romantik ulusçuluğunun etkisi ile uluslar, ulusal bağımsızlıklarını elde ettikleri zaman veya uluslaşma süreci içerisinde, “dil, tarih ve kültür” üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu olan bu unsurların temel özellikleri ise, toplumsal yaşamda ortak olmaları, yani o ulus içinde tek dil, tek tarih ve tek kültür

¹⁷³ Aktaran: Akarsu, a.g.e., s.57.

¹⁷⁴ Mehmet İzzet, **Milliyetçilik Nazariyeleri ve Milli Hayat**, 2.Baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1969, s.104.

¹⁷⁵ Aktaran: Eric Hobsbawm, “**Ulusçuluk**”, Birikim Yayınları Dergisi, Ocak Şubat Sayısı, İstanbul, 1992, s.110.

özelliklerinin bulunmasıdır. Almanya ve İtalya örneklerinde olduğu gibi, söz konusu bu unsurlar tek olmasa dahi, milliyetçilik politikaları ile tek olması amaçlanmış, buna uygun politikalar yürütülmüştür. Alman romantiklerinin içinden özellikle Herder, Fichte ve Humboldt kültürel ulusçuluk olarak adlandırılan bu yaklaşımın en önemli üç düşünürü olarak, Almanya’da sağlanmak istenen ulusal birlik ve beraberliğin düşünsel mimarları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Herder’in çıkış noktası oldukça basittir: “İnsanı insan yapan dildir. Dilden önce insandan söz etmek anlamsızdır, çünkü dil aynı zamanda düşüncedir. İnsan olmak demek bir dile sahip olmak ve bir topluluk içinde yaşamak demektir. Her insan belirli bir dilin ve topluluğun ürünüdür. Yani her dil birbirinden farklıdır, kendine özgüdür. Bu da her topluluğun kendine ait bir düşünce tarzı olduğu anlamına gelmektedir. Elbette bu mantık yalnızca dil için değil her biri bir tür dil olarak algılanabilecek gelenek ve görenekler, kanunlar, törenler vb. içinde geçerlidir. Topluluk, tüm bu ifade türlerinin bir bütünüdür; ama bunların toplamından ibaret değildir, kendi bütünlüğü vardır. Bir toplumu anlayabilmek, öğrenebilmek için, o toplumun kendini ifade tarzlarının tümünün öğrenilmesi gerekir; bir başka deyişle bir toplumu öğrenmek bir dili öğrenmek gibidir. Ortak bir dil konuşan insanlar, ulusun ilk aşamasını oluştururlar. Ulus ise ailenin doğal bir uzantısı sayılabilir. Çünkü dilin paylaştığı en küçük grup ailedir.”¹⁷⁶

Herder, “Bir ulusun atalarının dilinden daha kıymetli bir şeye sahip olabilir mi? Dilin içinde bütün gelenek, tarih, din, var oluş prensipleri yaşar; dil; kalp ve ruhtur.”¹⁷⁷ “Haydi iş başına(...)bütün insanlar milletimizden, edebiyatımızdan, dilimizden söz etsinler; onlar bizimdir, bu kadarı da kafidir zaten”¹⁷⁸, gibi Alman romantizminin temel söylemlerini, üstüne basarak vurgulamış ve Almanya’nın kültürel ulusçuluğuna oldukça önemli katkılar yapmıştır.

Fichte’ye göre ise dil, milli ruhu yansıtmaktadır; dolayısıyla dili yabancı kelimelerden temizlemek, milli ruhu yabancı kelimelerden korumak anlamına gelir. Fichte bu görüşlerini somut bir örneğe uygulamaktan da geri kalmaz ve Almancanın ölü bir dil olarak nitelediği Latincenin etkisinden kurtarılması gerektiğini savunur. Fichte, “biz dilleri aynı dış tesirlere maruz bulunan ve birlikte yaşayan ve birbirleriyle devamlı

¹⁷⁶ Aktaran: Özkırımlı, a.g.e., s.34.

¹⁷⁷ Aktaran:Özkırımlı, ag.e., s.15.

¹⁷⁸ Aktaran: Smith, a.g.e., s.133.

haberleşme yolu ile dillerini geliştiren insanlara ulus ismini veririz” diyecek kadar ileri de gider.¹⁷⁹

Von Humboldt’a göre de “ulusları ayırt eden fenomen dildir. Ayrıca uluslar da dile ‘ulusal bir form’ verirler. Uluslar karakterlerini dilleriyle belli ederler.”¹⁸⁰ Bir milletin dili o milletin dünya görüşünden bağımsız olamaz. Bu dünya görüşü ile yoğrulan dilin kendini öyle şekillendirmesi gerekir ki düşüncenin her şekline kolayca girebilsin ve milletin dünya görüşünü temsil eden her düşünceyi dile getirebilsin. Bunu gerçekleştirebilen bir dilin “dünya tarihine çıkışı insanın gelişme gidişinde önemli bir devir açar ve onun en yüksek ve olağanüstü yaratmalarına neden olur.”¹⁸¹

Alman romantik ulusçuluğunun dil, ulus, devlet üçlüsünü birleştiren denklemi söz konusudur. Bu denklem ki hem İtalya hem de Arnavutluk için de birleştirici en önemli unsur olmuştur. Fakat bu diğer ülkeler için dilin daha az önemli olduğu anlamına gelmez. Çünkü ulus-devlet, modern bir devlet olduğu için ve o ülke içindeki halk siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşama katılacaklarından dolayı, bu yurttaşlık bilincinin kazanılması içinde dil, doğal bir sonuç olarak da ortak bir dil, bu bakımdan birleştirici bir unsur olmaktadır. Yani, ister Fransız İhtilalinden sonra yayılan ulusçuluğun ve dolayısıyla “yurttaşlık” temeline oturmuş uluslar için olsun, isterse de Alman romantik ulusçuluğunun “tek dil, tek kültür ve tek tarih” temeline oturmuş bir ulus olsun, bütün uluslar için dil en önemli unsurdur.

Kautsky, “Avrupa’da oluşan ulusçuluğu bir ideoloji, tek dili oluşturan insanların birleştirilmesi, bu dille taşınan kültürün paylaşılması, halk dilini konuşan ve bağımsız olan tek devlete bağlılık çabaları olarak tanımlamaktadır.”¹⁸² P. Brass, “etnik kimliğin önemli bileşenlerini tek tek ele alır ve dil bu bileşenlerin en önemlilerindedir”¹⁸³ der. Hobsbawm, “diller devletlerle birlikte çoğalır; yoksa devletler dillerle birlikte değil”¹⁸⁴ demektedir. Hayes ise, “bir ulus etkisini, karakterini, ferdiyetini, her defasında olmasa da, fiziki coğrafyadan veya biyolojik ırktan değil, kültürel ve tarihi güçlerden alır. Dil’i, bunların ilki ve en önde geleni sayıyorum” demektedir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Aktaran: Özkırmılı, a.g.e., s.35.

¹⁸⁰ Aktaran: Aydın, a.g.e., s.66.

¹⁸¹ Aktaran: Akarsu, a.g.e., s.33.

¹⁸² Yılmaz, a.g.e., s.27.

¹⁸³ Özkırmılı, a.g.e., s.88.

¹⁸⁴ Hobsbawm, a.g.e., s.83.

¹⁸⁵ Hayes, a.g.e., s.16.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Dil, ulusal birliğin ve ulusal kimliğin en temel unsurudur ve bir ülke, ulusal birliği sağlamak ve modernleşme süreci içerisinde kalkınabilmek için farklı dil politikaları uygulayabilmektedir. “Var olan yazılı ve kültür dillerini basitçe “düzeltme” ve standartlaşmadan tutun, birbiriyle örtüşen lehçeler karmaşasından bu tür diller oluşturulmasına ve ölü ya da neredeyse tükenmiş dillerin diriltilmesine (fiilen yeni dillerin icat edilmesi anlamına gelir) kadar uzanabilecek olan dil politikaları vardır.”¹⁸⁶

Ulusal birliğin sağlanmasında dil kuşkusuz önemli bir unsurdur. Fakat her ülke için biricik veya en önde gelen unsurlardan biri değildir. Örneğin İrlanda ve Polonya örneğinde olduğu gibi, bu ülkelerdeki asıl birleştirici güç dindir. Yine, “1789’da Fransızların %50’sinin Fransızca’yı hiç konuşmaması, yalnızca %12-13’ünün “doğru olarak “ konuşması...” bile Fransa’da dil esasına dayalı bir ulusal birlik söyleminin neden olamayacağını göstermektedir. Fakat anadil olarak Fransızcanın kabul edilmesi, Fransa içinde önemli ve zorunlu bir sonuçtu, Fransız yurttaşlığına üye olmanın koşullarından biriydi.¹⁸⁷ Fransız öğretmen okullarında okunmak üzere bir sosyoloji kitabı yazmış olan Ehst ve Gaker diyorlar ki “Fransa’da vatan hissi hem aydınlıkta hem kalplerin derinliğinde yaşar ama herkes Fransızca konuşamaz. Bazıları Bask, bazıları Bröton, Flaman veya Alman dilini konuşur...”¹⁸⁸

Bazı ülkeler için ise dil, ulusal birliği sağlayabilmek adına biricik unsur da olabilmektedir. İtalya ve Almanya’nın ulusal birliği sağlayabilmesinde, dil önemli bir unsur olmuştur. “Bütün romantik yönelimlerde feodal prenslikler halinde parçalı olan Almanya’yı dil esası üzerinde yeniden ‘mutlak iyi’ bir devlet’in çatısı altında birleştirmek içindir.”¹⁸⁹ Bu ülkelerde kültürel ulusçuluk olarak adlandırılan bir ulusal birliği sağlama amacı vardır. Arnavutluk içinde dil dışında hemen hemen hiçbir şey birleştirici olmaktan çok ayrıştırıcı bir içerik taşıdığından, Arnavut ulusçuluğunun öncüllerinin Arnavut kültürel kimliğini dilde aramaları doğaldı.

Ulusu ve ulusçuluğu modern bir olgu olarak kabul edersek, ulusların ortak bir dil ile ulusal birliğini sağlayabilmesini de bu modernliğin bir zorunluluğu olarak değerlendirebiliriz. Çünkü modernleşme, daha önce de belirttiğimiz gibi, düşünsel,

¹⁸⁶ A.g.e., s.136.

¹⁸⁷ A.g.e., s.38-80.

¹⁸⁸ İzzet, a.g.e., s.92.

¹⁸⁹ Aydın, a.g.e., s.66.

siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel olmak üzere hayatın her alanını kapsar. Bundan dolayıdır ki, ortak bir dil eğitim alanından, siyasal katılıma ve kültürel değerlerin aşılmasına kadar birçok işlevi, genişleyen modern dünyanın bir zorunluluğu haline getirmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı, dil, ulusal birliğin sağlanmasında en temel unsurlardan birisi olmasa bile yine de tek dil politikaları hemen hemen bütün ülkelerde yürütülmüştür. Fransız devriminden sonra “her ulusun, içinde toplanacağı kendi siyasi birliği, bağımsız bir devleti olacaktır” düşüncesi etrafında kurulan birçok ulus-devlet için dil, kültür ve tarih birleştirici bir öge olarak ön plana çıkmaktadır veya yürütülen çeşitli politikalarla ön plana çıkarılmaktadır. Aynı dille yazmak, aynı dille tarihin kaydını tutmak ve aynı dille geleceği oluşturmak gibi veya eğitim sürecinin temeli olarak ortak bir dil ile ortak bir kültür yaratabilmek böylelikle de, zihniyet değişikliği yaratabilmek, kitleleri belirli amaçlara yöneltebilmek gibi söz durumlar, ulus-inşa süreçlerinde gerek modernleşmenin gerekse milliyetçi politikaların arzulanan amaçlarıdır.

2.3.3. Aidiyet Duygusu: Kimlik ve Dil

Temeli ne olursa olsun bir ulusal bütünleşme sürecinde, ulusal aidiyet duygusu, belirli bir “biz” ve “ötekinin” oluşturulmasını hedefler. “Biz”in mensuplarını, “Öteki”lerden farklılıklarını vurgulamak suretiyle kendi içlerinde birleştiren, bir grup kimliğinde ifade kazandırmanın kolay tanımlanabilir bir yoludur ve işte gerçeklik taşıyan da, bu grup kimliği duygusudur.

Bu grup kimliğinin ve ulusal aidiyet duygusunun en belirgin unsurlarından biri de hiç kuşkusuz dildir. Milli diller yalnızca bir idari kolaylık veya iletişimi sağlayan bir araç değildir. Dil, edebiyatın ve evrensel düzeyde entelektüel anlatımın vasıtası olmaktan da öteye, ulusu ulus yapan biricik şey olabilmektedir.

Schleicher şöyle demektedir: “insanlığın ırklara ayrılmasında kafatası biçimi, saç rengi gibi dış görünüşler ayırıcı birer işaret olarak algılanmamalı-çünkü bunlar sabit kalan şeyler değildir- bu ayrılımda dil temel kabul edilmelidir. İnsanlığın dil üzerine dayanan bir bölünmesi en tabii olan bir bölünmedir.”¹⁹⁰ Tabii bir bölünme olarak ifade edilen dil, bundan dolayı da kolaylıkla ulusların en önemli bayrağı olabilmektedir.

¹⁹⁰ Aktaran: Akarsu, a.g.e., s.43-44.

Ve dil gibi bir olgunun, birleştirici bir güç olarak kimlik tanımlama sürecinde, tercih edilir bir unsur olmasının nedeni ise, öğretilen bir süreç olarak, topluma sunulabilmesidir.

Erözden'in belirttiği gibi "uluslaştırmanın ya da ulusal kimlik inşa etmenin etkili araçları olarak bilinen okul, ordu ve siyasal katılma, kolektif kimliklerin iki asli unsuru olan "biz" ve "ötekilerin" oluşturulmasını hedefler. Öteki imajının var edilmesi ve sürekli kılınmasında zorunlu askerlik hizmeti başta gelir." Böylece önce vatan bilinci oluşturulmakta, ardından söz konusu toprak parçasının düşmana karşı savunulması özellikle erkek yurttaşların, kendilerini "ötekilerden" önemli ölçüde farklılaştırmalarını sağlamakta ve "biz" bilincini güçlendirmektedir. Öte yandan siyasal katılım da bireyi kamusal alana çekerek onun politik ulus ile özdeşleştirilmesini amaçlamakta; eğitim ise, ortak değer ve simgelerin benimsetilmesi yoluyla ulusal kimliklerin oluşumuna katkıda bulunmaktadır.¹⁹¹

Tarihsel olarak zorunlu eğitim, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak işlev görmüştür. Çünkü başta standart ulusal dil olmak üzere ortak bir kültürün temel unsurları ancak yaygın eğitim aracılığıyla benimsetilebilirdi. Ortak bir dilin yaygınlaştırılması yanında zorunlu temel eğitim; ulusal tarih ve ulusal coğrafya dersleriyle bireylere küçük yaşlardan itibaren ulusal bilinç kazandırmanın yuvaları olarak nitelendirilir.(...) Ortak bir eğitimin, hem ulusal bağlılığı, hem de yurttaşlar arasındaki bütünleşmeyi sağlayacağı anlaşılmıştır. Böylece hem ulusçu duygular güçlenmiş, hem de geleneksel monarşik bağlılıklar önemli ölçüde unutturulmuştur.¹⁹²

Hobsbawm, "devletler, "ulus" imajı ile mirasını yaymak "ulus"a bağlılık duygusu aşılacak ve herkesi (genellikle bu amaçla 'gelenekler icat ederek) ülkeye ve bayrağa bağlamak üzere kendi haklarıyla iletişim kurmanın her gün güçlenen aygıtından, öncelikle ilkokullardan yararlanacaklardır" demektedir.¹⁹³ Hobsbawm'ın, burada kullanmış olduğu "icat edilmiş gelenekler" deyimini ile anlattığı şey, kitlesel demokrasiye geçişin kontrollü yapılması ve halkın düzene olan bağlılığın korunmasıydı. Geçmişle gelecek arasında bir köprü oluşturan ulus bu bağlılığı sağlayacak ve düzenin yıkılmasını engelleyecektir. Bu da, Aydınlanmanın (pozitivizmin) ve dolayısıyla

¹⁹¹Ozan Erözden , Ulus-Devlet, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, aktaran: Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993, s.22-23.

¹⁹² A.g.e., s.23.

¹⁹³ Hobsbawm, a.g.e., s.115.

modernleşmenin düzen ve ilerleme anlayışına uygun düşmektedir. Ulusal bütünleşme, aynı zamanda ekonomik kalkınma için zorunlu bir sonuçtur. Aynı zamanda demokrasinin uygulanabilirliği ve de yurttaşların sosyal yaşama eksiksiz olarak katılabilmesinin de bir gerekliliğidir.

Birçok düşünür, ulusların, ulusal birliği sağlayabilmesi için siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlardaki yapılanma sürecini modernleşmeyle birlikte ele alarak açıklamaya çalışırken, aynı zamanda ulusların, ulusal birliği sağlayabilmesi için “ulus inşa” sürecinden de bahsederler. “Ulus inşası” deyimini bilinçli olarak kullanılan bir deyimdir ve ulusçuluk siyasal bir program olarak, ulusal birliğin sağlanabilmesi için çeşitli önlemlere başvurmuştur. Örneğin çeşitli semboller üretmişlerdir: Marşlar, bayraklar, müzeler gibi. Ulusal aidiyet duygusunu oluşturabilmek için, bu semboller eğitim aracılığı ile bireye aktarılabilmekte ve ortak bir dil bu anlamda büyük önem taşıyabilmektedir. Bu nedenlerle dolayı da, ulus-inşasının temeli ne olursa olsun, ortak bir dil her ülke için gerekli görülmüştür.

2.3.4. Irkçı Bir Söylem Olarak Dil

Herder için ırk ya da kan diye bir kavram yoktu. Yalnızca toprak, dil, ortak geçmişten ve âdetlerden söz etti. Bir halkın öbürüne üstünlüğünü yadsıyordu. O, ulusal kültürlerin varlığına inanıyordu.¹⁹⁴ Dolayısıyla, kültürel milliyetçilikte, bilinenin aksine tek dil, tek tarih ve tek kültür vardır ama, tek ırktan kesinlikle bahsedilmez. Aslında bu gibi bir önyargı, Almanya’da daha sonraki yıllarda gerçekleşmiş olan faşizm deneyiminden kaynaklanmaktadır ve bilindiği üzere bu süreç daha sonraki yıllarda, Yahudilerin ve diğer bazı etnik grupların, Almanya’nın toplumsal yaşamından yok edilmesine kadar varan gelişmeler zincirini ortaya çıkarmıştır. Ama gerçekte bir söylem olarak ortaya çıkan kültürel milliyetçilikte, esas alınan unsurlar; dil, tarih ve kültürdür. Uygulanan politikalar da buna göre, dil, tarih ve kültür üzerine olmaktadır.

Ancak modern dünyada göz ardı edilen veya edilmek zorunda hissedilen durum, çizilen sınırların, homojen olmayan bir yapıya sahip olmasıdır. Dolayısıyla homojen bir toplum yaratma sürecinde, çoğu zaman uygulanan politikalara karşı, sınırlar içinde

¹⁹⁴ Aktaran: Peker, a.g.m., s.51.

yaşayan çeşitli etnik grupları direniş göstermiştir. Bu süreç ise, yine çoğu zaman arzu edilmeyen çeşitli durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Etnik grupları dışlama ve onları küçük görme, onları başta ekonomik ve siyasal yaşam olmak üzere birçok toplumsal alanda yok sayma veya onları kitleler şeklinde yok etme (soykırım) gibi çeşitli devlet politikaları, ülkelerin ya ulus-inşa sürecinde ulusal birliğı sağlayabilmek adına ya da homojen bir toplum yaratma projelerinin bir parçası olarak kullanılmıştır.

2.3.5. Sosyal Mühendislik Aracı Olarak Dil

Dile amaçlı olarak müdahalede bulunmak, hemen hemen birçok ülke için geçerli bir durumdur. Dil alanında yapılan çalışmaları kimi zaman hükümetler, akademiler, özel veya resmi kuruluşlar yaptığı gibi kimi zaman da kişiler yapabilmektedir. Sosyal dil mühendisliğı, dil düzenlenmesi, dil planlanması gibi çeşitli kavramlarla ifade edilen bu süreç, dil alanında yapılan çalışmaları betimlemektedir.

Dil planlaması veya sosyal dil mühendisliğı gibi bir sürecin amacı, ortak bir dil oluşturabilmektedir. Bu durum Almanca'da "bildung" olarak ifade edilmektedir. Yani, ortak bir dile dayalı olarak bir ulusun kültürel bir çerçeve içinde birlik yaratma sürecidir. Almanya'da "tek dil, tek tarih ve tek kültür" olarak ifade edilen ve kültürel milliyetçilik olarak yürütülen faaliyetler, bu ortaklıkları oluşturma sürecinde çeşitli dil politikaları yürütmüşlerdir. Daha sonraki zamanlar da model olarak alınan kültürel milliyetçiliğın yansımaları, diğer ülkeler için dil alanında da olmuş ve birçok ülke dil planlaması, sosyal dil mühendisliğı, dil düzenlemesi gibi kavramlaştırmalar adı altında dile müdahale etmişlerdir.

Dil planlanması olarak ifade edilebilecek bu süreçte, ülkeler tarafından çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bir yöre dilinin ulusal dil olarak geliştirilmesinden (Endonezya ve Filipinler'de olduğu gibi) eski dillerin canlandırılmasına (İsrail ve İrlanda'da olduğu gibi), çatışma halindeki dile bağlılıktan (Norveç ve Hindistan'da olduğu gibi) yazı değışimi, söz varlığının genişletilmesi ve özleştirilmesini içeren geniş çaplı dil devrimine (Türkiye'de olduğu gibi) ve yalnızca söz varlığının genişletilmesi yolundaki örgütlü çabalara (19. yüzyıldan beri Mısır'da olduğu gibi) kadar pek çok

etkinlik dil planlaması kapsamında düşünülmektedir. Ayrıca bu terim Çin’de Japonya’da ve Hindistan’da düzeltimi önerilerini de içermektedir.¹⁹⁵

Sonuç olarak, modernleşme süreci, uluslaşma süreci ile birlikte, ulus-devletin temel özellikleri olan parametreleri (“akılcılık”, “hümanizm”, “insan hakları”, “laiklik”, “demokrasi”, “özgürlük”, “eşitlik”, “pozitif bilim anlayışı”, “ulus-devlet”, “sanayileşme” gibi) oluşturma amacı gütmektedir. Dil, uluslaşma yolunda en önemli unsurlardan biridir. Ulusal birliğin sağlanmasında, ulusal kimliğin belirlenmesinde ve kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında oldukça önemli olan bir olgudur. Modernleşme açısından ise ulusal kalkınmayı, ulusal bir amaç haline getirmektedir. Eğitim, siyaset gibi kurumlar aracılığıyla, yurttaş olmanın temel vasfı olarak dil, biz ve ötekileri oluşturarak, etnik aidiyet duygusunu aşılama ve hem ulus olmanın hem de modern bir ulus-devlet olmanın temel vazifesini yerine getirmeye çalışmaktadır. Aşağıda dil ile ulus-devlet arasındaki ilişkiyi gösteren, “ulus-inşa süreci ve dil mühendisliği” adını verdiğimiz bir model yer almaktadır.

¹⁹⁵ Kamile İmer, **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001, s.16.

ULUS-İNŞA SÜRECİ VE DİL MÜHENDİSLİĞİ

ULUS

DEVLET

Modernleşme ve ulusçuluk politikaları, modern ulus-devlet yapısını oluşturmak için izlenen bir süreçtir. Modernleşme sürecine giren bir ülke, yaşanan değişim süreci ile birlikte, zorunlu olarak ulusçuluk politikalarına da yönelmektedir. Bu nedenle modernleşme süreci gerçekleştirilmek istenen modern ulus-devlet yapısı için bir amaç, ulusçuluk politikaları ise bu amaca ulaşabilmenin bir aracı olarak önem taşımaktadır. Çünkü, modernleşme süreci düzen ve ilerlemeyi amaçlar ki bu ancak, toplumsal yaşamda bireylerin ortak arzu ve isteklere sahip olması ile gerçekleştirilebilir. Bu yüzden uygulanan bütün politikalarda, ulusal birlik ve beraberliği sağlayıcı, toplumsal dayanışmaya bağlı olarak, ortak bilinç ile bireyleri ortak amaçlara yöneltebilmek amaçlanmaktadır. Bu süreç modern ulus-devlet yapılanmasıdır.

DİL

Ulusal birlik ve beraberliğin sağlanmasında, "biz" ve "öteki" ayrımının ve aidiyet duygusunun en işlevsel bir aracı olarak ulusal kimliğin tanımlanmasında, kültürün gelecek nesillere aktarılmasında vb. birçok alanda dil, bir ulus için oldukça önemli işlevlere sahip bir olgudur. Ulusçuluk politikalarının bir gerekliliği olarak çeşitli ülkelerde dil planlaması, dil mühendisliği, dil düzenlenmesi gibi başlıklar altında bilinçli ve amaçlı bir şekilde dile müdahale edilmesi süreci bu yüzden, ulusçuluk politikaları içinde önem arz etmektedir.

Eğitim, siyaset gibi kurumlar aracılığıyla "vatandaş" olmanın temel vasfı olarak dil, toplumsal yaşamda önem taşıyan bir olgu olduğu gibi, bu ortaklık sayesinde ulusal kalkınmayı ve modernleşmeyi, ulusal bir amaç haline getirebilmektedir. Çünkü dil, toplumsal yaşamdaki iletişimi sağlayan bir semboller bütünüdür. Gündelik yaşamın gerekliliklerinden, modern dünyanın getirmiş olduğu bütün zorluklara kadar dil oldukça işlevsel bir olgu olarak homojen bir topluma, modern bir topluma büyük katkılar yapmaktadır.

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, ULUSÇULUK VE DİL

Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Çabaları Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki üstünlüğünün sona erdiği Viyana yenilgisinden (1683) sonra, üç kıtaya yayılan bu büyük imparatorluk, bir zamanlar hüküm sürmüş olduğu topraklardan çekilmek zorunda kaldı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise çöküntü oldukça barizdi, Avrupa Osmanlı İmparatorluğunu “hasta adam” olarak nitelendirmekte ve yıkıntılardan arda kalanı paylaşma telaşı ve hesabı içindeydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinin birçok nedeni sıralanabilir: Yönetici kadrosu olmak üzere, bütün merkezi sistemin bozulması ve rüşvetin her yerde kol gezmesi; ülkenin temel yapısı olan toprak siteminin bozulması, alınan vergilerin ağırlaşması buna bağlı olarak köylünün yoksullaşması; bir zamanların en güçlü ve kudretli ordusu olan Osmanlı askeri yapısının, günün teknolojisi karşısında oldukça geri kalması ve ordu içindeki devşirmelerin düzene karşı çıkmaları ve- belki de en önemlisi- Osmanlı İmparatorluğu'nun bilimsel alanda geri kalması ve buna bağlı olarak, daha da vahimi bunun farkına ancak, 19. yüzyılda o da kısmen farkına varabilmesi gibi çeşitli nedenler belirtilebilir. Saydığımız bütün bu nedenler Osmanlı'nın içyapısından kaynaklanan nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın birde dıştan gelen etkiler vardı ki dıştan gelen etkiler, devleti daha derinden etkilemiştir. Bunlar biraz önce de kısmen belirtildiği gibi, Batı ülkelerinin bilimsel alanda ilerlemesi ve günün teknolojisine sahip olması, buna paralel olarak güçlü ordular kurması, yeni yerlerin keşfi ile dünyaya açılması ve zenginlikleri ülkelerine taşınmaları gibi şeyler belirtilebilir. Avrupa bir yandan sanayileşme ile birlikte büyük bir değişimin eşliğindeyken bir yandan da Fransız İhtilalinin getirmiş olduğu başta milliyetçilik fikri olmak üzere çeşitli fikir akımlarının tesiri altındaydı. Burada sorulması gereken soru şudur: Avrupa, yukarıda kısmen belirtilen köklü değişimleri yaşarken, Osmanlı ne yapmaktaydı? Ne yapmaktaydı da, yanı başında olup bitmesine rağmen böylesine bir süreçten geri kalmıştı?

Bu sorunun cevabı: “Osmanlı’da var olan üstünlük duygusudur.” Öyle ki Osmanlı iki yüz senede kazanmış olduğu toprakları, Karlofça Anlaşması ile çok kısa bir zaman diliminde kaybetmesine rağmen, Batı’nın kendisinden üstün olduğunu göremiyordu. Mümtaz Turhan bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“...Garp Âlemi karşısındaki psikolojik atitudü sadece üstünlük duygusuyla vasıflandırılabilir. Bu hissin sevkiyle daima hakir görüp her nevi inkılâp ve tekâmülüne karşı lakayt kaldığı bir dünyadan bozgunla neticelenen ilk darbeyi yediği zaman, mağlubiyetinin sebeplerini kavrayamamış, onu eski bir müttefikinin (Sobyeski’nin) ihanetine veya kendi kumandanlarının beceriksizliğine hamletmişti. Bunlar, şüphesiz mağlubiyette amil olmuşlardı fakat asıl sebepler değillerdi. Asıl sebep, Osmanlı İmparatorluğu’nun farkına varmadan düşmanlarının maddeten ve manen kuvvetlenmiş, inkişaf etmiş, bilhassa medeniyet bakımından ilerlemiş olmalarından idi.”¹⁹⁶

Her ne neden ve ne kadar çok neden sayılırsa sayılsın, yaşanmış olan gerçek Osmanlı İmparatorluğu’nun bir çöküşü oldukça bariz bir şekilde yaşamış olduğudur. Osmanlı Devleti döneminde bu geri kalmışlığa çeşitli çareler de aranmıştır. Lale Devri başta olmak üzere; I. Mahmut, III. Mustafa ve I. Abdülhamit zamanlarında, Avrupa ile ilişkiler kurulmaya çalışılmış ve Avrupa’dan çeşitli yenilikler alınmıştır. İbrahim Müteferrika’nın 1727 yılında açmış olduğu matbaa, bunlardan ilki ve en önemlisidir. Yapılan ıslahatların büyük bir bölümü ise, askeri alanda olmuştur. Osmanlı yaptığı savaşların faturasını hep bir talihsizliğe bağlarken, böyle bir duruma çözüm olarak; Fransa, Prusya gibi ülkelerden askeri eğitim vermeleri amacıyla subaylar getirtilmesini uygun görmüş, ordu düzene sokulmaya çalışılmış, yeni birlikler kurulmuştur. Yapılan yeniliklerin, amaca uygunluktan oldukça uzak olması, Batı’nın gelişmişliğini tam anlamıyla kavranamaması ve devamlı süren savaşlar nedeniyle, ilk Batılılaşma çabaları oldukça yetersiz ve zayıf kalmıştır.

III. Selim zamanında ise ilk ciddi ıslahat olan, Nizam-ı Cedid adı altında bir ordunun kurulmuş olması göze çarpmaktadır. Fakat bu durum Yeniçerileri huzursuz etmiş, ayaklanmalarına ve III. Selim’in boğularak öldürülmesine neden olan bir süreci ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti bir yandan dış ayaklanmalarla uğraşırken bir yandan da içte meydana gelen olumsuzluklarla uğraşmaktaydı. Kabakçı

¹⁹⁶ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 16, 3. Baskı, İstanbul, 1997.

Mustafa İsyanı olarak bilinen olay, bu ayaklanmalardan sadece biridir. Fransız Devrimi ile birlikte yayılan milliyetçilik akımları ise, çoktan Osmanlı sınırlarına dayanmıştı. Bu dönemde başta Sırpolar olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan birçok azınlık ayaklanmaya, özerklik veya emperyalist devletlerin destekleriyle bağımsızlıklarını istemeye başlamıştır.

II. Mahmut dönemi de Batılılaşma uğraşlarında oldukça önemli bir yeri olan bir zaman dilimini kapsar. Osmanlının içte ve dışta var olan sorunları bu dönemde de devam eder. Bu dönemde yapılan belki de en önemli değişiklik, Yeniçerilerin yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında yeni bir ordunun kurulmasıdır. Yine bu dönemde birçok yeni okullar açılmıştır. “Harbiye Mektebi, ilk Tıbbiye Mektebi, Rüştüye Mektepleri ile Mekteb-i Ulum-i Edebiyye, ve Mekteb-i Maarif-i Aliyye ve Guruba Mektepleri”¹⁹⁷ gibi. Bu dönemde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise, ilk nüfus sayımının yapılması ve ilk posta teşkilatının kurulması gösterilebilir.

II. Mahmut’un zamanında gerçekleştirilen yenilikler Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam edecek olan, Batılılaşma çabaları açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Mümtaz Turhan’a göre bu devir: “...serbest değişmeler çağına sona erdiğini, mecburi veya güdümlü değişmelerin başladığını ve artık böylece devam edip gideceğini göstermektedir.” Yine Mümtaz Turhan’ın belirttiği gibi: “Garp Medeniyetinin üstünlüğü tasdik etmekten, ona teslim olmaktan başka çare kalmadığı”¹⁹⁸ yolunda bir anlayış, Osmanlı devlet adamlarının düşüncelerinde yer almaktadır.

Belki de bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkan diğer bir gelişme ise, Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesidir. Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839’da, Osmanlının önde gelen reformcuları tarafından Gülhane Meydanında ilan edildi. (Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce II. Mahmut 30 Haziran 1839’da veremden ölmüştü.) Tanzimat Fermanı, Türk modernleşmesi içinde birçok düşünürün göre, Batılılaşma hareketinin başlangıcı sayılmaktadır. Bu ferman ile birlikte modern bir devlet yapısının oluşturulmasına dair ilk adımlar atılmıştır, denebilir. Osmanlı hükümetinin amacını ifade etmekte olan bu hatt-ı hümayun gerçekte dört temel reformu vaat etmekteydi: 1. Padişahın tebaasının can, namus ve malının güvence altına alınması, 2. İltizam sisteminin yerini alacak muntazam bir vergilendirme sistemi, 3. Zorunlu askerlik hizmeti, 4. Hangi dinden olursa olsun bütün tebaa için yasa önünde eşitlik.

¹⁹⁷ A.g.e, s.159

¹⁹⁸ A.g.e., s.169.

II. Mahmut'un oğlu olan Abdülmecit tarafından gerçekleştirilen bu reform hareketi, daha önceki dönemlerde atılan adımların bir devamı niteliğindedir. Devlet yapısında görülen, keyfi işlemler sona erecek, herkes kanun önünde eşit olacak, Hıristiyan halk ise devlete bağlı kişiler haline gelecekti. O zamanın şartlarında bu fermanın amacı, dış destek elde edebilmek ve herhangi bir dış müdahaleyi önleyebilmek amacını da gütmektedir. Fakat beklentiler gerçekleşmedi, iki ayrı din demek iki ayrı toplum demekti ve Fransız İhtilali'nin etkileri çoktan Osmanlı sınırlarını dayanmıştı. Kısacası ayrıcalıkları kaldırmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu içinde, çoktan ayrıcalıklı hareketler başlamıştı.

Osmanlı bir taraftan Batılılaşma çabalarına devam ederken diğer taraftan da kendi iç meseleleriyle uğraşmaktaydı. Bu dönemde meydana gelen Mısır Olayı, Osmanlının kendi iç meselelerinde bile ne kadar aciz duruma düşebildiğini, bir kez daha göstermişti. Tarihe de “denize düşen yılanı sarılır” atasözüne dayanarak geçen bu olay, Osmanlının Rusya'dan destek almasına ve Rusya'ya çeşitli imtiyazların verilmesine neden olmuştur. Daha da önemlisi Mısır valisi Mehmet Ali'nin Suriye'yi işgali ve Anadolu'nun iç kısımlarına kadar ilerleyişi, Osmanlı toprak bütünlüğünün sorgulanmasını ve dış politikaların seyrini belirlemesi adına önemli gelişmeleri göstermiştir. Ardından gelen Kırım Savaşı, Rusya ile olan ilişkileri yeniden bozmuş ve İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın destekleriyle savaş sona ermiştir. Osmanlının toprak bütünlüğü korunması, Avrupalı devletler tarafından onaylanmıştır. Bir bakıma Osmanlının toprak bütünlüğü, geçici bir süre de olsa, Avrupa'nın inisiyatifine bırakılmıştır.

1856 Islahat Fermanı ile de Osmanlı Devleti, Avrupa ile bütünleşmek ve dış destek elde edebilmeyi amaçlamaktaydı. Bu ferman ile Müslümanların imtiyazlı hakları alınarak “Osmanlı” vatandaşlığı kurulmaya çalışılmıştır. Aslında bu dönemlerde “Osmanlı nasıl kurtulur?” sorusu oldukça çok gündemdedir. Özellikle Avrupa'ya eğitim amacıyla gönderilip de orada yetişen, daha sonra “Yeni Osmanlılar” adıyla bilenecek olan bu kuşağın, fikirleri ve görüşleri, Osmanlı'yı bu dönemde etkisi altına aldığını görmekteyiz. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğinde oluşan “Yeni Osmanlılar” grubu, Batı'nın ruhunu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri, devletin anlamadığını vurguluyorlardı.”¹⁹⁹

¹⁹⁹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.12.

Tanzimat modernleşmesini kısmi olarak reddetme ve bir eleştirisi olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, genç elit adaylarından oluşmuştur. Yeni Osmanlıların asıl hedefi, Tanzimat'ın amaçlarını geliştiren “ikinci kuşak” Tanzimatçılardı. Bunlar II. Mahmut devrinden beri tedricen ortaya çıkan merkezileşme temayüllerini devam ettirmiş, kadı'nın eski sistemdeki öneminin yerine yeni bir idare mekanizmasını ve müderrisin yerine yeni bir eğitim yapısını yaygınlaştırmışlardı. Yeni eğitim ise açıkça eğitime bir sekülerleşme getirmişti. Bunun yanında –Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunda yansıttığı gibi- Tanzimat ikinci kuşak devlet adamlarının Batı'ya fazla tavizkâr politikası ve Osmanlıların Batı karşısında manen küçülmeleri, Tanzimat bürokratlarına karşı hareketlerinin bir diğer temel ögesi idi.²⁰⁰

Yeni Osmanlıların siyasal çıkış noktaları kendi içinde çelişkiler taşıyordu. Bir yandan eskinin ve geleneğin bağrında yaşıyorlardı, bir yandan da, kendilerince ve el yordamı ile, yeni olanı moderniyet yakalamanın çabası içindeydiler.²⁰¹ Yeni Osmanlılar görünüşte geleneksel Osmanlı meşrutiyet normlarından hareketle Padişah'tan “adalet” istiyorlardı. Fakat bu isteklerin Padişahın adaletinden değişik bir nesne, kendi başına anlamlı ve Padişah'tan ayrı yaşayan bir adalet alanına yapılan bir referans olarak şekilleniyordu.²⁰²

Yapılan ıslahatlara verilen imtiyazlara rağmen, Osmanlı Devletinde işler yolunda gitmiyordu. Abdülaziz döneminde çabalar devam etse de Osmanlı Devleti bir çöküş içerisindeydi ve bir şeyler yapılması gerekiyordu. Osmanlı siyasetçilerinden bir grup Abdülaziz'i tahtan indirerek yerine V. Murat'ı tahta geçirdiler. V.Murat tahta geçmeden önce bir anayasa ilan etmeye söz vermişti. Fakat daha sonra işler değişmiş ve V.Murat'ın ruhsal bunalımı sonucu yerine II. Abdülhamit geçmiştir.

1. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan, Kanuni Esasi bu dönemde kabul edilmiştir (1876). Meclisi açma-kapama ve meclisten çıkacak olan kanunları kayıtsız şartsız onaylama yetkisi, padişaha aitti. Azınlıklar da dâhil olmak üzere halkın seçtiği meclis ile padişahça atanan ve “Meclis-i Ayan” olarak bilinen, iki meclis bulunmaktaydı. Aydınların ve ordunun baskısı sonucu kabul edilen bu anayasa, bu dönemde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı (1877–1878) nedeniyle,

²⁰⁰ Şerif Mardin, “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce (der.), Tanzimat, (Cilt-1), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.42-59.

²⁰¹ Cemil Koçak, “Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, ag.e., s.72-87.

²⁰² Şerif Mardin, a.g.m., s.47.

meclisin süresiz olarak kapanmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, Osmanlı Devletine karşı Sırlar ve Romenler bağımsızlıklarını kazanmış, Bulgarlar ise özerklik elde etmişlerdi. Bu olaylardan sonra II. Abdülhamit'in 33 yıl gibi, oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayan, ülkeyi istibdatla yönetim süreci başlamıştır.

Kısa bir süre için de olsa, ayakta kalabilecek olan Meşrutî Monarşi, anayasal bir yönetim projesi, Osmanlı/Türk siyasetinde belki de tahmin edebileceğinden çok daha fazla güçlü etkiler doğuracaktır. Meşrutî Monarşi etrafındaki ideolojik mitler muhtemelen, onun yaratıcılarının hayal ettiklerinden dahi geniş bir yankı bulacaktır. Bu yankı, Osmanlı/Türk toplumunda 1860'larda başlayan bir toplumsal mühendislik projesinin, yani bu kez anayasalı modern bir toplum yaratma sürecinin, özündeki ideolojik içeriği yitirmeden, devamını sağlayacaktır.²⁰³

Abdülhamit'in ülkeyi istibdatla yönettiği yıllarda, hürriyet ruhunu taşıyan, Jön Türkler olarak bilinen bir kuşak yetişmiştir. Jön Türk terimi Abdülhamit mutlakîyetine karşı ortaya çıkan çeşitli muhalefet gruplarına tümüne verilen ortak isimdir. Bu çerçevede Jön Türk grupları kendi içlerinde siyasi görüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine ilişkin tasarılar anlamında birbirinden oldukça farklı projeleri savunmaktaydılar. Jön Türkler düşünce planında bir araya gelebildikleri iki husustan birincisi 1876 Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması ve ikincisi ise Meşrutîyetçi Osmanlıcı tutumlarıydı.²⁰⁴ Jön Türklerin Osmanlı'nın çöküşüne kadar olan süreçte ve sonrasında Osmanlı'nın siyasetinde oldukça etkili olmuşlardır. Türk Ocakları gibi dernek çatısı altında da çeşitli yayınlar ile propaganda yapma imkânı bulan, milliyetçilik gibi bir hissin uyanmasını teşvik eden bu grup, Batılılaşma çabaları içinde oldukça önemli bir yeri vardır.

Abdülhamit'in ülkeyi istibdatla yönetim süreci, gerek İttihat ve Terakki Derneği'nin gerekse Rumeli ordularının ayaklanması sonucu, 1908 yılında Kanuni Esasi yeniden yürürlüğe girmiş ve II. Meşrutîyet dönemi başlamıştır. Bu safhadan sonra İttihat ve Terakki'nin parti olarak oldukça etkili bir siyaset izlediği görülmektedir. 1909 yılında gerçekleşen ve "31 Mart Vakası" olarak bilinen olay üzerine II. Abdülhamit tahtan indi. Böylelikle İttihat ve Terakki, tek söz sahibi olarak faaliyetlerini sürdürdü. Anayasada ilerici ve demokratik değişiklikler yapıldı. Gazeteler, dergiler çıkarıldı, dernekler, partiler kuruldu. İttihatçılar başta ekonomik yapı olmak üzere birçok alanda

²⁰³ Cemil Koçak, a.g.m., s.82.

²⁰⁴ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi", a.g.m., s.88-116.

faaliyet göstermiştir. Milli ekonomi kurmaya girişmişlerse de, Osmanlı'nın sırtında bir kambur gibi duran kapitülasyonlar, buna müsaade etmemiştir. Ancak bu amaç yolunda ilerleyen İttihatçılar, ulusal bir burjuva yaratmaya girişmişlerdir. Bundan dolayı amaçlanan ve gerçekleştirilmeye çalışılan reform hareketleri tam anlamıyla başarıya ulaşmamış dahi olsa, Türkiye Cumhuriyeti Devletine bir zemin hazırlamış olmasından dolayı önemlidir.

Bu iyimser hava ancak 1913 tarihine kadar sürdü. Çünkü bu tarihte, Babıâli Baskını olarak bilinen olay gerçekleşti. Talat ve Enver Paşa önderliğinde gerçekleşen bu olay neticesinde bir darbe yapılarak, silah zoruyla hükümet istifaya zorlandı. Sonuç olarak, İttihat ve Terakki Fırkası, bu süreçten itibaren I. Dünya Savaşı sonuna kadar, ülkenin tek geçerli siyasi organı oldu.

İttihat ve Terakki garpçılarının programını uygulamaya başlamış ve 1916 senesinde Garp takvimini meclise kabul ettirmişti. Fakat sadece aylar garp takvimine göre şekillenmiştir. Kadınlara nispi bir hürriyet verilmesi de bu devrede başlar. İstanbul'da kızlara mahsus bir darülfünun ve bir ticaret dersleri şubesi de açılmıştır. Kadınlar ayrı oturmak şartıyla konferans salonlarını doldurabilmişler, şifai münakaşalara iştirak edebilmişlerdir. Erkeklerle müsavi hukuk isteyen bazı kadın cemiyetleri de açılmıştır...²⁰⁵ İttihat ve Terakki Partisi meşrutiyet yılları boyunca siyasi düşüncenin kaynağı olsa da, Osmanlı'nın I.Dünya Savaşına girmesi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine olan etkileri bakımından oldukça önemli bir yeri vardır.

Sonuç olarak Osmanlı, 1. Dünya Savaşı'na girdi ve bir bakıma kendi sonunu kendi elleriyle hazırladı. Ancak tarih kitaplarında belirtilenlerin aksine, Osmanlı Devleti'nin savaşa girme zorunluluğu vardı veya böyle bir zorunluluk mevcut koşullar içinde kendiliğinden doğdu. Bu durumun birçok göstergesini örneklerle belirtebiliriz. Mesela, Osmanlı'nın yanı başında, içinde durmaksızın zarar veren topluluklar vardı. (Ermeniler ve Rumlar gibi) Çeşitli gizli antlaşmalarla Osmanlı'nın paylaştığı da bilinmektedir. Ayrıca, Rusya'nın ülkemiz üzerinde ki emelleri de açıkça görülebilmektedir. Balkanlar da ise, Yunanlılar ve Bulgarlar başta olmak üzere, birçok ülke Osmanlı'dan daha fazla pay alma hesabı içindeydi. Ermeniler, Rumlar, Yunanlılar büyük devletlerini kurmak için Osmanlı Devleti ne yapsa da, bildiklerini yapacaklardı. Büyük emperyalist devletler de bunu istemekte ve desteklemekteydi.

²⁰⁵ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ötüken Yayınları, Ankara, 2006, s.77-78.

Bu dönemde, Osmanlı aydınları ve devlet adamları ise, Alman Emperyalizmi ve militarizmine yönelmiş ve kurtuluşu bir bakıma bu ülkede aramışlardır. Belki de bir çıkar yol olarak görülen bu savaş ile birlikte Osmanlı, mevcudiyetini koruyacak ve bir süreliğine de olsa saltanatını ve hilafetini sürdürecekti. Fakat beklentiler gerçekleşmedi ve Osmanlı Devleti savaştan yenik ayrıldı ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğü İttifak devletlerinin isteklerine göre, şekil alacak bir duruma düştü.

Netice itibarıyla Osmanlı Devleti zamanında uygulanmaya çalışılan Batılılaşma çabaları sonuçsuz kaldı. “Bu devlet nasıl kurtarılabilir?” sorusuyla idrak edilmeye çalışılan ve Batılılaşmanın felsefesini kavrayamamış, taklitçilikten öteye gitmeyen politikalar neticesinde, devlet kurtulamamıştır. Eskinin yanında yeniyi oluşturmaya çalışan Osmanlı zihniyeti, ülkeyi saplanmış olduğu bataklıktan çıkaramamıştır. Ayrıca, Tanzimat'tan itibaren başlayan reform hareketleri, çoğu zaman yeniliklerin karşısında duran kesimler tarafından engellenmiştir.²⁰⁶ “Batılılaşalım mı yoksa Batılılaşmayalım mı?” sorusu etrafında bocalayan, belli bir sistemden yoksun olan, Osmanlı Batılılaşma hareketi, neyin devlet ve toplum için gerekli, neyin devlet ve toplum için gereksiz veya zararlı olabileceğine dair çelişkileri de içinde barındırmıştır.²⁰⁷ Ayrıca yapılan reformlar toplumun yararından da oldukça uzak kalmıştır. Çünkü birçok azınlığı içinde barındıran Osmanlı, yapmış olduğu reformlarla, bu farklılıkları azaltmak yerine çoğaltmış, ne bir ulusal ne de çeşitli ulusları barındırabilen bir imparatorluk olabilmiştir. Reformlar

²⁰⁶ İctihad'ın “Kılıçzade Hakkı” imzasıyla çıkan bir yazıdan: “Ey Vatan-ı İslami yaşatmak isteyen hür ve münevver fikirli, haydi silah başına. Hakikat ve marifetin en keskin kılıcı olan kalemlere sarılız!” Nidasından sonra, Yıldırım Beyazıt'ın Yakup Çelebi'yi katlettiğinde, II. Osman'ın Yeniçerilere boğdurulmasında, III.Selim'in şahadetinde, Abdülhamit'in cinayetlerinde “hep Müftiyül-enam ve Şeyhülislam nam-ı mübareki altında softalık” emelleri taşıyanların amil olduklarını anlatıyor, Mütferrika İbrahim Efendinin getirdiği matbaa makinelerini ‘Kuran basılamaz’ diyerek softaların tahrikiyle Yeniçeri canavar ve zorbalarının tahrip ettiğini hatırlattıktan sonra “softalık vücudu ve efkârı işte bu cinayetin cezası olmak üzere ortadan kalkmalıdır” diyor ve makalenin sonunda ilave ediyordu: “Halka diyeceğiz ki: Altı yüz seneden beri softaları, şeyhleri, dervişleri dinlediniz, kazancınız hüsrandan ibaret kaldı. Bunu def'atla ve bilfiil tecrübe ettiniz. Şimdi birazda softaların ve şeyhlerin dinsiz dedikleri hakikat-i Kur'aniye dindarlarını, ulüm ve fûnun ve efkâr-ı ahrarane taraftarlarını dinleyiniz. Gene bağıra bağıra halka anlatacağız ki: Değil Asya'ya çekilmek, Kutuplara firar etsek Avrupalılar gibi düşünmedikten Avrupalılar gibi çalışmadıktan sonra orada dahi yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i diniye ve milliyemizi muhafaza ettirmezler. Bugün Avrupa'dan tardedtiler, yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır. Ya eyyühelmüslimin artık yeter! (Sayı 58, 14 Mart 1913, Aktaran: Safa, a.g.e., s.37-38.)

²⁰⁷ H.Suphi Tanrıöver: Karşımızdakiler zannediyorlar ki, medeniyet, bir kıtadan diğerine geçerken gümrüklere uğrar.... Önlerine kağıtlarını alırlar ve dışarıdan içeriye ne gelirse madde madde görürler. O gelen ne? Lokomotif. Buyursun içeri. Bu gelen ne? Dans. Kabul etmiyoruz, kapı dışarı... Medeniyetler bir memlekete girerken gümrüklere uğramaz. Şunun bunun mütalaasını almaz, tasvibini beklemez. Gelenler eğer bir takım ihtiyaçların, bir takım zaruretlerin neticeyi tabiyesi ise, mutlaka içeri girer, mani olamayız.” (Aktaran: T. Z. Tunaya, **Batılılaşma Hareketleri**, Arba Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1996, s.108.)

tepeden inme bir şekilde saray tarafından yani elitlerce, gerçekleştirilmeye çalışmıştır. Ancak reformlar halka inmekten uzak hatta halka yabancılaşmıştır. Batılılaşma çabalarının sonuca ulaşamamasının en büyük nedenlerinden biri de hiç şüphesiz, Osmanlı ekonomisinin elini koluna bağlayan kapitülasyonlar ve mevcut kapitalist sistemin sömürücülüğüdür. Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme çabaları, askeri alanda başlamış, belli bir programdan, hele bilinçli bir modernleşme projesinden yoksun olarak devam etmiş ve son bulmuş bir süreçtir. Osmanlı Devleti dönemindeki modernleşmeyi, kararlılıktan, ısrardan ve toplumu kapsamaktan oldukça uzak, daha çok azınlıkları kapsayıcı, dış baskıların sonucunda yürütülmüş olan çabalar olarak ifade edebiliriz. Peki, yapılan bunca şey; “Hiç mi işe yaramadı? Hayır, bir niyet, bir fikir ve bunların yönünde uygulama olarak, eyleme dönüşmemiş diğer fikir hareketleri ile birlikte Türk Devrimi'nin fikir ortamını katkıda buldukları yadsınamaz”²⁰⁸ bir gerçektir.

1. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması, sonra yürürlüğe sokulmak istenen Serv Antlaşması ve bunları takiben İzmir'in işgali ve Atatürk önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı neticesinde de kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile de, Batılılaşma çabaları sürmüştür- fakat tek farkla -bu sefer başlarında onlara yol gösterecek üstün ileri görüşlülüğü ile Mustafa Kemal Atatürk vardı. Birçok düşünürün de belirttiği gibi Türkiye'de modernleşme Atatürk'le başlar.

3.1. Türkiye'de Modernleşme

3.1.1. Modernleşen Türkiye: Siyasal Alan

I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'ni paylaşma telaşı ve hesabı derdine düşerken, Osmanlı Devleti içinde de çeşitli iç çöküntüler yaşanmaktaydı. Çeşitli kurtuluş çareleri aranmasına rağmen, bunların çoğu gerçekten uzak ve anlaşılması güç istek ve amaçları taşımaktaydı. Atatürk'ün belirttiği gibi o günlerde öncelikle Amerikan mandasını istemek, İngiliz himayesini istemek ve bölgesel kurtuluş çarelerine başvurmak olmak üzere üç farklı kurtuluş çaresi düşünülmekteydi.

²⁰⁸ Suat İlhan, **Evrimsel Türk Devrimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.80.

Atatürk'ün kararı ise bu şartlarda: “...**milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktı.**”²⁰⁹

Ülkenin önde gelen isimleri, Amerikan mandasının daha hayırlı olacağını düşünürken, bazı kesimler ise yaşanan bütün olumsuzlukları bir ceza olarak görüyor ve yaşananların hak edildiği hususunda görüşlerini bildiriyordu. Diğer yandan halkın, özellikle Türk kadınının, bu dönemdeki feryatları, bu olumsuz koşullarda seslerini yükseltmeleri, oldukça önemlidir. Ancak Osmanlı Devleti başındaki padişahın, bu koşullar altında dahi olsa, yaşananlara sessiz ve seyirci kalması, oldukça vahim bir durum olarak görülmesi gerekir. Çünkü halk padişahın ağzından çıkacak bir tek söz ile harekete geçmeye hazır beklemektedir.²¹⁰

Bütün bu olun bitenlere karşın, İtilaf devletleri, Osmanlı ordusunu dağıtmak ve işgal planını uygulayabilmek için, çeşitli girişimlerde bulunuyordu. İstanbul'un İngilizler tarafından işgali ile başlayan süreç; İtilaf Devletlerinin önceden, İtalyanlara bırakmış olduğu yerleri, Yunanistan'a bırakması ile yaşanan İzmir'in işgali ile devam etmiştir. Artık ülkenin her bir yeri işgal edilebilir duruma gelmiştir. Fakat İzmir'in işgali, milli mücadelenin bir başlangıcı olmasından dolayı oldukça önemlidir. Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali ise, bu dönemde yaşanan en olumlu gelişmelerden biri olarak görülmesi gerekmektedir. Çünkü Rusya böylelikle, Türkiye için bir tehdit olmaktan bir süreliğine çıkmıştır.

Osmanlı toprakları üzerinde yürütülen toprak paylaşımı, İtilaf devletlerinin çeşitli propaganda ve teşvikleriyle birlikte büyük Yunanistan, büyük Rum Devleti veya büyük Ermenistan kurma hayallerine dönüşmüştü. Kürdistan adı altında bir devletin kurulması bile, bu dönemde gerçekleştirilmeye çalışılan ideallerdendir. Bütün bu koşullar altında Anadolu'da bir teşkilatlanma olmadan, milli mücadele başlamıştır. Milli mücadeleyi tek çatı altında örgütleyen ve yürüten ise, başta Atatürk ve kurucu meclis niteliğinde olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir.

Yeni Devlet Türkiye'nin Temelleri Atatürk'ün Samsun'a bir görev vesilesiyle gidişinden beri, düşünmüş olduğu esasları yavaş yavaş uygulama şansı bulmaktaydı. 12 Haziran 1919'da Havza'dan Amasya'ya gelen Mustafa Kemal buradan yayınladığı bildiri ile ülkenin içine düştüğü durumu açıklıkla saptıyor, çözümün bütün güçlerin

²⁰⁹ M. Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s.9.

²¹⁰ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

birleşmesinden geçtiğini vurguluyordu. 18 Haziran 1919 tarihinde, Trakya'ya verdiği direktifte işaret ettiği bir noktanın uygulanma zamanı gelmiş bulunuyordu. O nokta, Anadolu ve Rumeli'deki millî teşkilâtları birleştirerek, bir merkezden temsil ve idare etmek üzere, Sivas'ta genel bir millî kongre toplamaktı. Bu gayenin gerçekleştirilmesi için yaveri Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi, Amasya'da bir genelge yazdırmıştır.²¹¹

Amasya genelgesinin temel maddelerine dikkat ettiğimiz takdirde, bu genelgenin millet egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması yolunda atılan ilk adım olduğunu görebiliriz. Atatürk, Sivas'ta bir "milli kongre" toplama kararı verirken "milli bağımsızlık", "milli bir sır", "milli bir kongre" gibi, milliyet esasına dayalı kavramları kullanmış olduğunu görmekteyiz. Bu ifadelerle bakılarak yeni bir devletin kurulacağı ve bu devlette Osmanlılık fikrinin mevcut olamayacağını da belirtebiliriz. **Ulusal egemenlik** ve **ulusal bağımsızlık** gibi fikirlerin ilk kez ortaya atılmış olduğu bu dönemde, ayrıca, milletin teşkilatlandırma ve mücadele yöntemleri de belirginleşmiştir.

Amasya'dan sonra Erzurum'a doğru yola çıkan Atatürk genel istek ve amaçlarını belirtebilmek için uygun ortam arayışı içindedir. 3 Temmuz'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal, 8 Temmuz'da İstanbul'a görevinden ve askerlikten ayrıldığını bildirerek, Osmanlı Hükümeti ile tüm ilişkilerini sona erdirmişti. Mustafa Kemal ertesini

²¹¹ **Amasya Genelgesi:** 1- Vatanın bütünlüğü, **milletin bağımsızlığı** tehlikededir. 2- İstanbul hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi yok olmuş gibi gösteriyor. 3-Milletin bağımsızlığını, yine **milletin azim ve kararı** kurtaracaktır. 4- Milletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak **millî bir heyetin** varlığı zarurîdir. 5-Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta hemen **millî bir kongrenin** toplanması kararlaştırılmıştır. 6- Bunun için bütün illerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir. 7- Her ihtimale karşı, bu mesele **millî bir sır** olarak tutulmalı ve temsilciler, gereğinde yolculuklarını kendilerini tanıtmadan yapmalıdırlar. 8- Doğu illeri adına, 23 Temmuzda, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O tarihe kadar öteki illerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas genel kongresine katılmak üzere hareket ederler. (Atatürk, a.g.e., s.21-22)

²¹¹ **Erzurum kongresi:** 1- **Milli sınırlar** içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz. (Bildiri, madde 6: Tüzük madde 3'ün açıklaması: Tüzük ve bildiri'nin 1'inci maddeleri...) 2 - Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir. (Tüzük madde 2 ve 3; Bildiri, madde 3.) 3 - İstanbul Hükümeti vatani koruma ve istiklâli elde etme gücünü gösteremediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri **millî kongrece** seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır. (Tüzük, madde 4; Bildiri, madde 4) 4 - Kuvayı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve **millî iradeyi** hâkim kılmak esastır. (Bildiri, madde3) 5 - Hıristiyan azınlıklara siyasî hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez. Bildiri, madde 4. 6 - Manda ve Himaye kabul olunamaz. (Bildiri, madde 7.) 7 - **Millî Meclis**'in derhal toplanmasını ve hükümetin yaptığı işlerin meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır. (Bildiri, madde 8.) (Atatürk, a.g.e., s.45-46.)

gün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin başkanlığına seçildi. Erzurum, Sivas, Bitlis, Van ve Trabzon'u temsil etmek üzere 56 delegenin katıldığı Erzurum kongresi 23 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanarak önemli tarihi kararlar alınmıştır.²¹²

Erzurum Kongre'si ile birlikte, yeni bir devlet kurma düşüncesi belirginleşmiştir. Misak-ı Milli sınırları ilk kez belirlenmiş olduğu bu kongre de, Atatürk'ün başkanlığında Doğu illerini temsilen, Heyet-i Temsiliye (Temsil Heyeti) adıyla bir yürütme organı seçilmiştir. Amasya Genelge'sinde de sıklıkla vurgulanan millilik esası bu kongrede de daha da genişleyerek, "milli sınır", "milli irade" "milli meclis" ve "milli kongre" olarak belirtilmiştir. Erzurum Kongresi toplanma amacı yönünden, bölgesel olarak değerlendirilebilir, fakat alınan kararlar yönünden ulusal olduğunu maddelerin içeriğinden kolaylıkla anlayabiliriz.

Ulusal direnişi oluşturmada ikinci büyük adım Sivas'ta atılmıştır. Sivas kongresi, Heyet-i Temsiliye'nin yanı sıra bazı vilayetlerden seçilmiş temsilcilerle birlikte 38 delegenin katılımı ile 04/11 Eylül 1919'da yapılmıştır.²¹³ Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi'nde alınan bütün kararların tekrar kabul edildiğini görmekteyiz. Ulusal mücadelenin örgütlendiği o günlerde, milli mücadeleyi yürüten çeşitli cemiyetlerin tek çatı altında toplanmış olması, oldukça önemli bir gelişme olarak görülmesi gerekir.

İstanbul Hükümeti ise o günlerde Atatürk ile temasa geçme telaşı içindeydi. Atatürk, İstanbul Hükümeti ile yaptığı yazışmalarda; Hükümetin Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararlarına bağlı olmasını, Meclis-i Mebusan toplanana kadar hükümetin önemli kararlar almamasını, atamalarda Heyet-i Temsiliye'ye danışılmasını istemiştir. Ancak bütün bu yazışmalar bir sonuç vermemekle birlikte, İstanbul

²¹³ **Sivas Kongresi:** 1-Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz. 2- Her türlü işgal ve müdahaleye karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir. 3- İstanbul Hükümeti, bir dış baskı karşısında memleketimizin her hangi bir parçasını terk mecburiyetinde kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek her türlü tedbir ve karar alınmıştır. 4- Kuvâ-yı Milliye'yi tek kuvvet tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak temel ilkedir. 5- Manda ve himaye kabul olunamaz. 6- Millî iradeyi temsil etmek üzere Millet Meclisi'nin derhal toplanması mecburidir. 7-Devletin bağımsızlık ve bütünlüğü saklı kalmak şartıyla topraklarımızı ele geçirmek isteği olmayan herhangi bir devletin ekonomik, teknik ve sınaî yardımlarını memnuniyetle karşılarız. Adaletli ve insancıl kuralları içeren bir barışa kavuşulması da insanlığın selâmeti ve umumun huzuru adına millî emellerimizdendir. 8- Aynı amaç ile millî vicdandan doğan cemiyetler (dernekler) "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. 9- Mukaddes maksadı ve umumî teşkilâtı idare için kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye seçilmiştir. (Atatürk, a.g.e., s.89-91)

Hükümeti Atatürk ile görüşmek üzere Anadolu'ya bir temsilci gönderdi.(Bahriye Nazırı Salih Paşa). İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında yapılan Amasya görüşmelerinde taraflar aralarında bazı konularda antlaşmaya varıldı.²¹⁴ Bu görüşmeler sonucunda Heyet-i Temsiliye Osmanlı Hükümeti tarafından resmen tanınmıştır. Fakat Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında açılması İstanbul Hükümeti'nce kabul edilmemiştir. İstanbul'da milli mücadelenin yürüyemeyeceğini bilen Atatürk 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldi ve burasını Anadolu'daki direniş hareketinin merkezi olarak seçti. Gerçekten de Ankara coğrafi konum bakımından Anadolu'nun ortasına yakın bir yerde bulunuyordu. Ayrıca o dönemin en önemli ulaşım aracı olan demiryolu Ankara'ya kadar uzanıyordu.

“Bu tedbirler arasında en önemlisi; olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanmasını sağlama konusundaki millî ve vatanî görevimize ait karar ve bu kararın uygulanmasıdır. Efendiler, bu konudaki kararımızı ve bu kararın nasıl uygulanacağını gösteren bir bildiriye, 19 Mart 1920'de, yani İstanbul'un işgalinden üç gün sonra yayınladım.”
(Atatürk , a.g.e., s.288.)

Olağanüstü Yetkiler Taşıyan Bir Meclisin Toplanma Kararı

İstanbul'un işgalinden üç gün sonra yayınlanan bir tebliğe göre, olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasına karar verilmiştir. Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına çekilen bu tebliğ²¹⁵ öncesinde, İtilâf Devletleri

²¹⁴ İstanbul Hükümeti Sivas Kongresi kararlarını Meclis- Mebusan'da onaylanması şartıyla kabul edecektir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği yasal bir kuruluş olarak İstanbul Hükümeti'nce tanınacaktır. Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin işgaline izin verilmeyecektir. Müslüman olmayan topluluklara Türklerin egemenlik haklarını, toplumsal dengesini bozacak ayrıcalıklar tanınmayacaktır. Meclis-i Mebusan'ın güvenlik bakımından İstanbul' da toplanması uygun değildir. Bu nedenle Meclis Anadolu'da geçici olarak toplanacaktır. İtilaf Devletleri ile yapılacak barış görüşmelerinde Heyet-i Temsiliye'nin uygun göreceği temsilcilerin bulunması sağlanacaktır. (Atatürk, a.g.e., ss.89-91)

²¹⁵ 1-Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağan üstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır. 2-Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar. 3-Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır. 4-Her sancaktan beş üye seçilecektir. 5-Seçim her sancakta, o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden, sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarıyla, il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır. 6-Bu meclis üyeliğine, her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi, her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır. 7- Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır. 8-Seçim, gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacaktır; oylar, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır. 9-Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alikonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa

tarafından devlet merkezinin resmen işgali, devletin yasama, yargı ve yürütmeden ibaret olan millî güçlerini işlemez duruma sokmuş olduğu ve bu durum karşısında görev yapmaya imkân bulamadığı, hükümete resmen bildirerek, Meclis-i Mebusan dağılmıştır.

Bu şartlar altında, devlet merkezinin korunmasını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin, Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zarurî görülmüştür.

Efendiler, bu konu üzerinde, iki gün kadar komutanlarla makine başında görüşerek düşüncelerini aldım. Ben ilk yazdığım müsveddede «Kurucu Meclis» deyimini kullanmışım. Maksadım da toplanacak meclisin ilk anda «rejim» i değiştirme yetkisine sahip olmasını sağlamaktı. Fakat bu deyim kullanılması maksadı gereğince açıklayamadığım veya açıklamak istemediğim için, halkın alışkın olmadığı bir deyimdir, gerekçesiyle Erzurum ve Sivas'tan uyarıldım. Bunun üzerine «olağanüstü yetkiye sahip bir meclis» deyimini kullanmakla yetindim. (Atatürk, a.g.e., s.288.)

Atatürk'ün açılacak olan meclisi, “kurucu meclis” olarak nitelendirmesine rağmen daha sonrasında yanlış anlaşılmalara neden olacağı gerekçesiyle “olağanüstü yetkiye sahip bir meclis” olarak nitelendirmiştir. Çünkü hala bağılıklarını saltanata ve hilafete gösteren birçok kimse bulunmaktadır. Atatürk, Meclis'in açılmasında acele ediyordu. Nihayet, gelebilmiş olan milletvekilleriyle yetinerek, Meclis'in, Nisanın 23'üncü Cuma günü açılmasına karar verildi. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1920 tarihinde bütün memlekete yaptığı tebligat metni şu şekildeydi:

verilecek, diğeri Meclis'e gönderilecektir. 10-Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclis'çe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçim kurullarının zarurî masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahallî idarelerce karşılanacaktır. 11-Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir. 12-Telgrafın alındığı saat bildirilecektir. (Atatürk, a.g.e., s.288-289)

1- Tanrının lûtfuyla Nisanın 23'üncü Cuma günü, cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır. 2- Vatanın istiklâli, yüce Hilâfet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla, o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle Hacı Bayram Veli Cami-i Şerifinde cuma namazı kılınarak Kuran'ın ve namazın nurlarından da feyz alınacaktır. Namazdan sonra, Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerif alınarak Meclisin toplanacağı yere gidilecektir. Meclise girmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu merasimde Cami-i Şeriften başlayarak Meclis binasına kadar Kolordu Komutanlığı'nca askerî birliklerle özel tören düzeni alınacaktır 3- Açılış gününün kutsallığını belirtmek için bu günden başlayarak vilâyet merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenleyeceği şekilde, hatim indirilmeye ve Buhari-i Şerif okunmaya başlanacak ve Hatm-i Şerifin son kısımları uğur getirsin diye cuma günü namazdan sonra Meclis'in toplanacağı yerin önünde tamamlanacaktır. 4- Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde bu günden itibaren aynı şekilde Hatm-i Şerifler indirilmesine ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanarak, cuma günü ezandan önce minarelerde salâ verilecek, hutbe okunurken, Halifemiz, Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin mübarek adları anılırken, Padişah Efendimiz'in yüce varlıklarının, şanlı ülkesinin ve bütün tebaasının bir an önce kurtulmaları ve saadete kavuşmaları için ayrıca dua okunacak ve cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanarak yüce Hilâfet ve Saltanat makamı ile bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen Millî Mücadele'nin önemini ve kutsallığını, milletin her bir ferdinin, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan bu Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yapmaya mecbur olduğunu anlatan vaazlar verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişah'ımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu dinî ve vatanî merasim yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı vilâyetlerinin her tarafında, hükümet konağına gelinerek Meclis'in açılmasından dolayı resmî tebrikler yapılacaktır. Her tarafta cuma namazından önce uygun şekilde Mevlid-i Şerif okunacaktır. 5- Bu tebliğin hemen yayınlanarak her tarafa ulaştırılabilmesi için her vasıtaya başvurulacak, süratle en ücra köylere, en küçük askerî birliklere, memleketin bütün teşkilât ve kuruluşlarına ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve mümkün olan yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır. 6- Yüce Tanrı'dan tam bir başarıya ulaştırması niyaz olunur. (Atatürk, a.g.e., s.294-295.)

Birçok eserde milli mücadelenin, dini bir motif içermediği hususunda görüşler bildirilmesine rağmen, şunu oldukça açık bir biçimde ifade edebiliriz ki, yürütülen milli

mücadele her yönüyle dini bir motif içermektedir. Tam anlamıyla bir Türklük bilicinden ise bahsedemeyiz. Halkın önüne çıkan ülkenin önde gelen bireyleri, halka seslenirken “Müslümanlar” şeklinde bir hitap kullanmasının da başka bir izahı yoktur. Dikkat edilirse, meclisin açılışı da oldukça dini bir görünümde gerçekleşmiştir. Kullanılan kavram ve sembollere bakarsak, “*kurban kesme*” “*hatim indirme*” gibi veya meclisin açılışının Cuma günü olması ve Cuma namazından sonra meclisin açılacak olması gibi söz konusu durumlar bu yargımızı desteklemektedir. Bu gelişmelerin yadırganacak bir yanı da yoktur. İleride de üzerinde durulacağı üzere, Teşkilat-ı Esasiye’nin birinci maddesinin “*Türkiye Devletinin şekli dini İslam’dır*” olarak belirtilmesinin esası da bu durumun sadece bir devamı niteliğindedir.

Diğer yandan, yapılan tebligatta ve Atatürk’ün yapmış olduğu diğer konuşmalarda dikkati çeken husus, kutsal olan bu milli mücadelenin; Hilâfet ve Saltanat makamı ile bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen bir amaç olmasıdır. Yüce padişahın ismi de sıklıkla vurgulanmaktadır. Oysa Atatürk’ün planladığı ve uygulamaya sokmak istediği düşünceler açıktı: O da milli iradeye dayanan ve olağanüstü yetkilere sahip olan bir meclisti. O günlerde Hilafet’in ve Saltanat’ın kurtuluşu olarak sunulan şey ise aslında tamamen, ülkenin kurtuluşu içindi. En azından şunu kolaylıkla belirtebiliriz ki, öncelikli amaç vatan topraklarının kurtarılması olduğu için bu tür semboller, kavramlar veya olgular tepki alınmaması ve milli mücadelenin sekteye uğramaması için, bir süreliğine kabullenilmiş şeylerdi.

19 Mart 1920 tarihinde: “Meclis’imizde oluşan ve beliren milli kudretimiz, hilafet makamı ve saltanatı yabancı baskısından kurtaracak ve Osmanlı Devleti’ni dağılmaktan ve esaretten kurtarmak için önlemler alacaktır. Tam bağımsızlığına sahip, hilafet makamına vicdani bağlılığı ile övünen, İslam dünyası içinde yaşama anlayışını kendinde gören bir milletin esir olamayacağı inancıyla, davranışlarımızı adım adım izleyen bütün medeni dünya ve insanlık sizlere yardımcı olacaktır.”M. Kemal Atatürk. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.90.)

Meclis toplanmıştı, ancak, I.TBMM içinde oluşan çeşitli gruplar vardı ve bu gruplar ülke içinde birlik ve beraberliğin sağlanmasını oldukça güçleştiriyorlardı. Ayrıca, meclis içinde karar almayı zorlaştırıyor bu da uygulamaya dönük birçok

problemi beraberinde getiriyordu. “Atatürk, meclis içinde oluşan grupların başlıcalarını, a)Tenasüt grubu, b)İstiklâl grubu c)Müdafaa-i hukuk zümresi d)Islahat zümresi olarak saymıştır. Bunların dışında isimsiz olan, özel maksatlı bazı küçük grupların varlığından da söz eder.”²¹⁶

Atatürk, mevcut gruptan birleştirmek veyahut mevcut gruplardan birini destekleyerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştı. Ancak, bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. Atatürk sonunda, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdi ve bu grup için yaptığı programın başına bir ana madde koydu. Bu maddenin özü iki noktadan ibaretti. Birinci nokta şuydu: Grup, Misak-ı Millî ilkeleri çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklâlini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini gereken hedeflere yönelterek kullanacak, memleketin resmî ve özel bütün kuruluş ve tesislerinin bu ana gayeye hizmet etmelerine çalışacaktır. İkinci nokta: Grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun koyduğu ilkeler çerçevesinde, sırasıyla şimdiden tespitte ve hazırlamaya çalışacaktır.

Buna karşın, Sarıkamış'ta bulunan Kazım Karabekir Paşa ile Erzurum'da bulunan Hoca Raif Efendi arasında bazı yazışmalar olduktan sonra Raif Hoca, bizzat Paşa'nın karargâhına gitmiş orada; «Muhafaza-i Mukaddesat» adının kullanılmasındaki sebepleri açıklarken demiştir ki: «Maksat halifelik ve padişahlık haklarını korumak, memleketin ve İslâm dünyasının bugünkü ve gelecekteki hayatı için büyük uyuşmazlık ve sakıncalar doğuracak olan Cumhuriyet idaresinden kesinlikle sakınmaktır.» Raif Hoca, «Büyük Millet Meclisi'nde kurulan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun hilâfet ve saltanat idaresini cumhuriyete dönüştürme maksadı güttüğü hissedilmektedir» görüşünde bulunduktan sonra, bu gibi teşebbüsleri tanımakta mazur olduklarını bildirmiştir.

Bu gelişmelerin sonunda meclis içinde, İkinci Grup adıyla yeni bir grup oluştu. Bu grubu oluşturanlar, memleketteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

²¹⁶ “Efendiler, bu isimlerini saydığım gruplardan her biri, Meclis görüşmelerinde disiplini sağlamak ve oyları birleştirmek maksadıyla kurulmuş oldukları halde, varlıkları aksine gösteriyordu. Gerçekten de, sayıları çok, üyeleri sınırlı olan bu gruplar birbirleriyle yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te neredeyse bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı. Hele Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Meclis'ten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve ortaya çıkan grupların, genellikle her konuda toplantıya katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın, bir kat daha güçleşmeye başladığı görülüyordu. Çünkü, Misak-ı Millî'nin tespit ettiği ilkelerde, kayıtsız şartsız düşünce ve gaye birliği yer aldığı halde, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ortaya koyduğu görüşlerde tam bir birlik sağlanmış görünmüyordu.” (Atatürk, a.g.e., s.404.)

Cemiyeti'nden ayrılmadıklarını, onun kongrelerde tespit edilen gayelerinin takipçisi bulduklarını iddia ediyorlardı. İkinci Gruba önyak olanlar görünüşte Selahattin ve Hüseyin Avni Bey'lerdi. Birinci derecede faaliyet gösteren ve kıskırtanların ise Rauf ve Kara Vasıf Bey'ler olduğu anlaşılıyordu.

Sonuç olarak 1921 yılı baharında, TBMM'den 200 kadar üye "Müdafaa-i Hukuk Grubu" (sonradan Birinci Grup adını almıştır) adıyla parlamenter bir örgüt haline geldi. Bir yıl sonra, tutucu, 100 (118) muhalif mebus İkinci Grubu kurdular.²¹⁷ "İkinci Grubu, muhalif bir grup olma dışında Birinci Grup'tan ayıran ikinci önemli özellik, büyük ölçüde yöresel bir görünüme sahip olmasıdır. Üyelerinin büyük bir kısmının Kuzey ve Doğu illerinden gelen milletvekillerininin oluşturduğu görülmektedir."²¹⁸ Birinci Grubun, genelde iktidarı ve reformculuğu, İkinci Grubun ise muhafazakârlığı ve muhalefeti temsil ettiği söylenebilir.

Fransa İle İmzalanın Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921) Ankara'da toplanan ve olağanüstü yetkilere sahip olan Meclis'in dış ilişkiler hususunda ilk önemli gelişme İtilaf Devletlerinden biri olan Fransa ile bir antlaşma imzalanmasıdır. Atatürk'ün belirttiği gibi, antlaşma üzerinde en çok durulan nokta, kapitülasyonların kaldırılması ve istiklâlimizin tam olarak sağlanmasını isteyen madde oldu. Mösyö Franklin Bouillon, bu meselelerin incelenmesi ve üzerinde durulması gerektiğini bildirdi. Atatürk bu noktaya dair, özet olarak, istiklal ve bağımsızlığın her alanda olması gerektiği hususunda durdu ve kapitülasyonlar gibi bir esaretin kabul edilemeyeceğini belirtti.²¹⁹

Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması İngilizleri oldukça kızdırdı. Çünkü İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıkları açık bir biçimde gösteren bu antlaşma ile birlikte

²¹⁷ Kurt Steinhaus, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, Çev.M.Akkaş, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995.s.104.

²¹⁸ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s.78.

²¹⁹ "Tam istiklâl, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin can damarıdır. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken, ne ölçüde başarılı olabileceği üzerinde hiç şüphe yok ki çok düşündük. Fakat sonunda vardığımız kanaat ve inanç, bunda başarılı olabileceğimizdir. Biz, böyle işe başlamış adamları. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlışlıklar yüzünden, milletimiz sözde var sanılan istiklâline gerçekte sahip değildi. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler düşünülebilirse, hep bu yanlışlıktan ve bu yanlışlığa boyun eğmekten ileri gelmektedir. Bu yanlışlığa boyun eğmenin sonucu, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetini ve bütün yaşama kabiliyetini kaybetmesine ve ondan yoksun kalmasına yol açabilir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir yanlışlığa boyun eğme yüzünden bu vasıflardan yoksun kalmaya katlanamayız. Aydın olsun cahil olsun, istisnasız milletimizin bütün fertleri, belki işin içindeki güçlüğü iyice kavramamış olsalar bile, bugün yalnız tek bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklâlimizin tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir. Tam istiklâl demek, elbette, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel v.b. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün istiklâlinden yoksun kalması demektir... (Atatürk, a.g.e., s.423.)

Serv Antlaşması da artık geçerliliğini yitirmişti. Bu antlaşma ile siyasi, iktisadi, askerî v.b. hiçbir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarının değerli parçalarını işgal kuvvetlerinden kurtaran Türkiye, böylelikle, yürütmüş olduğu milli davasını, ilk defa olarak Batı devletlerinden biri tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu.

İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922 yılında Saltanatı kaldırmıştır.²²⁰ Ancak ülke içinde birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için yapılması gereken birçok şey vardı. I. TBMM'nin mevcut yapısı, yukarıda belirttiğimiz gibi, Kemalist programların rahatça uygulanabilmesinin önünde en önemli engellerden birini oluşturuyordu. Birinci Grup'un sayısal üstünlüğüne rağmen siyasi rejim sorunu bile kesin bir çözüm bulamamıştı. Meclisin mevcut yapısının yenilenmesi gerekiyordu. Yapılan kanun değişikliğiyle birlikte, 1923 yılında yeni bir seçime gidilmesine karar verildi.

²²⁰Osmanlı Saltanatı'nın kaldırılması kararının verildiği gün, Teşkilât-ı Esasiye, Şer'îye ve Adliye Komisyonlarının ortak toplantısı konuşma yapan Atatürk şunları bildirmiştir: “Efendiler, 31 Ekim 1922 günü Meclis toplanmadı. O gün Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısı oldu. Bu toplantıda, Osmanlı Saltanatı'nın kaldırılmasının zarurî olduğunu anlattım. 1 Kasım 1922 günü yapılan Meclis toplantısında, aynı konu uzun tartışmalara uğradı. Meclis'te de geniş bir konuşma yapmak gereğini duydum. İslâm ve Türk tarihinden örnekler vererek hilâfet ve saltanatın ayrılabilceğini, millî hâkimiyet ve saltanat makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini, tarihî olaylara dayanarak açıkladım. Hülâgû'nun Halife Mu'tasım'ı idam ettirerek yer yüzünde hilâfete fiilen son verdiğini ve 1517'de Mısır'ı alan Yavuz, ünvanı halife olan bir mülteciye önem vermeseydi, hilâfet ünvanının günümüze kadar miras kalmış bulunamayacağını anlattım. Bundan sonra bu konu ile ilgili öneriler üç komisyona, Teşkilât-ı Esasiye, Şer'îye ve Adliye Komisyonları'na gönderildi. Bu üç komisyon üyelerinin bir araya gelip, konuyu bizim götüğümüz maksada uygun bir çözüme bağlaması elbette güçtü. Durumu yakından ve bizzat takip etmek gerekti. Üç komisyon bir odada toplandı. Başkanlığına Hoca Müfit Efendi'yi seçti. Konuyu görüşmeye başladılar. Şer'îye Komisyonu'nda bulunan hoca efendiler, hilâfetin saltanattan ayrılamayacağını, bilinen safsatalara dayanarak iddia ettiler. Bu iddiaların yersizliğini ortaya koyup çürütmek için serbestçe konuşabilecek olanlar ortaya çıkar görünmediler. Biz, çok kalabalık olan bu odanın bir köşesinde tartışmaları dinliyorduk. Bu şekildeki görüşmelerin istenilen sonuca varmasını beklemek boşunaydı. Bunu anladık. Sonunda, karma komisyon başkanından söz istedim. Önümüzdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu konuşmayı yaptım: «Efendim, dedim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ve tartışmayla verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hakîmiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten oldubitti haline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılarsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek, usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat, belki de bazı kafalar kesilecektir. İşin ilim yönüne gelince, hoca efendilerin merak ve endişeye kapılmalarına yer yoktur. Bu konuda «ilmî açıklamalarda bulunayım» dedim ve uzun uzadıya birtakım açıklamalar yaptım. Bunun üzerine, Ankara milletvekillerinden Hoca Mustafa Efendi, “Affedersiniz efendim, dedi, biz konuyu başka bakımdan ele alıyorduk; açıklamalarınızla aydınlandık” dedi. Konu karma komisyonca çözüme bağlanmıştı. (Atatürk, a.g.e., s.429.)

Birinci Grup, İkinci Gruba göre daha örgütlü ve devlet imkânlarına sahip bir gruptu... Bütün bunlara seçimlerin iki-dereceli olması ve bürokrasinin yasal olarak önemli görevler yüklenmesi eklenince, seçimler Birinci Grubun başarısıyla sonuçlanmıştır. Yeni meclise, I.TBMM'ndeki İkinci Gruba dâhil 118 milletvekilinden ancak %3'ü, 197 kişilik Birinci Grubun ise %97'lik kısmı girmiştir.²²¹

Saltanatın Sonu Cumhuriyetin Doğuşu Yapılan seçimlerden sonra yeniden oluşan meclis ile birlikte, Kemalistler için istenen ortam büyük ölçüde sağlanmış oldu. Meclis açıldıktan sonra alınan ilk önemli kararlar, Lozan Antlaşmasının onaylanması ile Cumhuriyet'in ilanıdır. 13 Ekim 1923 tarihinde ise, uzun görüşme ve tartışmalardan sonra çok büyük bir çoğunlukla: «Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara şehridir» olarak kabul edildi.

Saltanat kaldırılmıştı fakat ülkenin rejimi henüz belirlenmemişti. Atatürk en başından beri düşünmüş olduğu cumhuriyet rejimini neden hemen ilan edememişti? Bu soruya çok çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Genel olarak belirtilen açıklama ise, ülkenin şartlarının buna uygun olmaması olarak ifade edilmektedir. Peki, hangi şartlar buna uygun değildi? Öncelikle belirtmek gerekir ki ülkenin şartları o günde uygun olmadığı gibi, cumhuriyetin ilan edilmiş olduğu 1923 yılında da uygun değildi. Ancak cumhuriyetin ilanının 29 Ekim 1923'e kadar sarkmasının bizce en önemli nedeni; Lozan görüşmelerinin nihai bir sonuca ulaşamamasından kaynaklanmıştır. Çünkü ülke her an savaşa yeniden girebilme olasılığını taşımaktadır. Bu nedenle de meclisin olağanüstü yetkileri devam etmektedir.

Atatürk'ün saltanatı kaldırmış olması, birkaç yıl önceki söylemiş olduklarıyla ters düştüğü belirtilebilir. (Yani daha önceden de belirtildiği gibi verilen milli mücadelenin amacı, Saltanatı, Hilafeti ve vatan topraklarını esaretten kurtarmak olarak belirtmişti.) Fakat burada, göz önüne alınması gereken husus; milli bağımsızlığın kazanılmış olması ve milli mücadelenin, Türk halkı tarafından verilmiş olmasıdır. Atatürk'ün, milli mücadeleyi kazanan Türk halkını, Saltanat gibi bir rejimin altına sokmayacağı da oldukça açıktır. Bu hem kendi kişiliği için hem de yüzyıllardır esaret altında yaşayan Türk halkı için imkânı mümkün olmayan bir durumdur. Atatürk'ün, 22 Nisan 1921 Hâkimiyet-i Milliye verdiği röportajdan bunu açıklıkla tespit edebiliriz.

²²¹ Öz, a.g.e., s.80.

“Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük atalarımın en değerli mirasından olan bağımsızlık aşkı ile büyümüş bir insanım. Çocukluğumdan bugüne kadar aile, özel ve resmi yaşamımın her aşamasını yakından tanıyanlar tarafından bu aşkımla bilinir. Bence bir millette haysiyetin, gururun, namusun ve insanlığın oluşması ve devam etmesi, kesin olarak o milletin özgürlüğüne ve bağımsızlığına sahip olmasıyla mümkündür. Ben kendi adıma, bu saydığım özelliklere çok önem veririm ve bu özelliklerin bende olduğunu iddia edebilmem için, milletimin de aynı özelliklere sahip olmasını gerekli görüyorum. Ben, yaşayabilmek için, mutlaka, bağımsız bir milletin çocuğu kalmalıyım. Bu nedenle milli bağımsızlık bence bir hayati meseledir. Millet ve ülkenin çıkarları gerektirdiğinde, insanlığı oluşturan milletlerden her biriyle medeniyet gereklerinden biri olan, dostluk ve politik ilişkilerini büyük bir incelikle kabul ederim. Ancak benim milletimi tutsak etmek isteyen herhangi bir milletin de, bu amacından vazgeçene dek amansız düşmanıyım.” (Söylev ve Demeçler, Cilt III, s. 31)

Görüldüğü üzere Atatürk, “bağımsızlık ve hürriyet” esasına dayalı bu sözleriyle henüz 1921 yılında ileri de yapmak istediklerini açıkça belirtmiştir. Millet iradesine dayalı bir hükümet kurma isteğini de yine hemen hemen aynı tarihlerde söylemiş olduğunu görmekteyiz. Buradan hareketle yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, zaman zaman Saltanat ve Hilafet makamı sözde korunmuş ve desteklenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, vatan topraklarını kurtarmak adına, bu makamlar günün şartları içinde varlıkları göz ardı edilmiş ve zaman zaman da kullanılmıştır.

Atatürk’ün, Petit Parisien muhabirine (2 Kasım 1922) verdiği demeçte:²²² Ülkenin yönetim rejimini ifade ederken “halk hükümeti” olarak belirtmektedir. Hatta bilindiği üzere Cumhuriyet Halk Fıkrası’nın programında açıklanan ve daha sonraları, CHF’nin altı oku olarak bilinen ve Kemalizm’in temel ilkeleri olarak nitelenen “halkçılık” ilkesinin de, ülke rejiminin de oynadığı rolü, bu nitelendirme tarzı açıkça göstermektedir. Türkiye sınıfsız ve imtiyazsız bir ülke olarak “halkçılık ilkesine dayanmaktadır. Bağımsız ve hürriyet temelli devletin, halkçılık ilkesine dayalı olarak, bir ulus-devlet gelişim süreci izlediğini görmekteyiz.

Ayrıca, bağımsızlık, hürriyet, demokrasi gibi kavramların Fransız İhtilali ile

²²²“Şurasını unutmamalı ki bu yönetim biçimi, bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyetçiyiz ve dinimize saygılıyız. Özet olarak bizim hükümet biçimimiz tam bir demokrat hükümetidir. Ve dilimizde bu hükümet ‘halk hükümeti’ diye anılır.” (Atatürk, a.g.e., s.403.)

birlikte ulus-devletlerin vazgeçilmez birer unsuru oldukları da bilinmektedir. Atatürk 8 Mart 1928'de Le Matin gazetesi muhabirine verdiği demeçte²²³ belirtmiş olduğu gibi, Türkiye Fransız İhtilali'nin açmış olduğu yolu izleyip, ülkeye demokrasiyi getirmiştir. Ancak kendi gerçeklerini de dikkate alarak yükselmiştir. Dolayısıyla vatandaşlık esasına dayalı, bir ülke olarak Türkiye, ulus-devlet yapısını oluşturmuştur, diyebiliriz.

İzmir kız öğretmen okulunda konuşma 14 Ekim 1925 Hâkimiyet-i Milliye: “Cumhuriyet ahlâk erdemine dayanan bir iradedir. Cumhuriyet fazilettir. Sultanlık, korku ve tehdide dayanan bir idaredir. Cumhuriyet idaresi erdemli ve namuslu insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide dayandığı için korkak, alçak, rezil insanlar yetiştirir...”(Atatürk, a.g.e., s.676.)

Atatürk Samsun'a doğru yola çıkarken düşünmüş olduğu “...milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurma” emelini artık gerçekleştirmiş oluyordu. Tam bağımsızlık, kayıtsız şartsız milli egemenlik gibi idealler taşıması açısından bir rejim olarak

cumhuriyet, en ideal olma durumundaydı. Zaten, gerek “Misak-Milli” ile gerekse “Anayasa Kanunu” ile de bu amaçlar bir ölçüde gerçekleştirilmişti. Sadece adı konmamış bir ülke yönetimi söz konusuydu. Atatürk'ün belirtmiş olduğu gibi, Sultanlık gibi korku ve tehdide dayanan bir irade değil, ahlak erdemine dayalı bir irade, modern bir ulus-devlet olma yolunda ilerleyen Türkiye için, geçerli ölçüt olacaktı.

Hilafet'in Kaldırılması İle Tamamlanan Siyasal Çatı Atatürk 18 Ocak 1923'de İzmit halkına yaptığı konuşma da²²⁴ belirtmiş olduğu gibi, Hilafet “halk hükümeti” ile bir zıtlık oluşturmamaktadır. Ancak bir sakınca görüldüğü takdirde Hilafet'in kaldırılabileceğini belirten Atatürk, bu sözleri söylediği tarihlerde daha Cumhuriyet'in bile ilan edilmediğine dikkat etmek gerekir. Peki, ne olmuştu da Hilafet makamı bir sakınca doğurmuştu ve kaldırılmıştı? Öncelikle belirtmek gerekir ki halife olarak atanan Abdülmecit, babasının adı dolayısıyla da olsa “Han” unvanından vazgeçmemiştir. Abdülmecit Efendi'nin 29 Rebiyülevvel tarihli yazısının altında «Halife-i Resûlullah Hâdimü'l-Haremeyni'-Şerifeyn» unvanının altında «Abdülmecit

²²³ “Türk demokrasisi Fransa İhtilali'nin açtığı yolu izlemiş, ancak kendisine özgü seçici niteliğiyle yükselmiştir” (Atatürk, a.g.e., s.726.)

²²⁴ “...hilafet makamının varlığı, Türkiye devletinin ne istiklali, ne iradesi ve ne de hâkimiyeti ile zıtlık oluşturmaz. Bu makam ve bu makama oturan yüce şahsın varlığının, karıştırma olmadıkça sakınca doğurduğu kabul edilemez. Fakat şurası kesinlikle belli olmalıdır ki, herhangi bir makam ve şahıs tarafından bir sakınca olduğu gün, orada görüşler biter, hareket ve uygulama başlar.” (Atatürk, a.g.e., s.429-430.)

Bin Abdülaziz Han» imzası kullanılmıştır. (Abdülaziz Hanın Oğlu Abdülmecit) Özellikle, kendisinin Halife unvanıyla saltanat sürmesinin imkân ve şartlarını hazırlayıp sağlayabileceklerini hayal edenlerin varlığı düşünülürse, Abdülmecit Efendi'nin ve tabii taraftarlarının saf ve gafil oldukları zannına kapılmak hiç de doğru olamazdı. Bu yüzden yapılanları basit bir kavram kargaşası olarak açıklamak doğru olamaz. «Hilâfet demek hükümet demektir, İslâm Hilâfeti ve Büyük Millet Meclisi» ve «Halife Meclis'in, Meclis Halifenindir» gibi kullanılan deyimlerden de anlaşılacağı üzere, bazı çevreler bilerek ve isteyerek, hilafet makamını kullanmaktadır. Hilafet makamı, bazen bir devlet gibi gösterilmeye çalışırken bazen de meclisin üstünde bir güç olarak ifade edilmiştir. Bu şartlarda Hilafet makamının devamı söz konusu olamazdı. Atatürk'ün kayıtsız şartsız millet egemenliğine dayanan bir devlet kurma isteği bu anlayışlarla sekteye uğratılamazdı. Dolayısıyla Tevhid-i Tedrisat Kanunu olarak bilinen eğitim ve öğretimin tek çatı altında birleştirilmesine dair kanun ile Hilafet kaldırılmıştır.²²⁵

²²⁵ Atatürk'ün hilafetin kaldırıldığı güne dair belirttikleri: 1924 yılı Mart'ının birinci günü Meclis'in tarafımdan açılması gerekiyordu. 23 Şubat 1924 günü Ankara'ya dönmüştük. Burada da gereken kimselere kararımı bildirdim. Mecliste bütçe görüşmeleri yapılıyordu. Hanedan'ın ödeneği ile Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletleri'nin bütçeleri üzerinde durulmak gerekiyordu. Arkadaşlarımız bu maksada göre görüşme ve tenkitlere başladılar. Görüşme ve tartışmalar devam ettirildi. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisi'nin beşinci çalışma yılı dolayısıyla verdiğim nutukta, şu üç noktayı özellikle belirttim: 1- «Millet, Cumhuriyet'in bugün ve gelecekte bütün saldırılardan kesin ve ebedî olarak korunmasını istemektedir. Millet'in isteği, Cumhuriyet'in denenmiş ve olumlu sonuçları görülmüş olan bütün esaslara bir an önce ve tam olarak dayandırılması şeklinde ifade edilebilir.» 2- «Millet kamuoyunda tespit edilen eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanmasını gerekli görüyoruz.» 3- «Müslümanlığın, yüzyıllardan beri yapıla geldiği üzere bir siyaset vasıtası olarak kullanılmaktan kurtarılmasının ve yüceltilmesinin şart olduğu gerçeğini de görmüş bulunuyoruz.» 2 Mart günü Parti Grubu toplantıya çağrıldı. İşaret ettiğim bu üç konu ortaya atıldı ve görüşüldü. İlkeler üzerinde anlaşmaya varıldı. 3 Mart günü, Meclis'in birinci oturumunda, Başkanlığa gelen evrak arasında şu önergeler okundu: 1- Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının, hilâfet'in kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili kanun teklifi. 2- Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye Vekâleti'nin kaldırılması ile ilgili kanun teklifi. 3-Manisa Milletvekili Vâsıf Bey ve elli arkadaşının, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili önergeleri. Başkanlık kürsüsünde oturan Fethi Bey: «Efendim, birçok imzalarla gelen bu kanun tekliflerinin hemen görüşülmesi ile ilgili önergeler vardır. Yüksek oyuna sunacağım» dedi ve bu tekliflerin ilgili komisyonlara gitmeden hemen görüşülmesini oya koyarak, kabul edildiğini bildirdi. Bu konuda yapılan görüşme ve tartışmalar beş saat kadar sürdü. Saat 18.45'te görüşmeler bittiği zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 429, 430 ve 431'inci kanunlarını çıkarmış bulunuyordu. Bu kanunlara göre «Türkiye Cumhuriyeti'nde millet işleriyle ilgili kanunları yapma ve yürütme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükümete verildi»; «Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış» oldu. Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumlarıyla, bütün medreseler Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Halife, görevinden uzaklaştırıldı ve hilâfet makamı kaldırıldı. Uzaklaştırılan Halife ve tarihten izi silinmiş Osmanlı hanedanının bütün mensuplarına Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturma hakkı süresiz olarak yasaklandı. (Atatürk, a.g.e., s.571.)

“Bizim, kendisinde açıklık ve uygulama imkânı gördüğümüz siyasî ilke, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları, yüzyılların dimağlarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir... Milletimizin, güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle millî bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilâtımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Millî siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam ve öz şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî, insanî ve karşılıklı dostluk beklemektir.”

Diğer yandan Hilafet’in varlığı milli bir siyaset izlenmesi açıdan çelişkilere ve uyuşmazlıklara neden oluyordu. Kısacası, bağımsızlık ve hürriyet temelli, halk iradesine dayanan ve daha sonraları laik bir esasa kavuşan Türkiye’de, Hilafet makamı bir gün zaten kaldırılacaktı.

Meclisin açılması ve seçimlerin yapılması ile yeni devletin temellerinin atılmaya başladığı ilk yıllardan sonra gelen Kurtuluş Savaşı ve sonrasında 30 Ağustos Zaferi ile birlikte bağımsız bir devlet olarak yaşama imkânı bulan Türkiye, Ankara Antlaşması, Saltanat’ın kaldırılması, Lozan Antlaşması, Ankara’nın başkent ilan edilmesi ve Hilafet’in kaldırılması ile birlikte yeni devletin, modern bir ulus devletin “siyasal çatısı” büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yani Türkiye Cumhuriyeti modern bir ulus-devlet olarak siyasal yapısını büyük ölçüde oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Partisi: Cumhuriyet Halk Fırkası Bilindiği gibi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bir siyasal partiden çok, milli mücadelede çok önemli işlevleri yerine getirmiş bir örgüttü. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yerine bir siyasal partinin kurulması daha çok hukuki ve pratik bazı zorunlulukların ve beklentilerin bir sonucudur. İlk olarak cemiyet, hem ismi, hem de tüzüğündeki amaçlar açısından milli mücadelenin kazanılmasıyla birlikte işlevini tamamlamıştır. Bir anlamda da programsız kalmıştır. Derneğin varlığın sürdürmesi halinde yeni bir programa ve tüzüğe (hatta yeni bir isme) ihtiyacı vardı. İşte bu zorunluluklar ve ihtiyaçlar, Halk Fırkası’nın doğuşunda temel etkenlerden biri olmuştur. “İkinci olarak Atatürk’ün milli mücadelenin başından beri tasarladığı yeni

reformların ve ülkenin iktisaden kurtulması konusundaki düşüncelerinin hayata geçirilmesi isteği siyasal partiye bir araç olarak bakılmasına neden olmuştur...²²⁶

Atatürk devriminin atılımlarını gerçekleştirmek, toplumda devlet yaşamında köklü değişiklikler yapmak, bunları yaparken de uygulanması yıllarca sürececek bir izlençe hazırlamak, bu izlencenin gerçekleştirilmesini amaç edinecek bir siyasal partiye gereksinim duyulduğunu, bunların doğal sonucu olarak bir siyasal parti kurmak kararında olduğunu 6 Aralık 1922’de gazetelere verdiği bir demeçle açıklamıştır. Kurulacak olan partinin adı “Halk Fırkası” olacak, partinin izlencesi “halkçılık” ilkesine dayanacaktır. Seçimlerin ardından gerçekleştirilen ilk toplantılarında 8 Ağustos 1923’te partinin tüzüğü okunup milletvekillerine dağıtılmış, 9 Eylül 1923 tarihli grup toplantısında da tüzük kabul edilmiş ve böylece Halk Fırkası kurulmuştur. 1924’te ise “Cumhuriyet Halk Fırkası”na dönüşmüştür.²²⁷

Cumhuriyet Halk Fırkası, tek partili dönem boyunca ülkenin gidişatına yön veren, devletle bütünleşmiş bir partidir. Atatürk her ne kadar çok partili bir parlamenter sistemini benimsemiş, bunu istemiş olsa da ülkenin koşulları buna izin vermemiştir. Yinede Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçme çabaları olmuş, fakat bunda başarı sağlanamamıştır.

Bir partinin adı, o parti hakkında ki birçok şeyi bizlere gösterebilir. Daha öncede belirtildiği gibi, Atatürk ülke yönetimini betimlerken “halk hükümeti” olarak açıklamıştı. Bu açıklamayı yaptığı tarihte ise, henüz cumhuriyet ilan edilmemişti. Yine henüz Samsun’a yola çıkarken “...milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak” idealine dayanarak bir milli dava yoluna koyulmuştu. Halk egemenliğine dayanan cumhuriyetin ilanı, Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması gibi gelişmelere de bakarsak, Atatürk açısından ve Türkiye açısından “halkçılık” ilkesinin ne denli önemli olduğunu, açıkça kavrayabiliriz. Dolayısıyla partiye dönüştürülen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, parti adı olarak “halk” kavramının belirtilmesi oldukça anlaşılırdır. Parti adı olarak önceleri “Halk Fırkası” olarak belirtilmesine rağmen sonraları “Cumhuriyet Halk Fırkası” şeklinde değiştirilmesinin ise, oldukça geçerli bir nedeni vardır. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, cumhuriyet rejimine karşı olmasına rağmen parti isminde cumhuriyet kavramını kullanmıştır. Bunun üzerine cumhuriyeti sahiplenme, bu ideal peşinde koşma gibi

²²⁶ Öz, a.g.e., s.87-88.

²²⁷ Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş-Kültür Yay., 6.Baskı, İstanbul, 2002, s.275-276.

partilerin programlarına ve seçim alanlarına etki yapabilecek bir gelişmeden uzak kalmak isteyen Halk Fırkası da, doğal olarak daha sonraları cumhuriyet kavramını parti ismine eklemiştir.

Halk Fırkası'nı, ülkü ve amaç yönünden bütün ulusu kapsayan bir toplum partisi olarak niteleyen Atatürk, partinin temel amacının cumhuriyeti güçlendirmek ve sağlamlaştırmak ve modern bir ulus-devlet olarak Türkiye'nin ilerleyiş yolunda ki kararlılığını devam ettirmek, olarak açıklamıştır. Yine Atatürk'ün Samsun'da yaptığı bir konuşmada parti programında yer alan ilkelerin, temel ilkeleri içine aldığını ve pratik olduğunu belirtmiştir.²²⁸ 1931 yılına gelindiğinde ise, Kemalizm temel ilkeleri kesinleşmiş ve anayasaya konmuştur. Böylece, partinin temel ilkeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel ilkeleri olmuştur. Buna göre cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik gibi ilkeler, toplum hayatının temel ilkeleri olarak kabul edilirken, milliyetçilik ilkesi ile hem içte hem dışta ülkenin “yurtta sulh cihanda sulh” anlayışını benimsemiş olduğu ifade edilmiştir. İktisadi alanda ise, devletçilik ilkesi, ekonomik alanın politikası olmuş, inkılâpçılık ilkesi ile de, devletin modernleşme yolunda ilerleyişinin daima süreceği belirtilmiştir.

Uygulanan politikalara da bakıldığı takdirde şu sonuca ulaşabilmekteyiz: Ülkede modernleşmenin itici gücü Cumhuriyet Halk Fırkası'dır. Parti pragmatist bir anlayışla ülkeyi modern bir ulus-devlet haline getirebilmek için ardı ardına inkılâplarını gerçekleştirmiştir. Ülkede elitlerin oynamış olduğu rolü de burada açık bir biçimde görebiliriz. Yani modernleşmenin uygulayıcıları, ülkenin önde gelen kişileridir. Halktan gelen bir hareketlilik ise söz konusu değildir. Yukarıdan aşağıya doğru yeniliklerin halka yayılma süreci vardır. Kısacası Atatürk'ün: “Halk Fırkası halkımıza siyasal

²²⁸Milletin maddî ve manevî alandaki yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, söz ve teori ile iş ve icraata önem vermeyi tercih ettik. Bununla birlikte, «Hâkimiyet milletindir», «Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir makam, millî mukadderata hâkim olamaz», «Bütün kanunların düzenlenmesinde, her türlü teşkilâtta, yönetimin bütün ayrıntılarında, genel eğitimde, ekonomi konularında, millî hâkimiyet esasları çerçevesinde hareket edilecektir» «Saltanat'ın kaldırılması ile ilgili karar değişmez bir kanun hükmüdür» gibi bilinmesi gerekli önemli noktalar, mahkemelerde reform yapılacağı, bütün kanunlarımızın, hukuk ilminin verilerine göre yeni baştan düzenlenip tamamlanacağı, vergide âşar usulünün değiştirileceği, millî bankaların sermayesinin artırılacağı, muhtaç olduğumuz demiryollarının yapımına, öğretim birliğinin sağlanmasına derhal teşebbüs edileceği, fiilî askerlik süresinin indirileceği, memleketin imarına çalışılacağı v.b. gibi önemli ve âcil ihtiyaçlar, ilkeler dışında bırakılmamıştı. Barış konusundaki görüşümüzün de: «malî, iktisadî ve idarî alandaki bağımsızlığımızı mutlaka sağlamak şartıyla, barışın gelmesine çalışmak olduğunu» söyledik. Hilâfet makamının bütün İslâm dünyasına ait bir makam olabileceğine de işaret ettik. İlkeler, «Halk Partisi»nin kuruluşu ve faaliyet göstermesi için yeterli oldu. Partinin adına, daha sonra «Cumhuriyet» kelimesi de eklenerek, bilindiği gibi, «Cumhuriyet Halk Partisi» adı verildi. (Atatürk, a.g.e., s.538)

eğitim vermek için bir okul olacaktır”²²⁹ şeklindeki sözleri gibi, Halk Fırkası, yeniden inşa edilen ulus-devlet için, bir yol gösterici kuruluş olmuştur.

İlk Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1923 yılında yapılan seçimlerle mecliste bir birlik sağlanabildiği düşünülebilir. Fakat Cumhuriyet’in ilanından sonra başlayan süreçte CHF içinden kopan bir muhalefet oluşmaya başlamıştır. “Hüseyin Rauf (Orbay) liderliğindeki bu grup, Cumhuriyetin ilanını, Atatürk’ün giderek büyüyen iktidar tekelinin daha da güçlenmesi olarak yorumluyordu.”²³⁰ Sonuç olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924’te kurulmuştur. Partinin Başkanı Kazım Karabekir Paşa, ikinci başkan Dr. Adnan (Adıvar) Bey ile Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Genel Sekreteri Ali Fuat (Cebesoy) Paşa olmuştur.²³¹ Burada ilginç olan bir nokta vardır; parti Cumhuriyetin ilanına bir tepki olarak ortaya çıkmıştı veya Hilafete bağlılıklarını açıkça belirtmişlerdi, fakat partinin ismine Cumhuriyet kelimesini koymaktan ve parti programında da “Türkiye devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyettir” denilmesinden hiçte huzursuz olmadıkları görülmektedir. Bu yüzden aşağıdaki cümle pekte samimi gözükmemektedir. Liberal bir gazeteciye göre bu parti; “garip ve acı veren bir diktatörlük altında yaşayan ülke”de “acılar içinde ve özgürlükten yoksun olarak doğan çocuk”tur.²³² (Fırkaya, bazı gazetelerin destek verdiğini unutmamak gerekir. Vatan, Son Telgraf, Tevhid-i Efkâr, İstiklal gibi. Bunların hepsi Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılacaktır.)

Parti programının birinci maddesinde, “Türkiye devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyettir” deniliyordu. İkinci maddede, partinin, Liberalizme ve halkın egemenliğine bağlı olduğu belirtiliyordu. Ayrıca parti “dini düşünce ve inançlar” a saygı göstermeye söz veriyordu. Aynı zamanda parti programı, şehir ve kırdaki seçkinler lehine olan iki turlu dolaylı seçim sistemi yerine, genel oy hakkıyla birlikte, doğrudan seçim öneriyordu. Hem iç hem de dış ticareti serbestleştirecek ve devlet müdahalesi en aza indirilecekti.²³³ Görüldüğü gibi, parti programı siyasal sistemin işleyişine getirilen eleştirilerin bir sentezinden oluşmaktadır.

Partinin Meclis’teki üyeleri otuz kişi kadardır, bunların oylamalarda etkili olmaları olanak dışıdır. Yalnız, Meclis’teki çıkışları, yoğun çabaları ülkede yeni

²²⁹ Tekin Alp, **Kemalizm**, Sadeleştiren: Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 1998, s.96.

²³⁰ Öz, a.g.e., s.89.

²³¹ A.g.e., s.292.

²³² Ahmad Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev.Yavuz Alagon, Sarmal Yay., İstanbul, 1995, s.74.

²³³ Feroz, a.g.e., s.74-75.

umutların doğmasına, karışıklıkların çıkmasına, devrime, ülke bütünlüğüne karşı ayaklanmaların başlamasına neden olmuştur.²³⁴ Bu durumda, partinin 5 Haziran 1925'te kapatılmasına kadar giden bir süreci başlatmıştır.²³⁵

²³⁴ Kili, a.g.e., s.292.

²³⁵ "...Bilindiği üzere «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» diye bir parti kurdular. Bu partinin gizli eller tarafından çizilen programını da ortaya attılar. «Cumhuriyet» kelimesini ağızlarına almaktan bile çekinenlerin, Cumhuriyet'i doğduğu gün boğmak isteyenlerin, kurdukları partiye «Cumhuriyet» ve hem de «Terakkiperver Cumhuriyet» adını vermiş olmaları, nasıl ciddiye alınabilir ve ne dereceye kadar samimî sayılabilir. Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları bu parti «Muhafazakâr» adı altında ortaya çıkmış olsaydı, belki bir anlamı olurdu. Fakat bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını iddiaya kalkışmaları elbette doğru değildi.«Parti, dinî düşünce ve inançlara saygılıdır» ilkesini bayrak olarak eline alan kimselerden iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri cahilleri, bağınazları ve hurafelere inananları kandırarak özel çıkarlar sağlamaya kalkmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, yüz yıllardan beri, sonu gelmeyen felâketlere, içinden çıkabilecek için büyük fedakârlıkların gerekli olduğu pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş miydi? Bağnazlığı coşturarak, milleti, Cumhuriyet'e, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinî düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: «Biz Hilâfet'i yeniden isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bize Mecelle yeterlidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler biz sizi koruyacağız; bizimle birlikte olunuz! Çünkü Mustafa Kemal'in partisi Hilâfet'i kaldırdı. İslâmiyet'e zarar veriyor; sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir» diye bağırıyor muydu? Yeni partinin kullandığı slogan bu gerici haykırışlarla dolu değil miydi? Efendiler, bu slogana bağlı olanlardan birinin, çok zaman önce (10 Mart 1923 tarihinde) idam edilmiş olan Cebranlı Kürt Halit Bey'e yazdığı mektuptaki şu cümlelere bakınız: «İslâm dünyasının ebediliğini sağlayan ilkelere saldırıyorlar.» «Bu konudaki açıklamalarınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin gayretlerini artırdı.» «Batıyı örnek almak, tarihimizi, medeniyetimizi, kaybetmeyi» zarufî kılar. «... Hilâfet'i yıkmak, lâik bir idare kurmayı düşünmek, hep İslâmlığın geleceğini tehlikeye sokacak sebepleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez.» Efendiler, olaylar ve olup bitenler ortaya koydu ve ispat etti ki, «Terakkiperver ve Cumhuriyet Fırkası»nın programı en hain kafaların eseridir. Bu parti, memlekette suikastçıların, gericilerin sığınağı ve ümitlerinin dayanağı oldu. Dış düşmanların, yeni Türk Devleti'ni körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı hedef alan plânlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih, (gizli maksatlarla hazırlanmış, genel ve gerici nitelikteki) Doğu isyanının sebeplerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli sebepleri arasında «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası»nın dinî konularda verdiği sözleri, doğuya gönderdiği sorumlu sekreterinin kurduğu örgütü ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır. Hatıra defterini «fazladan ve gece kılınan namazların » sevabını anlatan hadislerle dolduran bu sorumlu sekreter, doğu illerimizde dinî kışkırtmalarda bulunurken, partisinin programını uygulamıyor muydu? Mâsum halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de fazla namaz kılmayı vaaz ve nasihat eden, belki de ömründe hiç namaz kılmamış olan bir politikacı olursa, bu hareketin hedefi anlaşılabilir olur mu?... Efendiler, yeni parti kendine ad olarak seçtiği «Terakki» ve «Cumhuriyet» kelimelerinin tam tersi olan anlamlarla gelişmiştir. Bu partinin liderleri, gericilere gerçekten ümit ve kuvvet vermiştir. Buna örnek olarak arz edeyim: Ergani'de, âsilerin valiliğini kabul eden ve sonra asılmış olan Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta: «Millet Meclisi'nde, Kâzım Karabekir Paşa'nın partisi, şeriat hükümlerine saygılı ve dindardır. Bize yardımcı olacaklarına şüphe etmem. Hattâ, Şeyh Eyüp'ün(*) yanında bulunan sorumlu sekreterleri, partinin tüzüğünü getirmiştir...» diyor. Şeyh Eyüp de yargılanması sırasında: «Dini kurtaracak tek partinin, Kazım Karabekir Paşa'nın kurduğu parti olup, şeriat hükümlerine uyulacağını, parti tüzüğünde ilân edildiğini» söylemiştir. Efendiler, «Terakkiperver» ve «Cumhuriyet» kelimelerini kullanarak, bize ve milletin aydınlarına karşı din bayrağını gizlemeye çalışanların, memlekette genel bir gericilik ve ayaklanmaya yol açmak için içeride ve dışarıda türlü düzen ve kışkırtmalarla uğraşanların varlığından habersiz oldukları düşünülebilir mi? Yeni partiye girenlerin bütün üyeleri söz konusu olmasa bile, dinî vaatleri başarıya ulaşmanın en etkili unsurları sayan ve bununla ilgili sloganı tüzüklerine de koymuş olan kimselerin, şahıslarımıza ve memlekete karşı yöneltilmiş olan suikastlardan habersiz oldukları kabul edilemez! Diyelim ki, bunların isyanın patlak vermesinden aylarca önce, memleketin şurasında burasında yapılan gizli toplantılardan, Cemiyet-i Hafiye-i İslâmî'ye» teşkilâtından, İstanbul'da Nakşibendî şeyhlerinin yaptığı toplantıda, hazırlanacak ayaklanmaya yardım için söz verildiğinden ve nihayet millî sınırlarımızın dışında bulunup da Doğu isyanını kışkırtanların bildirilerinde, Kazım Karabekir Paşa'nın partisinden

Şeyh Sait İsyanı ve Sonuçları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla başlayan gelişmeler, Doğuda Şeyh Sait'in önderliğinde bir isyanın patlak vermesiyle yeni bir boyut kazandı. Bu İsyan, 13 Şubat 1925 tarihinde Piran Köyünde (Bingöl-Ergani) ilk silahların patlamasıyla başlamış ve çok daha kısa sürede Güneydoğu ve Doğu illerinde yayılan daha çok dini yönü bulunan bir isyan olarak karşımıza çıkmaktadır. “Şeyh Sait ayaklanmasının niteliği konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, genellikle, ‘irtica’ ve ‘karşı-devrimci’ bir nitelik taşıdığı değerlendirilmiştir. Ancak bu hareketin ‘ulusal’ bir nitelik taşıdığı yönünde görüşlerde mevcuttur. Örneğin, Mete Tunçay, bu hareketin ‘dinsel’ bir giysi altında ulusal bir başkaldırı olduğu düşüncesindedir.”²³⁶

İsyan “dini ve şeriatı korumak ve kurtarmak” ve “halifeliği” yeniden getirmek gibi sloganlarla başlamış ve gelişmiştir.²³⁷ Hatta II. Abdülhamit'in oğlu Şehzade Mehmet Selim'in halifeliğinde yeni bir şer'i devlet kurma istemi²³⁸ bile vardır. Ne Tunçay'ın nede Zürcher'in belirtmiş oldukları gibi, bu ayaklanmanın esas itibariyle, ‘ulusal’ bir başkaldırı olarak görmek, gerçekleri bir ölçüde göz ardı etmek demektir. Ayrıca tam bu sırada “Musul” hususunda İngilizlerle oldukça ciddi görüşmeler yapılmaktaydı. Bu bölgede İngiliz ajanlarının yürütmüş olduğu oyunlar da bugün açık bir biçimde bilinmektedir. Bazı düşünürlerimiz belirtmiş olduğu gibi bu isyanı bir “Kürt İsyanı” olarak değerlendirmek de mümkün değildir. Her akli yetkin yetişkin bireyin, bu bölgede, hele demokratik bir rejime kavuşmuş bir Türkiye’de, böyle bir milliyetçi

ümitle söz edildiğinden haberleri olmadığını düşünelim. Ancak, Bunların, Fethi Bey Hükümeti zamanında, doğrudan doğruya Fethi Bey vasıtasıyla kendilerine, partilerinin zararlı, isyan ve gericiliği kışkırtıcı bir durum ve nitelikte olduğu bildirildiği zaman olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi? Hükümetin ve benim tertemiz düşüncelerle yaptığımız bu uyarılardan sonra olsun, gerçeği kavrayıp ona uymaları beklenirdi. Onlar tam tersine, bu defa da «dinî düşünce ve inançlara saygılıyız» sloganını büsbütün zıt bir anlamda yorumlamaya kalkıştılar. Sözde, bu sloganla, her dinin ve her dinden olanların düşünce ve inançlarına saygılı olduklarını belirtmek... geniş ölçüde hürriyetçi olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Efendiler, böyle bir tutuma dürüst ve samimidir denemez! Politika dünyasında birçok oyunlar görülür. Fakat kutsal bir ülkünün kendini ortaya koyduğu Cumhuriyet rejimine, çağdaş yenileşmeye karşı, cahillik, bağınazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman, özellikle yenilikçi ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçekten yenilikçi ve cumhuriyetçi olanların yanındır. Yoksa gericilerin ümit ve faaliyet kaynağı olan saf değil... Ne oldu Efendiler? Hükümet ve Meclis olağanüstü tedbirler almayı gerekli gördü. Tahrir-i Sükun Kanunu'nu çıkardı. İstiklâl Mahkemeleri'ni kurdu. Ordunun savaşa hazır sekiz dokuz tümenini, uzun zaman isyanı bastırmak üzere görevlendirdi. «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» denilen zararlı siyasî kuruluşu kapattı. (Atatürk, a.g.e., s.601)

²³⁶Aktaran: Ahmet Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1920-1946)*, İmge Kitabevi, 1999, s.161.

²³⁷ Öz, a.g.e., s.94.

²³⁸ Yılmaz Yıldız, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Nobel Yay., 6.Basım, Ankara, 2004, s.116.

duygulara dayanan isyanın bu kadar kısıtlı imkânlarla rağmen çıkamayacağını, kavrayabilmesi gerekmektedir.

Ayaklanmadan kısa bir süre sonra, Başbakan Fethi Bey istifa etmiş, yeni hükümeti İsmet İnönü kurmuştur. Yeni hükümet ise isyanı bastırmak için çeşitli önlemler almıştır. Bunların başında da Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartmak ve İstiklal mahkemelerini tekrar kurmak olmuştur. Yasanın kabulünden sonra, muhalif gazeteler kapatıldı, geniş bir hareket sonucunda 31 Mayıs 1925'te ayaklanma bastırıldı. Ancak, yasadan kaynaklanan uygulamalar, isyanın bastırılmasıyla sınırlı kalmadı. Siyasal yaşamdan, düşünce yaşamına kadar birçok alan, bu uygulamalardan etkilendi.²³⁹

Şeyh Sait ayaklanması bir gerçeği tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir. Türkiye'de her karşı devrimci eylem siyasal ödünlerin sonucu halkın dinsel inançlarına el alarak başlatılacak, mezhep ayrılıkları, budunsal ayrılıklar, toplumsal, ekonomik, ekinsel geri kalmışlıklar öne sürülerek konunun iç yüzünü bilmeyen halk karşı-devrim eyleminin destekçisi durumuna düşürülecektir.²⁴⁰ Ancak bütün bu olumsuz gelişmelerin ardından sağlanan sükûnet ortamında bundan sonra Atatürk, ardı ardına reformları gerçekleştirerek, modern bir ulus-devlet olarak görmek istediği Türkiye'nin bu yolda ilerlemesini sağlayacaktır.²⁴¹

Göstermelik Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası Ülkede demokratik ortamın sağlanabilmesi adına, ardı ardına reformlar yapılırken, çok partili sisteme geçme denemeleri de yine bu dönemde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı da yeni bir parti kurma isteği duyulmuştur.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma süreci, Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in 1930 yılında iznini geçirmek üzere İstanbul'a gelmesiyle başlar. Teklif bizzat Atatürk'ten gelir. "Fethi Bey'in temkinli davrandığı, teklifi hemen kabul etmediği görülmektedir. Anılarında anlattıklarından, kendisinin İsmet İnönü'nün ve diğer partililerin tavrından kuşku duyduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Atatürk'ün tarafsızlığı

²³⁹ Makal, a.g.e., s.162.

²⁴⁰ Kili, a.g.e., s.293-294.

²⁴¹ TBMM'nin ikinci dönem dördüncü toplantı yılını açarken 1 Kasım 1926:"Takrir-i Sükûn Kanunu'nun, genel reformlarının iyi anlaşılması olumlu biçimde uygulanması, genellikle huzur ve kararlılığın sağlanması ve devletin etki ve şerefine yerleştirilmesi ve gerçekleştirilmesi konusunda ne derece faydalı olduğu açıktır. Takriri Sükûn Kanunu kötü davranışlara ve suiistimallere karşıdır. Düşünce özgürlüğünü ve basını asla kısıtlamadığı açıktır. Bu sınır içinde uygulanmakta olan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun milletin hayatı için gerekli olan huzur ve güvenliğin, yenileştirme ve reformların korunması ve sağlanması gibi önemli konular için, gerekli görülürse uygun bir süre daha yürürlükte kalması, TBMM'ce göz önünde bulundurulması ve görüşülmesi gereklidir." (Söylev ve Demeçler, s.714.)

meselesi, Okyar'ın üzerinde durduğu bir diğer konu olmuştur. Teklif Atatürk'ün bu iki konuda garanti vermesinden sonra 6 Ağustos'ta Yalova'daki ikinci buluşmalarında kabul edilmiştir. Bu görüşmelerde partinin nasıl kurulacağı, programı ve ismi bile kararlaştırılmıştır. Partinin resmen kuruluş tarihi ise, 12 Ağustos 1930'dur.²⁴² Atatürk, içlerinde eski arkadaşı Nuri (Conker)'inde bulunduğu birçok yakın çalışma arkadaşını yeni partiye katılmasını emretti. Ayrıca iyi niyetini kanıtlamak için kız kardeşi Makbule Hanım'ın partiye katıldığını da açıkladı.²⁴³

Bu partinin kurulmasındaki nedenler ise birkaç noktada özetlenebilir: Her şeyden önce Batıyı model almış bir devletin, Batıyla özdeşleşebilmesi, Batı karşısında bir "diktatör" rejimi görünümünü silebilmesi için oldukça önemli bir gelişme olabilirdi. İkinci olarak Cumhuriyet Halk Fırkası 1925'ten bu yana bir muhalefetin olmamasından dolayı eski işlevselliğini kaybetmiş, bunun yanı sıra ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen halkla bütünleşememiştir. Ayrıca Atatürk, İsmet İnönü'nün giderek artan gücüne karşı bir rakip yaratmak istemiş de olabilir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'na sadece 15 milletvekili katılmış olmasına rağmen, hepside Kemalist düzenin gözde üyeleri idi. Parti 11 maddelik bir beyanname yayınladı. Bu beyanname 1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın beyannamesini çağrıştırmaktaydı. Çünkü hem liberal ekonomi siyasetini ve yabancı yatırımların teşvikini hem de ifade özgürlüğünü ve tek dereceli seçimi savunuyordu.²⁴⁴

Fırka kurulduktan kısa bir süre sonra, büyük ilgi ve rağbet görmüştür. Fırkanın büyük ölçüde sonunu hazırlayan olay ise İzmir'de düzenlenen ve sonunda birçok kişinin yaralanmasıyla ve bir kişinin ölmesiyle sonuçlanan bir miting olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın asıl kapanışına neden olan gelişme ise, 1930 yılı içinde yapılan Belediye seçimleridir. Resmi açıklamaya göre Serbest Cumhuriyet Fırkası, 512 milletvekilliğinin 22'sini -genellikle 30 kadar olduğu belirtilmektedir- kazanmıştır. Çok az sandalye kazanmasına rağmen henüz 1 aylık partinin beklenenin üstünde bir başarı elde etmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nda şaşkınlıkla karşılandı. Bundan sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ve özellikle Fethi Bey'e karşı, seçimlerde usulsüzlük yapıldığından, vatana ihanete varıncaya kadar çeşitli suçlamalar yapıldı. Atatürk, böyle

²⁴² Öz, a.g.e., s.101.

²⁴³ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev;Yasemin S.Göner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.260.

²⁴⁴ A.g.e., s.261.

bir durumda tarafsız kalamayacağını belirterek Fethi Bey'den partisini kapatmasını istedi, Fethi Bey bunun üzerine 17 Kasım 1930'da partiyi kapattı. İkinci denemede başarısız olarak sonuçlanmasından sonra, demokratikleşme süreci bir başka zamana kalmış oldu.²⁴⁵

Siyasal Düzene Karşı: İzmir Suikastı ve Menemen Olayı Doğu'daki ayaklanmanın bastırılması, karşı devrimci eylemin tüm destekçilerinin yasalarla susturulması, reformların art arda gerçekleştirme olanağını sağlamıştır. Fakat tüm umutlarını yitiren karşı devrimciler, bu seferde Atatürk'ün fiziksel varlığını ortadan kaldırmak, böylece devrimi sona erdirmek umuduna kapılmışlardır.²⁴⁶ İttihat ve Terakki Partisi'nin bazı taraftarları ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının bazı kişilerinin bu suikastı planlamış oldukları bilinmektedir. Atatürk'ün 1926 yılındaki Anadolu gezisi sırasında İzmir'e uğradığında gerçekleştirilmek istenen suikast, Atatürk'ün treni bir gün Balıkesir'de gecikince, durumun öğrenildiğini zanneden Giritli Şevki'nin kendisini kurtarmak için hazırlanan suikastı emniyete bildirmesiyle ve suçluların yakalanmasıyla birlikte sona ermiştir. Sonuçta İstiklal Mahkemesi kurulmuş ve eski İttihat ve Terakki Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının büyük bir kısmı yargılanmıştır.

Türkiye'de İstiklal Mahkemeleri iki kez kurulmuştur. Bunlardan birincisi: 15 Nisan 1923 tarih ve 334 numaralı kanundur. Kanun 1 Kasım 1922 tarihli saltanatın ilgası ve egemenlik hakkının vazgeçilmez, bölüşdürülemez, devredilemez şekilde, TBMM'nin hükmi şahsiyetince temsil edildiği, Türk milletinin gerçek mümessiline, ya da onun şer'i kanuniliğine sözle, yazıyla ya da fiille, tahrikçi bir şekilde direnenleri, kargaşalık çıkaranları, ya da bu yolla yayın yapanları vatan haini olarak göstermektedir. İkincisi ise: 25 Şubat 1925 tarihli ve 556 numaralı kanunda, dini ya da mukaddesatı diniyeyi siyasete alet etmek için cemiyetler kurmayı vatana hıyanet sayarak yasak etmekte ve bu yolda devlet şeklini değiştirmek isteyenleri, ya da devletin güvenliğini

²⁴⁵ Diğer parti kurma eğilimleri de vardır. Bunlar: Adana'da Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey tarafından 29 Eylül 1930'da kurulan "Ahali Cumhuriyet Fırkası" bölgesel olmaktan ileri gidememiş, dört aylık bir yaşamdan sonra Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmıştır. Başlangıçta kurulması engellenen öbür parti "Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi" Mimar Mühendis Kazım Bey tarafından Edirne'de kurulmak istenmiştir... Buda komünizm yanlısı gerekçesiyle sakıncalı görülmüştür. Bu denemelerden sonra 1945'e kadar başka partilerin kurulmasına olanak verilmemiştir... (Kili, a.g.e., s.322-323)

²⁴⁶ Kili, a.g.e., s.294.

tehlikeye düşürenleri yahut halk arasında nifak sokanları idamla cezalandırmaktadır.²⁴⁷ Görüldüğü üzere amaç, cumhuriyeti ve onun ideallerini korumaktır.

Dönemin önemli gelişmelerinden biri de Menemen’de meydana gelen gerici bir olaydır. Derviş Mehmet’in önderliğindeki küçük bir grup, sabah namazından sonra camiden ayrıldı ve İslam hukuku ile halifelğin geri getirilmesini isteyerek kasaba meydanına yürüdü. Nakşibendî tarikatına mensup olan Derviş Mehmet dünyayı kurtarmak için gelen mehdi olduğunu iddia ediyordu. İsyanı bastırmak için yöreye bir jandarma birliği gönderildi. Ancak yörenin Jandarma birliğinde görev yapan bir yedek subayın-Kubilay’ın- başı kesildi. Baş, bir bayrak direğine takıldı ve kasabada dolaştırıldı.²⁴⁸ Bu kanlı-devrim eyleme karşı Atatürk’ün davranışı çok sert ve kesin oldu, kışkırtıcı caniler yakalanarak toptan yok edildi.²⁴⁹

Türkiye’deki siyasal düzen, görüldüğü üzere oldukça zor koşullarda sağlanmaya çalışılmış, ilerlemeye, modernleşmeye karşı gelen bir takım karşı-devrimci gruplar her zaman olmuş, halkın bilgisizliğinden, dini duygularından veya etnik bilinçlerinden yararlanarak ülkeyi bölmek adına, rejimin değiştirilmesi adına, halkı kışkırtmışlardır. Böyle bir durumda Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti’ni gençlere emanet etmesi oldukça anlamlıdır. Türkiye’nin çizdiği ‘yol’da yürümeye devam edebilmesi için önemli bir boyut olan siyasal yaşam bu bakımdan cumhuriyet döneminde bazı kısıtlamalara ve denetlemelere maruz kalmış, ülkede birlik ve beraberliği bozucu eylemlerin önüne geçmek için çeşitli sınırlamalar konulmuştur. Sonuç olarak 1919 yılında başlayan bu siyasal alanda verilen mücadeleler, 1925 yılına gelindiğinde büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yani ülkenin “siyasal çatısı” oluşturulmuştur. Bundan sonraki süreçte ise, cumhuriyet rejimini destekleyici, laik esaslar, ülke yapısına yerleştirilmeye çalışılmıştır.

3.1.2. Modernleşen Türkiye: Hukuksal Alan

Osmanlı Hukuk Sistemi Osmanlı Devleti, hukuk bakımından Şeriat’a dayalı bir devlet olarak tanımlanır. Ancak, çok ırk, din, dil ve milletten oluşan İmparatorluğun, yalnızca Şeriat’ta yer alan kurallar dâhilinde idare edilmesi pek de mümkün olmayacağı

²⁴⁷ Gotthard Jüschke, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Çev: Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.21.

²⁴⁸ Feroz, a.g.e., s.77.

²⁴⁹ Kili, a.g.e., s.322.

aşikârdır. Yine bu nedenden kaynaklanan sebeplerden dolayı, Osmanlı Devletinde bir de Örfî hukuk denilen, günün ihtiyaçlarına göre şekillenen hukuk kuralları vardı. 19. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde, Örfî ve Şer'î hukukun birlikte, fakat birbiriyle örtüşmeyen ayrı sahalarda yürürlükte olduğu görülmektedir. Zaman içinde değişen ihtiyaçlar karşısında yetersiz kalan yürürlükteki kanunların bıraktığı boşluklar, bir yandan mevcut kanunların ıslahıyla, diğer yandan da Avrupa'dan alınan kanunlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Bu tür çalışmaların dönüm noktası yine Tanzimat olmuş, modern anlamda kanunlaştırma hareketleri bu dönemde başlamıştır. Dış güçlerin etkisiyle zorlanan Osmanlı, kendi bünyesi içinde var olan azınlıkların haklarını korumak ve gözetmek zorunda kalmış ve bu çoğu zaman Osmanlı hukuk sistemi içinde ikililiğe yol açan problemleri ortaya çıkarmıştır. (Özellikle Kanun-i Esasi ve Mecelle gibi.) Bütün bunlara rağmen bu gelişmeler, Cumhuriyet döneminde, bu sahada yapılacak düzenlemelere zemin hazırlamıştır, diyebiliriz.

Türkiye’de Hukuk Sisteminin Oluşturulma Süreci Atatürk ile başlayan yeniden yapılanma sürecinde ikinci olarak ele alınması gereken konu, hukuksal alandır. Modern bir ulus-devlet olma idealini taşıyan Türkiye, hukuksal alanda yapılan değişikliklerle birlikte, modernleşme yolunda ilerleyişine devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilenleri devrim veya inkılâp olarak niteleyecek olursak, bu devrim veya inkılâpların hukuksal alanı, bir ülke için olmazsa olmazdır. Çünkü hukuk değişikliğiyle başlayan inkılâplar, kapsamlı bir kültür değişikliğine yol açarsa başarı kazanmış sayılır. Eğer kültür değişikliği isteniyorsa, hukuk ögesi hiçbir zaman olduğu gibi kalmaz. Bu yüzden de Türk hukuk devrimi olmaksızın bir Türk aydınlanma devriminden söz edilemez, çünkü o Türkiye’de modernleşme kavramına dayanak getirmektedir. Modernleşme oldukça kapsamlı bir süreç ise, bunun bir dayanağı olması gerekir; bunu sağlayacak, bunu somutlaştıracak kurum ise, hukuk kurumudur. Hukuk kurumu aynı zamanda, bir ülke içinde yaşayan bireylere, “vatandaş” olmanın sınırlarını belirten bir yapıdır.

Türkiye Cumhuriyet’inde hedef modernleşme/Batılılaşma olduğu için, Osmanlı İmparatorluğu’nun hukuk sistemi, özellikle tek uluslu bir devlet için geçerli olamayacağından dolayı, hukuk sisteminde köklü değişikliklere gidilmiştir. Modern bir ulus-devlet için gerekli olan hukuk kuralları ise, Batı hukukundan iktibaslar yapılarak

alınmıştır.²⁵⁰

Türkiye’de hukuksal alanda gerçekleştirilen değişimlerin her birini detaylı bir biçimde açıklamak, modernleşme sürecini anlamak için gerekli olmakla birlikte, konunun dağılmasına neden olacağından dolayı bu çalışmada, 1921 ile 1924 Anayasalarını ve Medeni Kanunu ele alarak, hukuk alanında yapılan devrimleri genel itibariyle özetlemiş olacağız.

Teşkilatı Esasiye Kanunu: 1921 Anayasası “Ulusal kurtuluş savaşını da yürütmekte olan Türkiye Büyük Millet Meclisi 1921 yılında yeni bir anayasa kabul etti. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde hazırlanışı ve kabulü bakımından en demokratik anayasa olarak kabul edilen 1921 Anayasası kısa, fakat siyasi önemi yüksek bir belgedir.”²⁵¹ Dönemin olağanüstü şartlarında hazırlanan bu anayasa, orijinal adıyla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yeni Türk devletinin ilk anayasası niteliğindedir. Aşağıda bu anayasanın önemli maddeleri verilmeye çalışılmıştır.²⁵²

²⁵⁰1. Şer’iye Mahkemelerinin Kaldırılması ve Yeni Mahkemeler Teşkilatının Kurulması Kanunu 8 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2. İsviçre Medeni Kanununun ve Borçlar Kanununun, bazı değişikliklerle, bütün olarak alınıp benimsenmesi, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girdi. 3. Türk Ceza Kanunu, 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanununun benimsenmesiyle, 1 Mart 1926 tarihinde kabul edilmiştir. 4. Ticaret Kanunu 29 Mayıs 1926 tarihinde kabul edilmiş ve 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret’in yenilenmesi amacıyla 1916 yılında hazırlanan bir projeden esinlenilmiştir. 5. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Neuchâtel Kantonu Hukuk Usulü Kanunu örnek alınarak hazırlanmış ve Ekim 1927’de yürürlüğe girmiştir. 6. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 1877 tarihli Alman Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu örnek alınarak hazırlanmış ve 20 Ağustos 1929 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 7. Deniz Ticareti Kanunu, Alman Hukukundan esinlenilerek hazırlanmış ve 13 Mayıs 1929 tarihinde kabul edilmiştir. 8. İcra ve İflas Kanunu, İsviçre’deki İcra ve İflas Kanununun benimsenmesi yoluyla hazırlanmış ve 4 Eylül 1932 tarihinde yürürlüğe girmiştir. *Cumhuriyet döneminde hukuksal alanda gerçekleşen, diğer bir önemli gelişmede, 1925 yılında Ankara’da Hukuk Mektebinin açılmasıdır.

²⁵¹ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2002, s.25.

²⁵² **Teşkilat-ı Esasiye Kanunu:** 1-Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve fiili olarak yönetmesi ilkesine dayanır. 2-Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi’nde belirir ve toplanır. 3-Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir ve hükümeti «Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti» adını taşır. 4- Büyük Millet Meclisi, iller halkınca seçilmiş üyelerden oluşur. 5- Büyük Millet Meclisi’nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır ve yeniden seçilmek mümkündür. Eski Meclis, yeni Meclis toplanıncaya kadar göreve devam eder. Yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmediği takdirde, görev süresi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinden her biri, yalnız kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp aynı zamanda bütün milletin vekilidir. 6-Büyük Millet Meclisi’nin Genel Kurulu, Kasım başında, davetsiz toplanır. 7- Şeriat hükümlerinin uygulanması, bütün kanunların yürürlüğe konması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, antlaşma ve barış imzalanması ve vatan savunmasıyla ilgili savaş ilâm gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi’ne aittir. Kanun ve tüzüklerin düzenlenmesinde, halk için en yararlı ve zamanın ihtiyacına en elverişli fıkıh ve hukuk hükümleriyle, örf ve âdetler ve teamüller esas olarak alınır. Bakanlar Kurulu’nun görev ve sorumluluğu özel kanunla belirtilir. 8-Büyük Millet Meclisi, hükümeti oluşturan bakanlıkları, "özel kanun gereğince seçtiği bakanlar vasıtasıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili işlerde bakanlara görev tayin eder; gerekirse bunları değiştirir. 9- Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını

23 maddeden oluşan, bu anayasanın en önemli özelliği “milli egemenlik” ilkesidir. “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve fiili olarak yönetmesi ilkesine dayanır” (Madde-1) Olağanüstü şartlar altında hazırlanmış olmasından dolayı diğer bir önemli özelliği ise, “kuvvetler birliği” ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. “Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.” (Madde-2) Buna göre meclis yasama ve yürütme kuvvetlerini elinde bulundurmaktadır. Anayasanın Madde-3 başta olmak üzere Madde-10’a kadar olan hükümler gösteriyor ki, “1921 Anayasası bir ‘meclis hükümeti’ kurduğunu kabul etmektedir.”²⁵³

“1921 Anayasasının önemli bir bölümünde (Madde 10-23) taşra yönetimine ayrılmıştır. 1921 Anayasası, Türkiye’yi coğrafi ve iktisadi ilişkiler bakımından vilayet, kaza ve nahiyelere bölmüş ve vilayet ve nahiyelerde “halk idaresi”ni kabul etmiştir. Bu nedenle yerinden yönetim ilkesi o döneme göre oldukça ileri düzeyde benimsenmiş olan 1921 Anayasasının bu özelliği “yerel katılım ve yerel demokrasi” olarak adlandırılmaktadır.”²⁵⁴

3 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılmasından sonra, 1921 Anayasasında 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle “Türkiye Cumhuriyetinin hükümet şekli, Cumhuriyettir.” hükmü getirilerek, Cumhuriyet ilan edilmiştir. ²⁵⁵ “Hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir.” Bir başka hükümle de bir devlet başkanlığı makamı ihdas edilmiş ve devlet başkanının (Cumhurbaşkanı) TBMM üyeleri arasından bir dönem için seçilmesi ön görülmüştür. (Madde 10-11) Öte yandan, başbakanın cumhurbaşkanınca meclis üyeleri arasından, bakanların ise başbakanca yine Meclis üyeleri arasından seçilmesinden sonra, tamamının cumhurbaşkanı tarafından Meclisin onayına sunulması esası getirilmiştir. (Madde -12)²⁵⁶

1923 yılında yapılan bir diğer değişiklikle de Anayasanın ikinci maddesi

onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri içlerinden birini kendilerine başkan seçer. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da tabii başkanıdır. 10-Teşkilât-ı Esasiye'nin bu maddelere aykırı düşmeyen hükümleri eskisi gibi yürürlüktedir.

²⁵³ Atar, a.g.e., s.26.

²⁵⁴ A.g.e., s.26.

²⁵⁵ A.g.e., s.26.

²⁵⁶ A.g.e., s.26.

“Türkiye Devletinin dini, Dini İslâm’dır. Resmî lisanı Türkçedir” olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan “şeriat hükümlerinin yürütülmesine dair” bir madde de bulunmaktadır. Her iki maddenin içeriği de modern anlamda oluşturulmak istenen modern bir ulus-devlet açısından sakıncaları olabilecek maddelerdi. Bu maddeler o günde çeşitli tartışmalara neden oluyordu.

“Türkiye Devletinin dini, Dini İslâm’dır. Resmî lisanı Türkçedir” şeklinde ki maddenin, milli kimlik açısından da taşımış olduğu anlam çok önemlidir. Çünkü gerek bu anayasa da belirtilmiş olduğu gibi, gerekse daha sonra yapılan nüfus mübadelelerinde esas alınan unsur Türklükten ziyade, dindir. Bunun üzerinde daha sonra ayrıntılı olarak durulacaktır.

Olağanüstü koşullarda hazırlanmış olan ve Türkiye’nin ilk anayasası niteliğindeki 1921 Anayasasını yukarıda özetlemeye çalıştık. 1921 Anayasası her şeyden önce Cumhuriyetin ilanından ve Lozan Antlaşmasının imzalanmasından önce hazırlanmış olmasından dolayı önemli bir gelişme olarak değerlendirilmesi gerekir.

Rejimi Koruma Amacı: 1924 Anayasası 1921 Anayasası, dönemin olağanüstü şartlarında hazırlanmış olmasından dolayı birçok konuda yetersiz kalmıştır. Bunların başında temel hak ve hürriyetlerle ilgili düzenlemeler gelmektedir. 1924 Anayasasının, 1921 Anayasasına göre diğer bir önemli farkı da “Teşkilat-ı Esasîye Kânununun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal veya tatil olunamaz. Hiçbir kânun Teşkilatı Esasiye Kânununa münâfi olamaz.”(Madde-103) şeklindeki “anayasanın üstünlüğü ilkesi”nin kabul edilmiş olmasıdır. 1924 Anayasasının diğer genel nitelikleri, kısaca şunlardır:

1924 Anayasası yukarıda da değindiğimiz gibi oldukça katı bir anayasadır ve 105 maddeden oluşmaktadır. Anayasa hem tek partili dönemde hem de çok partili dönemde yürürlükte kalmasından dolayı, Türkiye’nin Anayasası olma niteliğini 1961 yılına kadar korumuştur. “Cumhuriyetin ilk döneminde anayasada sıklıkla yapılan değişiklikler (ki bunlar 1928, 1934, 1937 yıllarına rastlar) göz önüne alındığında, laikliğe aykırı olan maddelerin kaldırıldığı, giderek sivil hale getirildiği gözlenmektedir.”²⁵⁷ Ulus-devlet esası ile laik bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine 1924 Anayasasının uygulandığı dönemde hükümet sisteminin giderek bir “parlamentar

²⁵⁷Fatma Acun, **Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Süreklilik ve Değişme**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak. Dergisi, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999, s.155-167.

rejim”e dönüştüğü görülmektedir.²⁵⁸

1924 Anayasasında yer alan temel hak ve hürriyetlerin kökeni ve sınırları konusunda “temel hak anlayışı” benimsenmiştir.²⁵⁹ Anayasaya göre, “Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Hukuk-u tabiyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hudûd-u hürriyetidir. Bu hudûd ancak kânun marifetiyle tespit ve tayin edilir.” “1924 Anayasası kişi hak ve hürriyetlerini genel olarak düzenlemekle birlikte, meclis tarafından yapılacak sınırlamaların ölçüsünü belirlememiştir. Bu ise, Meclis çoğunluğunun hakları aşırı bir şekilde sınırlamasını mümkün hale getirmekteydi.”²⁶⁰ Anayasada seçme ve seçilme hakkı, eşitlik ilkeleri ve kişi hak ve güvenliği ile ilgili maddeler de yer almaktadır.

1924 Anayasasının öngördüğü, parlamentonun mutlak üstünlüğü, anayasa yargısının benimsenmemesi, tek meclisli parlamento, merkezîyetçi yönetim gibi kurum ve özelliklere baktığımızda, bu Anayasanın tipik bir şekilde “çoğunlukçu demokrasi” anlayışına göre düzenlendiğini görmekteyiz.²⁶¹ 1924 Anayasası Türkiye’nin ikinci anayasası olarak, 1921 Anayasasına göre daha geniş kapsamlı ve ona göre daha katı bir anayasa olarak 1961 Anayasasının kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.

Yeni Medeni Kanun Osmanlı devletinin ilk medeni kanunu Mecelle idi. Mecelle, Arapça Fıkıh kitaplarının “Muamelât” yani medeni hayata ait hükümlerine dayanarak yazılmış bir kanun kitabıdır. Mecelle, Osmanlı İmparatorluğu’nun hukuki ihtiyaçlarını İslam İmparatorluğu’nun evriminden çıkararak göz önüne almış bir eserdir. Genel hükümler şeklindeki bir önsöz ile satış, kira, kefillik, havale, rehin, emanet, hibe, gasp, hacir, ikrah, şirket, vekâlet, sulh, ibra, dava vb. adları altında 16 kitap olarak hazırlanmıştı. Bütün Mecelle 73 bab ve 1851 maddeden ibaretti. Cevdet Paşa tarafından hazırlanan bu kanun 1868 yılından 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.²⁶² Büyük bir hukuk hamlesi olan bu kanunun bazı konularda ciddi eksiklikleri vardı. Mesela şahıs hukuku, aile ve miras hükümlerine yer verilmemişti. Hâlbuki bu alan bir toplum için yaşandı. Şahıs hukuku dinle ilişkilendirilmekteydi. Osmanlıda nesep ve miras konuları

²⁵⁸ Atar, a.g.e. s.28.

²⁵⁹ A.g.e., s.28.

²⁶⁰ A.g.e., s.28.

²⁶¹ A.g.e., s.29.

²⁶² Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 7.Baskı, 2001, s.74.

çok önemsenmiş, sicile geçilmesi işlemleri Kanuni döneminde başlamış ve "kadı" konuda tek yetkili sayılmıştır. Mecellede bu alana girmeyince İttihat ve Terakki hükümeti 1917 yılında Aile Hukuku kararnamesini yayınlamıştır. Ama bu kanun bütün Osmanlı vatandaşlarını kapsadığı için (Müslim-Gayri Müslim) çok tepki almış ve İtilaf devletlerinin baskısıyla 1919 yılında kaldırılmış ve Mecelle yeniden uygulamaya koyulmuştur.

Fakat kazanılan zafer ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti için birçok alanda yetersiz olan bu kanunun devam etmesi söz konusu değildi ve netice itibariyle; İsviçre Kanunundan iktibas edilen ve TBMM 'de görüşülerek 743 sayılı Türk Medeni Kanunu olarak 17 Şubat 1926'da yürürlüğe giren kanun ile hukuk alanında yapılan devrimler devam etmiştir. Medeni Kanun, Batıda en son kabul edilen ve en son yürürlüğe giren kanundur. Laik ve çağdaş olması; akla, bilime dayanması; açık ve anlaşılır bir dille yazılması yanında; pratik ve esnek olması, yargıca takdir hakkı tanınması da tercih edilmesinin diğer nedenleridir. Kanunun kabul edilmesindeki bir başka etkende, din ayırımını kaldırmak, hukukun dinlere göre farklılaşmasını önlemektir. Ülke kanunu hukuk ve yargı birliği, ülke bütünlüğünün bir ifadesidir. Kısacası laik esaslar, hukuk alanına yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Medeni Kanunun kabulüyle, Türk aile yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni ve ileri bir aile düzeni yaratılmıştır. Çok kadınla evlilik yerine tek kadınla evlilik, evlenme ve boşanma devlet kontrolüne alınmış, velayet ve mirasta kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik sağlanmış, evlenme hakkı dini bir hürriyetten laik bir yargıya kavuşturulmuştur. Patrikhanenin dünyevi yetkileri de kısıtlanmıştır. Medeni Kanun ile yeni bir insan tipi ve toplum modeli ortaya çıkmıştır. Türk kadınının sosyal ve ekonomik haklar elde ederek, modern dünyada saygın bir yer elde etmesi içinde önemli bir basamak olmuştur.

Sonuç olarak, tüm bu hukuk devrimleriyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti kendine çizmiş olduğu yolda emin adımlarla ilerlemiştir. Yeni hukuk düzeninin kurulmasıyla hukuk birliği sağlanmış ve İmparatorluktan ulus- devlete geçiş süreci hızlanmıştır. Laik bir esasa kavuşturulmak istenen Türkiye, bu hukuksal devrimlerle de bu amacına bir adım daha yaklaşmıştır.

3.1.3 Modernleşen Türkiye: Toplumsal-Kültürel Alan

1919 yılından 1925 yılına kadar geçen yaklaşık 6 yıllık sürede, Türkiye büyük ölçüde siyasal çatısını oluşturmuştur. Yunanlıların kesin yenilgiye uğratılmasından sonra saltanatın kaldırılması, Lozan, yeni başkentin belirlenmesi, Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi yeniden yapılanma sürecinin siyasal boyutu-ana çizgilerle de olsa- tamamlanmış oluyordu. Özellikle 1925 yılından itibaren bu sürecin ikinci evresi, yani toplumsal kültürel ilişkilerin yeniden düzenlenmesine yönelik reformları içeren dönem başlıyordu. Özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmış olması ve Takrir-i Sükûn Kanunu ile sağlanan sükûnet ortamında, modern bir ulus-devlet oluşturmak için gereken inkılâpların her biri sırası geldikçe uygulanmaya koyulmuştur. Bu inkılâplar aşağıda özetlenmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim birliği olmadığı açıkça ortadaydı. “Ülkede dört çeşit okul vardı.”²⁶³ Osmanlı Devleti'nde, medreseler ve medreselere öğrenci veren diğer orta dereceli okullar (Sahn-Seman), devletin modern Batı okullarını örnek alarak açtığı okullar, Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkların okulları ve yabancı ülkelerin kendi kültürlerini yaymak için açtıkları okullar mevcuttu.

Bu şekilde birçok değişik eğitim ve öğretim veren okulların bulunması, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısından kaynaklanmaktaydı. Bilindiği üzere, ülkede çok sayıda azınlık bulunmakta ve bunların hepsinin üstünü örtecek bir devlet mekanizması bulunmamaktaydı. Doğal olarak modern bir ulus-devlet olma idealini taşıyan Türkiye'de, düzeltilmesi gereken öncelikli konulardan biri de şüphesiz, eğitim sistemiydi. Yeni düzenlenecek olan eğitim sistemi, ulusal bir karaktere sahip olması gerektiği gibi, modern dünyanın gereklerine de uygun olarak, akıl ve bilime dayanmalıydı. Medreselerin bozulmuş yapısı ile tekke ve zaviyelerin dogmatik yapıları yerine, laik ve ulusal bir eğitim sistemi, modern bir ulus-devlet ideali taşıyan Türkiye için, hayati önem taşımaktaydı. Bunun üzerine, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek, eğitim ve öğretim tek çatı altında toplanmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, 3 Mart 1924 günü verilen önergelerle birlikte o gün üç kanun çıkarılmıştır. (...3 Mart 1924'te çıkarılan bir kanunla hilafet kaldırılmıştır. 3 Mart

²⁶³ Yıldız, a.g.e., s.112.

günü Mecliste oturum açılınca Şey Saffet Efendi ve elli arkadaşı, halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları soyundan olanların yurtdışına çıkarılması yolunda bir kanun önergesi verdiler. ...Diğer milletvekillerinden bir kısmı, Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletleri ile ve Erkanı Harbiye Umumiye Vekâletinin kaldırılmasıyla ilgili kanun önerisi vermişlerdi. Bir önergede öğretimin birleştirilmesi konusuydu. Açılan görüşmeler 5 saat sürmüş ve sonunda 429, 430 ve 431 sayılı kanunlar kabul edilerek önerilen bütün tasarılar gerçekleşmiştir...²⁶⁴) İşte Tevhid-i Tedrisat Kanunu'da 3 Mart 1924 günü, Manisa Milletvekili Vasıf Çınar ve 50 arkadaşının teklifi ile kabul edilmiş ve ülkemizde bütün okullar Maarif Vekâleti'ne (MEB) bağlanmıştır.²⁶⁵ Türkiye bu kanun ile hem Hilafeti kaldırmış hem de eğitimde birliği sağlamıştır. Dikkat edilirse her iki uygulama da hem laik hem de ulusal nitelik taşımaktadır.

Atatürk, 1922 yılında yapmış olduğu bir konuşmada, eğitim programının ilkelerini, öncelikle sosyal hayatın ihtiyaca uygun olması gerektiği daha sonrasında ise, çağdaş gereklere uygun olması gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁶ Yine aynı toplantıda da, "çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz eğitimin sınırları ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:" Milletine, Türkiye devletine, TBMM'ne, düşman olanlarla mücadele sebepleri ve araçlarıyla donatılmış olmayan milletler için yaşama hakkı yoktur. Mücadele gereklidir"²⁶⁷ demiştir. Görüldüğü üzere yeni eğitim sisteminin 1922 yılında dahi nasıl bir yön izleyeceği açık bir biçimde ifade edilmiştir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi milli esaslara dayalı olacak ve sosyal hayatın ihtiyaçlarına ve modern dünyanın gereklerine göre şekillenecektir.

²⁶⁴ Turhan Olcaytu, **Dinimiz Neyi Emrediyor Atatürk Ne Yaptı ?Devrimimiz, İlkelerimiz**, Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara, 8.Baskı, 1998, s.20-21.

²⁶⁵ Öz, a.g.e., s.112. **Tevhidi Tedrisat Kanunu**: Madde 1. Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif vekaletine merbuttur. Madde 2. Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bir cümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve rabet edilmiştir. Madde 3. Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde metâkip ve medarise tahsis olunan mebalîğ, Maarif bütçesine nakledilecektir. Madde 4. Maarif Vekâleti yüksek diniyyat mütehasısları yetiştirmek üzere, Darülfünunda bir İlâhiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi içinde ayrı mektepler küşat edecektir. Madde 5. Bu konunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müşteğil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekâletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyetin talimiyelerin ciheti irtibatları atıyen ait olacağı Vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. Madde 6. İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir. Madde 7. İşbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekiller heyeti memurdur. (Naşit Hakkı Uluğ, **Üç Büyük Devrim**, Ak Yayınları, İstanbul, 1973, s.83-84.)

²⁶⁶ Atatürk, a.g.e., s.388. (Büyük zaferi kutlamak üzere İstanbul'dan Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmenler grubu ile Bursa öğretmenlerine Şark Tiyatrosundaki gece toplantısında söylenmiştir: 27 Ekim 1922.)

²⁶⁷ Atatürk, a.g.e., s.389.

Eğitim kongresini açarken 16 Temmuz 1921: “Şimdiye kadar sũrdũrũlen eğitim yŕntemlerinin milletimizin tarihi geriliğinde en önemli bir etken olduğu inancındayım. Onun için bir milli terbiye programından söz ederken eski devrin saçma sapan ve yaratılıŐ özelliklerimizle hiç de ilişkisi olmayan yabancı dũŐũncelerden, doğudan ve batıdan gelebilen etkilerden bũtũnũyle uzak, milli ve tarihi karakterimize uyan bir kũltũrden söz ediyorum. ũnkũ milli dehamızın tam olarak geliŐerek ortaya çıkması ancak böyle bir kũltũr ile sağlanabilir. Gelişi gũzel izlenecek bir yabancı kũltũr Şimdiye kadar izlenen yabancı kũltũrlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kũltũr zeminle uygundur. O zemin milletin karakteridir. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiŐtirilirken onlara özellikle varlığı ile hakkı ile birliği ile taarruz eden genel olarak yabancı unsurlarla mũcadele gereğini ve milli dũŐũnceleri boğmaya çalışan her karşı fikre Şiddetle ve özveri ile savunmanın gereği öğretilmelidir. Yeni neslin bũtũn ruhi gũlerine bu özellikler ve yeteneğin verilmesi önemlidir. Devamlı ve mũthiŐ bir savaş Şeklinde beliren milletlerin hayat felsefesi, bağımsız ve mutlu kalmak isteyen her millet için bu olgun özellikle Şiddetle istenmektedir.” “Göreviniz çok önemli ve hayatidir.” (Atatũrk, a.g.e., ss.232- 233.)

TBMM’nin ũũncũ toplantı yılını açarken 1 Mart 1922: “...bizim uygulayacağımız eğitim siyasetinin temeli ilk önce var olan cehaleti yok etmektir. Ayrıntılara girmekten çekinerek bu dũŐũncelerimi birkaç kelime ile açıklamak için diyebilirim ki, genel olarak bũtũn kylũye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dũnyasını tanıtacak kadar coğrafya, tarih, din ve ahlâk ile ilgili bilgiler vermek ve dört işlemi öğretmek eğitim programımızın ilk amacıdır.... Kadınlarımızın da aynı ğretim aŐamalarından geçerek, yetişmelerine önem verilecektir....” (Atatũrk, a.g.e., s.318.)

Atatũrk bir nder olarak, halkının cahil kalmıŐlıđına asla göz yumamazdı. Osmanlı’nın yũzyıllarca halkın bilgisizliğinden, cehaletinden faydalandığını belirten Atatũrk, Tũrkiye’nin öncelikli amacının, bu cehaleti yok etmek olduğunu belirtmektedir. Her fırsatta erkek kadın fark etmeksizin bir okuma-yazma seferberliğini ilan eden Atatũrk, eğitime çok önem vermiş

olduğunu, bizzat eğitim alanında yapılan çalışmaların, içinde yer alarak göstermiştir. Atatũrk eğitimin milli olması gerektiğini her fırsatta belirtiyordu. Bundan dolayı milli eğitim programı gerçekleŐtikten sonra onun dilini de, metotlarını da, araçlarını da milli yapma zorunluluğu açıkça anlaşılabilir.

TBMM'nin üçüncü toplantı yılını açarken Efendiler!

Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, göreceikleri eğitim sınırı ne olursa olsun, en önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığı için kendi benliğine ve milli karakterimize düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme gereği öğretilmelidir..." (Atatürk, a.g.e., s.319.)

Bir birey ancak ve ancak aynı dili konuşur aynı kültürü paylaşır ve aynı tarih bilincine sahip olabilirse bir topluma ait olduğu hissini taşıyabilir. Yani hem aidiyet duygusunun

oluşabilmesi için, hem de bireyin sosyal yaşama katılabilmesi için de, büyük önem taşıyan eğitim sistemi, bütün bu sayılan nedenlerden ötürü, modern bir ulus-devlet olma idealini taşıyan Türkiye içinde, yeniden yapılanması gereken bir alandı.

Muallimler Birliği Kongresi Üyelerine (25 Ağustos 1924): Hâkimiyet-i Milliye:

26.08.1924: "Öğretmenler! Yeni nesil, Cumhuriyet'in özverili öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin yeteneğiniz ve özveriniz derecesiyle uygun olacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesil bu kalite ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. Sizlerin, seçkin görevinizin yerine getirilmesine büyük özveriyle varlığımızı vereceğinize hiç şüphe etmem." "Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdani hür, irfanı hür nesiller ister." (Atatürk, a.g.e., s.605-606.)

Eğitimin amacı toplum içinde yaşayan bireyleri, toplumsal hayata hazırlamaktır. Bireyin sosyalleşme sürecinde, eğitimin önemi büyüktür. Birey almış olduğu eğitimin yapısına göre, toplumsal yaşama katılır. Modern dünyada ise, eğitimin önem ve anlamı iki kat daha fazladır. Çünkü toplumsal yaşamdaki bireyler, ulus-devlet yapısı içinde, vatandaşlık bilinci başta olmak üzere, milli kimlik ve milli bilinci de eğitim sistemi ile elde ederler. Bunun önemini belirten Atatürk, öğretmenlere hitaben söylemiş olduğu gibi, yeni nesil, fikri hür, vicdani hür, irfanı hür bir nesil olarak yetişmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir nesil, cumhuriyetin ideallerini kavrayabilir ve Atatürk'ün çizmiş olduğu, bu modern ulus-devlet yolunda, emin adımlarla ilerleyebilirdi. Dolayısıyla da eğitim alanında yürütülen çalışmalar bu amaçlar doğrultusunda, çeşitli politikaları ön plana çıkarmıştı. Bunlar ileride de üzerinde durulacağı üzere, alfabe değişikliği, tarih ve dil alanında yapılan çalışmalardır.

Kılık-Kıyafet Kanunu (25 Kasım 1925) Bütün inkılâp eylemlerinde görüldüğü gibi, Atatürk, çağdaş kültürün bütün gereklerini Türk toplumuna uygularken kılık-kıyafet konusunda da aynı yolu izlemiştir. Yüzyıllar boyunca birçok kültürü içinde bulunduran Osmanlı Devleti'nde yaşayan toplumların, birbirinden etkilenerek değişik kılık-kıyafetlere bürünmelerini doğal karşılamak gerekir. Ancak, III. Selim ve II. Mahmut zamanında uygulanan politikalarla birlikte durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Böylelikle bu alanda da birlik sağlayabilmek ve bu farklılıkları gidererek, çağdaş uygarlıklara uygun olan kılık-kıyafetlerin kabulünü doğuran gelişmeler izlenmiştir. Atatürk bu alanda da inkılâplar gerçekleştirerek, modernleşme yolundaki kararlılığını her alanda uygulanacağını göstermiştir.

Atatürk'ün İnebolu'da yapmış olduğu bir konuşma 28 Ağustos 1925: “Bizim kıyafetimiz milli midir? Bizim kıyafetimiz medeni ve milletlerarası mıdır?” “Altı kaval üstü şişhane diye anlatılabilecek bir kıyafet, ne millidir ne de milletlerarasıdır.” “Arkadaşlar Turan kıyafetini araştırıp diriltmeye yer yoktur. Medeni ve milletlerarası kıyafet bizim için çok özlu, milletimiz için yakışır bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta kundura veya potin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve doğal olarak bunların tamamlayıcı olmak üzere başta güneş siperli başlık, bunu açık söylemek isterim. Bu başlığın adına şapka denir... Yunan başlığı olan fesi giymek uygun olur da şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının özel elbisesi olan cübbeyi ne zaman ve ne için ve nasıl giydiler?...” (Atatürk, a.g.e., s.655.)

Giyim devriminin gerçekleştirilmesi için 2 Eylül 1925 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiştir. Önce devlet memurları, şapka, setre ve pantolon giymişlerdir. Tarikatlara mensup olanlar medeni kılığa girmeye mecbur tutulmuşlar, 25 Kasım 1925 tarihli kanun da halkın şapka giymesi mükellefiyetini koymuştur.²⁶⁸ Bu kanunu takiben tekkelerin, zaviyelerin kapatılmasından sonra din adamlarının, tarikat şeyhlerinin diledikleri gibi çeşitli giysiler ve başlıklar içinde gezip dolaşmaları yasaklanmış, hükümet kararıyla nasıl giyinecekleri saptanmıştır. 3 Aralık 1934'te çıkarılan bir yasa ile de din adamlarının bu giysileri sadece kutsal ibadet yerlerinde görev sırasında giyebilecekleri zorunlu hale gelmiştir.²⁶⁹

²⁶⁸ Uluğ, a.g.e., s.158.

²⁶⁹ Kili, a.g.e., s.198.

Kadınların giyim kuşamı ile ilgili ise, Cumhuriyet dönemi boyunca herhangi bir kanun çıkarılmamıştır. Suna Kili'nin de belirttiği gibi bunun nedeni, temelinde ekonomiktir. Türk toplumunun %80'i köylerde yaşamaktadır. Köy kadınları ise zaten olağan giysileriyle, evinde, bağında, bahçesinde, tarlasında çalışmaktadır...²⁷⁰ Diğer taraftan Zürcher'in belirttiği bir nokta dikkate alınması gerekir. Ona göre:

Reformlar Türk halkının büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin yaşamını hemen hiç etkilememiştir. Anadolu bir köylü hiç fes giymemiştir, bu yüzden de fesin kaldırılmasından dolayı özel bir endişeye düşmemiştir. Karısı zaten peçe örtünmezdi, bu nedenle peçe örtünmenin engellenmek istenmesi o ve karısı için bir anlam ifade etmiyordu. Ne okuyabilir ne de yazabiliyordu, bu sebepten harflerin dünyası onun için önemsizdi. 1934 yılında soyadı almak zorunda kalmıştı, ama bütün köylüler (bugün de) ilk isimlerini kullanmayı sürdürmekte ve soyadları sadece resmi amaçlarla kullanılmaktadır. Yeni Medeni kanun çeşitliliğe yasa dışı kılma, ama çok eşliliğe paraca gücü yeten çiftçiler, gerekirse çoklukla yapıldığı üzere eve bir ikinci kadın alabilmekte; bu kadınla evlenmeksizin ondan doğan çocuklarını resmi nikâhli eşinin kütüğüne geçirebilmektedir.²⁷¹

Kılık-Kıyafet Kanunu, Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu inkılaplar içinde en çok tartışılan konulardan biridir. Doğal olarak gerçekleştirilen reformlar, o günlerde pek de bir anlam ifade etmese de gelecek için, modern bir toplum oluşturabilmek adına, oldukça önemlidir. Ayrıca, "Atatürk için önemli olan, cübbenin, fesin ve kavuğun içine sinmiş olan tutuculuğu ve gericiliği yok etmek ve kapkara çarşafıya sarılmış olan kadınlarımızı bir odalık, bir zevk aleti olarak görenlere karşı, onların anamız, bacımız ve kızlarımız olduğunu hatırlatmaktır. Tutuculuğun ve din sömürsünün, Osmanlı tarihinde her zaman yeniliğin önüne geçtiğini Atatürk birçok örneklerle biliyordu."²⁷² Bundan dolayı da Kılık-Kıyafet Kanunu basit bir fes yerine şapka geçme olayı olarak değerlendirmemek gerekir.²⁷³

²⁷⁰ A.g.e., s.298.

²⁷¹ Zürcher, a.g.e., s.281-282.

²⁷² Cahit Tanyol, **Atatürk ve Halkçılık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 100. Yıl Dizisi No: 6, Ankara, 1981, s.82.

²⁷³ "Hükümeti Cumhuriyetimizin bir Diyanet İşleri Riyaseti makamı vardır. Bu makama merbut müftü, hatip, imam gibi muvazzaf birçok memurlar bulunmaktadır. Bu vazifedar zevatın ilimleri, faziletleri derecesi malumdur. Ancak burada vazifedar olmayan birçok insanlar da görüyorum ki, aynı kıyafet iktizasında berdevamdırlar. Bu gibilerin içinde çok cahil, hatta ümmi olanlarına tesadüf ettim. Bilhassa bu gibi cühelâ, bazı yerlerde halkın mümessilleriymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan doğruya temasa adeta bir mâni teşkil etmek sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak istiyorum! Bu vazife ve salâhiyeti kimden, nereden almışlardır? Malûm olduğuna göre, milletin mümessilleri intihap

Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925) Osmanlı Devleti içinde, tekke ve zaviyelerin etkinliği bilinmektedir. Özellikle ülkenin zayıflamasından sonra bu tarikatların şeyhleri iç ayaklanmalara sebep olmuş, kavga ve çekişmelerin başlıca nedenleri olmuşlardır. Zaten türbeler, tekkeler ve zaviyelerin zamanla soygun ve vurgun yerleri haline geldiğini görmekteyiz. Muskacılık, falcılık vb. şeyler de bu gibi yerlerin çıkarmış oldukları batıl inançlardır.

Kastamonu’da CHP binasında partililerle yapılan konuşma 30 Ağustos 1925: “Var olan tarikatların amacı kendilerine bağlı olan kimseleri dünyada ve manevi olan hayatta mutluluk sahibi yapmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün kapsamı ile medeniyetin ışığı karşısında filan veya falan şeyhin uyarmasıyla maddi ve manevi mutluluğu arayacak kadar ilkel insanların Türkiye medeni toplumunda varlığını asla kabul etmiyorum. Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek yol, medeniyet yoludur. Medeniyetin gerektirdiğini yapmak insan olmak için yeterlidir. Tarikat reisleri, bu dediğim gerçeği bütün açıklığıyla anlayacak ve kendiliklerinden hemen tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık erginliği ulaştıklarını elbette kabul edeceklerdir.” (Atatürk, a.g.e., s.659.)

“Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz” diyen Atatürk, bu konuda girişimlerde bulundu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 30 Kasım 1925’te tekke, türbe, zaviye ve medreselerin kapatılmasını kabul etti. “Ölülerden yardım istemek medeni bir toplum için uygun değildir”²⁷⁴ diyen Atatürk için, modern bir ülkede, akli ve bilimi esas alan bir ülkede, bu tür faaliyetlere izin verilemezdi. Ayrıca Atatürk, henüz 1923 yılında yapmış olduğu bir konuşma da: “Bizim dinimiz çalışmayan insanlıkla alâkası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asri olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslamların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıklı değil, dimağladır”²⁷⁵ demiştir. Kısacası gerçekleştirilen

etikleri mebuslar ve onlardan teşekkül eden TBMM ve Meclisin itimadına mazhar Hükümeti Cumhuriyedir. Bir de mahalli müntehap belediye reisleri ve heyetleri vardır. Millete hatırlatmak isterim ki, bu laubaliliğe müsaade etmek asla caiz değildir. Herhalde sahibi salâhiyet olmayan bu gibi kimselerin muvazzaf olan zevat ile aynı kisveyi taşımalarındaki mahzuru hükümetin nazarı dikkatine vazedeceğim. (Uluğ, a.g.e., s.10.)

²⁷⁴ Kastamonu’da CHP binasında partililerle yapılan konuşma 30 Ağustos 1925: Atatürk, a.g.e., s.659.

²⁷⁵ Uluğ, a.g.e., s.87-88.

Kılık-Kıyafet Kanunu ile Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanunun her ikisi de cübbenin, fesin, kavuğun altına saklanmış olan tutuculuğu ve gericiliği yok etmek, dini sömürünün önüne geçmek ve bütün bunların yerine akli ve bilimi geçirmeyi amaçlamıştır.

Gerçekleştirilen Diğer İnkılâplar ve Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934) Batı ülkeleri ile kurulan sosyal ve ticari münasebetlerde görülen zorluklar ve buna paralel olarak ülkede birliğin sağlanması, modern bir ulus-devlet oluşturmak adına da önemli bir yeri olan birçok reform gerçekleştirilmiştir. 26 Aralık 1925’de kabul edilen bir kanunla Türkiye, hicri ve Rumi-i takvimden miladi takvime geçmiştir ve bu uygulamaya, 1 Ocak 1926’dan geçerli olmak üzere başlanmıştır. Ayrıca 1924 yılında Cuma günü resmi tatil kabul edilmesine rağmen, 1935 yılında çıkartılan yeni bir kanunla, cumartesi günü öğleden sonra başlamak üzere, pazartesi gününe kadar geçen süreyi resmi tatil günü olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen diğer bir inkılâp hareketi de ağırlık ve uzunluk ölçümlerinde olmuştur. 1 Nisan 1931’de metre ve kilo sistemine geçilmiş, tüm ülkede ağırlık ve uzunluk ölçümlerinde bu yeni sistem ile birlik sağlanmıştır.

1934 yılında gerçekleşen Soyadı Kanunu da, modern anlamda ulus-devlet yapısını oluşturmak isteyen Türkiye için önemli bir inkılâp hareketiydi. Bu kanun ile birlikte, Osmanlı Devleti’nden kalan geleneksel unvan ve lakapların önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca kişilerin toplumda sadece özel adlarıyla var olmaları çeşitli karışıklıkları da beraberinde getirmekteydi. Bu durum özellikle askerlikte, okulda ve yaşamın pek çok alanında adaletsizliği neden olduğu gibi pek çok yanlışlıklara, karmaşıklığa yol açıyordu.

Tüm bu karışıklıkları gidermek için, herkesi bir soyadına kavuşturmak amacıyla 21 Haziran 1934’de “Soyadı Yasası” çıkarılmış, bunun sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi Gazi Mustafa Kemal’e “Atatürk” soyadını vermiş, 27 Kasım 1934’te de çıkarılan bir başka yasa ile geleneksel sanlar, adlar yasaklanmıştır. ...²⁷⁶ (Fakat bilindiği üzere, Atatürk ve onun yakın çevresindeki kişilere göstermiş oldukları üstün hizmetlerinden dolayı özel soyadları verilmiştir; Atatürk, İnönü gibi.)

Kadınlara Sağlanan Haklar Türk modernleşme sürecinin methe değer alanlarından biri de şüphesiz, kadınlara sağlanan haklardır. Türk kadını, medeni olarak

²⁷⁶ Kili, a.g.e., s.234.

nitelendirilen birçok ülkeye göre, hem de cumhuriyet döneminde, çeşitli alanlarda haklar elde etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türk kadını Medeni Kanun ile birlikte bazı haklar elde etmiştir. Bu haklar daha çok toplumsal haklardır. Diğer taraftan 1930 yılında çıkartılan bir kanunla birlikte kadınların belediye seçimlerine katılmaları ve 18 Aralık 1934'te çıkarılan diğer bir kanunla da kadınların milletvekili seçme ve seçilme olanağı sağlanmıştır. Böylelikle kadınlar siyasi haklarını da elde etmişlerdir.

Konya'da Kızılay Kadınlar şubesinin tertip ettiği çay ziyafetinde söylenmiştir (21 Mart 1923): "...kadınlık meselesinde görünüşteki şekil ve kıyafet ikinci derecededir. Asıl mücadele alanı, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette başarıdan fazla nur ile irfan ile gerçek faziletle süslenmek ve donanmaktır." (Atatürk, a.g.e., s.244.)

Bu değişiklikler sadece biçimsel özgürlükten (oy hakkı) oluşmuyor, ayrıca meslek kadınları, kadın pilotlar, opera sanatçıları ve güzellik kraliçeleri gibi yeni ve hayli farklı örneklerin etkin bir biçimde özendirilmesini de içeriyordu.²⁷⁷ Kadın ve erkeğin, eşit koşullarda toplumsal yaşamdan siyasi yaşama, iktisadi yaşamdan her yaşam alanına kadar katılması gerektiğini belirten Atatürk, "Türk kadını dünyanın en aydın, en erdemli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır kiloda değil; ahlakta, erdemde ağır, ağırbaşlı bir kadın olmalıdır. Türk kadının görevi, Türk'ü anlayışıyla, gücüyle, kararlılığıyla korumaya ve savunmaya yeterli güçte nesiller yetiştirmektir. Milletın kaynağı, sosyal hayatın temeli olan kadın, ancak erdemli olursa görevini yerine getirebilir..."²⁷⁸ diyerek, kadının aile yaşantısında da oynaması gereken önemli rolü belirtmiştir.²⁷⁹

²⁷⁷ Zürcher, a.g.e., s.1273.

²⁷⁸ Atatürk, a.g.e., s.676.

²⁷⁹ **Atatürk'ün İnebolu'da yapmış olduğu konuşma 28 Ağustos 1925:** Sosyal hayatın başlangıcı, aile hayatıdır. Aile açıklamaya gerek yoktur ki, kadın ve erkekten oluşmuştur. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla açıklamalarda bulunmayacağım. Bu yüce varlığı özellikle huzurlarında görmemezlikten gelemem. İzin verilirse bir iki kelime söyleyeceğim ve siz söylemek istediğimi kolaylıkla anlayacaksınız. Gezilerim sırasında köylerde değil özellikle kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kalın ve dikkatle kapatmakta olduklarını gördüm. Özellikle bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mutlaka acı ve rahatsızlık verici olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim bencilliğimiz eserdir. Çok temiz ve dikkatli olduğumuzun gereğidir. Fakat saygıdeğer arkadaşlar, kadınlarımız da, bizim gibi anlayan ve düşünen insanlardır. Onlara ahlâkın kutsal şeylerini aşlamak, millî ahlâkımızı anlatmak ve onların beyinlerini nur ile, temizlikle donatmak esası üzerinde bulunduktan sonra fazla bencillığe gerek kalmaz. Onlar yüzlerini dünyaya gösterebilirler. Ve gözleriyle dünyayı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur. Arkadaşlar, doğruluğu meydana olarak söylüyorum. Korkmayınız, bu gidiş mecburidir. Bu mecburiyet bizi yüksek ve önemli bir sonuca ulaştırıyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca ulaştırıyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca varmak için gerekirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun önemi yoktur. Önemli olarak şunu uyarırım ki, bu durumun korunmasında

Reformların Halka Yayılması: Türk Ocakları'ndan Halkevlerine Türk Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde "Osmanlıcılık" akımının önemini kaybetmesiyle birlikte başlayan, "Türkçülük" akımının en canlı temsilcilerinden biridir. Fiilen 20 Haziran 1911 yılında kurulmasına rağmen, tüzüğün birinci maddesinde kuruluş tarihi 12 Mart 1912 olarak gösterilmiştir. Türk milliyetçiliğini yaymak amacıyla faaliyet gösteren Türk Ocakları, zamanın ve daha sonra Cumhuriyetin ilk yıllarının önemli aydınlarını (Mehmet Emin, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Halide Edip gibi) bünyesinde toplayan bir örgüt olmuştur.²⁸⁰ Türk ocakları Cumhuriyetin ilk yıllarında "ülkede milliyetçi, pozitivist ve laik düşünceleri konferanslar, kurslar ve sergiler yoluyla yaymaya çalışıyordu. 1931'de kapatıldığında 30.000'in üstünde üyesi ve 267 şubesi bulunuyordu."²⁸¹

Türk Ocakları'nın kapanmasından sonra parti amaçlarına hizmet edecek, reformları halka götürecektir, eğitim ve kültür örgütüne ihtiyaç olduğu görüldü ve sonuçta "ilk halkevleri, 1932 yılı 19 Şubat'ında yapılan büyük bir törenle 14 il merkezinde açıldı. Halkevlerinin kuruluş amacı, Talimatnamesinde şu şekilde düzenlenmiştir."²⁸² "Fırkamızın program temelleri Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılıktır. Programımızı bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebedileşmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini, milli seciyenin Türk Tarihinin ilham ettiği derecelere çıkmasını, güzel sanatların yükselmesini, milli kültürün ve ilmi hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit ve işaret eder. Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır."²⁸³

inat ve taraftarlık, hepimizi her an kurban koyun olmak alışkanlığından kurtaramaz. Hanım ve Bey arkadaşlarım! Size bildiğiniz gibi bir gerçeği kısa bir cümle ile tekrar göstereceğim; beni hoş görünüz. Medeniyetin coşkun seli karşısında direnmek boşunadır ve o, dikkatsiz olanlar ve uygun davranmayanlar hakkında çok acımasızdır. Dağları delen, göklerde uçan, göze görünmeyen ufak parçalardan yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen medeniyetin güç ve yüceliğinde yüzleşmesi ortaçağ anlayışlarıyla, ilkel uydurmalarla yürümeye çalışan milletler yok olmaya veya hiç olmazsa esir ve alçak olmaya mahkûmdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı yenilenmiş ve olgunlaşmış bir topluluk olarak sonsuza kadar yaşamaya karar vermiş, esirlik zincirlerini ise tarihte benzeri olmayan kahramanlıklarla parça parça etmiştir. (Söylev ve Demeçler, s.469-472.)

²⁸⁰ Öz, a.g.e., s.108.

²⁸¹ Zürcher, a.g.e., s.262.

²⁸² Öz, a.g.e., s.111.

²⁸³ Öz, a.g.e., s.11-112.

Halk Fırkası Genel Sekreterinin Şubat 1932 tarihinde Ankara’da açılan ilk Halkevinde

verdiği söylev: “CHF’nın Halkevleri ile izlediği amaç, ulusu bilinçli, birbirini tanıyan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kitlesi olarak örgütlemektir... Bir öğretmen okulunun belirli alandaki görevini yaptıktan sonra, bir milletvekili Meclis’in genel kurul ve komisyonlarındaki işini gördükten sonra, bir doktor hastalarını bilimin ve sevecenliğin gerekleri ile iyileştirdikten sonra topluma karşı yapacak başka bir iş ve görevi kalmadığını sanar. Asıl sorunun temelinden düzeltilmesi gerekli olan noktası budur. Bu konuda büyük eksikliğimiz ülkede insan var olmaması değil, tersine ülkede zaten var olan değerli insanların toplumsallaşmak ve toplum içinde, toplum ile birlikte, toplum için çalışmak gereğini anlamamış olmasıdır. Hepimize yerleşmiş olan bu kayıtsız anlayış sonucunda yetişmiş ve yetiştirici, ileri götürücü elemanlar ileri gitmek gereksiniminde olanların önünde düşmek görevimizi yapmıyoruz. Halkevleri tümümüzü bu yolda görev cephesine sürecektir... Halkevleri yetişmiş bir vatandaşın kendisi gibi yetişmeye olanak bulamayan vatandaşları da yetiştirmek için bir zaman ayırması istemini üzerine koyuyoruz. Biz halkevlerinin arkadaşlık havasının sıcaklığı ile ısınan çatıları altında ulusumuzu tek tek olmaktan çıkararak, katılaşılarak, toplumsallaştırarak oylumu, yüksekliği ve cevheri ile kendisini ulu bir granit kitlesi durumunda geleceğe sunacağına inanıyoruz.” (Alp, a.g.e., s.255.)

Kentlerde “Halkevleri”, kasaba ve köylerde “Halkodası” kurularak sürdürülen bu çalışmalarda Halkevlerinde tarih, dil, yazın, spor, müzecilik, tüm güzel sanatlar, halkbilim, köy araştırmaları, incelemeleri, uygulamaları sürdürülmüş, Halkevleri dergileri yayınlanmış; Halkevleri bölgelerinde birer eylemsel kültür merkezleri haline dönüşmüştür. Halkevlerinin hemen tümünde kitaplıklar açılmış, okuma-yazma bilmeyen halka okuma-yazma öğretilmesi de amaçlanmıştır.²⁸⁴ Reformların halka ulaşmasında ve Atatürkçü düşüncenin yayılması açısından oldukça önemli işlevler gören Halkevleri, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında modernleşme çabaları içinde önemli bir yere sahiptir. Reformların halka ulaşmadığını belirten birçok düşünür, bizzat Atatürk’ün okuma-yazma seferliğinde olduğu gibi, il il dolaşıp reformları halka götürmüş olduğunu; Halkevleri, Halkodaları ve sonrasında Köy Enstitüleri gibi kuruluşlarla da, reformların ülkede yaşayan her bireye ulaşılmaya çalışıldığını göz ardı etmemektedirler.

²⁸⁴ Kili, a.g.e., s.315.

3.1.4. Modernleşen Türkiye: Ekonomik Alan

“*Öteki Osmanlı*” “Aşılmış olan bir mesafeyi ölçmek için yalnız nereye varmış olduğumuzu değil aynı zamanda nereden kalkmış olduğumuzu da bilmemiz gerekir. Özellikle Osmanlı’nın ekonomik yapısının bilinmesi, Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan ekonomik mirası anlamamızı sağlayacaktır

Osmanlı ekonomisi, “kapitülasyon”lar ve dış borçlar gibi uzun tarihsel süreçler sonunda, Avrupa ülkelerinin denetimi altına girmişti. “Kapitülasyon”lar, gümrüklerde koruma önlemleri alınmasını engellerken, dış borçlarda ekonominin tam bir batışa yönelmesine yola açmıştı.²⁸⁵ Kısacası yıllar süren savaşlar, köylüden alınan ağır vergilerinde buna eklenmesi sonucu, Türkiye Cumhuriyeti güçsüz ve dışa bağımlı bir ekonomi devralmıştır. Boratav’ın da belirttiği gibi: Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı ve dış borçlanmalar, Duyun-u Umumiye İdaresi ile sürekli imtiyazların verilmiş olduğu bir iktisadi yapıyı devralmıştır.²⁸⁶

Yukarıda belirtilmiş olan nedenlerden dolayı, “Öteki Osmanlı” olarak ifade edebileceğimiz bir ülkeden, bir devletten ve ekonomik yapıdan söz edebiliriz. Atatürk’ün henüz 1922 yılında yapmış olduğu, aşağıda yer alan konuşma da, ekonomik alanın, bir ülke için ne denli önemli olabileceğini görebiliriz. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti’nin dışa bağımlı ekonomisini devralan Türkiye’nin, el atılması gereken en öncelikli alanlardan biri de hiç şüphesiz ekonomik alandı. Cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları genel olarak iki kısma ayrılarak incelenmektedir. Bunlar üzerinde kısaca durulacaktır.

TBMM’nin üçüncü toplantı yılını açarken 1 Mart 1922: “Efendiler! Bugünkü mücadelemizin amacı tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın tam sağlanabilmesi ise ancak mali bağımsızlık ile mümkündür. Bir devlet aslı bağımsızlıktan mahrum olunca o devletin bütün hayati bölümlerinde bağımsızlık sakar durumdadır. Çünkü her devlet organı ancak maliye ile yaşar. Mali bağımsızlığın korunması için ilk şart bütçenin iktisadi bünye ile uygunluğu denk olmasıdır. Bundan dolayı devlet yapısını yaşatmak için dış ülkelere başvurmadan ülkeyi gelir

²⁸⁵ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.341.

²⁸⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, 1908-1985, Gerçek Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1995, s.11-13.

kaynakları ile yönetecek çözüm ve önlemlerini bulmak gereklidir ve bulunabilir. Efendiler! Milli prensibimiz en üst düzeyde tutumluluk olmalıdır. Bundan dolayı mali yönetimimiz, halkı baskı altında tutulup ezilmesinden kaçınmakla birlikte elden geldiğince dışarıya borçlanmadan ve gereğinden çok harcamadan var olan gelire yetinmek ilkelerine dayanmaktadır. Şimdiki durumda yararlanılamayan gelir kaynaklarından yararlanmak ve halkın vergi yükünü azaltmak için bazı maddeler üzerinde tekel konulması gerekmektedir.” (Söylev ve Demeçler, s.316–317.)

Dışa Açık Ekonomi 1923–1929 arasındaki yıllar devlet işletmeciliği ve müdahalelerinin asgari düzeyde tutulduğu ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği yıllardır. 1923–1929 döneminin iktisadi gelişmesinin en belirgin iki yapı taşı, yeni Türk Devleti’nin dünya içinde nasıl bir yer kaplayacağı belirleyen Lozan Antlaşması ile dönemin sonunda patlak veren ve kapitalist dünya ekonomisini derinden sarsan büyük buhrandır. İlginç bir tesadüf sonucu, Lozan Antlaşması’nın hükümlerine göre uygulanan ekonomik sınırlamanın kalkacağı, ayrıca Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyeti’ne düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlanacağı yılda, büyük buhranın başlangıç yılı olan 1929 olacaktır.²⁸⁷

Tüm bu kısıtlamalara rağmen, 1923–1929 yılları arasında ki dönemde, oldukça önemli ekonomik gelişmeler izlenmiştir. Özellikle bu döneme ilişkin ekonomi politikalarını açıklayabilmek için, İzmir İktisat Kongresi üzerinde durulması gerekir:

İzmir İktisat Kongresi Bağımsızlık savaşı başarıyla sonuçlanmış, fakat Lozan’da yeni Türkiye’nin tanınmasıyla ilgili konferans henüz en kızgın aşamasında iken, Cumhuriyetin ilanından sekiz ay önce, İzmir’de geniş çaplı bir iktisat kongresi yapılmıştır. İzmir İktisat Kongresine dair anılarından bahsederken Celal Bayar, bu kongrenin toplanma amacı hakkında şunları belirtmektedir: “Atatürk, hem memleketin iktisadi vaziyetini çizmek, politikasını ortaya atmak, hem de Avrupa’ya karşı, cihana karşı; ‘Biz başka şey düşünmüyoruz artık; iktisadiyatımızla meşgul olarak sulh içinde yaşamak istiyoruz!’ tesiri yaratmak için bu kongreyi toplamıştı.”²⁸⁸

²⁸⁷ Boratav, a.g.e., s.31.

²⁸⁸ Utkan Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s.43.

Efendiler! Yüce heyetimizin bugün toplanmış olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir, çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak konusunda Misak-ı Milli'nin ve Anayasanın ilk temel taşlarını hazırlamak konusunda etkili olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, milli tarihimizde ve milli hayatımızda en kıymetli ve yüksek hatırayı kazanmış ise, kongremiz milletin ve memleketin hayat ve gerçek kurutuluşunu sağlamaya araç olacak kuralların temel taşlarını ve ilkelerini hazırlayıp ortaya koymak şekliyle tarihte en büyük adı ve çok kıymetli bir hatırayı kazanacaktır..." (Söylev ve Demeçler, s.478.)

İzmir İktisat Kongresi'ne; çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi kesimlerini temsil eden 1135 kişi katılmıştır. 17 Şubat 1923 tarihinde açılışı yapılan kongre, 4 Mart'ta çeşitli kararlar dışında, genel nitelikli bir "İktisat Misakı"nı kabul ederek çalışmalarını bitirdi.²⁸⁹ Daha ülkenin siyasal rejimi bile belirlenmeden böyle bir Kongre'nin düzenlenmiş olması bile oldukça önemlidir. Çünkü Atatürk ekonomiye oldukça önem vermekteydi. Bunu da Kongre'de yapmış olduğu konuşmadan anlayabilmekteyiz:

Türkiye İktisat Kongresi'ni açılış söylevi (İzmir, 17 Şubat 1923): "Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferler ile taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner. Bu bakımdan en kuvvetli ve parlak zaferimizin bile sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği yararlı kazançları belirlemek için ekonomimizin, iktisadi hâkimiyetimizin sağlanması ve sağlamlaştırılması ve genişletilmesi gerekir... Efendiler, içinde olduğumuz halk devrinin, milli devrin, milli tarihini yazabilmek için kalemlerimiz sabanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri kavramı ile açıklanabilir." (Söylev ve Demeçler, s.474.)

"İktisadiyat diyoruz; fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mutlu olmak için, insan varlığı için ne gerekse onların tamamı demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, emek demektir, her şey demektir." (Söylev ve Demeçler, s.477.)

Atatürk bu kongre ile bundan sonra ki mücadelenin ekonomik düzlemde gerçekleştirileceğinin altını çizmiştir. Atatürk'ün bazı sözleri, kabul etmek gerekir ki Marksizm'i çağrıştırmaktadır. Ancak Atatürk, Marksizm gibi bir

²⁸⁹ Yüksel Ülken, **Atatürk ve İktisat**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1984, s.81.

dünya görüşüne sahip değildi. Atatürk bu sözleriyle olsa olsa, ekonomik alanın bir ülke için, oldukça önemli olduğunu vurgulamak istemiştir.²⁹⁰ Çünkü gerek ekonomi politikaların da gerekse toplumsal yapılanma da Marksizm gibi bir ideolojinin varlığından söz edilemez.

“Karma İktisat” sözünü ilk defa dile getiren İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt ise, iktisadın öneminin ve ülkenin içinde bulunduğu gerçeği kesin biçimde vurguluyordu: “Görünüşte ülke bizimdi. Fakat Türkiye iktisaden bizden çok yabancıların ülkesi, bir sömürgesi idi.” Ayrıca, “Ben ulusal egemenliği iktisadi egemenlik olarak algıladım” demekteydi.... Dönemin iktisat politikalarının özünde, dışa bağımlılıktan bir an önce kurtulmanın gerekliliği göze çarpmaktadır.

İktisat kongresinde alınan kararların genel nitelikli olduğunu söylemek mümkündür. Sanayinin teşvik edilmesi, üreticinin, ihracat ticaretinin ve işçinin korunması ve demiryollarının geliştirilmesi doğrultusunda ana isteklerin toplandığı kongre Türkiye'nin 1931'lere (1930) kadar sürecektir döneminin iktisat politikasını büyük ölçüde oluşturmuş ve yönlendirmiştir. Bu yönlendirmede liberal unsurlar ağır basmış, devletin genellikle bizzat yapması değil, devletin her alanda ekonomiyi, özellikle sanayiye desteklemesi istenmiştir.²⁹¹

İzmir İktisat Kongresi kararlarında, devletin iktisadi yaşamda fiilen üstleneceği belirli işlevlerin olduğu bunların da ağırlıklı olarak altyapı ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Devlet demiryolu, karayolu ağlarını kuracak, limanlar inşa edecektir. Haberleşme örgütünü gerçekleştirecek, eğitim işlerini üstlenecektir. Ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasına ve ortaklığına öncülük edecek, ancak buralardaki paylarını daha sonra Özel Kesim'e devredecektir. Kongre'de yabancı sermaye konusu da tartışılmış, yabancı sermayeye karşı olunmadığı önemle vurgulanmıştır. Fakat yabancı sermayenin ülkeye çağrılmış olmasına karşın, Türk ekonomisinin yabancılar tarafından sömürülmesine de kesin bir biçimde karşı çıkmıştır. Kongrede ayrıca; yerli malı giyilmesi, amele denen

²⁹⁰ “Arkadaşlar bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün ilkeleri, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde yerleşmiştir. Bundan dolayı evlatlarımızı o şekilde eğitmeli ve terbiye etmeliyiz, onlara o şekilde bilgi, anlayış vermeliyiz ki, ticaret, ziraat ve sanat dünyasında ve bütün bunların faaliyet alanlarında verimli olsunlar, etkili olsunlar, çalışır olsunlar ameli bir organ olsunlar. Bundan dolayı eğitim programımız, gerek ilköğretimde, gerek orta öğretimde verilecek bütün şeyler, bu bakış açısına göre olmalıdır. Eğitim programlarımız gibi devlet şubeleri için düşünülecek programlar bile, iktisat programına dayanmaktan kendini kurtaramazlar. İlkeli bir program uygulamak ve bu program üzerinde bütün milleti denk olarak çalıştırmak lazımdır.” (Atatürk, a.g.e., s.477-78.

²⁹¹ Yüksel Ülken,a.g.e., s.83-86.

iş erbabına bundan sonra işçi denilmesi ve sendika hakkı tanınması gibi kararlarda alınmıştır.

Atatürk:“...kanunlarımıza bağlı kalmak şartıyla yabancı sermayelerine gereken güvenceyi vermeye her zaman hazırız ve isteriz ki, yabancı sermaye bizim çalışmamıza ve var olan ama yetersiz kalan servetimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı sonuçlar versin; fakat eskisi gibi değil.” (Söylev ve Demeçler, s.475.)

“Sınıfsız ve imtiyazsız bir millet” tasavvurunun ilk söylemlerini de yine bu kongrede görebilmekteyiz. Atatürk İzmir İktisat Kongresi’nde yapmış olduğu açılış konuşmasında: “Bizim halkımız yararları birbirinden ayrılr sınıflar halinde değil, tersine varlıkları ve çalışma sonucu birbirine lazım olan sınıflardan ibarettir... ” ve yine “”...programdan söz edildiği zaman, adeta denilebilir ki, bütün halk için bir “Emek Misak-ı Millisi”dir” demekte ve halkçılık ilkesinin ilk tezahürlerini sunmaktadır.²⁹²

Bu tarihten itibaren, iktisat politikası ile ilgili kararları uygulamak amacıyla bir dizi düzenlemeler de yapılmıştır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Kurucularının başında Atatürk’ün bulunduğu **İş Bankası**, 26 Ağustos 1924 tarihinde 1 milyon sermaye ile kurulmuştur... Celal Bayar’ın ilk genel müdür olduğu Banka, devletten de büyük destek görmüştür. Böylece ulusal bankacılığın ilk adımı atılmıştır.
- ✓ 19 Nisan 1925 tarihinde **Türkiye Sanayi Maadin Bankası**’nın kurulması.
- ✓ Eski reji idaresinin satın alınarak, barut ve patlayıcı maddeler tekelinin kurulması ile “Tütün İdare-i Muvakkatesi” (1925).
- ✓ Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi’nin kurulması (1927).
- ✓ İktisadi verilen toplanması ve değerlendirilmesini sağlamak için Başbakanlığa bağlı olarak kurulan “İstatistik Genel Müdürlüğü” (1926). (1927 yılında nüfus, sanayi ve tarım sayımları bu müdürlük tarafından gerçekleştirilmiştir.)
- ✓ Ziraat Bankası’nın, 1924 yılında, her türlü banka işlemleri yapmaya yetkili kılınması.
- ✓ 1926 yılında, ipotek karşılığı konut kredisi veren Emlak ve Eytam Bankası kurulması.
- ✓ 120 milyon dolaylarında olan yeni Türkiye’nin ilk bütçesinin 1 Mart 1924 tarihinde uygulamaya konması.
- ✓ Ticaret ve Tarım Bakanlıklarının birleşmesiyle “İktisat Vekâleti”nin kurulması. (1928)
- ✓ Ticaret ve Sanayi Odalarının yasal nitelik kazanması (1925).
- ✓ Gümrük Tarife Kanunu’nun yürürlüğe konması (1929).

²⁹² Atatürk, a.g.e., s.478.

- ✓ Yabancı esham ve tahlil işlemlerini Maliye Bakanlığı iznine bağlayan ve Türkiye’de ilk döviz kontrolünü getiren “Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları” kanunu çıkarılması (1929).
- ✓ Türk parasının korunması amacıyla esham, tahviller ve işlemleri hakkında Bakanlar Kurulunu her türlü önlem almaya yetkili kılan “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun”un kabulü. (1930) Bu yasa gereğince, ilk olarak ithalat lisans kontenjanlara bağlandı ve dışarıya para çıkartma yasaklandı.
- ✓ Para piyasasını düzenlemek, hazine işlemlerini görmek, hükümetle birlikte çalışarak para istikrarını sağlayacak önlemleri almak ve indirim oranlarını saptamak görevleriyle yükümlü **Merkez Bankası Kanunu’nun** kabulü (1930).
- ✓ İhracata verilen önem nedeniyle yurt içinde ve yurt dışında satılacak malların denetim görevini hükümete veren “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabe ve Korunması Hakkında Kanun” çıkarılması (1930).
- ✓ **Âli İktisat Meclisi’nin** kurulması (1927). Danışma niteliği taşıyan ve Türkiye’de “iktisadi gelişmeyi hızla sağlamak ve bu konuda beliren güçlükleri giderme olanaklarını aramak” amacıyla, onursal başkanı başbakan olan, Âli İktisat Meclisi, 1927 yılında kurulmuş ve 24 üyeden oluşmuştur.... Âli İktisat Meclisi, yaptırım gücü olmamasına karşın düşünce ve davranış olarak çok önemli bir girişimdir.
- ✓ Yeni kurulacak olan özel teşebbüsler ve maden işletmelerine büyük avantajlar sağlayan “**Teşviki Sanayi Kanunu**” (1927).²⁹³

Bu dönemde üzerinde durulması gereken diğer önemli husus, “aşar”ın kaldırılmasıdır. Kelime anlamı onda bir demek olan aşar, uygulamada halk için eziyet ve baskı yaratıyor ve vergi oranını yüzde elliye kadar yükseltiyordu. Toplam devlet gelirinin %20’sini aşan ve ilk bütçeye 27 milyon gelir sağlayan bu vergiye Şubat 1925’te son verilmiştir. Böylece, toplam vergi geliri içinde tarımın payı %33’ten %10 oranına düşürülmüştür...²⁹⁴ Bu gelişmelerden dolayı, 1923–1929 yılları tarımsal üretim bakımından, “altın yıllar” olarak görülebilir. Savaş koşullarında, %50 dolaylarında üretim düşmeleri gözlenen başlıca ürünlerde, savaş öncesi üretim hacmine 1923’ü izleyen bir iki yıl içinde ulaşılmıştır.²⁹⁵

Ancak bütün çabalara rağmen, ülke arzu edilen düzeyde hızlı bir sanayileşme atılımı gösterememiştir. Bunun nedeni yukarıda izah edilen faktörlerin yanı sıra, altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliğidir. Yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlara

²⁹³ Yüksel Ülken, a.g.e., s. 87-89.

²⁹⁴ Yüksel Ülken, a.g.e., s.90.

²⁹⁵ Boratav, a.g.e., s.38.

gitmemesi ve gayrimüslim azınlıkların ülkeyi terk etmesi sınaî üretimi olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir. Devletin sanayiye yatırım yapma eğilimi vardır, ancak yetersiz kamu sermayesinin önemli bir bölümü demiryolu yapımı ve yabancıların elindeki demiryollarının satın alınmasında kullanılmıştır. Milli iktisat anlayışı içerisinde sermayenin yerli ellerde toplanması istenmektedir. Bütün bunlara rağmen “sanayileşmenin gelişme hızı bu dönem içinde yıllık %8,5 gibi küçümsenmeyecek bir ortalamaya ulaşmıştır.”²⁹⁶

Bu dönemde Milli İktisat anlayışının da etkisiyle para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hâkim olurken maliye politikasında denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Genişlemeci bir maliye politikasından titizlikle kaçınılırken, açık finansmana ve borçlanmaya sıcak bakılmamış, önce gelirin edinilmesi sonra harcanmasına dikkat edilmiştir.

“Atatürk'ün iktisat siyasetinde makroekonomik istikrarın önemli bir yeri olmuştur. Öyle ki, enflasyonsuz para politikası Cumhuriyet tarihinde sadece Atatürk zamanında uygulanabilmiştir. İsmet İnönü'nün şu sözleri oldukça ilgi çekicidir: "Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile "evet" dedirtemedim." Türkiye Cumhuriyeti'nde enflasyon problemi Atatürk'ün vefatıyla başlamış ve bir daha da (tam anlamıyla) durdurulamamıştır.”²⁹⁷

Kıscacası Türkiye, dünya ekonomisine, esas olarak hammadde ihraç edip, sınaî tüketim malı ithal ederek katılmaktadır.²⁹⁸ İstenilen düzeyden sanayileşme yaşanmasa da, ekonominin bir düzene girmiş olmasından dolayı bu dönem oldukça önemlidir.

Korumacı-Devletçi Sanayileşme (1930–1939) Özendirme ve destekleme dönemi, 1930'lara kadar sürdü. 1930'lu yıllarda yalnızca dünya ekonomik bunalımı değil, aynı zamanda Kemalist ilkelerin biçimlenmekte oluşu da hükümetin ekonomik olaylar bakımından daha etkin bir rol oynamasına yol açtı.²⁹⁹ Diğer yandan, Lozan antlaşmasının getirdiği sınırlamalardan dolayı, yerli sanayi 1929 yılına kadar gümrükler yoluyla koruma altına alma olanağını vermiyordu. 1929 yılına yaklaştıkça, ithalat eğiliminin artmasının ve özellikle bu artışa tüketim maddelerinin büyük yer tutmasının, ekonominin harekete geçmesini engellemekte etkili olduğunu kabul etmek gerekir.

²⁹⁶ Boratav, a.g.e., s.39.

²⁹⁷ Hasan Sabır, **Atatürk'ün İktisat Zihniyeti**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

²⁹⁸ Boratav, a.g.e., s.38.

²⁹⁹ Kongar, a.g.e., s.351.

Ekonominin uzun yılların gelir ve tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan sermaye birikiminin çok kısıtlı oluşu, hem özel kesimin büyük çaplı yatırımlara girişmesini, hem de devletin bu girişimleri kolaylaştıracak altyapı yatırımlarını yapmasını büyük ölçüde sınırlıyordu. Vasıflı işçi ve teknik eleman yetersizliği yanında bizzat “girişimci” tipinin hemen hemen olmaması da, önemli diğer kısıtlamalardı.³⁰⁰ Bunların dışında, birde Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanması da, devletin artık ekonomide etkin bir rol oynamasının sebepleri arasında gösterilebilir. Dönemin ilk gelişmesi ise ikinci bir sanayi kongresinin toplanmış olmasıdır.

İkinci Sanayi Kongresi, ulusal sanayinin gelişme yollarını aramak ve göstermek amacıyla, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin daveti üzerine 22 Nisan 1930 tarihinde toplanmıştır... Türk sanayinde; hammadde ihtiyacı, sermaye ve kredi sorunları, vergi sorunları, Teşviki Sanayi Kanunu, sanayi eğitimi, rasyonalizasyon ve standardizasyon sorunları, ulaştırma sorunları gibi sorunların ele alındığı kongre, Türkiye İktisat Kongresine oranla çok daha yüksek sınaî nitelikli bir görünüm sahibidir. Geçirilen süre ve yeni koşullar devletin destek olması yerine devletin bizzat yapmaya yönelmesi zorunlu kılıyordu. Sanayi Kongresinin hemen ardından hükümetin hazırladığı 21 Mayıs 1930 tarihli iktisat programının, Büyük Millet Meclisi’ne sunulması, politika değişikliğini somutlaştıran ilk göstergesi sayılabilir.³⁰¹

Devletçilik Nedir? CHP, modern bir ulus-devlet oluşturmak için kolları sıvamış ve fikirlerini oluşturarak yeni bir düşünce/anlayış, geliştirmiş/üretmiştir. “Atatürk ilkeleri denildiğinde hemen akla gelen bu 6 ilke (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık-Devrimcilik), 1931 yılında CHP’nin programına konulmuştur. Daha sonra 1937 yılında değiştirilen anayasamızın 2’inci maddesinde; T.C. Devletinin niteliğini belirtmek üzere bu 6 ilke, olduğu gibi anayasada yer alarak benimsenmiştir.³⁰² İşte “Devletçilik”te bu ilkelerden biridir.

Atatürk’ün 1935 yılında İzmir uluslar arası sergisinin açılışında Celal Bayar’a okuttuğu söylev: “Türkiye’nin uyguladığı devletçilik sistemi 19. yüzyıldan beri sosyalizm kuramcılarının ileri sürdükleri düşüncelerden alınarak çevrilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye’nin gereksinimlerinden doğmuş, Türkiye’ye özgü bir sistemdir” demektedir. (Alp, a.g.e., s. 233.)

³⁰⁰ Yüksel Ülken, a.g.e., ss.100-101s

³⁰¹ A.g.e., ss. 91-92.

³⁰² Olcaytu, a.g.e., s.157.

Devletçiliğin iktisadi düzlemdeki görünümü "karma ekonomi" anlayışıdır. "Karma ekonomi" yaklaşımı sosyalizm benzeri bir yaklaşım olmayıp, esas itibarıyla, ekonominin gerekli altyapısını hazırlayıp, kalkınma sürecine paralel olarak piyasa ekonomisine geçişin gerçekleştirilmesidir.

Atatürk'e göre: Devletçiliğin bize anlamı şudur: Bireylerin özel girişimlerini ve kişisel çıkarlarını temel almak, fakat büyük bir ulusun ve geniş bir ülkenin bütün gereksinmelerini ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak ülke ekonomisini Devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında yüzyıllardan beri bireysel ve özel girişimle yapılmamış olan şeyleri bir an önce yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa sürede yapmayı başardı." (Alp, a.g.e., s.233.)

“Atatürk'ün Devletçilik anlayışı bir kalkınma modelidir. Atatürkçü Devletçilik, kamu hizmeti dışındaki ticari ve sınaî teşebbüslerinin pazar ekonomisi kuralları gereğince kurulup işletileceği ve günü gelince geniş bir mülkiyet zemini üzerinden özel kesime devredileceği, kalkınmada devlet öncülüğünü tanıyan bir pazar ekonomisidir.”³⁰³

Türkiye'nin uygulamaya koyduğu “Devletçilik” ilkesi, Türkiye'ye has bir sistem olma özelliğindedir. Çünkü bu sistem ülkenin ihtiyaçlarının karşılamak için, o günün şartlarının doğurduğu bir gelişmenin sonucudur. Falih Rıfkı Atay'ın şu sözleri Devletçilik ilkesinin zaruriyetten doğduğunu açıkça göstermektedir: "Yeni Türkiye'de Devletçilik, bir ekonomik meslek olarak doğmamıştır. Bir tarihi zaruret olarak doğmuştur. Yapılacak şeyleri devletten başka yapabilecek olan yoktu. Mesele bundan ibaret. Yeni Türkiye, kendi yapmak veya hiç bir şey yapılmamasına boyun eğmek arasında seçmeli idi"³⁰⁴ Türkiye kendi gerçeklerini göz önünde bulundurarak, devletçilik politikasını izlemiş ve Atatürk'ün belirtmiş olduğu gibi “az zamanda çok büyük işler yapılmıştır.”

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1931–1932 yılları arasında hazırlanan ve 1933 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile hem ülke

³⁰³ Hasan Sabır, **Atatürk'ün İktisat Zihniyeti**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

³⁰⁴ Hasan Sabır, **Atatürk'ün İktisat Zihniyeti**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

ihtiyacının giderilmesi hem de hammaddeleri ülkede bulunan sanayi işletmelerinin kurulması amaçlanmıştır. “Bu planlama, ekonomilerdeki kalkınma planlarına benzemiyordu. Daha çok hükümetin yapacağı etkinliklerin bir programı niteliğini taşıyordu.”³⁰⁵

Planın uygulanması sonucunda 16 fabrika kurulmuş ve faaliyete geçirilmiştir. Planda toplam yatırım tutarı yaklaşık 44 milyon TL öngörülmüştür. Ancak, uygulamada 100 milyonu bulan yatırımların en büyük payı %36 ile dokuma sanayine ayrılmıştır. Yeterli bir gelişme içinde olduğu için şeker sanayine yer vermeyen, demire %23 pay ayıran planın öngördüğü sanayi kuruluşlarının faaliyete geçmesiyle yıllık ortalama 75 milyon TL üretim elde edilmiştir. Bu rakam toplam ithalatımızın %43’ü dolayındadır. Bu arada Ulasallaştırma hareketi hızlı biçimde yürütüldü. Demiryolları, su, elektrik, rıhtım ve madenler alanında 20 kadar yabancı şirket ulusallaştırıldı.³⁰⁶

Zürcher’in de belirttiği gibi: “Beş yıllık plan gereği iki büyük holding şirketi, 1933’te sanayiden sorumlu Sümerbank ve 1935’te madencilikten sorumlu Etibank, devlete ait çoğu ekonomik işletmeyi çatısı altında toplamıştır.”³⁰⁷ Ülken’in de belirttiği gibi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı için öngörülen 44 milyonun, 41,6 milyonu Sümerbank tarafından karşılanmıştır. Bundan dolayı da, 1930’lu yıllarda, Sümerbank sanayileşmenin motoru veya itici gücü olmuştur.³⁰⁸

Endüstri Kongresi 1936 yılı başlarında düzenlenen bu kongreye yalnız iktisadi devlet teşekkülleri ve ilgili devlet memurları katılmıştır. Celal Bayar, kongrede yaptığı konuşmada özel girişim sahiplerini eleştirmiş, Devlet’in öngördüğü ve uyguladığı himaye önlemlerini kendi “kişisel ve gündelik çıkarları için” sömürmelerinden yakınmıştır. Kongrenin fazla bir yankısı olmamıştır.³⁰⁹

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Birinci planın başarılı olarak zamanından önce bitirilmesiyle İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlıklarına 1936’da başlanmış, 1938 yılında uygulanmasına geçilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla gerçekleşmesi engellenen ikinci plan, birinciye oranla daha geniş kapsamlıdır. 112 milyon TL’lik yatırımla yüz dolayında fabrika kurulması öngörülen plan; madencilik, kömür, elektrik

³⁰⁵ Kongar, a.g.e. s.353.

³⁰⁶ Yüksel Ülken, a.g.e. s.105.

³⁰⁷ Zürcher, a.g.e., s.288.

³⁰⁸ Yüksel Ülken, a.g.e., s.105.

³⁰⁹ A.g.e., s.106.

santralleri, yakıt sanayi ve ticareti, toprak sanayi, gıda sanayi, kimya sanayi, makine sanayi, deniz ulaşımı, dallarında çalışmalarını yoğunlaşması hedeflemiştir. Birincisinden yalnız kapsamı yönünden değil, aynı zamanda içerik yönünden de farklı olan ikinci plan, ihracata yönelmeyi önermekte, yatırım ve ara mallarına öncelik vermekte ve altyapı çalışmalarına önem vermektedir.³¹⁰

Bu tarihlerde iktisat politikası ile ilgili kararları uygulamak amacıyla bir dizi düzenleme de yapılmıştır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:³¹¹ Devlet Sanayi Ofisi (3 Temmuz 1932), Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası (7 Temmuz 1932), Sümerbank (1933), Etibank ve “Maden Teknik Arama Enstitüsü” (1935), Türkiye Emlak ve Kredi Bankası (1936), Denizbank (1937), Devlet Ziraat İşletmeler Kurumu (1938). Bu dönemin ekonomik gelişmelerine ilişkin Boratav’ın görüşleri şöyledir:

“bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın içinde sürüklenirken Türkiye ekonomisinin dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içine girmiştir ve bu deneme genel hatlarıyla başarılı olmuştur. 1930 sonrasında yabancı sermayeye karşı tutum da değişmektedir. Buhran koşullarında esasen azalmış bulunan özel dış yatırımlara karşı genellikle olumsuz bir tavrın egemen olduğunu görmekteyiz. Yabancı yatırımların önemli bir bölümü 1930’lu yıllarda millileştirilmiştir. 1930–1939 yılları, Türkiye’nin sanayileşme doğrultusunda ilk ciddi adımlarını attığı yıllar olarak nitelendirilmelidir. Sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması %11,6’dır. Tarım kesiminde ise bu dönemde bütün olumsuz şartlara rağmen pozitif, ancak sanayinin gerisinde kalan bir gelişme temposu gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama büyüme hızı %5,8’dir.”³¹²

Dünya ekonomisi, tarihinin en ağır ekonomik krizini yaşarken, Türkiye Atatürk’ün akılcı ekonomi politikaları sayesinde bu buhranı en hafif biçimde atlattır. 1929–39 Dünya sanayi üretim artışı %19 iken Türkiye’de %96 olmuştur.³¹³ İstenen düzeyde ekonomik gelişme olmamasına rağmen, ekonomik yapının düzene girme yolunda büyük adımların atılmış olduğunu belirtebiliriz.

Buraya kadar olan açıklamalarımızdan şu sonuçları çıkarmamız mümkündür: **"İktisadi Bağımsızlık" ve "Hızlı Kalkınma"** cumhuriyet dönemi boyunca ekonomi

³¹⁰ A.g.e., s.107.

³¹¹ A.g.e., s.106.

³¹² Boratav, a.g.e., s.45-62.

³¹³ Hasan Sabır, **Atatürk’ün İktisat Zihniyeti**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

politikaların özünde, bu iki ana eğilim muhakkak görülmektedir. Kazanılan Kurtuluş Savaşı'nın gerçek bir anlam kazanabilmesi için, dışa bağımlı ekonomiyi millileştirip, ekonominin bağımsızlığını sağlamak ve diğer yandan çizilen modernleşme/Batılılaşma yolunda en kısa zamanda kalkınmayı sağlayarak ülkenin ulaşması gereken refah seviyesini yakalamak esastır. Atatürk'ün "...gerçek fetihler yalnız kılıçla değil, sabanla yapılandır"³¹⁴ sözünde belirtmiş olduğu, yine Celal Bayar'ın aktarmış olduğu; "Türkler banka kuramazlar, kursalar da işletemezler, istidatları yoktur!"³¹⁵ tarzındaki kanıları yıkmak, bağımsız ve hür bir devlet olarak varlığını korumak ve de ulusal bir ekonomi yaratabilmek içinde, ekonomik alan oldukça önem arz etmektedir.

3.1.5. Modernleşen Türkiye: Fikirsal Alan

"Milli Mücadele yıllarından sonra elde edilen zafer ve kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kendisine bir yol çizmek zorundaydı. Toplumun ilerlemesi ve kalkınması için 'doğru' yolu ortaya koyma hedefi doğrultusunda, Batılılaşma ve modernleşme 'doğru' yolun adıydı."³¹⁶ Modernleşme doğru adres olarak görüldükten sonra başlayan yeniden yapılanma sürecinde, devlet yapısının, günün gereklerine göre, yeniden düzenlenmeye ihtiyacı vardı. Bundan dolayı, 1919 yılından itibaren başlayan siyasi yapılanmadaki süreç, 1925 yılına geldiğinde büyü ölçüde tamamlanmış oldu. Siyasal alandaki yeniden yapılanma sürecinden sonra, yapılan diğer inkılâpların da dayanaklarını oluşturabilecek olan hukuksal alanda Batı kanunlarından iktibaslar yapılmış olduğunu görüyoruz. Hukuk alanındaki yapılan inkılâplarda hiç durmaksızın devam etmiş, modern bir ulus-devletin gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye göre, **pragmatist** bir anlayışla, **laik** bir esasa göre şekillenmiştir. Dönemin ekonomi anlayışı ise, tamamen ülkenin şartlarına göre değişmektedir. Ülkenin kalkınabilmesi ve modern bir ulus-devletin ekonomik yapısına sahip olabilmek için, ülkenin ilk yıllarından itibaren gözlenen "**hızlı kalkına**" ve "**ekonomik bağımsızlık**" ideali, ekonomi politikalarının özünü oluşturmuştur. Toplumsal ve kültürel alanda yapılan reformlar ise, modern bir ulus-devlet yapısının, hem **vatandaşlık bilincinin** yeniden oluşturabilmesi;

³¹⁴ Atatürk, a.g.e., s.511.

³¹⁵ Kocatürk, a.g.e., s.45.

³¹⁶ Nur Betül Çelik, **Kemalizm: Hegonomik Bir Söylem**" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, (Cilt 2), İletişim Yayınları, 2001, s.76.

yani tebaa anlayışının, kul anlayışının yıkılıp yerine vatandaşlık esasına dayalı bir demokratik ülkenin mensubu olarak yaşayacak olan bireylerin buna göre anlayış ve yaşantılarını düzenleyici inkılâplara gidilmiş, hem de Türk halkına Türk olduklarını hatırlatıcı politikalar izlenmiştir. Kısacası bir **kimlik tanımlama süreci** yaşanmıştır. Bu politikaların esas gayesi Türk bilincini uyandırabilmek böylelikle, ülkede birlik ve beraberliği sağlayabilmektir.

Yukarıda kısa bir özeti verilen, Türkiye’de modernleşme sürecinde yaşanan bütün bu gelişmelerin, temel fikirsel dayanağı, **pozitivist bilimsel ilerleme** düşüncesidir. Pozitif bilim felsefesinin dayanağı olan **düzen ve ilerleme**, gerek Osmanlı döneminde Jön Türklerin, gerekse daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde, devletin temel yapı taşlarını oluşturmak için benimsenen bir yol olmuştur. Felsefi planda, Türk Devriminin temelinde sistemleştirilmiş bir pozitivism mevcuttur. Bu felsefe bir asırlık batı etkisinin, Türk Devrimine evrensel bir karakter vermek üzere benimsenmiş özünü teşkil etmektedir. Ancak, sosyal ilimlerin fazla gelişmediği bir ortamda zaman zaman “scientism”e ve ilim dogmatizmine düşülmüş ve bu metot her zaman toplumsal tahlillerde verimli olamamıştır.³¹⁷ Pozitivist espri, her türlü ideolojik ve metafizik dünya görüşüne karşı bir ilim zihniyeti olarak benimsenmiş ve Türkiye’de laikliğin temelini teşkil etmiştir.³¹⁸

Pozitivizme dayalı düşünce sistemi olarak karşımıza çıkan ve Türkiye’nin modern bir ulus-devlet olabilmesi için ilke ve inkılâplarını belirleyip, Türkiye’nin geleceğine yön tutan fikirsel hareket ise Kemalizm olarak bilinmektedir. Siyasal bir parti olarak CHP, modern bir ulus-devlet oluşturmak için kolları sıvamış ve fikirlerini oluşturarak yeni bir düşünce/anlayış, geliştirmiş/üretmiştir. Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık olarak bilinen ve Atatürk ilkeleri denildiğinde hemen akla gelen bu 6 ilke, 1931 yılında CHP’nin programına konulmuştur. Daha sonra 1937 yılında değiştirilen anayasamızın 2’inci maddesinde; Türkiye Cumhuriyeti Devletinin niteliğini belirtmek üzere bu 6 ilke, olduğu gibi aynen kabul edilerek benimsenmiştir.

Kemalizm veya Atatürkçülük olarak bilinen ve ülkenin o günkü şartlarına göre ele alınan bu ilkeler doğrultusunda, ülkenin temel prensipleri çizilmiştir. Kimine göre bir ideoloji olan, kimine göre bir fikir/düşünce sistemi veya bir anlayış olan, bu ilkeler

³¹⁷ Taner Timur, **Türk Devrimi (Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli)**, Sevinç Yay., Ankara, 1968, s. 158.

³¹⁸ A.g.e, s.158.

doğrultusunda ülke, modern-ulus devlet olma yolunda ardi ardına devrimlerini gerçekleştirerek, uygarlığın bir parçası olabilmek için ilke ve inkılâplarını belirlemiştir.

Bir Düşünce Sistemi Olarak Kemalizm Peyami Safa'ya göre “Kemalizm iki büyük milli zarureten doğdu: Biri Türk yurdunu ve Türk birliğini içeride bozgun dan ve dışarıda salgından kurtaran Milli Savaş; öteki de bu yurdu ve birliği kurtardıktan sonra Türk toprağını ve kafasını betonla inşa...”³¹⁹ Bu iki büyük zarureten ilki çok geçmeden başarılmış ve ikinci zaruret üzerinde ise oldukça fazla şey gerçekleştirilebilmiştir. Peki, Kemalizm nedir? Bu sorunun cevabını alabilmek için, Kemalizm'in altı temel ilkesi aşağıda kısaca özetlenmiştir:

Cumhuriyetçilik ilkesi, cumhuriyetin ilan edilmesinden beri temel bir ilkeydi. Cumhuriyetçilik, gittikçe artan bir oranda ve dozajda anayasal rejim sistemine yönelerek; çok partili, özgürlükçü, demokratik, laik, milli, sosyal bir hukuk devleti anlayışını ortaya koyar.³²⁰ Cumhuriyet demek; hürriyet ve bağımsızlık demektir: Cumhuriyet demek halkın kendi kendisini yönetmesi demektir: Cumhuriyet demek ulusun kayıtsız şartsız egemenliği demektir. Cumhuriyetçilik bu anlamda gerçekleştirilmesi gereken öncelikli bir ilkeydi. Bu ilke olmasa diğer bütün ilkelerin hiçbir anlamı olamazdı. Bu anlam ve önemi ifade eden cumhuriyetçilik ilkesi doğrultusunda, halk ile devlet arasındaki o eski derin uçurumda böylelikle kaldırılmış oldu. Kısacası bireyler kul ve tebaa olmaktan çıkıp modern anlamda siyasal ve toplumsal yaşama katılabilen birer vatandaş oldular. Bundan dolayı da Fransız devriminin birer sonucu olan ve modern ulus-devletlerin vazgeçilmezleri olan; bağımsızlık, hürriyet, demokrasi, eşitlik gibi kavramların her birini içine alan bir ilke olarak cumhuriyetçilik, Türkiye'nin temel ilkelerinden biri olmuştur.

Milliyetçilik ilkesi de diğer ilkeler gibi, modern bir ulus-devlet yapısının vazgeçilemez ilkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki Tekin Alp Kemalizm hususunda: “Kemalizm bir tek tanrıya tapmıştır, o da ulusalcılıktır”³²¹ demiştir.

Atatürk'ün ulusumuza kazandırdığı milliyetçilik ilkesi; ulusun ırki ve biyolojik bir gerçek olmasından ziyade, daha çok modernleşmenin gerektirdiği, bir milliyetçilik anlayışına dayanır. Bu yüzden de din başta olmak üzere dil, tarih ve kültür

³¹⁹ Safa, a.g.e., s.191.

³²⁰ Olcaytu, a.g.e., s.157.

³²¹ Alp, a.g.e., s.50.

birlikteliğine dayanan bir millet anlayışı söz konusudur. Ancak, Atatürk'ün birçok sözünden ve 1924 Anayasasında bulunan; “Türkiye halkına, din ve ırk ayırt edilmeksizin, vatandaşlık bakımından Türk denir” şeklindeki bir anlayış da söz konusudur. (Bu konu üzerinde bir sonraki bölümde detaylı bir biçimde durulacağından, bu tartışmayı diğer bölüme bırakıyoruz.)

Ayrıca, milliyetçilik anlayışı kendine bir hedef ilan eder: “Yurtta sulh, cihanda sulh.” Bu hedef her şeyden önce, Türk devletinin diğer siyasal toplumların egemenlik haklarını ve toprak bütünlüklerini tanıdığını ve kendi haklarının da benzer biçimde diğer devletler tarafından tanınmasının beklediğinin bir ifadesidir. Bu uluslararası topluluğa verilen bir garantidir: Türk Devleti, Birinci Dünya Savaşı sırasında kaybettiği topraklar üzerinde hiçbir şey talep etmeyecek ve egemenlik hakkını Misak-ı Milli ile çizilen sınırlar içinde kullanacaktır. Bu barış ve uyum arayışı, bir bütün olarak uygarlığın gelişimi açısından da önemlidir. Yine de Türk toplumu gibi bağımsızlığını henüz kazanmış ve modernleşme yolunda büyük bir atılım gerçekleştirmesi zorunlu bir ulus için bunların önemi tartışmasız daha büyüktür. Modernleşmecinin hedefi, toplumun gelişen uygarlığa eşit koşullarda katkıda bulunabilecek biçimde seferber edilmesidir. Dolayısıyla devlet, yalnızca ilerlemeyi değil, ulusun çağdaş uygarlığa eşit katılımını da garanti altına almakla yükümlüdür. Türk milliyetçiliği de, toplumu bu hedef doğrultusunda seferber etmeye çalıştı. Diğer siyasal milliyetçilere benzer bir yol izleyen Kemalist milliyetçilik, devlete, toplumun modernleşme doğrultusunda dönüştürülmesinde merkezi bir rol yükledi.³²²

Kemalistlerin öncelikli hedefi, bir ulus bilinci yaratarak herkesin aynı amaç altında, aynı yol üzerinde yürümesini sağlamaktı. Modern bir ulus-devlet olarak Türkiye, varlığını hep bu doğrultuda sürdürecekti, bu yoldan sapmasına asla izin verilmeyecekti. Böylelikle Milliyetçilik ilkesi, her şeyden önce birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi ve çağdaş uygarlığa katılabilme ona yetişebilmek için çizilen yolda bütünlüğümüzü ortaya koyan bir ilke olarak önem kazanmaktadır.

Türk aydınlarının bağlandıkları ilk düşünce sistemlerinden biri olan **halkçılık** Jön Türklerden beri, pozitivist bilimsel ilerleme düşüncesi üzerine temellenen toplum projelerinin kurucu ögesidir. Modernleşme ve Batılılaşma yolunda yapılan reformların kaynağında halkçı modernleşme kuramlarının yattığı, halkçılığın Türkçü ve Batıcı

³²² Çelik, a.g.e., s.81-84.

politikalarının temel söylemi olduğu söylenebilir. Halkçılık Cumhuriyet'e ruhunu veren bir ilke olarak Kemalist rejimin de çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu nedenle halkçılık, Kemalist söylemin işleyiş mantığının daha iyi anlaşılmasını sağlayan tek ilkedir.³²³

Türkiye'de, Avrupa'da anlaşıldığı anlamda sınıflar yoktu. Dolayısıyla bir sınıf çatışması veya sınıf çıkarı da söz konusu değildi. Zaten, Türkiye'de burjuva sınıfı henüz yok denilebilecek düzeydeydi, bir işçi sınıfı da aynı şekilde yok sayılırdı. Kapitalleşemeyen Osmanlı Devleti'nde ticaretle uğraşan, yabancı azınlıklardı, bunlar da savaş sonrasında ülkeden ayrıldıkları için, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde bu işleri gerçekleştirebilecek bir kesim bulunmamaktaydı. Fakat ilginç olan nokta şudur ki, sınıfsız bir toplum yaratmak isteyen Kemalistlerin, ilk amaçlarından biride Avrupa'daki burjuva sınıfı gibi bir burjuva sınıfı oluşturabilmektir. Tabii bu anlayış, sanayi ve ticareti geliştirebilmek adına bir girişimci sınıf oluşturabilmek bu doğrultuda da çağdaş uygarlığı yakalayabilmek, kalkınabilmek için oldukça önemliydi.

Cumhuriyetin ilanından sonra, ulusal egemenlik ilkesinin tanımlanmasıyla, halkın siyasete katılmasının önündeki engeller de bir bir ortadan kalkmıştı. "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir", "halkın kendi kaderini tayin etme hakkı" ve "halkın kendi kendisini yönetmesi" gibi ifadelerin hepsi, halkçılığa işaret etmektedir. Ulusun kayıtsız şartsız egemenliği ilkesi aynı kalmakla birlikte, etki alanı başka bir halkçı ifadeyle daraltılıyordu: hükümet etme, "halkı, halk için, halka rağmen" yönetmek demektir.... Halkçığın bu iki çelişik önermesinden ilkinin bir halk hükümeti gerektirmesine karşılık, ikincisi, seçkinlere, halkı halka rağmen yönetme hakkını vermekle halk hükümeti düşüncesini etkisiz kılıyordu.³²⁴ Bu anlamda Tek Parti olan CHP, kendi varlığını temellendirebilmek için, halkçılığın bu çelişik iki önermesine karşın şu sonucu ortaya koydu: "...Batılı anlamdaki siyasal parti kavramının temelde toplumsal sınıflara dayandığı ve çok partili rejimlerin farklı sınıfların temsiline olanak veren rejimler olduğu, oysa sınıfların olmadığı bir toplumda Rousseau'cu bir anlamda "genel idareyi" temsil eden Tek Parti'nin ulus egemenliğini gerçekleştirmek için yeterli olduğu düşüncesini aşılama çalışır. Ulus, bir bütün olarak, ulusal kurtuluş hareketinin sembolü olan parti tarafından temsil edilecektir."³²⁵

Bugün bile oldukça tartışmalı bir ilke olan *laiklik* ise, bireylerin din hürriyetlerinin korunması ve devletin siyasi bir yapı olarak dini kaidelere göre belli bir yapıya sahip olmaması esasına dayanmaktaydı.

³²³ Çelik, a.g.e., s.76.

³²⁴ A.g.e., s.77.

³²⁵ A.g.e., s.78.

Osmanlı Devleti esas itibariyle, şeriat hükümlerinin egemen olduğu bir ülkeydi. (Fakat bu ülke içinde çok sayıda azınlıkların bulunduğunu, bunların da kendine has yapılanmalarının-hukuk sistemlerinin/mahkemelerinin olduğunu unutmamız gerekir.) İşte Laiklik ilkesiyle hedeflenen amaç şeriat kurallarına göre biçimlenen devleti, eğitimi ve hukuku günün koşullarını göz önünde bulundurarak laikleştirmektir. Erik Jan Zürcher'e göre laiklik hamlesinde üç faaliyet alanı ayırt edilebilir. İlki, devleti, eğitimi ve hukuku laikleştirmek, yani ulemayı, kurumlaşmış İslam'ın geleneksel kalelerine saldırmak. İkincisi, dinsel simgelerin üstüne gitmek ve bunların yerine Avrupa uygarlığının simgelerini koymak. Üçüncüsü, toplumsal yaşamı laikleştirmek ve gerektiğinde popüler İslam'ın üstüne gitmekti.³²⁶

Biraz öncede bahsettiğimiz gibi, Laiklik toplum ve devletin yaşamanın akla ve bilime dayandırılmasıdır. Devlet açısından da din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır. Ama laiklik sadece din ve inanç özgürlüğü demek değildir. O zaman eksik bir tanım yapılmış olur. Çünkü Osmanlıda da inanç özgürlüğü vardı. Ama Osmanlı Devleti laik bir devlet değildi. Çünkü laiklik yalnız inanç özgürlüğüne indirgenemez. İnanç özgürlüğü elbette ki laikliğin doğal sonuçlarından biridir. Ama laikliğin kendisi değildir.

Laiklik ilkesi her şeyden önce toplumu bilimsel ilkeler ve kurallara göre şekillenmesini istemektedir. Modern bir ulus-devlet oluşturabilmek için, eskimiş ve artık işlevlerini yerine getiremeyen yapıların yerine yeni laik yapıları ortaya koyarak ve elbette ki Batılılaşmak için bilimselliği ve rasyonelliği günlük yaşamın içine sokarak ilerleme kaydetme amacını gütmektedir. Yazının başında da belirtildiği gibi, Kemalist düşünce bir yol çizerken, bu yolun adını Batılılaşma koymuştu; Batılılaşma ise pozitivist felsefeye göre düzen ve ilerlemeyi ele almış, aklın ve bilimselliğin gücü ülkeye yol göstereceği kabul görmüştü. Kemalizm, bunun önünde duran her ne varsa Cumhuriyet döneminde kaldırmaya çalışmıştır.

Ekonomik alan kısmında belirttiğimiz gibi; Türkiye'nin uygulamaya koyduğu *Devletçilik ilkesi*, Türkiye'ye has bir sistem olma özelliğindedir. Çünkü bu sistem ülkenin ihtiyaçlarının karşılamak için, o günün şartlarının doğurduğu bir gelişmenin sonucudur. Türkiye kendi gerçeklerini göz önünde bulundurarak, devletçilik politikasını izlemiş ve Atatürk'ün belirtmiş olduğu gibi "az zamanda çok büyük işler yapılmıştır."

³²⁶ Zürcher, a.g.e., s.272.

Devletçiliğin iktisadi düzlemdeki görünümü "karma ekonomi" anlayışıdır. "Karma ekonomi" yaklaşımı sosyalizm benzeri bir yaklaşım olmayıp, esas itibarıyla, ekonominin gerekli altyapısını hazırlayıp, kalkınma sürecine paralel olarak piyasa ekonomisine geçişin gerçekleştirilmesidir.

Devletçilik, Türk toplumunun hızla kalkınma zorunluluğundan kaynaklanan bir ilkedir/uygulamadır. Günün koşullarının doğurduğu bir gelişmedir. Devletçilik, Liberal ekonomide özel teşebbüs tarafından yapılan bir kısım faaliyetleri devletin bir görev olarak üstlenerek yapması sonucu doğmuştur. Çünkü ülkede henüz bir girişimci sınıfı bulunmuyordu. Ülkede gerçekleştirilmesi gereken oldukça fazla iş vardı, bunları yapabilecek kişileri tetiklemek ve girişimciliği özendirilebilmek ve de en önemlisi altyapıyı sağlayarak girişimciliğin önünü açmak gerekmekteydi. Bu yüzden devletçilik uygulaması her ne kadar sınıfsal farklılıkları içermediyse de zamanla sınıfsal farklılıklar oluştu ve bu hiçte göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaştı.

Kemalizm'in bir ideoloji olmadığı, *inkılâpçılık* ilkesinde açıkça ortaya konulmaktadır. Kemalizm'in İnkılâpçılık/Devrimcilik ilkesi sürekli değişime ve yapılan reformları destekleyen bir ilke olarak bir ideoloji veya bir doktrin olamayacak kadar geniş kapsamlı bir düşünce/anlayıştır.

CHP'nin 4. Büyük Kurultayını açarken 9 Mayıs 1935: "Uçurumun kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için aralıksız süren devrimler... İşte Türk genel devriminin bir kısa deyimi..."
(Söylev ve Demeçler, s.824.)

Kemalist inkılâpçılığın önemli yanlarından birisi, toplumsal değişimin tepeden bir hamleyle gerçekleştirilmesi girişimidir. Kemalizm hiçbir zaman bir taban hareketi olma iddiasında olmadı. Yasama, yeniliğin gerçekleştirilmesinin ve topluma kabul ettirilmesinin aracı olarak görüldü. Yeniliklerin halkın direnişiyle karşılaşabileceği düşünüldüğünde, halkı aydınlatmak ve yenilikleri tanıtmak üzere birtakım aracı kurumlar oluşturuldu. Ancak bu kurumların yeniliklerin benimsetilmesinde yeterli

olmadığı ve yeniliklerin halk tarafından benimsenmediği durumlarda ise, bunların korunmasını sağlayacak yeni kanunlar çıkartıldı.³²⁷

Reformları köylere götürmek, modern teknikleri yaymak, laik ve pozitivist bir tutum aşlamak için girişimler de vardı. “Halkodaları” bu türden bir girişimdi. Bir diğeri de Köy Enstitüleri’nin kurulmasıydı.³²⁸

Basit bir tanımdan da çok şeyi ifade eden, Kemalizm ve onun ilkeleri akıl ve bilimi kendisine yol gösterici olarak ele alır. Bu düşünce sisteminin özünde, Rousseau, Montesquieu, Voltaire, A. Comte gibi Avrupa düşüncesinin fikir babalarını görebiliriz. Taklitçilik ve özentiden yoksundur. Çok yönlü (plüralist) bir anlayış ve fikir sistemi olarak, demokratik ve sosyal adalete dayanan bir yapısı vardır. Kemalizm pozitivist bir felsefeye dayanır, bundan dolayı da pragmatisttir. Günün gereklerine göre şekillenir ve asla değişimin gereklerini göz ardı etmez.

Görüldüğü gibi, Türkiye’de de, Aydınlanma Hareketinin temel anlayışı olan “akılın yol göstericiliği ile düzen ve ilerlemenin sağlanabileceği” ilkesi, Cumhuriyet döneminin düşünsel yanını da oluşturmaktadır. Aynı zamanda laiklik, demokrasi, eşitlik, özgürlük vs. gibi Fransız İhtilali’ndan sonra sık sık vurgulanan ve zamanla evrensel değerler taşıyan bu kavramlarda, yine Türkiye’nin asli unsurları olamaya başlamıştır. Kemalizm ise bu değerlerin uygulanabilirliği adına belirli bir çerçeve sunmuştur.

Kemalizm insanlık tarihinde gerçekleştirilebilmiş ve dolayısıyla bir “ütopya” olmaktan çıkmış bir anlayış olarak ve ülkeyi çağdaş uygarlıkların arasında bir yer bularak, buna dâhil etme yolunda oldukça fazla şeyler başarmış bir düşünce sistemi olarak, Türk Milletinin kendine has yapısına uygunluğuyla da oldukça önemli bir yere sahiptir.

³²⁷ Çelik, a.g.e., s.88.

³²⁸ Zürcher, a.g.e., s.282.

3.1.6. Değerlendirme

Buraya kadar genel olarak, Türk modernleşme sürecinde neler olup bittiğini belirtmeye çalıştık. Yukarıdaki açıklamalara da dayanarak, Türk modernleşmesi üzerine şu çıkarımlar yapılabilir:

- ❖ Türkiye’de modernleşme süreci her ne kadar Osmanlı Devleti zamanında başlamış olsa da, asıl köklü, düzenli ve istikrarlı değişimleri ancak cumhuriyet döneminde gerçekleştirebilmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Osmanlı’nın mirası hiçte göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Dolayısıyla İmparatorluktan cumhuriyete geçiş yapan bir ülkeden bahsettiğimiz için, önceki döneme ait modernleşme çabalarını da dikkate alma zorunluluğu vardır.
- ❖ Türkiye’de modernleşmenin uygulayıcıları seçkinler ve politikacıdır. (Kemalist Kadro ve CHP) Türkiye’de modernleşme, gelişmiş olarak görülen Batı toplumlarının model olarak alındığı, (bu doğrultuda model olarak alınan bu toplumlara uygun olarak) toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlayan ve uygulanmış bir dizi politikalar bütünüdür. Bundan dolayı da Türkiye için modernleşme, Avrupalılaşıma veya Batılılaşma olarak ifade edilmekte, bu şekilde algılanmaktadır.
- ❖ Türkiye’de modernleşme çoğu zaman, asker seçkinleri tarafından da desteklenmiştir. Bunun bir göstergesi olarak da, modern yapının kesin bir biçimde sekteye uğramadan ilerlemesi, gelişmesi ve korunması adına güvence altına alan bir kurum olarak, Türk Ordusu işlev görmüştür.
- ❖ Türkiye’de uygulanan modernleşme çabaları, geçmişle bağı kopararak, eski zamanlardan gelen mitleri, sadakatleri yavaş yavaş silmeyi amaçlamıştır. Bunun en açık göstergelerini, yürütülen kimlik tanımlama çalışmalarında görebiliriz.
- ❖ Türkiye’de modernleşme sürecinde Aydınlanma felsefesinin derin etkilerini görebiliriz. Türkiye’de din ve gelenekten kopuş olduğu gibi, bilimin ve aklın ön plana çıktığı seküler bir dünya görüşüne doğru bir dönüşüm amaçlanmıştır. Uygulanan politikalar da buna uygun gelişmelerdir. Eski

düzenden yeni düzene geçişte akıl ve ilerleme gibi pozitivistin temel unsurları, cumhuriyet döneminin temel yapı taşları olmuş ve böylelikle bilgi ve toplumsal örgütlenme gibi süreçlerde, pozitif bilimlerden yararlanılmıştır.

- ❖ Türkiye’de Fransız İhtilalinin temel söylemlerini de görebilmekteyiz. Yani milletin egemenliğinin ilan edilmesi ve cumhuriyetin kabulü ile başlayan süreç, “halkın kendi kendisini yönetmesi”, “halkın kendi kaderini tayin etmesi,” “vatandaşlık” gibi çeşitli söylemleri bünyesinde barındırmıştır. Ancak modernleşme sürecinin dayatmış olduğu zorunluluklarının dolaylı, bu söylemler bazen “halkın halka rağmen yönetilmesi” şeklinde farklı bir anlayışa götürmüştür.
- ❖ Türkiye’de Avrupa’dan farklı olarak bir sınıfsal yapıdan söz edilemez. Bu yüzden de, Avrupa’da görülmüş olan çeşitli sınıf kavgalarından uzak bir modernleşme süreci gerçekleşmiştir. Ancak bu durumun diğer bir yüzü daha vardır: O da, ülkenin ekonomik anlamda kalkınabilmesi ve ilerleyebilmesi için gerekli olan girişimci sınıfta olmayışıdır. Böylesi bir durumda ise, devlet altyapı yatırımlarını kendisi gerçekleştirmiş ve girişimciyi destekleyici politikalar yürütmüştür, bir bakıma kendi burjuvazisini kendisi yaratmıştır.
- ❖ Toplumsal alanda yaşanan gerilimler ise, modernleşme bölümünde belirtilmiş olan, gelenek ile modernin, modernleşme ile milliyetçilik politikalarının gerilimli unsurlarından kaynaklanmıştır: Yani bir yandan laik bir yapı, diğer yandan bunu kabullenemeyen kesimler gibi veya çoğu zaman çarpık bazı yapılanmaları da doğurmuştur: Gecekondulaşma gibi. Modernleşme süreçlerinde görülen, kırdan-kente göç, geleneksel aile yapısından-çekirdek ailesine doğru bir dönüşüm gibi söz konusu durumlar, Türkiye içinde geçerlidir. Ayrıca Kemalistler homojen bir toplum yaratmak için de çeşitli modernleşme politikaları yürütmüştür. Bunlardan biri de hiç kuşkusuz tek resmi dil politikasıdır.
- ❖ Kemalizm fikir sistemi ile gerçekleştirilmek istenen inkılaplarda göze çarpan çeşitli hususlar vardır: Gerçekleştirilen politikalar hızlı ve kararlı bir tavırla ve pragmatist bir anlayışla yapılmıştır. Ancak her zaman ilmi

esaslar, uygulanan politikaların özünde yer almış, pozitif bilimlere gereken önem verilmiştir. Uygulanan politikalar her ne kadar milliyetçi politikalar olarak görülse de esas olan bilimsel bir içeriğin olmasıdır.

- ❖ Modernleşmenin etki alanını, tamamen halkı kapsamak istemesi fakat bunu kısmen başarabilme süreci ile açıklayabiliriz. Yani gerçekleştirilen inkılâplar, halkevleri halkodaları ve daha sonraları köy enstitüleri gibi kurum ve kuruluşlarla halka yayılmak istenmiş olsa da, bu çoğu zaman halk tarafından benimsenmemiş ve bundan dolayı da eksik kalmıştır. Diğer yandan modernleşme süreci çoğu zaman aceleci bir tavırla gerçekleştirildiği için, halkın gelişim süreci dikkate alınmamıştır.

TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİ	
Amaç	Modern Ulus-Devlet
Model	Batı Medeniyeti
Yol	İktisadi Kalkınma (İktisadi bağımsızlığı kazanmak ve hızlı kalkınma sağlayarak, Batı dünyasını yakalamak hatta onları geçmek)
Hedeflenen Türk Toplum Modeli	Hâkimiyetin halka ait olduğu ve laik esaslara dayanan bir ulus-devlet; buna bağlı olarak bir an önce toplumsal yapının daha homojen bir yapıya kavuşturulması hedefi.

3.2. Türkiye’de Ulusçuluk

3.2.1. Siyasi Arayışlar ve Türkçülük

Önceki bölümlerde sıklıkla vurguladığı gibi, modernleşme ve milliyetçilik politikaları eşgüdümlü süreçlerdir. Biri olmadan diğerini düşünmek oldukça zordur. Çünkü esas hedeflenen modern ulus-devlet yapısını oluşturabilmektir. Bunun anlamı, eskinin o büyük devletlerin veya imparatorlukların ömrünün dolduğu ve her millete bir devlet şeklinde, dünyanın yeninden bir düzene kavuşturulması isteğidir. Batı bu anlayış çerçevesi içinde, kendisine rakip bir gücü önleyebilmek adına, böl-yönet politikalarıyla, yüzyıllarca hem modernleşmeyi hem milliyetçiliği bir silah olarak kullanmıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı, modernleşme sürecine giren, kapılarını Batı’ya açan her ülkede, milliyetçilik hareketleri de görülmektedir. Batı’nın sadece ekonomik veya bilimsel ilerlemesinin örnek alınması veya Batı’nın kısmen alınması gibi söz konusu durumlar, realitede her zaman mümkün olamamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu da, ne zaman ki Batı ile temasa geçti ve Batılılaşma çabaları içine girdi, bu dönemden itibaren milliyetçi hareketler de ülke içinde bireysel temelde de olsa görülmeye başlandı. Batılılaşma çabalarının başlangıç tarihi olarak ele alınan Tanzimat, ülke içinde yeni siyasi hareketlerini de ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat döneminden itibaren ortaya atılan “Devlet nasıl kurtulur?” sorusu etrafında çözümler arayan birçok kesim farklı farklı anlayışları da ortaya koymaktaydı. Aslında bu durum doğrudan Batılılaşma ile ilgili olmasa da sonuç olarak kesinlikle Batılılaşma ile ilişkindi. Osmanlı İmparatorluğu’nun din ve ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit haklar verilmesi suretiyle kurtulmasını öneren, Osmanlılık fikri; Müslümanlığın ve özellikle Türkler ve Araplar arasında olmak üzere imparatorluğun içindeki Müslümanlarla sınırları dışındakiler arasında kopmaz bir bağ oluşmasını isteyen İslamcılık fikri ve son olarak, Türkleri bir devlet çatısı altında birleştirmek amacıyla mücadele eden Türkçülük veya daha geniş ülküsüyle Turancılık yaklaşımları vardı. Ancak her üç anlayış içinde kesin sınırlılıklar yoktu. Yani bir İslamcılık fikrini savunan kişiler arasında tam bir görüş birliğinden bahsetmek mümkün değildi, Batıcı-İslamcılar veya Batıcı-Türkçüler de kendi içinde bölünmekteydi.

Hilmi Ziya Ülken'e göre; Tanzimat toplumun bütün alanlarında eski ile yeniye karşı karşıya koyan ikilik devridir ve bu ikililiğin çatışan manzarası en çok hukuk probleminde kendini gösterdiğini belirtir. Biryandan Batıcılar, öte yandan İslamcılar, bir yandan terakkiciler, öte yandan muhafazacılar. Buna bir de Abdülaziz'in son döneminde yeni bir fikir, Türkçüler karıştığını belirtir. Ülken'e göre; o vakte kadar böyle bir düşünce, eski ve yeni hiçbir Osmanlı aydınının aklına gelmemişti. Bu, Türklüğün unutulmuş olmasından değil, İmparatorluğu kuran Türk milletinin siyasi birliği bozma korkusundan geliyordu. Osmanlı Devleti, halifelikle İslam dünyasının birliğini temsil ettiği kanısındaiken, Tanzimat ile azınlıkların ayaklanması üzerine İslam-Hıristiyan ikililiğini aşan bir birlik düşüncesi meydana çıktı, bu da Osmanlılıktı... Osmancılar da iki kısımdı: 1) İslami esaslara sarılarak siyasi bütünlüğü saran tehlikeleri önlemek isteyen devlet adamları: Ali, Fuat ve Cevdet Paşalar bunlardandı. 2) Bu esaslarda ayrılmadan Batı'nın hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini uygulamak isteyen Yeni Osmanlılarla, Abdülhamit devrinde Jön Türkler, olmuştu.³²⁹

Tanzimat bütün gerilimli unsurlarıyla, "Osmanlı Vatandaşlığını" kurmaya çalışmıştır. "Devlet Nasıl Kurtulur?" sorusuyla idrak edilmeye çalışılan bu süreç, bireyler arasındaki farklılıkları en aza indirerek, birlik ve beraberliği sağlama amacı gütmüştür. Ancak arzulanan amaçlar gerçekleşmemiş, ayrılıkçı hareketler özellikle gayrimüslimler lehine daha da şiddetlenmiştir. Yine de bu ve bundan sonraki dönemlerde hatta daha açık bir ifadeyle, I.Dünya Savaşı sonuna kadar da etkili olan düşünce Osmanlılıktır.

Bu durum aslında oldukça anlaşılırdır. Çünkü öylesine geniş sınırlara sahip olan bir ülkede yaşayan düşünürlerin, seçkinlerin veya yöneticilerin, sınırlılıkla düşünüp vatan sınırlarını küçültmeleri beklenemezdi. Dolayısıyla dönemin egemen anlayışının Osmanlılık olması ve bunun her dönemde hâkim olması oldukça anlaşılırdır. Şevket Süreyya Aydemir'in "Suyu Arayan Adam" adlı eserinde de belirtmiş olduğu gibi, vatan sınırlarını o dönemlerde idrak etmek oldukça güçtü, okullarda verilen eğitimde vatan sınırları tarif edilirken üç kıtaya yayılmış bir imparatorluktan bahsedilmekteydi. Dolayısıyla bu şekilde bir zihniyet ile yetişen bireyler, öylesine engin bir vatan anlayışına sahiptiler ki, bunun yok olmasını istemedikleri için büyük ülkelere sarıldılar.

³²⁹ Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s.76.

1856 Islahat Fermanı ile de Müslümanların imtiyazlı hakları alınarak “Osmanlı Vatandaşlığı” kurma çalışmaları devam etmiştir. Amaç imparatorluğun toprak bütünlüğünü koruyabilmektir. Ancak bu dönemde milliyetçilik fikri çoktan Balkanlara sıçramış Sırp lar başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu içindeki birçok etnik topluluk bağımsızlığını kazanma amacı eğilimi göstermiştir. 31 Mart Olayından sonra ise, Osmanlıcılık fikri eski önemini kaybetmeye başladı. Bundan sonraki günlerde ise İslamcılık öne çıktı. İslamcılık anlayışı da, ülkenin geniş coğrafyasını korumak için benimsenen bir ideolojyidi. Çünkü Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler o hadde gelmişti ki, bu topraklar elde çıkmak üzereydi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin önde gelenleri yeni bir anlayış olarak, üç kıtada hüküm süren imparatorluğun coğrafyasını, din temelli olarak koruma amacı gütmüştür. Ancak Batı’nın önde gelen güçleri, özellikle Orta Doğu’da yürüttükleri stratejik politikalarla, bu bölgede yaşayan halkların ayaklanmalarına sebep olmuşlardır.³³⁰

Görüldüğü üzere, her iki akım da ülke bütünlüğünü koruma amacını ön plana çıkarmaktaydı. Fakat “1912 Balkan Savaşı, Osmanlılık idealine ilk kesin darbeyi vuran korkunç bir imtihan oldu. Son iki yüzyılda, Türklük aleyhine gelişen, yerli, fakat Türk olmayanların, ecebi kuvvetlerle açıktan açığa vermeleri demek olan Balkan Savaşı, denebilir ki, bizim gözümüzü açmak için deprem vazifesi gördü.”³³¹ İslamcılık fikri ise, tam anlamıyla I. Dünya savaşından sonra, birçok İslam ülkesinin Osmanlı’yı arkadan vurmasıyla, önemini yitirmiştir. Türkçülük ise bu dönemlerde henüz tam anlamıyla bir ideal olmaktan uzak bir görünüm çizmektedir.

Her üç anlayışı da irdelediğimiz takdirde görüyoruz ki, amaç Osmanlı’yı tekrar eski gücüne ve itibarına kavuşturmaktır. Bundan dolayı da ülke aydınları, oldukça geniş ülkeleri benimsemişlerdir. Vatandaşlık temelinde herkese eşit hak tanınmasıyla bir Osmanlılık kimliğinin yerleştirilmeye çalışılmasıyla ülke sınırlarının korunması amacı; yine dini başat unsur olarak ele alıp, din kardeşliğine dayanan İslam imparatorluğu kurma amacı veya ırk temelli olarak bütün Türkleri tek devlet çatısı altında birleştirmek amacı gibi bütün bu ülküler, modern anlamda bir ulus-devlet yapısından da oldukça uzak anlayışlar oldukları için, zamanla da yaşama şansı bulamamışlardır. Ancak

³³⁰ O zamanlarda yürütülen bu politikaların sonuçlarını bugün hala Orta Doğu’nun kendi çıkmazı içinde görebilmekteyiz.

³³¹ Remzi Oğuz Arık, **Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.10.

Türkçülüğün fikri temelleri, cumhuriyet dönemi kültür ve kimlik politikaları açısından da oldukça önemli bir yeri vardır. Peki Türkçülük olarak bilinen bu siyasal görüş, ülke içinde nasıl ortaya çıktı ve nasıl bir gelişme süreci izledi?

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti bir “milletler sistemi” idi. Bu milletler sistemi, Osmanlı toplumunu dinsel cemaatlere göre bölünmesine dayanıyordu. Bu bakımdan din, dil ve kültürel özellikler özgürce gelişebiliyordu. Ancak, Osmanlı Devleti içinde “Türk”, “Türklük”, “Türk ulusu” gibi ifadeler kullanılmamaktaydı. İmparatorluğun dağılmasından endişe duyan ülkenin önde gelenleri, Türk kimliğini bastırma gereği duymuştur. Dolayısıyla, Tanzimat’a kadar Türkçülük akımının varlığından pek söz edilemez.

Ziya Gökalp’e göre; Türkçülüğün ülkemizde ortaya çıkmasından önce, Avrupa’da Türklükle ilgili iki hareket belirdi. Bunlardan birincisi, Fransızcada Turquerie denilen “Türkseverlik” yani Türk hayranlığıdır. İkinci akıma da Türkoloji adı verilir. Bunun birincisi Türk sanat eserlerinin, Avrupa’daki sanatseverlerin dikkatini çekmesi sonucu ilgi ve dikkatin burada yoğunlaşmasına neden olurken, diğeri ise; Avrupa’daki bilim adamlarının, Türklerin tarihi ile ortaya koydukları araştırmalardır.³³²

Diğer taraftan Ziya Gökalp’ın belirttiği gibi; “Ahmet Vefik Paşa ile Süleyman Paşa Türkçülüğün ilk babaları sayılırlar.”³³³ Bu da Türkçülüğün, Tanzimat’tan önce de bireysel olarak da olsa mevcut olduğunu göstermektedir. Ahmet Vefik Paşa, Darülfünun’da Tarih felsefesi profesörüdür. Ahmet Vefik Paşa, Şecere-i Türkî’yi (Türklerin Soy kütüğü) Doğu Türkçesinden İstanbul Türkçemesine çevirdi. Bundan başka Lehçe-i Osmanî (Osmanlı Lehçesi) adlı bir Türk sözlüğü meydana getirdi... Darülfünununun bir müderrisi, Türkçülüğün bu ilk esaslarını kurarken, Askeri Okullar Bakanı Şıpka kahramanı Süleyman Paşa da Türkçülüğü askeri okullara sokmağa çalışıyordu. Tarih-i Âlem (Dünya Tarihi), Sarf-ı Türkî (Türkçe Dilbilgisi), Talim-i Edebiyat-ı Osmaniyye (Osmanlı Edebiyatı Öğretimi) Esmâ-i Türkiyye (Türkçe İsimler) gibi kitapları buna örnektir.³³⁴

Milli bilinci uyandıracak ve ayakta tutacak çalışmalar arasında tarihle ilgili çalışmaların da önemli bir yeri vardır. Tanzimat’a kadar, Türk’ün ve Türklüğün tarihi ile ilgilenen bilim adamlarımızın yetişmemiş olmasının başlıca sebebi, o dönemde, daha

³³² Gökalp, a.g.e., s.9-10.

³³³ A.g.e., s.11.

³³⁴ A.g.e., s.11-12.

çok “dini” tarih anlayışının egemen olmasında aranmalıdır. Türk milletinin İslam uygarlığına katkılarından, İslam’ın yayılması ve savunulması yolunda yaptığı büyük hizmetlerden bile bahsetmeye lüzum görülmeden, sadece geleneksel İslam tarihinin nakledilmesinden ibaret bir yaklaşım, Tanzimat’a kadar devam etmişti. Türklerin İslamiyet’ten önceki tarihleri, kurdukları devletler, en eski çağlardan beri dünya uygarlığına yaptıkları katkılar “dini tarih yaklaşımı”nın ilgi alanına girmiyordu. Kısacası, bu yaklaşım, “millet”in tarihiyle değil, sadece “ümme”in tarihiyle ilgileniyordu.

Tanzimat’tan sonra ise, Osmanlı Devleti’nin Müslüman, Hıristiyan ve Musevi kavimlerini, hak eşitliği içinde, Osmanlı hanedanına bağlılık fikri etrafında toplamak hayali egemen olduğundan, yine “millet”in tarihi bir yana bırakılarak, ağırlık daha çok “hanedan” tarihine verildi.³³⁵ Bir millet için milli tarihin önemi, özellikle, aidiyet duygusunun gelişebilmesi ve korunabilmesi adına oldukça önemlidir. Oysa Osmanlı tarih anlayışı böyle bir bakış açısından oldukça uzaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi aslında bu durum, Türklüğün unutulmuşluğundan değil, isteyerek göz ardı edilmesinden ve bastırılmasından kaynaklanmaktaydı. “Osmanlı Vatandaşlığı” ile yerleştirilmeye çalışılan bilinç, Türklük gibi ülkenin kurucu kimliğinin göz ardı edilmesini zorunlu kılmıştır, diyebiliriz. Dolayısıyla bastırılmış veya göz ardı edilmiş bir Türk kimliği olduğundan dolayı, taban olarak da bir Türk milliyetçiliğinden bahsedemiyoruz.

Türk milliyetçiliğinin ilk belirtileri bundan sonraki süreçte, edebiyat alanında görüldü. Şinasi, 1845’te yalnız Türkçe kelimeler kullanarak mısralar yazmayı denedi. Ziya Paşa, Türklerin asıl şiirini taşrada, canlı şekilde yaşayan halk edebiyatında aramak gerektiğini yazdı... Ali Suavi, bazı yayınlarında, açıkça Türklükten bahsetti. Devletin kurucu unsuruna dikkati çekti.³³⁶ Bu dönemdeki birçok düşünür açık bir biçimde Osmanlıcılık anlayışını savunmakla birlikte, Türkçenin hem konuşma hem de yazı dili olarak kullanılması taraftarıydılar. Edebi olarak Türk milliyetçiliğinin uyanmasından söz edilse bile bu daha çok, ülke içinde bulunan azınlıkların tutumlarından kaynaklanan bir sonuçtur. Yani Türk milliyetçiliğinden değil, diğer azınlıkların milliyetçi tavırlarının Osmanlı aydınları üzerindeki etkilerinden bahsedebiliriz. Bundan dolayı da bu durumun ilk yansımaları, edebiyat alanında görülmüştür.

³³⁵ Olcaytu, a.g.e., s.17.

³³⁶ Olcaytu, a.g.e., s.19.

Aslında bu dönemlerde bütün gazete ve dergilerde “devlet nasıl kurtulur?” sorusu oldukça çok gündemdedir. Özellikle Avrupa’ya eğitim amacıyla gönderilip de orada yetişen, daha sonra “Genç Osmanlılar” (Yeni Osmanlılar) adıyla bilenecek olan bu kuşağın, fikirleri ve görüşleri, Osmanlı’yı bu dönemde etkisi altına aldığını görmekteyiz. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğinde oluşan “Genç Osmanlılar” grubu, Batı’nın ruhunu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri, devletin anlamadığını vurguluyorlardı.³³⁷

“Genç Osmanlılar” adıyla anılan bu grup, Batı’daki sosyo-ekonomik-kültürel ve siyasal oluşumlarla yakından ilgilinmiş, Fransız İhtilal’ı ürünü olan yeni kavram ve kurumları irdelemişlerdir. Avrupa’daki parlamento yapısını, işleyişini incelemişler ve “hürriyet”, “cumhuriyet”, “milliyet” gibi kavramlar üzerinde durmuşlardır. Yine Jön Türkler ve İttihat Terakki üzerinde de Fransız düşüncesinin önemli etkilerini görmek mümkündür.

Yeni Osmanlıların toplumsal tabakası Tanzimat devlet hiyerarşisi ve İstanbul’un Batı’dan haberdar olan sosyetesiydi. Yeni Osmanlılar, romantik liberalizmle birlikte, romantizmden gelen bir vatanseverlik barındırıyorlardı. Ancak karşılaştıkları problem Osmanlı İmparatorluğu gibi değişik etnik ve dini gruplardan oluşan bir alanda “vatan”ın neresi olduğu tespit problemiydi. Osmanlı olmak en anlamlı şekliyle İmparatorluğun sınırlarını savunmaktı, fakat bu sınırlar içinde paylaşılan bir kimlik oluşturmak daha zordu. Bundan dolayı Yeni Osmanlılarda, Osmanlı-Türk-İslam-Müslüman kimliği etrafında devamlı gidip gelmeler tespit edebiliriz.³³⁸

Ülkenin içinde bulunduğu şartlar ise giderek kötüleşmekte, ayrılıkçı hareketler daha da şiddetlenmekte ve büyümektedir. İşte bu durum karşısında Genç Osmanlılar olarak bilinen bu grup etkisini yavaş yavaş göstermiş ve meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyet aslında Tanzimat’ın bütün başarısızlıklarının giderilmesi için, Avrupa’nın parlamenter, hürriyetçi havasından etkilenen bu gençlerin siyasi bir baskısı sonucunda ilan edilmiştir. Ancak ilan edilmesinden kısa bir süre sonra meşrutiyet başarısızlıkla sonuçlanmış ve 30 yıl gibi oldukça uzun bir zaman diliminde kapsayan istibdatla süren bir yönetim süreci başlamış, çeşitli çevreler susturulmuştur. Hilmi Ziya Ülken’e göre;

³³⁷Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.12.

³³⁸Şerif Mardin, a.g.m., s.1-52.

Genç Osmanlıların temsil ettiği “meşrutiyet” fikri, bütün tecrübesizliği ve zayıflığına ve zikredilen kusurlarına rağmen memlekette oldukça kuvvetli akisler uyandırdı. Bunun sebebi, onun her şeyden önce bir ideoloji olmasıydı. Bu ideoloji, o asrın bütün milliyetçi hareketlerini uyandırmıştı. Yeni Osmanlılara Avrupa’da Jön Türk denilmesi, bu hareketin görünüşte Türk hareketi olmasını sağlıyordu. Fakat sık sık tekrarladıkları “Osmanlı Ümmeti” sözü, gerçekten milliyet şuurunun uyanmış olmamasından ileri geliyordu. İstedikleri meşrutiyet idaresi, gerek milliyetçe gerek dince ayrı cinsten unsurları bir araya getiren Osmanlı siyasi birliğine ait bir idare olacaktı. Oysa meşrutiyetin getirdiği hürriyet fikirleri, İmparatorluğun çeşitli unsurlarında ayrı ayrı tesirler yaptı. Her biri hürriyeti kendine göre kullanmak istedi. Bir süre Osmanlı gevşek idaresi altında, onların yabancı baskısıyla imtiyazlar almasına yaradı. Fakat her fırsatta, bu imtiyazları, özerklik ve bağımsızlık derecesine kadar yükseltmeden başka bir şey düşünmediler. Böylece Osmanlı meşrutiyetçiliği, şekil bakımından, kendi kaynağı olan milletlerin milliyetçi hareketlerine benziyordu. Onların vecizelerine/ heyecanlı ve romantik ifadelerine dayanıyordu. Fakat özde bu meşrutiyetçilik, imparatorluğun parçalanmasına çalışan türlü unsurların her biri elinde ayrı ayrı milliyetçi hareketleri doğurmaktan başka bir şey yapmadı.³³⁹

Modernleşmenin fikrîsel kaynağı olarak da karşımıza çıkan Aydınlanma ve daha sonrasında gerçekleşen Fransız İhtilali bilindiği üzere milliyetçilik fikirlerinin esin kaynağını oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, özellikle Lale Devrinden sonra, Batı ile kurulmaya çalışılan ilişkilerde, eğitim amacıyla yurtdışına gönderilen gençler vardı. Zamanla ülkelerine geri dönen bu gençler, hem Aydınlanmanın ve onun bir doğurgusu olan pozitivistin etkisi altında hem de Fransız İhtilalinden sonra Avrupa’yı kasıp kavuran milliyetçilik hareketlerinin fikri temellerini, Osmanlı İmparatorluğuna taşıdılar. Oysa Balkanlar’da milliyetçilik uzun bir süreden beri zaten mevcuttu. Rus Çarlığı’na karşı, özellikle Kafkasya, Tatar ve Kırım Türklerinde de bir milliyetçilik duygusu oluşmuştu. İşte bütün bunlara bir de Avrupa’da eğitim görüp gelmiş gençlerde eklenince, Osmanlı Devleti’nde bir milliyetçi şuur oluşmaya başlamıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu modern anlamda bir milliyetçilik anlayışı değildi. Çünkü bu durum daha çok “Osmanlı Vatandaşlığı” anlayışını içinde, savunulmaya çalışılan hürriyet, demokrasi, parlamenter rejim gibi çeşitli fikirleri içeriyordu. Dolayısıyla her ne kadar Namık Kemal gibi Osmanlıcılık fikrini savunan birçok düşünür, dilin Türkçeleştirilmesini veya devletin yapısının yeniden düzenlenmesi gerektiğini

³³⁹ H. Ziya Ülken, a.g.e., s.63-64.

düşünüyorlarsa da, bütün bunları ancak vatanseverlerdi, Osmanlının devamını istiyorlardı.

Üçüncü kuşak olarak karşımıza çıkan Jön Türklerde yine Genç Osmanlılara paralel olarak aynı idealleri taşımaktaydı. Ancak Jön Türklerin Yeni Osmanlılara nispetle “devlet sınıfı” ile çok daha esnek ilişkileri olduğunu ve Yeni Osmanlıların içinde büyüdükleri bir devlet söylemi yerine, yetişmelerinde bir okul söyleminin etkili olduğunu söyleyebiliriz.³⁴⁰ Jön Türklerde özellikle Aydınlanma'nın değerlerine sıkı sıkıya bağlı kişilerden oluşmaktaydı. Jön Türkleri Aydınlanma'nın değerlerine çeken nedenlerden en önemlisi, bu değerlerin hukuk gibi evrensel ve kapsayıcı bir dil ile ifade edilmiş olmasıdır. Bu evrensel üslup içerisinde, hukuk gücünün Jön Türklerin gözünde ayrılıkçılık anlamına gelen ulusçulu hareketleri önleyeceği ve böylelikle İttihat-ı anasırı sağlayacağı umudu doğmuştur. Ancak aslında bu temel bir yanılgıdır. Aydınlanmanın evrenselliğini kozmopolitsizm olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.³⁴¹ Dolayısıyla ilerleyen süreçte, II. Meşrutiyet ilan edilmiş, ancak yine tam anlamıyla başarı sağlanamamış, Batı'nın taklitçiliğinden öteye gidemeyen politikalar yüzünden, ülke istediği kurtuluşu bir türlü gerçekleştirememiştir.

Bir siyasi organ olarak İttihat ve Terakki Partisi de, daha önceki kuşakların yapmış olduğu gibi Batılılaşma sürecini devam ettirmiştir. Bu dönemde, daha radikal adımlar atılmışsa da, bu Osmanlı'da görülen “Osmanlı Vatandaşlığı”nı tesis etme sürecinden başka bir şey olamamıştır. Tanzimat'tan beri yürütülen Batılılaşma çabalarının hep göz ardı edilen milliyetçilik kısmı, Türklük gibi bir milli kimliği yüceltmediği gibi, diğer azınlıkta bulunan milletlerin elinde adeta bir silah gibi Osmanlı'nın karşısında durmuştur. Artık Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi üç kıtada saltanatını süren bir Osmanlı'dan değil, elde bir avuç toprağı kalan ve bunu korumaktan bile aciz bir Osmanlı Devleti'nden bahsedebilmekteyiz. İttihat ve Terakki mensupları da bu şartlarda, kurtuluşu Almanya'da görmüş ve dolayısıyla Alman militarizminin de etkileri altında I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmiştir.

Görüldüğü üzere ne Yeni Osmanlılar ne Jön Türkler ne de bir siyasi organ olarak İttihat ve Terakki Partisinde, tam anlamıyla bir Türk milliyetçiliğinden bahsedememekteyiz. Amaç Osmanlı'nın sınırlarını korumak olduğu için, “Osmanlı Vatandaşlığı” tesis edilmeye çalışılmış bunda ise başarı kazanılmamıştır. Özellikle

³⁴⁰ Şerif Mardin, a.g.m., s.1-52.

³⁴¹ Cemil Koçak, a.g.m., s.165-166.

Balkanlar'da başlayan milliyetçilik hareketlerine, Batı'nın kışkırtıcı ve destekleyici tavrıyla hareket eden Ermeniler ve Rumlar da eklenince ayrılıkçı hareketler genişlemiş, bu durum ise, bu toplulukların olumsuz tutumları ile birlikte Anadolu halkına baskı, zulüm ve şiddet olarak yansımış, milliyetçiliğin karanlık yüzünü göstermiştir.

Bu şiddet, zulüm ve baskı denebilir ki Türk milli bilincinin uyanmasında etkili olmuştur. Ancak Türkiye'de, tam anlamıyla milliyetçilik duygusu, 1. Dünya Savaşı sonrasında, İtilaf Devletlerinin Anadolu'yu işgali ile başlamıştır. Atatürk'ün, Konya Türk Ocağında verilen çay ziyafetinde söylenmiş olduğu gibi (20 Mart 1923): "Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki çeşitli kavimler hep milli inançlara sarılarak, milliyet ülküsünün kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık..."³⁴²

Artık Türk gençliği içinde, İslamcılığın da, garpcılığında hiçbir cazibesi yoktu. İslamcılık Mısır'ın fethine giderken Arabistan'ı vermişti. Garp denilen şeyse, bizim kendisine gitmemize vakit kalmadan, burnumuzun dibine kadar gelerek, Marmara'dan İstanbul'a toplarını diken İtilaf donanmalarının namlu deliklerinde, simsiyah bir tehdit halinde görünüyordu. Türkçüler arasında da, üstüne bastıkları son toprak parçalarını bile muhafaza edememek endişesiyle Turan yolculuğuna niyeti ve takati olanak kalmamıştı. Büyük Harbe Enver'in Kafkas cephesinde yetmiş bin Türk'ü mahveden Sarıkamış macerasının dehşet verici hatırası da büyük Türk birliği hülyasını ekşitiyordu. Kızılelma yolculuğu da, İslamlaşma politikasının Mısır seferi gibi, tamamıyla iflas etmiş malihulyalarının koleksiyonuna girdi.³⁴³

I. Dünya Savaşı sonrasında, imparatorluklar parçalanmış ve birçok etnik topluluk bağımsızlığını kavuşmuştur veya milli bağımsızlıklarını elde edebilmek amacıyla, milli mücadelelerini devam ettirmektedir. Avrupa bir yandan sömürgecilik hareketlerini devam ettirirken, diğer yandan dünyanın yeni düzenine yön vermek amacıyla, çeşitli stratejik hamleler gerçekleştirmekteydi. Amerika'nın yükselişi 20. yüzyılda da devam etti. Avrupa her ne kadar savaştan sonra irili ufaklı birçok parçaya ayrılan bir kıta olsa da, hala dünya siyasetine yön veren birkaç odak merkezinden biri durumundaydı. Avrupa'nın biraz kuzeyinde yer alan ve hala dünyanın büyük bir kısmına sahip olan Rusya ise, savaş esnasında gerçekleşen ihtilal ve sonrasında gerçekleşen birtakım gelişmeler sonucunda oldukça karmaşık ve belirsiz bir dönem

³⁴² Atatürk, a.g.e., s.535.

³⁴³ Safa, a.g.e., s.81-82.

içerisindedir. Özellikle Almanya ve İtalya’da başlayan faşizmin yükselişi, Rusya’yı da derinden etkileyecektir. Kafkaslarda da sosyalizmin etkileri, Çine kadar uzanmaktadır. Çin bir taraftan emperyalist güçlerin tehditleri bir yandan da Rusya ve Japonya’nın çeşitli tehditleri altındadır. Bütün bunlara ek olarak ülkede milli mücadele ve sosyalizmin etkileri ve lider arayışı devam etmektedir. Fakat bu savaş bir netice olamamış ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar giderilmemiştir. Rusya’da zaten Stalin ile birlikte ihtilal romantizmi sona ermişti. Çin’de de önce milli kurtuluş hareketi gerçekleşmişti. 1. Dünya Savaşın sonunda kapitalizm, dünyanın ikiye parçalanmasıyla, zaten kendi krizi içine girmişti. Bir taraftan sosyalist bir taraftan da kapitalist ekonominin çarkları birbirine çarpmaya başlamıştı bile. Ancak değişmeyen gerçek, milliyetçilik gibi bir olgunun gücünü ve etkisini hala sürdürmesidir.

3.2.2. Osmanlılık ve Türkçülük: *Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet ve Yusuf Akçura*

Görüldüğü üzere, Osmanlılık, Türkçülük veya İslamcılık ile idrak edilmeye çalışılan, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koruma amacıdır. Osmanlı aydınları da bu anlayıştan hareketle çeşitli kurtuluş çareleri ortaya koymuşlardır. Bu anlayışlardan birkaçını burada belirtmek, hem dönemin milliyetçilik anlayışını ve kendi çelişiklerini ortaya koymamıza hem de diğer milliyetçiliklerin Türk milliyetçiliği üzerine etkilerini anlamımıza yardımcı olacaktır.

Türk milliyetçiliği dediğimizde ilk aklımıza gelen isimlerden biri şüphesiz Ziya Gökalp’tür. Gökalp bir toplumbilimci olarak, zamanın düşünürleri gibi, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu çöküş dönemlerinde, Avrupa’daki “toplum nasıl kurtulur?” sorusuna paralel olarak “devlet nasıl kurtulur?” sorusunu ortaya koymuş ve kurtuluşu da Türkçülük idealinde görmüştür. Gökalp’a göre; Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir.³⁴⁴ “Milleti, dil, din, ahlâk ve bütün güzel sanatlar bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış bulunan kişilerden oluşan bir topluluk” olarak tanımlamaktadır. Türk köylüsü onu “dili dilime uyan, dini dinime uyan” olarak tarif eder. Böyle tanımlanmasının nedeni olarak ise Gökalp; insan için manevi yapı, maddi yapıdan önce gelir. Bu yüzden, milliyette soy kütüğü aranmaz. Yalnız, eğitim ve

³⁴⁴ Gökalp, a.g.e., s.21.

ülkünün (mefkûrenin) milli olması aranır. Ülkemize vaktiyle gelmiş millettaşlarımız vardı. Bunları Türk eğitimiyle büyümüş ve Türk ülküsüne çalışmayı alışkanlık haline getirmiş görürsek öteki millettaşlarımızdan hiç ayırt etmemeliyiz. “Türküm” diyen her kişiyi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hıyaneti görülenler varsa, onları cezalandırmaktan başka çıkar yol yoktur” demektedir.³⁴⁵

Bundan dolayı Gökalp, Türk milletinin, İslam ümmetinin ve Batı medeniyetinin birlikte ve uyum içinde var olabilmesinin mümkün olabildiğini belirtirken ünlü; “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” tezini ortaya atmıştır. Gökalp yeni Türk devleti sentezi peşinde koşarken, Türklerin tarihteki ve dünyadaki yerini ve önemini araştırmış, bir tarihçi kimliği ile o güne kadar pek de yapılmayanı yaparak, Türk tarihinin geçmişini İslam öncesi dönemlere kadar götürmüştür.

“Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir. Turan”

Yukarıdaki dizelerden de anlaşılacağı üzere, Gökalp’ın ülküsü bütün Türkleri tek bir devlet çatısı altında toplamaktır. Ancak Gökalp’ın milliyetçiliği ırkçı temellere dayanmamaktadır. Gökalp; laikliği savunan, halkçılığın gerekirse halka karşı bir halkçılık olabileceğini belirten, milli ekonomi anlayışı ile de kapitalist-liberal görüşe karşı duran, devletçiliği ve sosyal adaletçiliği benimseyen bir düşündürdür. Görüşleriyle ve önerileriyle de cumhuriyet dönemi milliyetçilik politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Oysa günün zorladığı milliyetçilik anlayışlarında esas olan, modern ulus-devlet yapısını oluşturabilmektir.

Abdullah Cevdet ise Osmanlıcılık idealin savunan bir düşündürdü veya en azından şunu açıklıkla ifade edebiliriz ki Türkçülük gibi bir idealin karşısında durmaktaydı. Abdullah Cevdet Turan anlayışına karşı şunları belirtmektedir:

“Yeni Turan. Bundan benim anladığım, Türklerin ilk vatanları olan kıtadır; bu mevtan-ı evvelini kendimize yeni bir mihrap, yeni bir Kâbe, yeni bir Küdsül’akdas yapmak istiyorlar. Zannediyorum ki Turanı da, yeni Turanı da böyle anlayanlara “Yeni Turan” mübarek olsun. Ben gençlere bambaşka bir Turan gösteririm: Gösterdiğim bu yeni Turan’ın sembolü çekiç ve sapandır. Benim anladığım yeni Turana Avrupa’nın, Amerika’nın,

³⁴⁵ Gökalp, a.g.e., ss.27-28.

Japonya'nın darülfünunlarından, fabrikalarından geçilir. Beni yeni Turanın başka hiçbir tariki yoktur. Bana ve benim nazarımın isabetine itimat eden gençler bunu iyi bilsinler: Vatan, hür ve muhterem olarak yaşanılan yerdir."³⁴⁶

Abdullah Cevdet, Turancılığa karşı duruşunu yukarıdaki sözlerle ifade ederken, Ziya Gökalp'ın ünlü dizelerini de kendi yorumuyla aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: İrfan!

Abdullah Cevdet'in Osmanlılık anlayışında, imparatorluk dâhilinde bulunan farklı etnik kültürlerin korunması yaklaşımı vardır. Burada söz konusu olan anlayış imparatorluk dâhilindeki etnik unsurlardan hiçbirine üstünlük tanınmaması tutumuydu. Yani bir bakıma Namık Kemal'in Osmanlılık anlayışına benzemektedir. Diğer taraftan farklı unsurlar arasında kullanılan dil Türkçe olmalıydı. Abdullah Cevdet'in Osmanlılık modeli kendi öz kültürlerini geliştiren çeşitli ulusları eşit haklarla birleştiren halk idaresini hâkim kıldıkları bir devlet düzenini içermektedir.³⁴⁷

Türkiye'ye Rusya'da gelen aydınların Osmanlıcı değil milliyetçi bir bakış açıları vardı ve Osmanlı toplumunda geniş Türk dünyasına ilgi uyandırmak istiyorlardı. Çıkardıkları gazete ve dergilerde Türk dünyasından haberlere geniş yer verdiler. Rusya'dan edindikleri deneyim, kültür ve eğitimleri Türk toplumsal ve siyasal hayatında kullandılar. Rusya'da fikirlerini gerçekleştirmek için kullandıkları araçları, yani öğretmenlik, gazetecilik ve siyasi örgütlenmeyi Türkiye'de kullandılar. Bu aydınlar Rusya'da çeşitli fikir akımlarıyla tanışmışlar, Rus milliyetçiliği, Panslavizm, Halkçılık gibi akımlardan etkilenmişlerdir. Rus toplumunda toplumsal sınıf kavramına yabancı kalmamışlar, bu siyasal mücadelelerine de yansıtılmıştır. 1905'den sonra Rus siyasi hayatına girmişler, parlamentoda Rusya Müslümanlarının temsili çabalarına katılmışlardır. Rusya'dan Türkiye'ye gelen bu aydınların hemen hemen hepsi bu birikimlerini Türk toplumsal ve siyasal hayatına katmışlar, önemli roller oynamışlar, kendi milliyetçilik deneyimlerini Türkçülükle bütünleştirmişlerdir.³⁴⁸

³⁴⁶ Safa, a.g.e., s.35.

³⁴⁷ Cemil Koçak, "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanzimat, Cilt-1, İletişim Yay., Ankara, 2002, ss.72-87.

³⁴⁸ A. Gün Soysal, "Tatarlar Arasında Türkçülük", a.g.e., ss.196-213.

Rusya'dan gelen göçmenler arasındaki en önemli isimlerden biri hiç kuşkusuz Yusuf Akçura'dır. Yusuf Akçura Jön Türk Devrimi'nden dört ay sonra Kasım 1908'de, İstanbul'a yerleşmiştir. Özellikle 1905 Rus Devrimi'nden sonra, çarlık yönetiminde Müslüman Türklerin hakları için zorlu ama sonuçsuz bir mücadele yürütmüştü. 1908 yılında Türk Derneği adıyla bir örgüt kurdu. Akçura Türk Derneği'ni, İstanbul'a geldikten hemen sonra ziyaret ettiği iki ünlü Türkolog Necip Asım ve Veled Çelebi ve milliyetçi eğilimli önde gelen aydınlarla birlikte kurmuştur. Nizamnamenin ilk maddesi derneği bütünüyle bilimsel bir kuruluş olarak tanımlamaktadır. İkinci madde, derneğin amacını, Türk diye anılan bütün kavimlerin geçmiş ve bugünkü eserlerini, yaptıklarını ve durumlarını araştırmak ve ortaya çıkan sonuçları bütün dünyaya yayıp tanıtmak diye ifade edilmektedir. Ayrıca maddeye göre, dernek Türk dilinde bir reform gerçekleştirmeye çalışacaktır. Dernek için acil görev, Osmanlı Türkleri arasında uzun süredir unutulmuş olan Türk kimliğini uyandırmaya çalışmaktır.³⁴⁹

Akçura ve Rusya'dan gelen ya da halen Rusya'daki diğer milliyetçiler Türk Derneği dergisinde düşüncelerini istedikleri gibi yazamıyorlardı. Bir müddet sonra Türk Yurdu adında yeni bir dergi çıktı. Yeni dergide, Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler fikirlerini savunabilmişlerdir.³⁵⁰

1904 yılında Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan ve eleştirileriyle birlikte "Üç Tarz-ı Siyaset" adıyla kitaplaştırılan makalede, Yusuf Akçura: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük yollarından hangisinin siyaseten daha yararlı bir yol olarak seçilebileceğini tartışır. Akçura'ya göre hepsinin yararlı yanları kadar zararlı yanları da mevcuttur. Ancak Akçura'nın gönlü denenmemiş yol olarak duran Türkçülükten yanadır.³⁵¹

Yusuf Akçura'nın yanı sıra Tatar ulusçuluğunun etkileri Hüseyinzade Ali Bey, Gaspıralı İsmail Bey gibi isimler tarafından da Türkiye'ye taşınmıştır. Özellikle Türkiye'de Balkan Savaşı yılları sonrasında bu isimlerin fikirleri büyük etkiler yaratmış, Osmanlıcılık ve İslamcılık anlayışlarının gözden düşmesine neden olmuştur. Rusya'dan gelen bu göçmenlerin birçoğu daha sonraki yıllarda, cumhuriyet dönemi kültür

³⁴⁹ Masamı Arai, "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanzimat, Cilt-1, İletişim Yay., Ankara, 2002, s.180-192.

³⁵⁰ Masamı Arai, a.g.m., s.183.

³⁵¹ Kerem Ünüvar, "İttihatçılıktan Kemalizm'e İhya'dan İnşa'ya", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt-4, İletişim Yay., Ankara, 2002, s.129-143.

politikalarının çeşitli çalışmalarında da yer almışlar, aktif bir biçimde siyasal yaşamda da rol oynamışlardır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti, modernleşmenin tekdüzeliğine uygun olarak yerleştirmeye çalıştığı “Osmanlı Vatandaşlığı” esaslı, “Devlet Nasıl Kurtulur?” sorusuna da bir çözüm arayışı olarak, böyle bir düzenin olabileceği öngörüsünü ortaya çıkarmıştı. Daha sonra gerek Genç Osmanlılar gerek Jön Türkler gerekse İttihat ve Terakki mensupları bu düzen arayışı içinde Batılılaşma, Türkleşme ve İslamlaşma arasında bocalamış, bu büyük ülküler içerisinde düzen ararken, kendi düzensizlikleri içinde kaybolmuşlardır. Türkçüler ise tam anlamıyla bir ulus-devlet ideali taşımamaktaydı. Daha çok Batı emperyalizmine karşı, “Türk kimdir?” sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı da Batılı-Hıristiyan kimliğine karşı, Türk-Müslüman kimliği ortaya konulmuş, dolayısıyla milliyetçilik anlayışı üzerinde İslami gelenekler etkili olmuş ve modernleşme ile milliyetçiliğin sıkı bağları kopartılmıştır.

3.2.3. Cumhuriyet Dönemi Ulusçuluk Politikaları

Türk Kimliği Üzerine: Y. Kadri Karaosmanoğlu ve Şevket Süreyya Aydemir

Y. Kadri Karaosmanoğlu'nun ve Şevket Süreyya Aydemir'in romanları, dönemin tarihsel dokusuna ışık tutabilecek birçok bilgiyi içermekle birlikte, dönemin toplumsal durumunu da açıkça ortaya koyabilmelerinden dolayı oldukça önemli eserlerdir. Bilindiği üzere Karaosmanoğlu cumhuriyet dönemindeki Kadrocu hareketinin başlıca aktörlerinden biridir, Aydemir ise cumhuriyet öncesi dönemde tam anlamıyla Turancılığı savunan, cumhuriyet döneminde ise, “devletçilik” gibi ekonomi politikalarının fikirsel kaynağı olarak karşımıza çıkan bir yazarımızdır.

Karaosmanoğlu'nun “Yaban”, “Ankara”, “Sodom ve Gomore” gibi birçok romanında Türk toplum yapısıyla ilgili birçok bilgiyi çıkarabiliriz. Bu örneklerden birini de “Yaban” adlı romanında geçen ifadelerde görebiliriz. Bu eserde Türk kimliği üzerine oldukça önemli detaylar bulunmaktadır:

“Bu ‘yaban’ lafı önce beni çok kızdırdı. Fakat sonra anladım ki, Anadolu’lar, Anadolu köylüleri tıpkı eski Yunanlıların kendilerinden başkasına ‘barbar’ lakabını vermesi gibi her yabancıya yaban diyorlar.

Bir gün bir gün, onlara, ispat edebilecek miyim ki, ben bir ‘yaban’ değilim? Benim damarlarımdaki kan onların damalarında işleyen kandır. Aynı dili söylemekteyiz. Aynı tarihi ve coğrafi yollardan, hep birlikte gelmişizdir. İspat edebilecek miyim ki, aynı Allah’ın kuluyuz! Aynı siyasi mukadderat, aynı sosyal bağlar, bizi kardeşlik, evlatlık, analık babalık üstünde bir yakınlıkla birbirimize bağlamıştır.”³⁵²

Anadolu köylüsünün kendinden başka kişilere, yaban adı vermesi pek de yadırganacak bir durum olarak durmamaktadır. Ancak, romanda bir yaralı subay olarak o köyde bulunmak zorunda olan bu kişinin dedikleri, tam anlamıyla bir milli bilinci ortaya koyarken, yazarında millet fikrini ortaya çıkarmaktadır. Karaosmanoğlu “ben bir yaban değilim” derken, onlardan biri oluşunu da, aynı kanı taşımak, aynı dili konuşmak, aynı tarihi paylaşmak, aynı dini yaşamak ve aynı siyasi mukadderata sahip olmakla açıklamaktadır. Kısacası millet tanımını, kanda, dilde, dinde, tarihte ve aynı coğrafi ve siyasi mukadderatı paylaşmak olarak tanımlamaktadır.

Yine aynı romanda, romanın diğer önemli bir karakteri olan Bekir Çavuş ile yapılan bir konuşmada şunlar geçmektedir:

- Biliyorum beyim sende onlardansın emme!
- Onlar kim?
- Aha, Kemal Paşa’dan yana olanlar....
- İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa’dan yana olmaz?
- Biz Türk değiliz ki, beyim.
- Ya nesiniz?
- Biz İslam’ız, elhamdülillah... O senin dediklerin Haymana’da yaşarlar.³⁵³

Şevket Süreyya Aydemir “Suyu Arayan Adam” adlı romanında ise şunları belirtmektedir:

“biz Türk değil miyiz?” diye sorunca “estağfurullah” diye cevap verenlerin görüşüne göre, Türk demek Kızılbaş demektir. Kızılbaşlığın ise ne olduğu bilinmiyordu...

...yüzyıllar boyunca bu insanlara ne verdik? Köylerine yol mu yaptık? Yol başına mektep mi kurduk? Camii, muallimi, imamı var mı? Hastalıklarıyla mı savaştık? Eşkiyaya, toprak ağasına, şeyhe, mütegalibeye karşı onu koruduk mu? Dinin hükümlerini, milletin adını, vatanın sınırlarını öğrettik de öğrenmediler mi? verdiği vergileri, aldığımız askerleri

³⁵² Y. Kadri Karaosmanoğlu, **Yaban**, 37.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.35–36.

³⁵³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.152-153.

ne yaptığımızı söyledik mi? Padişahın adını nereden bilsin? Hatta bütün bunlara rağmen onun bugün gene burada olmasına şükretmeli! Yoksa bu at bir gün başını kaldırır ve üstünden atabilir!..

Hem biz onu ayıplarken, acaba biz dinimizi biliyor muyuz? Milletimizin adı bize malum mu? Türk müyüz yoksa Osmanlı mı? Vatanımız nerede başlıyor, nerede bitiyor? Anadolu'dan daha büyük olan ve şimdi her sınırında şu beğenmediğimiz Anadolu çocukları çarpışan o Arap çölleri acaba vatanız mı, yoksa değil mi? bu suallere biz hangimiz cevap verebiliriz? Vatanımız Türkiye mi, yoksa hayalimizde yaşattığımız Turan mı? Bunun cevabı nedir?³⁵⁴

Her iki örnekte, milli bilincin cumhuriyet öncesi dönemde gelişmediği ve nedenlerini açıkça göstermektedir. Yüzyıllarca uygulanan politikalar yüzünden, Türk, Türklük gibi bireylerin milli kimliğini ifade eden kavramlar, Osmanlı Devleti içinde adeta yasaklanmış, unutulması için ne gerekiyorsa yapılmıştır. Din gibi bir unsuru kullanan devlet adamları, Türklüğü ise yermiş, dinin önünde bir engel olduğu inancını aşılamaştır. Aydemir'in belirtmiş olduğu gibi Osmanlı yüzyıllarca bu insanlara bir şey vermekten çok, hep bir şeyleri almış, onların cehaletinden yararlanmıştır. "...imam hükümetti, cemaatte millet. Bu iki varlık ise, dünyanın hiç bir yerinde, Türkiye'de olduğu kadar birbirinden ayrı, birbirine uzak kalmamıştı."³⁵⁵

Osmanlı'nın içine düşmüş olduğu durum oldukça vahimdir. Ne garba gidip garp medeniyetinden olabilmış, ne İslam ülkelerini yanına alabilmış ne de tam anlamıyla bir milli bilinci uyandırabilmiştir. Garba düşman, şarka kırgın olarak girdiği Birinci Dünya Savaşından sonra ise, tarih sahnesinden silinmiştir.

Türkiye'de, Tanzimat'tan itibaren başlayan Batılılaşma hareketleri yukarıdan-aşağıya doğru işleyen bir siyasi mekanizmayı ortaya çıkarmıştır. Çeşitli siyasi arayışlar sonuçsuz kalmış ve imparatorluk parçalanma sürecine girmiştir. Bütün bunların ardından Türkiye, "Garba düşman Şarka kırgın" olarak milli mücadelesini başlatmıştır.

"Yeni Devlet Türkiye'nin Temelleri" başlığı altında da sıklıkla belirtildiği gibi, ulusal mücadelenin başladığı ilk günden beri, milli nitelik taşıyan bir devletin kurulacağı açıkça ortadaydı. Ulusal egemenlik, ulusal bağımsızlık gibi fikirlerin ilk kez ortaya atıldığı Amasya Genelgesi'nden itibaren, Erzurum Kongresi ile Misak-ı Milli sınırları çizilmiş, Sivas Kongresi ile de milli mücadele tek çatı altında toplanmış daha

³⁵⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, ss.104-107.

³⁵⁵ Aydemir, a.g.e., s.309.

sonra, Ankara’da bir meclis açılması kararlaştırılmıştır. Bütün bu olup bitenlerde, ne Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş coğrafyasına, ne İslam ülkelerini de kapsayan bir ideale, ne de Turancılığın geniş ülküsüne dayanan bir görüş mevcuttu. Atatürk, ülkenin içinde bulunduğu durumu, ileri görüşlülükle analiz etmiş, buna göre gerçekçi bir çözüm anlayışı içinde, milli mücadeleyi yönlendirmiştir. Atatürk, “...milli hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak” amacında olduğunu ve bunun bir Panislamizm veya Panturanizm gibi bir şey olmadığını belirtmekte ve Türk milliyetçiliğine yeni bir anlam kazandırmaktadır.

Artık ülkenin önde gelenlerinde, devleti kurtarmak ve tebaa-devlet anlayışından, ulusu kurtarmak ve ulus-devlet anlayışına doğru bir anlayış farklılığı ortaya çıkmıştır. “Ya İstiklal Ya Ölüm!” emriyle başlayan milli mücadele amacına ulaştıktan sonra “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” olarak sona erdiği zaman, Türk milliyetçiliğinin de bir vücut bulmuş olduğu görülmüştür.

“Doğu milletleri arasında, Türklerin başta geldiği ve en güçlüsü olduğu bilinmektedir. Çeşitli milletleri, ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu çeşitli unsurlardan oluşan kitleleri eşit haklar ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasî görüştür. Fakat aldatıcıdır. Hattâ, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri bile bir devlet halinde birleştirmek, varılması imkânsız bir hedeftir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla meydana koyduğu bir gerçektir. Panislâmizm ve Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk ayrılığı gözetmeksizin, bütün insanlığı içine alan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihe yazılmıştır. İstîlâcı olmak hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü şahsî duygu ve bağlılıklarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik içinde birleştirerek, insancı bir devlet kurma teorisinin de kendine göre şartları vardır.”

Peyami Safa’nın belirtmiş olduğu gibi; Ankara Türk milliyetçiliğini temsil ediyordu. Kurtuluş hareketinin bütün sıfatları ve tabirleri buna işaret etmektedir: “Milli Mücadele”, “Milli İstiklal”, “Milli Hareket”, “Milli Zafer”, “Büyük Millet Meclisi”, “Hâkimiyet-i Milliye”, “Kuvayi Milliye” gibi. Kurtuluş davasının lügatine bu milli kelimesi yalnız “millele mensup, millet için, millet uğruna” manasına gelmez, eksiksiz,

katıksız, pürüzsüz, imparatorluk Türkçülerinin yapmak istedikleri telifçilik gayretlerine yabancı, tam bir milliyetçilik mefhumunun bütün manalarını içine alır. Atatürk, Samsun'a ayak bastığı günden başlayarak, bütün nutuklarında, Türk milletinin kurtuluşuna, dirilişine, atılışına ve yükselişine ait prensipleri teker teker çizerken, her defasında ve daima “millet”, “irade-i milliye”, “milli hâkimiyet”, “vicdan-ı milli”, “milliyet” ve “milliyetçilik” mefhumları, imparatorluk enkazı üstüne kurmak istediği yeni cemiyetin temel direkleri halinde kullandı.³⁵⁶

Milli mücadele yıllarında, emperyalist devletlere karşı tek vücut tek yürek olarak zafer kazanan Türkiye, birçok ulusa da bağımsızlık yolunda, örnek oluşturmuştur. Ancak zafer kazanılmış, Türk halkı esaretten kurtulmuş ve bağımsızlığına kavuşmuş olsa da, milli beraberliğin korunup sağlanabilmesi için uluslar çeşitli ulusal bütünleşme politikaları izlemektedir. Bu durum hemen hemen her ülke için geçerli bir anlayıştır ve bu anlayış çoğu zaman ulus-inşa süreci olarak nitelendirilmektedir. Bu kavramla anlatılmak istenen ulusun yoktan var edilmesi değil, modernleşmenin gerekliliklerine göre kimliğin yeniden tanımlandığı, bireylere yurttaşlık bilincinin yerleştirilmeye çalışıldığı bir süreç kastedilmektedir.

Nitekim Kurtuluş Savaşı kazanılıp, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da, ulusal bütünleşmenin sağlanabilip, ülkenin ilerleyebilmesi için çeşitli ulusal birliği sağlama ve güçlendirme politikaları yürütüldü. Türkiye bir yandan laik, demokratik bir ülke olarak “yurttaşlık” bilinci üzerine yükselirken diğer yandan da ulusal kimlik olarak çeşitli unsurları ön plana çıkarmaktaydı. Türkiye her ne kadar Kurtuluş Savaşı'nı tek vücut olarak kazanıp, başarıya ulaşmış olsa da, Türkiye'nin çizdiği sınırlar içerisinde halen çeşitli azınlık grupları bulanmaktaydı. Bu azınlık grupları büyük ölçüde Lozan Antlaşması gereğince mübadeleler sonucunda göçe tabi oldular.

“30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan sözleşme ve ek protokolle kabul edilen ve 1 Mayıs 1923'de uygulanmaya başlayan zorunlu nüfus mübadelesinin en ilginç sonucu, öteden beri Türkçe konuşan Karaman Ortodokslarının da zorunlu yer değiştirmeye tabii tutulmasıydı. Etnik kökenleri tam anlamıyla açıklığa kavuşmamakla birlikte, genellikle Kayseri ve Nevşehir gibi Orta Anadolu'da yerleşik ve sayıları elli bin olarak tahmin edilen bu cemaat mensupları, Ortodoks olmalarına rağmen diğer dindaşlarının aksine Rumca'yı hiç bilmiyorlardı. Lozan mübadelesinde din gruplarının esas alınması, sadece

³⁵⁶ Safa, a.g.e., s.85-86.

Türk dili Ortodoksların Yunanistan'a gönderilmesi sonucunu vermemiş; benzer şekilde hiç veya çok az Türkçe bilen Müslüman unsurların Türkiye'ye göçü ile dil bakımından çok daha karmaşık bir durum ortaya çıkarmıştı. Daha açık ifadeyle Arnavutça, Rumca, Boşnakça ve Pomakça konuşan topluluklar sırf Müslüman oldukları için Türk dili Ortodokslarına tercih edilmişti. Aynı durum Hıristiyan olan Gagavuz Türkleri içinde geçerlidir...³⁵⁷

Yine Atatürk, 1 Mayıs 1920 tarihinde: "Kurtarılmasına karar verdiğimiz birlik, yalnız Türk, yalnız Çerkez değil hepsinden oluşmuş bir İslam ögesidir. Bunun böyle kabul edilmesi ve yanlış anlamaya meydan verilmemesini rica ediyorum"³⁵⁸ demiştir. Daha önceki bölümde de sıklıkla belirtilen örnekleri de göz önüne alındığı takdirde; Türkiye'de dinin, ulusal bütünleşmeyi sağlama sürecinde en etkili unsur olduğunu bizlere tekrar göstermektedir. Peyami Safa'nın aşağıda yer alan sözleri de, bu görüşü destekler niteliktedir:

"Kurtuluş harbinde din ve milliyet fikirlerinin birbirinden ayrılmadığını, "merkezleri bir ve iç içe konmuş iki daire gibi" birbirine yapıştığını söyleyenlerimiz ve yazarlarımız oldu. O devirde milli heyecana dini heyecanın da karıştığına şüphe edilemez. Fakat bu, İslamcılık ve şeriatçılık akidesinden doğma, klerikal bir zihniyetin mahsulü değildi; sadece, fertleri birbirine bağlayan bütün alakaların kuvvetlendirilmesi şart olan bir mücadele devresinde milli duyguyu perçinleyen bir bağdı. Hatta o zamanın dini duyguları bile nasyonalistti."³⁵⁹

Peyami Safa, dini duyguların bile o günlerde nasyonalist olduğunu belirtirken, ulus-inşa sürecinde oynamış olduğu rolü de üstü örtük bir biçimde fertleri birbirine bağlayan, milli duyguyu perçinleyen bir bağ olarak belirtmektedir. Oysa Türkiye'de din, milliyetçi duyguların da üstüne çıkarak, milli birlik ve beraberliğin bir unsuru olmuştur. Bu duruma örnek olabilecek göstergelerden biri de, 1921 Anayasasında yer alan maddelerdir.

20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başında «Türkiye Devleti'nin dini, İslâm dinidir» cümlesi yer almaktadır. Atatürk'e basın mensuplarıyla yaptığı uzun bir görüşme ve sohbet sırasında, karşındakilerden birinin

³⁵⁷ Sadoğlu, a.g.e., ss.207-208.

³⁵⁸ Atatürk, a.g.e., s.105.

³⁵⁹ Safa, a.g.e., ss.86-87.

şu sorusuyla karşılaştı: «Yeni hükümetin dini olacak mı?» Atatürk bu soruyla ilgili şunları belirtmektedir:

“İtiraf edeyim ki, böyle bir soru ile karşılaşmayı hiç de istemiyordum. Sebebi, pek kısa olması gereken cevabın, o günkü şartlara göre ağzımdan çıkmasını henüz istemeyişimdir. Çünkü, vatandaşları arasında çeşitli dinlere bağlı unsurlar bulunan ve her dinden olanlar hakkında, adaletli ve tarafsız davranmak, mahkemelerinde vatandaşları ve yabancılar için adaleti eşit ölçülerle uygulamakla yükümlü bulunan bir hükümet, düşünce ve vicdan hürriyetine saygılı olmak zorundadır. Hükümetin bu tabîî sıfatının, şüpheli yoruma yol açabilecek vasıflarla sınırlandırılması elbette doğru değildir. «Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçedir» dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle olan resmî işlemlerde Türk dilinin geçerli olması gereğini herkes tabîî bulur. Fakat, «Türkiye Devleti'nin dini İslâm dinidir» cümlesi aynı şekilde mi anlaşılacak ve kabul edilecektir? Bu elbette, açıklanmaya ve yorumlanmaya muhtaçtır. Efendiler, karşımdaki gazetecinin sorusuna «hükümetin dini olamaz!» diyemedim. Aksini söyledim:

— Vardır Efendim, İslâm dinidir, dedim. Fakat, hemen arkasından «İslâm dininde düşünce özgürlüğü vardır» cümlesiyle cevabımı açıklamak ve yorumlamak gereğini duydum. Demek istedim ki, devlet, düşünce ve vicdana saygı göstermekle kayıtlı ve yükümlü olur. Karşımdaki gazeteci, verdiğim cevabı akla yatkın bulmadı ki, sorusunu şu tarzda tekrarladı: «Yani devlet bir dine bağlı kalacak mı?»

— «Kalacak mı, kalmayacak mı bilmem!» dedim. Konuyu kapatmak istedim. Fakat, mümkün olmadı. O halde, denildi; herhangi bir konuda inançlarım ve düşüncelerim doğrultusunda bir fikir ortaya atmaktan, hükümet beni engelleyecek veya cezalandıracaktır. Oysa, herkes kendi vicdanını susturmaya imkân görecektir mi? O zaman iki şey düşündüm. Biri, yeni Türkiye Devleti'nde her ergin şahıs dinini seçmekte serbest olmayacak mıdır? sorusu. Diğeri, Hoca Şükrü Efendi'nin: «Bazı yüksek din arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi şeriat kitaplarında yer almış belirli ve değişmez İslâmî hükümleri yayınlayarak, maalesef yanıtıldığı görülen İslâm kamuoyunu aydınlatmayı boynumuza borç bir görev saydık» girişinden sonra yer alan «İslâm halifesinin görevi, dinin emirlerini korumak ve kollamakta peygamberin yerini tutmaktır. Dinî hükümler koymakta da yüce Peygamber Efendimizin vekilliğini yapmaktır» sözleri. Oysa, Hoca'nın sözlerini uygulamaya kalkışmak, millî hâkimiyeti, vicdan hürriyetini kaldırmaya çalışmaktır. Bundan başka, Hoca'nın bilgi dağarcığında, Yezitler zamanında yazdırılmış istibdat rejimine has formüller bulunmuyor muydu? O halde, ne anlama geldiği ve ne kastedildiği artık herkesçe iyiden iyiye anlaşılmuş bulunan devlet ve hükümet kavramlarını ve millet meclislerinin görevlerini din ve şeriat kılıklarına bürüyerek kim ve ne için aldatılacaktır? Gerçek bundan ibaret olmakla birlikte, o gün İzmit'te basın mensuplarıyla, bu konuda daha fazla görüşmekte yarar yoktu. Cumhuriyetin ilânından sonra da, yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, lâik devlet deyiminden dinsizlik anlamı çıkarmak eğiliminde olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek için, kanunun ikinci maddesini anlamsız kılan bir deyim sokulmasına göz yumulmuştur.

Kanunun gerek 2'nci ve gerek 26'nci³⁶⁰ maddelerinde fazladan yer alan, yeni Türkiye Devleti'nin ve Cumhuriyet rejimimizin çağdaş karakteriyle bağdaşmayan deyimler, inkılâp ve Cumhuriyet'in o gün için sakıncalı görmediği tavizlerdir. Millet, bu fazlalıkları, Teşkilât-ı Esasiye Kanun'umuzdan ilk fırsatta kaldırmalıdır!

Daha önce de belirtildiği gibi, milli mücadele yıllarında dini duygulardan da öte, saltanat ve hilafet bile kurtarılması gereken makamlar olarak sıklıkla belirtilmektedir. Dolayısıyla, din gibi toplumsal yaşamda oldukça önemli olan bir olgunun o günlerde göz ardı edilmesi veya daha sonra olacağı gibi dil gibi bir olgu üzerine yükselen bir devlet kurma arzusu her zaman için gerçekleşmesi oldukça güç emeller olurdu. Bu yüzden din cumhuriyetin ilk yılların da, ulusal birlik politikalarının başlıca aktörlerinden biri olmuştur.

Ulusal birliği sağlanıp, modern bir ulus-devlet olarak varlığını sürdürmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nde ikinci önemli bir husus daha vardı ki, bu da oldukça önemli bir alanı teşkil ediyordu. Bu konu, Osmanlı ile olan bağlarımızı muhafaza edip etmemekle ilgiliydi. “Cumhuriyet'in ulus inşası süreçlerinde ‘mazi'nin topyekûn tasfiyesi ile kısmen muhafaza edilmesi arasındaki gerilim, iktidar ve muhalefet elitleri arasında açık ya da örtük olarak yaşanmıştı. Ne var ki, sözü edilen gerilim kimi zaman muhalefetten bağımsız şekilde, maziyi yok saymak isteyen Kemalist ulus projesinin de kendi içerisinde bir açmazını ortaya çıkarıyordu. Çünkü her şeyden önce “vatan” sınırlarını güvence altına alan savaş Batı'ya karşı verilmişti ama Batılılaşmanın gerekliliği de tartışma götürmezdi. Benzer şekilde Arap topraklarının kaybedilmesine rağmen ülke nüfusu yine de Müslüman çoğunluğa dayanıyordu fakat İslami motiflerle desteklenmiş bir ulus modeli laikleştirici politikalarla tehlikeye sokulabilirdi. Etniklik ve dil seküler bir ulus inşası için uygun görünüyordu fakat böyle bir projede Türk olmayan unsurları dışarı da bırakacağı gibi Pan-Türkizme de kapıyı açabilirdi.”³⁶¹

Cumhuriyetin ilk günlerinde siyasal çatının bile tam olarak oluşturulamamasındaki sıkıntıları düşündüğümüz takdirde, yukarıda belirtildiği gibi, ulusal birlik ve beraberliği sağlayıcı politikaların neden yürütülemediğini açıklıkla kavrayabiliriz. Türkiye'de “din” milli mücadele yıllarında, birleştirici bir güç olarak

³⁶⁰ 26. Maddede “şeriat hükümleri” olarak belirtilen bir deyim vardı.

³⁶¹ A.g.e., s.204.

işlevini gerçekleştirmişti. Ancak, modernleşmenin bir zorunluluğu olan laik bir devlet yönetiminde, “din” gibi bir toplumsal yapının inşası, Kemalistlerce sakıncalı görülmüştür. Dolayısıyla 1921 Anayasasında yer alan ikinci madde de dahil olmak üzere bütün bunlar, cumhuriyetin pragmatik, laik yapısına uygun değildi. Diğer yandan, o günlerde “dil” veya “kültür” üzerine yükselecek bir ulusal birlik anlayışı ise, hemen hemen gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumdu. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye yapılan mübadeleler sonucunda, ülke “dil” yönünden oldukça karmaşık bir hal almıştı. Bütün bunların yanı sıra, bir tarih, kültür veya dil üzerine güçlenmek isteyen Türkiye vardı.

Türkiye’de; süregelen siyasi belirsizlikler, ülke bütünlüğünü zedeleyici siyasi gelişmeler (Terakkiperer Cumhuriyet Fırkasının siyasi tutum ve davranışları, Şeyh Sait Ayaklanması vb.) ve vatan topraklarının sınırları hususunda yaşanan sıkıntılar vardı. (Hatay, Musul, Kerkük gibi illerin durumu belirsizliğini korumaktadır.) Bu şartlar altında milli birlik ve beraberlik politikalarının tarihi 1930’lu yıllara kadar beklemek zorunda kalmıştır. 1930’lu yıllara gelindiğinde ise, bir modernleşme ve milliyetçilik politikası olarak tarih ve dil üzerine gidilerek, bu alanda yapılan çalışmalar teşvik edilmiş ve Türk kimliğine ve yurttaşlık bilincine yeni bir yön verilmiştir. Zaten 1924 Anayasasında “Türk ahalisinde ırk ve din farkı olmaksızın vatandaşlık bakımından Türk denir” ibaresi yer almaktaydı. Dolayısıyla etnisite ve din gibi unsurların kimlik tanımlama sürecinden çıkarılması sonucu, bu unsurların yerine, yeni unsurlarında ortaya konulması gerekmektedir. Bu unsurlar tarih ve dil oldu.

1930’lu yıllarda Kemalist ulusçuluğun “dil” ile “ulus”u neredeyse eşitleyen söylemi, kimlik tanımlama sürecinde yeni bir sürece girildiği izlenimini vermektedir. Nitekim Atatürk, 17 Şubat 1931’de Adana Türk Ocağı’nı ziyaretinde “Türk demek, dil demektir” diyordu.³⁶² Böylelikle kimliği tanımlama sürecinden din gibi bir olgunun yerine dil getirilmişti.

Afet İnan yazmış olduğu “Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları” adlı kitabında: “Din birliğinin de bir milletin oluşumunda etken olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun tersini görmekteyiz” demektedir. Yine aynı kitapta bu cümlelerden hemen önce Türk dilinden bahsedilmekte ve dilin millet için önemi üzerinde durulmaktadır: “Türk dili, dünyada

³⁶² Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, TDK Yayınları, Sayı: 574, Ankara, 1992, s.191.

en güzel, en zengin ve en kolay olan bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti, geçirdiği pek çok tehlikeli durumlarda, ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, velhasıl bugün kendi milliyetini oluşturan her şeyin dil sayesinde korunmakta olduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir.”³⁶³

Türk milletinin oluşumunda etkili olduğu görülen doğal ve tarihi olgular olarak ise şunlar belirtilmektedir: Siyasal varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihi yakınlık, ahlaki yakınlık.³⁶⁴ Mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tanım da yapılmaktadır. Buna göre: Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir.³⁶⁵ Yine aynı kitapta yer alan bir başka tanım da şöyledir: “Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal birliktir.”³⁶⁶

Dikkat edilirse, bu tanımların hiçbirinde din, milleti tanımlayan unsurlardan biri olarak belirtilmemektedir. Yine Atatürk’ün yapmış olduğu Türk milletini tanımlamalarında da bu duruma rastlayamayız. Mesela Atatürk’e göre; Türk ulusundan anlaşılması gereken şey, başka hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkı”dır. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her kişi Türk’tür. Yine “Ne Mutlu Türküm Diyene!” sözünde olduğu gibi. İsmet İnönü’de: “Türk olmak için Türk olmayı istemek ve Türk olayı istemek yeter” demektedir.³⁶⁷ Oysa aynı dönemlerde yaşayan birçok düşünürümüz millet tanımını yaparken dini başat unsur olarak görmekteydi. Daha önce, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Şevket Süreyya Aydemir’in yapmış olduğu tanımlarda bunu açık bir biçimde görmüştük. Osmanlı Devleti döneminde de, Türkçülük akımının savunucuları da aynı görüşteydi. Hamdullah Suphi,

³⁶³ A. Afetinan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi, ISBN: 975-16-1276-4, Ankara, 2000, s.31.

³⁶⁴ Afetinan, a.g.e., s.32.

³⁶⁵ Afetinan, a.g.e., s.34 -35.

³⁶⁶ Afetinan, a.g.e., s.28. (Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir. Türk milleti, halk yönetimi olan Cumhuriyetle yönetilen bir devlettir. Türk devleti laikdir. Her ergin insan, dinini seçmekte serbesttir. Türk milletinin dili, Türkçedir.)

³⁶⁷ Alp, a.g.e., s.289.

1923'te "Türk kimdir?" sorusuna "Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türk'tür. Biz onda dil birliği, din birliği ve dilek birliği arıyoruz" demekteydi.³⁶⁸ Ziya Gökalp'a göre ise; "millet, dil, din, ahlak ve bütün güzel sanatlar bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış bulunan kişilerden oluşan bir topluluktur." Yine Gökalp'ın belirttiği gibi, Türk köylüsü onu "dili dilime, dini dinime uyan" olarak tarif eder.³⁶⁹ Bütün bu tanımlarda da dikkati çeken husus din unsurunun, millet tanımlarının içinde muhakkak geçmesidir.

Sorulması gerek soru din gibi, milli mücadele yıllarında sıklıkla vurgulanan ve başarının anahtarı olan böyle bir olgudan neden vazgeçilip, millet olgusuna, dil, tarih, kültür gibi unsurlar eklenmesi amaçlanmıştır? Enver Ziya Karal'a göre; "yeni ve modern bir Türk devletinin kurulması, din ve mezhep ideolojisinin yerine milliyet ideolojisinin milletçe kabul edilmesi, batı uygarlığını meydana getiren ilim ve vasıtaya bağlanması, yeni Türk Devleti kanun ve örgütlerinin dünya ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi ve ilmin hayat için tek mürşit kabul edilmesini gerekli kılmıştır."³⁷⁰ Modern anlamda oluşturulmak istenen ulus-devlet yapısı, din gibi bir olgu üzerinde değil laik bir yapı olarak dil, tarih ve kültür üzerine yükselmesi amaçlanmıştır. Hukuk devleti olma iddiasını taşıyan Türkiye, gerek anayasal düzenlemeleri gerekse sosyal-kültürel politikaları, ulus-inşa sürecinde ve kimlik tanımlama sürecinde pragmatik bir anlayışla laik esasları yerleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de dil, tarih ve kültür üzerine yükselmiştir.

Ayrıca, Mustafa Kemal'in amacı açıktır: Ulusal bir devlet kurmak, Halkta "ulus-devlet" bilincini yaratmadan, "tebaa-devlet" bağlantısını çözmeye ve çökertmeye olanak yoktur. Bu nedenle bütün eylemlere ve kendi eylemine "ulusal" bir nitelik verdiği gibi, yaptığı bütün işleri de ulusa mal etmeden uzak tutmadı. Sürekli olarak ondaki "tebaa" bilincini silkti; halk için yapılmış devrimleri, halk tarafından yapılmış gibi gösterdi. Halka seslenirken hep "sen yaptın" dedi. Köylüye "milletin efendisi" olduğunu aşıladı. "Egemenliğin kayıtsız şartsız halka geçmiş olduğunu" söyledi. Değişmez bir yazgı yumağı gibi Anadolu Türklüğünün ruhuna çöreklenmiş olan tebaa psikolojisini yıkmak istedi. Mustafa Kemal'in açmak istediği çığır, vermek istediği bilinç, Osmanlı

³⁶⁸ H.Suphi Tanrıöver, **Dağyolu ve Günebakan'dan Seçmeleri**, Basıma Hazırlayan: M.Necati Sepetçioğlu, Devlet Kitapları, İstanbul, 1971, s.100.

³⁶⁹ Gökalp, a.g.e., s.27.

³⁷⁰ Karal, a.g.e., s.45.

ulusçuların ümmet kavramına karşı bir antitez olarak aldıkları ulusçuluk anlayışından tamamen farklıydı. O, kendisiyle birlikte savaşan, kendisiyle birlikte halk devletini kuran Anadolu halkına kendisinin üstünde ve kendisinden ayrı bir devlet olamayacağı inancını aşılacak istiyordu.³⁷¹

Uygulanan bütün kültür politikalarının siyasal organı olan CHP'nin Genel Sekreteri olarak 1931 Ekimin de bir konuşma yapan Recep Peker şunları belirtmektedir:

“Partimizin anladığı ulusalcılığın, siyasal yazgıları bizden ayrı olan kitlelerle ilişkisi yoktur. Ayrı ayrı dinlerden olan ve vatanımızın dışında yer yer ya bağımsız devletler kurmuş olan veya başka devletlerin uyruğu durumunda bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgi ile dolu ilgimizi koruruz. Ancak, gittikçe gelişen tarihsel gerçeklere göre sayıları büyük toplamlar tutan bu kimselerle aramızdaki kan akrabalığını ve tarihsel akrabalığı bugünkü siyasal uğraşımızın dışında bir bilim konusu olarak görürüz... Bugünkü Türk ulusu siyasal ve toplumsal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük, Çerkezlik ve hatta Lazlık ve Pomaklık gibi düşünceler aşılmalı olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Geçmişin karanlık baskı dönemlerinden kalma bir kalıt olan ve uzun tarihsel değişimlerin ürünü bu yanlış anlayışları iyilikle ve içtenlikle düzeltmek görevdir. Bugünkü bilimsel gerçekler, beş, on bin, birkaç yüz bin ve hatta örneğin bir milyonluk kitlelerde bağımsız bir ulus düşünmeye olanak bırakamaz. Bizim bu ulusdaşlarımız için duyduğumuz bağlılığın çökmüş olan Osmanlı hükümetinin güttüğü ümmet siyasası ile hiçbir ilgisi yoktur. Hıristiyan ve Musevi vatandaşlar için de aynı açıklıkla düşüncelerimizi söylemek gerekir. Partimiz bu vatandaşları da biraz önce açıkladığımız dil ve emel birliğinde ortaklık kaydı altında tümüyle Türk olarak kabul eder. Bu anlayışlarımızda da baskı dönemlerindeki reaya düşüncesinden iz olmadığını söylemek bile gereksizdir. Bundan başka bu içten sözlerimizde İmparatorluğun son yıllarında Meşrutiyet gürültüleri arasında uyduruk ve yapay vatandaşlık gösterilerine benzemeyen ve ilkelerimize uyan gerçek bir anlam görmek gerekir”³⁷²

Görüldüğü üzere, izlenecek yol oldukça açıktır. Buna göre; Kemalist ulusçuluk anlayışı hiçbir ırkçı ifadeye yer vermeden, din olgusunu da çıkartarak, Anadolu üzerinde yaşayan herkesi Türk olarak gördüklerini belirtmekte, bunu da dil ve emel birliği olarak geçmişle olan bağlantıdan yola çıkarak ilişkilendirmektedir. Türkiye’de bütün bu belirtilenlerde dolayı hem Fransız milliyetçiliğinin hürriyet, eşitlik, adalet,

³⁷¹ Cahit Tanyol, **Atatürk ve Halkçılık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 100. Yıl Dizisi No: 6, Ankara, 1981, s.21.

³⁷² Alp, a.g.e., s.288.

laiklik gibi çeşitli “vatandaşlık” esasına dayalı anlayışı hem de Alman romantizminin “kültürel milliyetçilik” anlayışına dayalı olan “tek dil, tek tarih ve tek kültür”

3.2.4. Türk Ulusçuluğunun İrkçı Söylemleri

Türk milliyetçiliğinde irkçı yaklaşımların hatta kafatası milliyetçiliğine varan uygulamaların var olduğu çeşitli çevrelerce belirtilmektedir. Atatürk’ün bazı sözlerinde irk kavramı, zaman zaman geçmektedir. Mesela, Claude Farrere şerefine verilen çay ziyafetinde (18 Haziran 1922): “Efendiler, Türk halkı asırlardan beri hür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı bir hayati gereklilik kabul etmiş bir **ırkın** kahraman evlatlarıdır. Bu millet istiklâlsiz yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamayacaktır” demiştir.³⁷³

Yine Atatürk, Keriman Halis’in dünya güzeli seçilmesi üzerine, Cumhuriyet başyazarına 3 Ağustos 1932’de vermiş olduğu demeçte şunları belirtmektedir: “Türk **ırkının** dünyanın en güzel **ırkı** olduğunu tarihi olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli seçilmiş olmasını çok doğal buldum ancak, Türk gençlerine bu nedenle şunu hatırlatmayı gerekli görüyorum: Övündüğümüz doğal güzelliğinizi bilimsel biçimde korumasını biliniz ve bu yolda bir değişimin sürekli olmasını ihmal etmeyiniz. Bununla birlikte asıl uğraşmaya zorunlu olduğunuz şey, annelerinizin ve atalarınızın yaptığı gibi yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birinciliğini tutmaktır.”³⁷⁴

Diğer bir örnekte, Atatürk’ün TBMM’nin üçüncü toplantı yılını açarken 1 Mart 1922’de belirtmiş olduğu şu ifadelerde görülmektedir: “Efendiler, Türk halkı, **ırk**, din ve kültür yönünden tek vücut, birbirlerine karşı karşılıklı saygı ve özveri dolu duyguları taşıyan ve yazgısı ile çıkarları aynı olan bir topluluktur. Bu toplulukta **ırk** haklarına, sosyal haklara ve çevre şartlarına uymak, iç siyasetimizin önemli noktalarındandır.”³⁷⁵

Yine Nutuk adlı eserinin bitiş cümlesi de çok iyi bilindiği üzere şu şekilde bitmektedir: “Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur!”

³⁷³ Atatürk, a.g.e., s.339.

³⁷⁴ Atatürk, a.g.e., s.794.

³⁷⁵ Atatürk, a.g.e., s.309.

Milli mücadeleden evvel ‘millet’ ve hele ‘ırk’ fikirlerine pek yabancı görünen ümmetçi M. Akif bile, İstiklal Marşı’nda ‘ırk’ kavramını birkaç kere tekrar eder “Kahraman **ırkıma** bir gül”, “Ebediyen sana yok **ırkıma** yok izmihlal” gibi.

Bu örnekleri çoğaltabilmek mümkündür. Ancak bu örneklerden yola çıkarak, Türkiye’de ulus tanımının içinde ırk olgusunun var olduğu belirtilemez. Hele ırkçı bir politikadan asla bahsedilemez. Var olan gerçek, böyle ifadelerin bulunmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığında ırk gibi biyolojik bir olgunun, vatandaşlık bilinci temelinde aranmamasıdır. Atatürk’ün ulusumuza kazandırdığı milliyetçilik ilkesi; ulusun ırki ve biyolojik bir gerçek olmasından ziyade, daha çok modernleşmenin gerektirdiği, bir milliyetçilik anlayışına dayanır. Bu yüzden de din başta olmak üzere dil, tarih ve kültür birlikteliğine dayanan bir millet anlayışı söz konusudur. Din gibi bir olgunun etkisini silmeye çalışan Kemalistlerin, bunun önüne ırk gibi, her zaman için gerçekliği belirsiz olan bir olguyu getirmesi, söz konusu bile olamazdı.

Diğer taraftan, tarih boyunca ırkçı ifadeler, ulusların dikkat etmeden kullandıkları birer söylem alanı olabilmektedir. Dil ve tarih olguları üzerine yürütülen politikalar, bunların en göze çarpanlarıdır. Gerek dil gerekse tarih gibi unsurlar, aslında ırkçılığa varan uygulamaların dayanakları olarak gizli bir şekilde savunulduğunu göstermektedir. Fakat burada ırka doğru bir yöneltilme olması, olumsuz bir şey değildir. Olumsuz olan tavır, kendi ırkını diğerlerinden üstün saymak, kendi ırkı için başka ırkları göz ardı etmek veya kendi ırkı için başka ırkların yaşama haklarını ellerinden almaya çalışmaktır. Dolayısıyla gerek dil gerekse tarih gibi unsurlar içten içe ırkçı ifadeler taşıyabilir. Bu bir ulusun bütünleşebilmesi yani birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için gerekli ve zorunlu bir şeydir. Fakat Türkiye’de, diğer bir ırkın yaşam alanını kısıtlayacak, ona yaşam hakkı tanımayacak, onu yok etme isteği taşıyacak bir ırkçılık anlayışı veya politikası hiçbir zaman olmamıştır. Ancak, her millette açık bir biçimde görüleceğe üzere sadece kendi ırkını diğer ırklardan üstün olduğu toplum içinde yaşayan bireylere zaman zaman aşılarmıştır.

3.2.5. Türk Ulusçuluğu ve Aidiyet Duygusu

Bugün sosyologlar ve hukuk tarihi bilginleri ispat etmişlerdir ki, milletlerin yaşayabilmelerinde ve payidar olmalarında en önemli ve kuvvetli etken, fertlerin

mensup oldukları millete bağlılığı ve sadakatidir. Fertlerin mensup oldukları kabileye, kavme ve millete duydukları bağlılık duygusuna “zümre şuuru, zümre hissi veya zümre zihniyeti” adını verilmektedir. Görülüyor ki, milliyet duygusunun kaynağı, nüvesi, gerek ilkel ve gerek medeni topluluklarda, hatta bazı hayvan topluluklarından görülen sosyolojik gerçek ve olaydır, yani fertlerin mensup oldukları kitleye karşı duydukları bağlılık hissidir. Şu halde milliyet duygusunun kaynağı, bir taraftan en önemli hayat kanunu olan, yaşayabilmek için mücadele ve mücadele için gruplaşma mecburiyeti, diğer taraftan da insan ruhunda gelişmesi nispetinde ortaya çıkan çevresindekilerle barış içinde yaşamak ihtiyacı ve içgüdüsüdür. Milletleri millet olarak yaşamasını sağlayan, diğer milletler içinde eriyip yok olmasına engel olan duygu kütle şuurudur, yani milli histir. Milli his hayat için mücadelenin, var olmak azim ve iradesinin de bir tezahürüdür. Milletlerin var olmak azim ve iradesi de “milli şuur”, “milliyet duygusu” veya “milliyetçilik” adını alır.³⁷⁶

Dolayısıyla milli hissi uyandıracak, milli şuurun gelişip kuvvetlenmesinde rol oynayacak unsurlar çeşitlidir. Türkiye’de din, ulusal kimliğin en başat unsuru olarak, dil, tarih ve kültür gibi çeşitli unsurlarla desteklenmiştir. 1930’lardan sonra ise özellikle dil ve tarih üzerine çeşitli politikalar uygulanmış, laik esaslar yerleştirilmeye çalışıldığı için ülke içinde dinin toplumsal etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, dil politikaları ile yurttaşların siyasal katılımına, eğitim alabilmesine, toplumsal yaşama daha aktif olarak katılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu bakımdan bütün bu gelişmeleri, birer reform hareketi olarak, modernleşmenin bir parçası gibi görülebilir aynı zamanda bu reformlar ulusal birliğin güçlenmesi ve toplumsal bütünleşme açısından da oldukça önemli gelişmelerdir, dolayısıyla birer milliyetçilik politikası olarak da karşımıza çıkan bu nedenlerden dolayı, cumhuriyet döneminde yürütülen dil ve tarih politikaları hem modernleşme hem de milliyetçilik politikalarıyla doğrudan bağlantılıdır.

Milliyetçilik politikalarını modernleşme süreci ile ilişkilendirip açıklayan birçok düşünürün de belirttiği gibi, Türkiye’de de önce milliyetçi aydınlar görülmüş daha sonra millet fikri, tebaaya aşılacaktır. Kısacası milliyetçilik hareketleri milleti doğurmuştur. Ancak bu durum, bir milletin yoktan var edilmesi olarak anlaşılması gerekir. Türk milliyetçiliği de sadece var olan bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Yani Osmanlı’nın tebaa

³⁷⁶ Sadrı Maksudi Arsal, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İstanbul, 1971, Aktaran: Mustafa Keskin, **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, Atatürk Kültür-Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.11.

anlayışını silerek, Türklerin, kimliklerini anlamasına ve anlaşılmasına yardımcı olunmuştur. Bütün bunlardan dolayı modernleşme politikalarında görülen yukarıdan-aşağıya doğru gelişen bir süreç, milliyetçi politikalar içinde geçerlidir. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde, gerek modernleşme gerekse milliyetçi politikaların uygulayıcıları da ülkenin önde gelenleri, elitlerdir. Türkiye’de de esas yerleştirilmek istenen modern ulus-devlet yapısıdır, laik bir esasa dayalı olması istenen bu toplum yapısından esas olan da aidiyet duygusunun yerleştirilmesidir. Uygulanan politikalar da modernist milliyetçiliğin gelişim süreci olarak, bu aidiyet duygusunun bireylere aşılabilmesini kapsamaktadır.

Gerek Fransız ulusçuluğu gerekse Alman romantik ulusçuluğu olsun, bütün ulus inşası sürecinde din, dil, ırk gibi ulusal birliği güçlendirici çeşitli unsurlar ön plana çıkmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, uluslar kimi zaman din, kimi zaman dil, kimi zaman da coğrafi birlik üzerine temellendiriliyordu. Fakat bütün bu unsurları birbirinden bağımsız olarak düşünmek imkânsızdır. Dolayısıyla din, dil, kültür, ırk, tarih, coğrafi birlik gibi bütün unsurlar, ulus inşası sürecinde çeşitli ölçülerde etkili olabilmektedir. Bunun da ülkeden ülkeye, çok çeşitlilik gösterdiğini daha önce değinmiştik. Türkiye’de dil, tarih, kültür birlikteliğinden önce din birliği, başat unsurdu. Bu bugün bile büyük ölçüde hala geçerli bir kanıdır. Kemalist proje ise, ulusal kimliği belirlemek ve ulusal bütünleşmeyi güçlendirebilmek için zamanla tarih birlikteliği ve dil birlikteliği gibi çeşitli unsurları da ön plana çıkarmıştır. Cumhuriyet döneminde ortaya atılan “tarih tezi” ile “dil tezi” ve de bu iki tezin birbirini desteklemesi, Türk Tarih Kurumu’nun ve Türk Dil Kurumu’nun kardeş kuruluşlar olarak görülmesi, bütün bunlar tesadüfî sonuçlar değildir. Kemalizm’in, ulusal bütünleşmeyi sağlama sürecindeki temel politikalarının bir yansımasıdır. Kemalizm bir fikir sistemi olarak, ulusal bütünleşmeyi sağlayarak, ekonomik kalkınmayı hedefleyerek uygarlık seviyesine ulaşmış-hatta onu geçmiş- bir ülke olarak “Türkiye Cumhuriyetini” görmek istiyordu. Uygulanan bütün politikalar da buna uygun gelişmelerdir.

Dolayısıyla bütün bu gelişmeler bir Batılılaşma çabası olarak, modernleşmenin gerçekleşebilmesi ve toplumsal yapının yeniden şekillenebilmesi için gereklidi. Milliyetçilik ise, ulus-inşa sürecinde Türk kimliğinin tanımlanmasının bir parçası olarak yine modernleşmeyi gerçekleştirebilmek için kullanılan bir araçtı.

3.2.6. Değerlendirme

- ❖ Türkiye’de milliyetçi duyguların güçlenmesinde Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıkların olumsuz tutumlarının büyük katkısı olmuştur. Özellikle Balkan Savaşı ve daha sonrasında gerçekleşmiş olan I. Dünya Savaşı ile hem yüzyıllarca yan yana yaşamış olan Ermeniler, Rumlar gibi topluluklardan hem de din bakımından aynı olan Arap topluluklarından uzaklaşmış, bir bakıma kendiliğinden bir öteki oluşturulmuştur. Önemli olan da zaten bu süreçte bizi tanımlayabilmektir. Dolayısıyla milliyetçilik politikalarının esas gayesi, Türk kimliğinin ön plana çıkararak, bireylerin kimliklerine sahip çıkmaları onu benimsemeleriydi.
- ❖ Türkiye’de din kitleleri birleştiren bir unsur olarak özellikle 1919 ile 1921 tarihleri arasında, oldukça önemli işlevler gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonraki süreçte din gibi bir olgunun yerine geçebilecek olan kültür politikaları yürütülmüştür. Bunlarında başlıca olanları, tarih ve dil politikalarıdır.
- ❖ Türkiye’de milliyetçilik, elitlerin veya politikacıların sarıldıkları bir araçtır. Yani amaç modern bir ulus-devlet oluşturabilmektedir. Bundan dolayı, milliyetçilik politikaları ile homojen bir toplumsal yapı oluşturarak, aynı amaçları taşıyan insanları belirli bir yöne sevk edebilmesi hedeflenmiştir. Aslında bu durum modernleşmenin ülkenin düzene girmesi ve korunabilmesi için gerekli bir şey olduğunu, milliyetçiliğin ise modernleşmeyi gerçekleştirmek için kullanılan bir araç olduğunu bizlere göstermektedir.
- ❖ Türkiye’de milliyetçilik, milleti şekillendirmiştir. Dolayısıyla modernleşme ile doğrudan ilişkili bir süreçtir. “Geleneklerin icat edilmesi” gibi modernleşme süreci ile ilişkili olan söz konusu durumlar, Türkiye içinde geçerlidir. Ancak söz konusu olan bu durum, tamamen milli birlik ve beraberliği koruyucu bir işlev görmektedir. Milletin yoktan var edilmesi söz konusu olmasa da, Türk kimliği bir inşa süreci geçirmiştir. Türk Bayrağı, Mehmet Akif Ersoy’un yazmış olduğu ve daha sonra Türkiye’nin marşı olarak benimsenen “İstiklal Marşı”, şehitler için dikilen anıtlar, tarih ve dil alanında yaşanan gelişmeler gibi birçok değer ve gelişmeler ulusal birliği güçlendirici ve koruyucu olarak, Türkiye’de milliyetçilik politikalarının birer göstergesidir. Yine milli eğitim anlayışı,

düzenli ordu ile kitlelerin askere alınması, çeşitli ulusal günler gibi çeşitli politikalar Türkiye için de geçerlidir. Söz konusu bu unsurlar Alman romantizminin etkilerinin Türkiye’de de mevcut olduğunu hatta baskın bir ideolojik anlayış olduğunu da bizlere göstermektedir. Yine Alman romantizminin tek tarih, tek dil, tek kültür gibi homojen bir toplum modeli ve millet anlayışı da tamamen Türkiye’de mevcuttur.

- ❖ “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”, “halkın kendi kaderini tayin etme hakkı” ve “halkın kendi kendisini yönetmesi” gibi ifadelerin hepsi, halkçılığa işaret etmekle birlikte, Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan bu söylemlerin, Osmanlı geleneğine bağlı olarak, Türkiye’ye de taşındığını ve radikal bir biçimde uygulandığını bizlere göstermektedir. Dolayısıyla, siyasi bir yaklaşım olarak “Türk Vatandaşlık” esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışı da söz konusudur.
- ❖ Türk milliyetçiliğinde Türk kimliğini yüceltme, “öteki” olarak atfedilen düşmanı ise yerme her zaman için kullanılan bir yaklaşım olmuştur. Farklılıkların kaldırılması, tek dil, tek tarih, tek kültür anlayışı etrafında şekillenirken, diğer taraftan da dışarı da kalanlar, “yabancı” “düşman” veya “öteki” olarak belirtilmiştir.
- ❖ Batılı anlamda Türkiye’de bir faşizmden hele ki bir ırkçılıktan bahsedilemez. Ancak dil ve tarih çalışmalarında görüldüğü gibi üstü örtülü de olsa veya bazı zamanlar aleni bir biçimde de olsa ırksal söylemler, ifadeler kullanılmış ve ırkçı ifadelerle çalışmalar yapılmıştır. Kimi zaman da “biz” ve “öteki” tanımlanırken, ırkçı ifadeler zaman zaman, ülkenin önde gelen kişileri tarafından olur olmaz kullanılmıştır.
 - ❖ Türkiye’de milli davanın ideolojisi tamamen milliyetçidir. Ancak daha sonra esas olan düşünce, laik bir felsefe olmuştur.

3.3. Türkiye’de Dil Politikaları

3.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dil Tartışmalarının Kısa Tarihçesi

Osmanlı Devleti kendi bünyesi içinde birçok milleti barındıran bir devlettir. Dolayısıyla Osmanlı devlet adamları, Osmanlıca gibi bir yapma dil ile imparatorluğun bu geniş coğrafyasını kapsamak istemiş olabilirler. Ancak gerçekte yaşanan hiçte böyle değildir. Çünkü neredeyse Türkler hariç hiçbir topluluk, dilinden hiçbir ödün vermeksizin kendi dilini konuşmaya devam etmiştir. Ancak Osmanlıca’yı konuşanları belirtirken, bu dili Anadolu köylüsünün konuşmadığını belirtmek gerekir. Bu dili, Osmanlı kraliyet ailesi ve ülkenin aydınları kullanıyordu. Hatta Anadolu’da konuşulan Türkçeyi, Ziya Gökalp’in de belirtmiş olduğu gibi; “ilkel, anlaşılmaz ve kaba Türkçe diye hor görülürdü.”³⁷⁷ Oysaki hor görülmesi gereken Osmanlıca’nın kendisiydi. Çünkü yapma bir dildi ve oldukça karmaşıktı. Zamanla, edebiyat dili olarak, 13.yy başlarından itibaren İslam dininin ve kültürünün etkisiyle, Arapça ve Farsçadan çok büyük miktarda sözcük içermişti. Zaten sorun çok miktarda dinsel ve kültürel terimlerle Arapça ve Farsça kelimelerin dile girmesi değildi, asıl sorun birçok dilbilgisi kuralı ve söz dizim özelliklerinin de dile aktarılmasıydı. Bu durum ise, bir dilin yavaş yavaş yozlaşması anlamına gelmekteydi.

Kısacası bir yandan halkın konuştuğu Türkçe, diğer yandan Osmanlı elitlerinin konuşmuş olduğu Osmanlıca vardı. Ziya Gökalp, dildeki bu ikililiğe “dil hastalığı” demektedir.³⁷⁸ Gökalp’in bu teşhisi oldukça gerçekçi ve önemlidir. Çünkü halkını anlamayan, ona inemeyen bir devlet ile derdini anlatamayan, kısır bir döngü içerisinde kadercilik anlayışı ile ezilen bir halk vardı. Dolayısıyla dil alanında yapılacak olan çalışmalar büyük önem arz ediyordu.

Türk tarihinde Tanzimat, gerçekleşmiş olan birçok durum için, bir dönüm noktası niteliğindedir. Bunun en bariz örneklerini, modernleşme ve milliyetçilik bölümlerinde açık bir biçimde gördük. Aynı durum dil hususunda da geçerlidir ki, Osmanlıca gibi bir yapma dile sahip olan Osmanlı Devleti için, dil alanında da yaşanan tartışmaların bu dönemde başlamasının önem ve anlamı daha büyüktür.

³⁷⁷ Gökalp, a.g.e., s.37.

³⁷⁸ Gökalp, a.g.e., s.13-14.

Tanzimat, dil konusunun daha önceki dönemlerde rastlanmayan ölçüde tartışılmaya açıldığı bir devirdir. Namık Kemal, Ali Süavi, Ziya Paşa, Ahmet Mithat ve Şemsemî Sami gibi isimler bu konudaki görüşlerini, Tanzimat döneminde sıklıkla belirtmişler ve bu alanda çeşitli mücadelelerde vermişlerdir. Tartışmaların ve açıklamaların da ötesinde, Ali Paşa'nın Dışişleri Bakanlığı döneminde kâtiplerin sade ve açık bir dille yazmaları; önce Fransızca kaleme alınıp, sonra Türkçeye çevrilmesi emredilmiş; okullarda sade bir dil öğretilmesi yolunda bildirimler yayınlanmış, kısacası resmi girişimlerde de bulunulmuştur.³⁷⁹

Ziya Paşa, dilde sadeleştirme yapılması çağrısında bulunduğu dönemlerde, dönemin en büyük yazarı ve yakın dostu Namık Kemal alışılmadık yabancı sözcüklerin aşırı bir şekilde kullanılmasını kınayan yazılar yazıyordu. Ulusçu dilbilimciler okulunun öncüsü, zamanının önde gelen sözlükçüsü, Şemsemî Sami idi. O, 1881 yılında yayınlanan önemli makalesinde Osmanlı Türkçesinin diğer Türk dillerinden, özellikle de “Doğu Türkçesinden” temelde farkı bulunmadığına dikkat çekti. Bu tür bir dil yenileşmesi yalnızca dili daha zengin ve daha güzel yapmayacak, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Türkler ile Rusya ve Orta Asya'daki kardeşlerinin daha büyük bir ulus içinde kaynaşmasına yardım edecekti. Benzer fikirler, erken Türk ulusçuluğuna esin kaynağı olan Leon Cahun'un “Asya Tarihine Girişi” isimli kitabının bölümlerine geniş ve açıklamalı çevirisini yapan Necip Asım tarafından ileri sürüldü.³⁸⁰ Bu tür bireysel çabalar önemli olmakla birlikte, çoğu zaman yetersiz kalmaktaydı.

Tanzimat döneminde dil alanından gerçekleşen en önemli gelişmelerden biri de, Fransa'nın akademisine, enstitülerine benzer bir Encümeni Daniş³⁸¹ tesis edilmesidir.

³⁷⁹ Uriel Heid, **Türkiye’de Dil Devrimi**, Çev. Nejlet Öztürk IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2001, s.30.

³⁸⁰ Heid, a.g.e., s.13.

³⁸¹ On dokuzuncu asrın ortalarında resmen kurulmuş olan ilk Türk Akademisidir. Kuruluş gayesi, eğitim ve kültür alanında gerekli çalışmaları yapmak, batıdaki ilmî çalışmaları ve yenilikleri takip etmek, Türk dilinde ilim ve fenlere dair lüzumlu kitapları hazırlamak veya tercüme etmek, ilmin memlekete yayılması, vatandaşların bundan istifadesiyle umumî seviyeyi yükseltmek olarak tespit edilmişti. 21 Temmuz 1846’da toplanan Meclis-i Maârif-i Umûmiyye’de ilmî müesseseler arasında bir de Encümen-i Dâniş’in kurulmasına karar verildi. Encümen-i Dâniş’in resmen kurulması için Ahmet Cevdet Paşa, bu kurumun gayesi ve sağlayacağı faydaları ihtiva eden bir mazbata yazarak, Sultan Abdülmecit Han’a arz etti. Abdülmecit Han, izin verince, Cevdet Paşa bu mazbataya uygun bir beyannameyi 1 Haziran 1851 tarihli Resmî Gazete’de yayınladı. Maarif tarihimiz açısından bir vesika mahiyetinde olan bu beyanname, Encümen-i Dâniş’in kuruluşundaki ilmî maksat çok daha açık bir şekilde izah edildi. Ayrıca reis ve azaları ilan olundu. Encümen-i Dâniş’te yalnız öğretim kitapları hazırlanırken, daha sonra, Dârülfünun’da okutulacak kitaplar da hazırlanmaya başladı. Encümen-i Dâniş’te ilk önce Kavâid-i Osmâniye ile ilgili bir lügat kitabı hazırlanması kararı alındı. Bununla ilgili çalışma neticelenmediyse de, tarihle ilgili Ahmet Cevdet Paşa’ya verilen 1774’ten 1824’e kadar Osmanlı tarihini yazma görevi tamamlandı. 12 cilt hâlinde muazzam Tarih-i Cevdet diye bilinen Osmanlı tarihi kitabı meydana geldi. Encümen-i Dâniş’in hangi

Bu akademiye Fuat ve Cevdet Paşaların yazdığı “Kavaidi Osmaniye”³⁸² de takdim olunmuştu. (1839-1851) Bu gelişmeler Tanzimat’tan beri geçen 12 sene zarfında, eğitim ve dil işlerine önem verildiğini göstermektedir. Fakat bütün bu hamlelerin hâkim fikri aynı idi. Yani muhafazakâr bir anlayışa göre yapılıyordu. Dolayısıyla tam bir çözüm olmuyordu. Ahmet Cevat Emre’ye göre, Tanzimat bir “Kavaidi Osmaniye” tertip etmekle beraber Encümeni Daniş açılmasından sekiz sene sonra, tertip edilen rüştiye programlarında “Kavaidi Osmaniye” dersi yoktur. Tanzimat’tan beri geçen 20 sene içinde, İslami milliyetçiliğinin ve medrese zihniyetinin, Tanzimat’ın bütün ilerleme hamlelerini yenmiş olduğunu görüyoruz. Saltanatın bütün dini kurumlarıyla beraber muhafaza edilmiş olması, Tanzimatçıların emeklerini boşa çıkarmıştı. Rüştiyelerde Arapça ve Farsça lisan olarak okutuluyor, ilk senelerde Türkçenin kısaca kavaidi bile fazla görülüyordu. Ancak daha sonra Süleyman Paşa’nın Sarf-ı Türkî’si ve buna benzer basit iki kavait kitabı, rüştiyelerin bazılarında okutulabilmişti. Bir müddet sonra bu resmi muhafazakârlığa karşı muhtelif suretlerle uluslar arası dinamizmi ve milli dil şuuru matbuata ve mükâlemelerde his olunmaya başlanmıştır. Recai Zadenin “Araba Sevdası” bu reaksiyonun ilk göstergelerinden biridir.³⁸³

19.yüzyılın son birkaç yılı içinde, Servet-i Fünun okulu olarak bilinen yeni bir edebiyat akımı Osmanlı Türkçesinin sadeleştirilmesine ve Türkçeleştirilmesine karşı büyük bir darbe vurdu. Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi şairler, Halit Ziya ve Süleyman Nazif gibi yazarlar asıl önemi, kolay anlaşılabilirlik ve halkın kabulünden ziyade ahenkli ve zarif biçime verdiler. Birçok Arapça ve Farsça sözcükleri sık sık kullanmaya başladılar ve birçok Farsça birleşik isim ve sıfat icat ettiler. Bu dilsel gelişim saatini geriye kurma girişimi çok kısa ömürlü oldu. Türk-Yunan savaşının bıraktığı izlenim altında Mehmet Emin daha 1897’ de ilk vatanseverlik şiirlerini daha sade Türkçe ve Hece vezniyle yayınlamıştı.

Kültürel ve siyasi anlamdaki Türkçülüğün özellikle Meşrutiyet’ten sonra dilde sadeleştirme ve Türkçeleştirme hareketine yeni açılımlar getirdiğini görüyoruz. Dil

tarihte ve neden lağvedildiği hakkında kesin bir malumat yoktur. Ancak, 1862’ye kadar devlet salnamelerinde “Diyanet Takvimi” ismi geçtiği hâlde bundan sonrakilerde görülmemektedir. Buradan Sultan Abdülmecit Hanın vefatıyla, çalışmasına son verildiği tahmin edilmektedir. Bu ilk Türk Akademisi, 12 yıl kadar hizmet vermiştir.

³⁸² Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa, birlikte ilk Osmanlı grameri sayılan, üç lisanın (Türkçe, Arapça ve Farsça’nın) gramerini açıklayan Kavaidi-Osmaniye adlı eseri hazırladı. Sadeleştirilmiş biçimi olan Kavaidi Türkiye (1873) uzun yıllar ders kitabı olarak okutuldu.

³⁸³ I. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1933), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.343-354.

devrimine yönelik yeni bir program oluşturmaya ve onu eyleme geçirmeye yönelik ilk girişim Selanik'te Genç Kalemler dergisi çerçevesinde 1911 yılında bir araya gelen bir grup genç yazar (Ömer Seyfettin, Ali Cânib Yöntem, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul) tarafından yapıldı.³⁸⁴ Bu düşünürlerin amacı yeni “bir dil” yaratmaktı. Fakat amaçları her ne kadar “yeni dil” yaratmak olsa da, asıl olan, Türkçeyi kendi öz benliğine kavuşturmadır. Türkçülere göre, “Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime millidir. O Halde, Türkçenin sadeleştirilmesi, yalnız bu esaslara dayanmalı, arı dilci tasfiyecilerin aşırı iddialarına doğru gitmemelidir” prensibi kabul edilmiştir.³⁸⁵ Genç Kalemler tarafından broşür halinde neşredilen ve bütün Türkçülerin benimsediği dil programı ise, aşağıdaki gibidir:

1) Arapça ve Acemce terkip ve cemi kaideleri asla kullanılmayacak, istilahlarla müfred makamında kullanılan cemiler müstesna: Sadrazam, ahlâf, kâinat gibi. 2) Arapça ve Acemce edatlar kullanılmayacak. Ama Türkçeleşmiş ve tekellüm lisanına geçmiş olanlar hariç. 3) Arapça, Acemce kelimeler şimdilik eski imlaları muhafaza olunarak kullanılacak. Konuşurken söylediğimiz lâfızlar mümkün olduğu kadar terk edilecek. Türkçede yalnız milli ve basit harf hâkim tanınacak. 4) Tekellüm lisanı, birçok Türkler tarafından anlaşılabilir tatlı ve latif ‘İstanbul Türkçesi’ nazım ve nesirde güzelliğe misal ve mikyas addolunacaktır. 5) Öz Türkçesi olan kelimeler kullanılacak, şimal Türklerinin lügatlerinden istifade olunacaktır. 6) İnsan isimlerinde Arapçalar ve Acemceler yerine Alp, Gökalp, Oğuz, Turgut, Ertuğrul, Gündüz gibi Türk adları tercih edilecek.³⁸⁶

Genç Kalemlerin yayınlamış olduğu bu broşürde görüldüğü üzere, katı bir tasfiyecilik veya öz Türkçecilik gibi bir anlayış yoktur. Önemli olan, Türk milletinin kullanıp benimsediği kelimelerdir ki, bu kelimeler de Türkçe olarak kabul edilmektedir. Çağın anlayışına göre oldukça ileri fikirlilikle belirtilmiş olan bu broşür, dil alanında yapılan çalışmalar açısından da oldukça önemlidir.

Dil alanında yaşanan gelişmelerden, sonuncu bir çaba da Rusya göçmenlerinden gelmiştir. İstanbul'daki edebi Türkçüler ile Rusya göçmenleri, 1908'de Türk Derneği'ni kurmuşlardır. Bu derneğin kurulmasıyla Türk Yurdu Derneği feshedilerek, Ocağa katıldı. Derneğin yayın organı Türk Yurdu'da Ocağın yayın organı oldu. Türk Yurdu

³⁸⁴ Heid, a.g.e., s.17.

³⁸⁵ Gökalp, a.g.e., s.23-24.

³⁸⁶ Necip Asım ve Besim Atalay'ın neşriyatı: Aktaran; Safa, a.g.e., s.55-56.

ismindeki örgütün, programındaki ilk madde, dilde sadeleşmeyi, Türk Derneği'nin beyannamesinden farklı olarak, sadeleştirmenin amacı, olabildiğince çok Türk'e derginin ulaşmasını sağlayarak Türk ırkının ilerlemesiydi.³⁸⁷ Balkan Savaşı'yla birlikte Selanik'ten İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Genç Kalemler kadrosu ve Ziya Gökalp, İstanbul'da Ocağa katıldılar ve Türk Yurdu'nda yazmaya başladılar.³⁸⁸ Bilindiği üzere Türk Ocakları, Halkevlerinin kurulmasına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Türk Ocakları böylelikle, hem ulusalcı ideallerin hem de dil alanında yapılan çalışmaların merkezi olmuştur.

Türk Ocakları, merkez-i umuminin birer kültür şubesi haline gelmişti ve Türkleştirme hareketi de Büyük Harp'le beraber başlamıştı. Yabancı okullarda öğretmenlik ve müdürlük eden adamlardan çoğunun 'resmi dil olan' Türkçeyi bilmediklerini gören İttihat ve Terakki hükümeti; 1914 senesinde buna engel olmak için bazı kararlar vermişti. 1915 senesinde bütün yabancı kurumlarda Türkçenin kullanılmasını zorunlu bir hale sokan ilk kanunu çıkardı. Bunun üzerine "Anadolu Osmanlı Demiryolları Şirketi memurlarına" Türkçe öğretmek için üç sınıflı bir dil dershanesi açılmıştır. Türk okullarında edebiyat programları değiştiriliyor, milli edebiyata daha geniş bir yer veriliyordu. Artık bütün gazetelerin ağzında "milli mefkûre" sözü, resmi bir kıymet alan milliyetçilik ideolojisinin sakızı haline gelmişti.³⁸⁹

Görüldüğü üzere, dil üzerine yapılan çalışmalarda, basına büyük bir rol verilmiştir. Özellikle Türk Ocağına bağlı yayın organlarının dili, o günlerde kayda değer bir şekilde sadeleştirilmiştir. İstanbul'da Türk Derneği ve Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü ve Selanik'teki Genç Kalemler gibi dergiler bir yandan Türklük fikrini işlerken bir yandan da sadeleştirilmiş Türk dili idealini hep önde tutuyorlardı.³⁹⁰

Bunun gibi ileriye dönük öneriler çok fazla ilgi görmedi. Ahmet Mithat gibi birkaç tanınmış yazarın dışında daha basit ve daha sade bir Türkçenin savunucuları kendi isteklerini yaşama geçiremediler. Sadece Fuat Köse Raif ve İstanbul İkdam Gazetesi'nin diğer yazarları gibi birkaç aşırı özleştirmeci, ortak Arapça ve Farsça aktarma sözcüklerinin yerine eski edebiyattan, lehçelerden ve diğer Türkçe eşdeğer

³⁸⁷ Masamı Araı, a.g.m., s.187.

³⁸⁸ Aydın, a.g.e., s.165-170.

³⁸⁹ Safa, a.g.e., s.76-77.

³⁹⁰ Heid, a.g.e., s.11.

sözcükleri koymaya çalıştılar. Bununla birlikte bu akım büyük ölçüde başarısız oldu. Böylesi ağır ve kesin değişikliklerin zamanı henüz gelmemiştir.

Türk dil devriminin ilk safhası Tanzimat'ın siyasal, toplumsal ve kültürel uyanışı ile gerçekleşmişti; 1908–1909 Jön Türk Devrimi ise, ikinci safhasına öncülük etti. Renkli fakat zor dilbilgisi ile Osmanlı dili çok uluslu ve çok dilli Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte ortadan kalktı. Cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde gerek imla ve harf, gerekse dilde yapılacak reformlar için hem olgunlaşmış fikri bir ortam, hem de azımsanmayacak bir birikim vardır. Sonuç olarak, dil üzerine yapılan çalışmalar ve tartışmalar, Cumhuriyet döneminde de devam etti. Dolayısıyla Türk Dil Devrimini, Osmanlı döneminde yapılan çalışmalardan ayırmak mümkün değildir.

3.3.2. Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikaları ve Dil

İlk Adım: Latin Harflerinin Kabulü (1 Kasım 1928) Daha önce de değinildiği gibi, 1919'dan 1925 yılına kadar geçen zaman diliminde, Türkiye Cumhuriyeti “siyasal çatısını” oluşturmaya çalışmıştır, 1925 yılından itibaren ise, toplumsal-kültürel ve ekonomik reformlara ağırlık verilmiş, bu alanlarda inkılaplar gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olan toplumsal-kültürel reformlardan biride Arap alfabesinin yerine, Latin alfabesinin kabul edilmesidir.

Türkiye’de alfabe değişikliğine ilişkin ilk öneriler de hemen hemen her reform da olduğu gibi, Tanzimat dönemine kadar geri götürülebilir. Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa, Mirza Fethali Ahunzâde, Celal Nuri İleri, Hüseyin Cahit Yalçın ve Kılıçzade Hakkı gibi isimler Latin alfabesine geçilmesini savunmuşlardır. Savunmakla da kalınmamış zaman zaman çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Peyami Safa alfabe üzerindeki tartışmalar hakkında şunları belirtmektedir:

“Birinci derecede yerli meseleler arasında bir de elifbe münakaşası vardı. Fikir adamlarının çoğu, geri kalmamızın büyük sebeplerinden birini elifbenin eksikliklerinde görüyorlardı. Hüseyin Cahit gibi doğrudan doğruya Latin harflerinin alınmasını isteyenler, ordu elifbesi vs. gibi yeni şekiller icadına girişenler ve Arap harflerinin tatili düşüncesinden ileri gitmeyenler vardı. Fakat bunların hepsi, elifbe meselesi halledilmedikçe, bizim için öz ve tez bir ilerlemenin imkânsızlığında birleşmişlerdi: ‘Gayrimüslim mekteplerinde ilim öğrenmek için kullanılan zaman, bizim mekteplerde okuma öğrenmek için geçiriliyordu.’

Fakat yeni bir elifbe isteyenlere karşı sadece tadil taraftarları ekseriyette idiler terbiyecî Sâtî³⁹¹ bunların başında görünüyor yarım asırdan beri bütün dünyayı hayret içinde bırakacak kadar büyük bir süratle terakki etmiş olan Japonların bizimkinden yüzlerce kat daha zor bir elifbeleri olduğunu, yirmi otuz binden fazla harfleri bulunduğunu, bir Japon alim ve edibi için en aşağı on beş yirmi bin harf öğrenmesi lazım geldiğini' yazdıktan sonra 'Elifbenin zorluğu terakkiye mani olsaydı, Japonların bir adım bile atmaması icab ediyordu. Sonra yine bu muharrire göre, tarihte büyük bir mazi ve edebiyat sahibi milletlerden hiçbirinin elifbesini tamamıyla değiştirebildiğine hiçbir misal gösterilemezdi...'»³⁹²

Bütün iyi niyetlere rağmen, dil alanında görülen başarısızlık, alfabe çalışmalarında da görülmüş, nihai bir sonuç alınamamıştır. Çünkü dil alanında görülen çok sesliliğin burada da olduğunu, bu durumun da belirli bir anlayış bütününden eksik olması sonucunda, ne modernleşmenin itici gücü, ne de milliyetçi hareketlerin derin etkileri alfabe alanında yaşanan gelişmelerin başarıya ulaşabilmesini sağlayabilmiştir. Bu inkılâp hareketi de gerçek niteliğine ancak cumhuriyet döneminde kavuşabilmiştir.

Gerek dil alanında gerekse alfabe alanında görülen başarısızlığın bir nedeni olarak da "Osmanlı Vatandaşlığı" oluşturulma sürecinde gerek Osmanlıcanın gerekse Arap Alfabesinin birleştirici bir unsur olabileceği düşüncesinin Osmanlı devlet adamlarında yer alması gösterilebilir. Böylelikle hem Osmanlıca gibi bir yapma dil ile imparatorluğun sınırları dâhilinde genel kabul görmüş, bir bakıma kapsayıcı bir dil oluşturulmak istenmiş, diğer taraftan da Arap Alfabesi kullanılarak da Müslüman çoğunluk arasındaki bağların güçlenmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise, alfabe tartışmalarının dönem dönem çeşitli çevreler tarafından tekrar tartışılmaya başladığını görmekteyiz. Ancak bir ulus-devlet olarak Türkiye, öncelikle siyasal ve hukuksal alanda reformlar gerçekleştirebildiğinden dolayı, alfabe alandaki bir değişiklik ancak, 1928 yılında gerçekleşebilmiştir. Bunun nedenini tekrar hatırlayacak olursak: Dönemin siyasi olaylarının en şiddetli zamanlarında ortaya çıkan ayaklanmalar ve bunun neticesinde alınan kararlar ve çıkan Tahrir-i Sükûn Kanunu ile tekrar kurulan İstiklal Mahkemeleri, Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği reformlar için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu süreçten sonraki reformlar ise, daha çok toplumsal ve kültürel alanda olmuştur. Türk kimliğinin yeniden tanımlandığı ve halka "tebaa-devlet"ten "ulus-devlet" sürecine geçildiğini ve "vatandaşlık" esasının

³⁹¹ Suriye Maarif Naziri: Sâtî-El-Husri (1880-1968)

³⁹² Safa, ag.e., ss.49-50.

öğretilmeye, toplumsal yapının daha homojen bir yapıya kavuşturulmaya ve Batı'nın model olarak alınmasından sonra da günlük hayatın gerekliliklerinin buna göre düzenlenme çalışıldığı çeşitli reformsal hareketlerden söz edebiliyoruz. İşte bu reformlardan biri de alfabe alanında yapılan değişikliklerdir.

Alfabe alanında yapılacak olan çalışmalar için öncelikle, Milli Eğitim Bakanlığı 1928'de bir Alfabe Encümeni kurmuştur. Çalışmalarda, yabancı dil uzmanlarından da yararlanılmıştır. İlk adım olarak 20 Mayıs 1928'de Arap rakamlarının yerine bugünkü kullandığımız rakamlar kabul edilmiştir. Sonraki süreçte Atatürk, İstanbul Gülhane Parkı'nda 9 Ağustos 1928'de yeni Türk harflerini Türk halkına tanıtmış ve bu konuda şunları söylemiştir: “ Bizim ahenktar, zengin insanımız yeni Türk harfleriyle kendisini gösterecektir. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalciya öğretiriz. Bunu vatanseverlik ve milletperverlik vazifesi biliriz.” Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1928'de çıkardığı bir kanunla da soldan sağa doğru yazılan bugünkü 29 harfli Latin kökenli alfabemizi kabul etmiştir. TBMM, Atatürk'e 24 Kasım 1928 günü bu konudaki hizmetlerinden dolayı, Millet Mektepleri Başöğretmeni unvanını vermiştir.³⁹³

Arap yazısı, Türkçenin yapısına uygun değildi, öğrenimi ve öğretimi çok zordu, Arapçada sesli harfler azdı, buna karşılık Türkçede sesli harfler çoktu gibi birçok gerekçe, alfabe devriminin yapılamamasının sebepleri olarak sayılabilir. Fakat bunların hiçbiri, alfabe devriminin gerçek mahiyetini belirtmede, yeterli olamayacaktır. Çünkü alfabe devrimi, her şeyden önce modernleşmenin ve de Türk ulusçuluğunun bir sonucudur. Latin alfabesinin kabul edilmesi, hedef olarak gösterilen uygar dünyanın kapılarını açacağı gibi, diğer İslam kaynaklı ve Arap dindaşlarından da bu denli koparıp farklılaştırabilecekti.³⁹⁴ Ve her ne neden belirtilse belirtilsin Hamdullah Suphi Tanrıöver'in: “Latin harflerini kabul etmek bir zarurettir ve biz Türk harsının lehine bu kararı er geç kabul edeceğiz...”³⁹⁵ dediği gibi, Batı'yı model almış bir ülke için gerekli ve zorunlu bir inkılapı. Bu zorunluluğun modern ulus-devlet idealini taşıyan Türkiye için, geçmişin tasfiyesi, geleceğin ise Batı merkezli olarak yeniden inşa edilmesi anlamına da gelmekteydi. İsmet İnönü yapmış olduğu bir konuşma da alfabe inkılâbıyla ilgili olarak şunları belirtmektedir:

³⁹³ Yıldız, a.g.e., ss.123-124.

³⁹⁴ Kili, a.g.e., s.308.

³⁹⁵ Uluğ, a.g.e., s.165.

“Bu denli yararlı ve güçlü bir önlemin niçin bugüne değin geri bırakıldığını gelecekte eleştirecek olanlara anlatmak kolay olmayacaktır. Fakat ben onlara diyeceğim ki insanlar göreneğe o denli bağlıdırlar ki görenekten ayrılmayı yararlı ve kesin bir karara varabilmek için Türk devletinin, büyük Gazi gibi türlü türlü deneyimler içinde ulusun canlılık ve gücünün özü gibi yetişmiş ve devlet başkanı olmasına karşın köy köy dolaşarak Abece öğretmeliği edecek ölçüde çalışkan, kararlı ve özverili bir başkan gelmesi gerekir.

Yaşlı kadınlarımız ve analarımız kendilerine şimdiye değin zindan edilen kağıt çizelgelerinin söz söyleyen aydınlık belirtiler durumuna geldiğini görünce sevinçlerinden şaşırıyorlar. Altmış yıllık yaşamlarında gizli bir büyü gibi gözlerini, korkutan, okuyup yazmanın yeni harflerle iki hafta içinde yüzlerine gülen sevimli bir peri olduğunu anlamak gerçekten sevindirecek bir olaydır.”³⁹⁶

Cumhuriyet döneminde ve özellikle 1928 yılından itibaren, yoğun biçimde uygulamaya konulan reformlar, ulusallaşma ve modernleşmeye yöneliktir. Daha önce de birçok kez belirttiğimiz gibi, Kemalist modernleşmeciler, yaptıkları bütün reformların amacı, modern bir ulus-devlet yaratmaktır. Dolayısıyla ulusallaşma süreci kültürel alana da inerek, bunu halka yayma süreci ile de desteklenerek devam etmiştir. Özellikle eğitim sürecinde kadına ve erkeğe sağlanan okuma-yazma seferliğine dair yapılanların en somut adımı, Latin Alfabesinin kabul edilmesidir. Aynı zamanda pratik bir yarar olarak da daha hızlı okuma-yazma öğrenme süreci sağlanmış, eğitim sadece belli bir kesimin yararlanabileceği bir alan olmaktan da çıkmıştır. “Modernleşen Türkiye” bölümünde de sıklıkla belirtildiği gibi, bu inkılap hareketinin özünde de pragmatik bir anlayış söz konusudur. Yani hızlı kalkınma ve ekonomik büyümenin derhal gerçekleşebilmesi ve ülkenin modernleşebilmesi amacıyla, cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş olan reformlar, pragmatik bir anlayışla ve aceleci bir tavırla gerçekleşmiştir. Bu reform hareketinde de bu durumu açıklıkla görebilmekteyiz. Aynı zamanda gerçekleşen bu inkılâp sayesinde, dil alanında da köklü bir çalışma yapılmasının gerekliliği ve zorunluluğu bir kat daha önem kazanmıştır. Velidedeoğlu’nun söylediği gibi, “harf devrimi kesinlikle dil devrimini, yani karma bir dil olan Osmanlıcadan ulusal bir dil olan Türkçeye geçişi getirecekti ve nitekim getirdi.”³⁹⁷

³⁹⁶ Alp, a.g.e., s.125.

³⁹⁷ Tahsin Yücel, **Dil Devrimi ve Sonuçları**, Can-Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

Dil Reformuna Doğru Kardeş Bir Kuruluş: Türk Tarih Kurumu Yeni bir tarih anlayışının ortaya koyma gerekliliği, cumhuriyet döneminde açıkça ortadaydı. Bunun nedenleri ise, oldukça fazladır. Mesela, Osmanlı Devleti'nin tarih anlayışı, günün şartlarının zorladığı ulus-devlet tarih anlayışına oldukça uzaktı. Ulus-devletler, o dönemlerde okullarda, ulusal ve abartılı tarih anlayışlarını çocuklarına öğretirken, Türkiye'nin hala Osmanlı'nın İslam tarihine dayanan bir öğretim sürecini devam ettirmesi beklenemezdi. Böyle bir anlayış, ulusal birlik ve beraberliği zedeleyici etkenlerde doğurabilirdi. Kısacası yeni bir tarih anlayışının gerekli oluşunun en önemli nedenlerinden biri, Osmanlı Devleti'nin tarih alanındaki yetersizliği ve ulusal bir tarih anlayışının ve öğretiminden yoksun oluşu gösterilebilir. Diğer yandan, Fransız okullarında okutulmakta olan bir coğrafya kitabında, Türklerin sarı ırktan ikinci derecede bir topluluk olduğu yazılmıştır. Batı, Türkleri barbar bir ırk olarak görme eğilimindeydi. Ayrıca, "Türklerin medeni kabiliyetten ve istidattan mahrum oluşu ve Türk toprakları üzerinde tarihi iddialar" da tarih çalışmalarının gerekliliğini ortaya koymaktaydı.³⁹⁸ Ulusal bir tarihi anlayışının yerleştirilmesi isteği üzerine, ortaya aşağıdaki sorular, cumhuriyet döneminde ortaya konulmuştur. Bunlar:

1. Türkiye'nin en eski yerli halkı kimlerdir?
2. Türkiye'de ilk medeniyet nasıl kurulmuş veya kimler tarafından getirilmiştir?
3. Türklerin cihan tarihinde ve dünya medeniyetinde yeri nedir?
4. Türklerin bir aşiret olarak, Anadolu'da devlet kurmaları bir efsanedir. Şu halde bu devletin kuruluşu için başka bir izah bulmak lazımdır.
5. İslam tarihinin gerçek hüviyeti nedir? Türklerin İslam tarihinde rolü ne olmuştur?³⁹⁹

Bu soruları baz alarak, yapılan çalışmalardan sonra ise, genel olarak iki sonuç ortaya konulmuştur. Bunlar:

1. Medeniyetin ilk çıkış yeri ve beşiği Orta Asya'dır.
2. Brekisefal ve beyaz ırkın ilk yurdu Orta Asya'dır.

³⁹⁸ Karal, a.g.e., s. 96-97.

³⁹⁹ Karal, a.g.e., s. 98.

Özellikle “1908–1923 döneminde ve Cumhuriyetin ilk on yılında Türkiye’de yetişen ve Anadolu dışı Türk topraklarından gelen tarihçeler ulusçuluğun Türkçülük şeklinde anlaşılması için mücadele veren kişilerdi. Türkçülüğü “hâkim kültür, siyasal ideal ve milli karakter olarak ele alıyorlardı.” Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fuat Köprülü, Necip Asım ve başka birçokları siyasal eğilimli kişilerdi ve çoğu aktif parti üyesiydi.⁴⁰⁰ Bu isimler hem aktif olarak siyasal yaşamlarını sürdürdü hem de tarih çalışmalarında etkin rol oynadılar, tarih çalışmalarının kurumsallaşma sürecinde de bizzat kurucu kişiler olarak bulundular.

Atatürk’ün önderliğinde başlayan tarih çalışmaları 1928–1929 yılları arasında bazı sonuçlar vermiş, bazı tarih çalışmaları notlar halinde yazılarak basılmıştır. Ancak kurumsal düzeyde atılım, Türk Ocaklarının 6. Kurultayında Türk Tarih Heyeti’nin kurulmasıyla olmuştur. Nisan 1930’daki bu gelişmelerden hemen sonra, Haziran 1930’da Türk Ocakları kapatıldıktan bir yıl sonra yine Nisan ayında Türk Tarih Heyeti’nin kurucularıyla Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuştu. Tarih Tetkik Cemiyeti’nin amacı Osmanlı Tarih Cemiyeti’nden farklı bir çizgiyi belirlemek ve Türk tarihini yeniden yazmaktı. Yeni Cemiyet, kültür ve tarih çalışmalarını yıllarca sürdürmüş olan Türk Ocakları tüzük ve programları doğrultusunda kurulmuştu.⁴⁰¹

Cumhuriyet döneminde tarih çalışmaları bir yandan devam ederken bir yandan da okullar da okutulmak üzere çeşitli dönemler de tarih kitapları basılmıştır. Altı yıl süreyle üç kez basılan ve ortaokul üçüncü sınıflarında okutulan Türkiye Tarihi (1924-1929) isimli ders kitabı bunlardan ilkidir. Türk Tarihinin Ana Hatları ders kitabı ise, 605 sayfadan oluşan ve 1929 yılında Atatürk’ün emriyle bazı tarih notları oluşturan, Türk Tarih Heyeti içinde çalışmalarını sürdüren ve 1931’de Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti’nde yer alacak olan seçilmiş üyeler tarafından kaleme alınmış bir kitaptır. Sadece 100 kopya basılmış olan bu kitap, ortaokullarda okutulmak amacıyla yazılmıştı. Ancak başarısız olmuş ve bu girişime önyak olan Atatürk tarafından da onaylanmamıştı. Liseler için hazırlanan ilk resmi tarih ders kitapları; Tarih ve Orta mektep İçin Tarih isimlerinde, 4 cilt halinde 1932 yılında yayınlandı. Bu kitabın ana esin kaynağı 1929–1930 yıllarında yazılmış olan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı çalışma idi. Ertesi yıl ise bu dört cilt basitleştirilerek, üç cilt olarak yayınlandı ve

⁴⁰⁰ Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih**, 2. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1992, s.94.

⁴⁰¹ A.g.e., s.96.

ortaokullarda okutuldu. Bu kitapların ortak özellikleri, Türkleri bir “ırk” olarak yüceltilmeleri ve Türklerin büyük uygarlıklar üzerindeki etkilerinin vurgulanmasıdır. Türklerin, Osmanlı İmparatorluğundan çok daha önce var oldukları da tekrar tekrar belirtilmiştir.⁴⁰²

Ulus-inşa sürecinde görmüş olduğumuz bu gibi durumlar, neredeyse bütün uluslar için geçerlidir. Örneğin Makedonya ve Yunanistan arasında görülen, Helen uygarlığının gerçek sahip olduklarına dair iddialar, her iki ülke içinde ne kadar gerçeklik yansıtmaktadır. Söz konusu olan bu durumlar, yani tarih anlayışındaki abartılar, bizi tanımlarken öne çıkartılan çeşitli semboller, kavramlar ve ötekiden farklılaştığımız noktada yapılan tasfiyelerin hepsi, Hobsbawm’ın dediği gibi bir bakıma geleneklerin yeniden icat edilme sürecidir ki, bu süreç her ulus için bir yapmadan öteye gitmez. Aynı durum Türkiye içinde geçerlidir. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki bu süreç içinde bir yapaylık söz konusu olsa da ulusların milli mücadelelerini, milli mücadelelerindeki kahramanlıklarını, fedakârlıklarını da unutmamak gerekir. Yani Mehmet Akif Ersoy Türklerin “İstiklal Marşı”nı yazarken, içinde o kahramanlıkları, milli mücadelenin ruhunu hissetmeseydi, böyle bir eser ortaya çıkamazdı. Kısacası gelenekler icat edilmiş bile olsa, bu yoktan var etme değil, var olan mevcut durumu yüceltme, kutsallaştırma anlamında olabilir. Tarihin ulusçu amaçlar için kullanılması sadece Türk tarih yazıcılığına da özgü bir şey değildir, geçmişi abartarak benlik yaratma evrensel bir anlayıştır: Bu bir devlet politikasıdır.

Tarih Yazıcılığına Örnek: Türk Tarih Tezi Tarih yazıcılığı siyasal bir araç olarak, her ülkenin yürütmüş olduğu ulusalcı politikalarından biridir. Kısacası tarih her ne kadar bir bilim de olsa, bu işi tarihçilerden çok siyasetçiler yapmaktadır veya siyasetçilerin ele aldıkları tarih, günümüzde de geçerliliğini koruyan bir tarih anlayışı olarak durmaktadır. Bunun en güzel örneğini, bugün Ermenilerin tarihimiz üzerindeki çeşitli iddialarını, nasıl siyasi bir mesele olarak, çeşitli ülkelerin meclislerine sokulabildiğini ve bir baskı aracı olarak kullanılabilirdiğini bizlere göstermektedir.

İşte ulusalcı bir tarih anlayışının yanı sıra, siyasetle de iç içe giden tarih çalışmalarının neticesi olarak, cumhuriyet döneminde ortaya atılan “Türk Tarih Tezi”, milliyetçi politikalarından en göze çarpan gelişmelerden biridir. Bu dönemde ortaya atılan bu tez, Türklerin aslen Orta Asya’da yaşamış olduklarını ama kuraklık ve kıtlık

⁴⁰² A.g.e., s.98-118.

yüzünden Çin, Avrupa ve Yakındoğu gibi başka bölgelere göç etmek zorunda kalmış olduklarını kabul ediyordu. Böylelikle Türkler dünyanın yüksek uygarlıklarını yaratmışlardı. Yakındoğu'daki Sümerler ve Hititler aslında ilk Türklerdi. (1930'larda kurulan iki büyük bankanın adının Sümerbank ve Etibank olması tesadüf değildir.) Bugün bu tarih tezinin önemli bir bölümü kabul edilmemekle beraber Türklerin soylarının Orta Asya'ya dayandığı ve bazı Anadolu uygarlıklarının da Türk oldukları bilinmektedir.

1930'ların tarih tezi yeni ulusçu, laik ve devrimci kuşağın hızlı bir şekilde eğitilmesine daha doğru bir deyişle "talim ve terbiyesine" ağırlık veriliyordu.⁴⁰³ Amaç, cumhuriyet değerlerini yeni kuşaklara aktarabilmek, birlik ve beraberliği güçlendirmek ve hızla kalkına yolunda kitleleri, ortak bir güç olarak seferber edebilmektir. Şemsettin Günaltay'ın Türk tarih çalışmalarıyla ilgili olarak aşağıdaki belirttikleri, aslında tarih çalışmalarının amacını ve önemini çok iyi ifade edebilmektedir:

"Atatürk'ün ana ideali Türk topluluğunu olgunlaşmış bir millet olarak milletler arasındaki şerefli mevkiine layık olacak bir hale getirmektir. Bütün mesaisinin esası buydu. Türk milletinin bu mevkie gelmesi için onun düşünüşüne göre evvela imparatorluk devrinin bize mirası olarak bıraktığı aşağılık duygusunu yıkmak ve Türk milletinde her türlü ilerleme ve gelişme kabiliyeti olduğunu meydana koymak ve bunu bütün Türk çocuklarına inandırmak birinci hedefti... Her şeyi yapabilmek kudret ve kabiliyetini Türk çocuklarının kendisinde görmesi için Türk Tarihi'nin meydana konması zarureti kani oldu. Bu kanaatlerdir ki Atatürk ilk önce Türk tarihinin meydana çıkarılması yolunda çalışmaya başladı... Gene Atatürk 'Bu tarihten Türk çocukları istiklal fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir" dedi.⁴⁰⁴

Ancak, "Türk Tarih Tezi" "tarih tekerrürden ibarettir" anlayışına uyumlu, Osmanlı İslam geleneğine damgasını vuran "Asr-ı Saadet" görüşüne yatkın çevrimsel tarih anlayışını hatırlatan özellikler taşımaktadır. Bir yandan Osmanlı tarih yazıcılığının üslup özelliklerine karşı çıkarken, öte yandan da Osmanlı İslam dönemi ile evrimsel bağlantılar görmezlikten gelinmiş, eleştirel bakış açısından ziyade "yok sayma" anlayışı hâkim olmuştur. Tümüyle karşı çıkılan Osmanlı vakanüvislik üslubu, yani bir sürü

⁴⁰³ A.g.e., s.198.

⁴⁰⁴ Kocatürk, s.72-73.

bağlantısız olayı artarda sıralama ve araya dedikodu karıştırılması ise, bugün bile sadece anılarda değil ansiklopedilerde göze çarpmaktadır.⁴⁰⁵

Geçmişle şimdiki zaman arasında kurulan bağda maddi kanıt olarak arkeolojik bulgular kullanılmış olması, Türk tarihçileri önünde belirli bir alanda da olsa bilimsel araştırma yollarını açmıştı. Gerçekten de tarihin yardımcı disiplinleri içinde bir tek arkeoloji alanında somut bir başarı sağlandı. Buna rağmen gene de zaman kavramıyla ilgili sorunlar, yani dönemin araştırma alanı olarak seçileceği siyasi önderlerin yönlendirmesiyle ve aceleyle yapıldığından tarih çalışmalarına özgü bir anlayış yerleşmiş olmuyordu. Pozitif bilimlerin, elle tutulabilen kanıt ve teknoloji olarak algılanışı ve sosyal bilimlerin eksik bir biçimde ele alınışı, bu dönem Türk tarihçilerinin entelektüel gelişmesi için uygun koşulları engellemişti. Kısacası, siyasi önderler sadece tarihin konusunu ve yönünü değil akademik koşullarını da belirlemişlerdi ve bu dönemin tarihçileri tarih çalışmalarına önderlik edememişlerdi. Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi, bu tarihçilerin çoğu atanmış siyaset adamıydı ya da atanmış okul ve üniversite hocalarıydı. Gene de arkeoloji çalışmalarına, bazı genç tarihçilerin uzmanlaşmasına yardımcı oldu.⁴⁰⁶

Cumhuriyet dönemi Türk tarih yazıcılığının Avrupa kaynaklarıyla karşılaştırılması, başlıca Batı akımlarının yani romantizm, idealizm ve pozitivizmin hep birlikte pragmatik bir formülle ele alındığını göstermiştir. Türk tarihçiliğinde maddi belgelerin her zaman edebi ve estetik değerlendirmelerden daha güçlü olduğuna inanılmıştır. Ulus fikrinin öncüleri, gerçekten de Türk Tarih Tezinin formüle edilmiş biçimini “doğa yasaları” gibi kavramış ve tamamen kaba materyalist bir biçimde ele alarak bunları tarihin ana etkeni olarak göstermişlerdir. Bir yandan da destansı, kahramanca bir geçmiş aramaya koyulmuşlardır. Destanı maddi bulgulara dayandırmak gibi boşa bir hayal peşinde koşmuş, yöntemsizlik ve acelecilik esas özellik haline gelmiştir.⁴⁰⁷

Türk tarih tezi ulusal tarih yazıcılığına bir gelenek kazandıramamıştır. Fakat çeşitli kesimlerde bir zihniyet, belirli bir yöntemi inkâr eden, disiplin ve yöntem tanımayan bir yaklaşım biçimi olarak yerleşmiştir. Başka bir deyişle, Türk tarih

⁴⁰⁵ Behar, a.g.e., s.196-197.

⁴⁰⁶ A.g.e., s.194.

⁴⁰⁷ A.g.e., s.196.

düşüncesinde bir istikrar bir devamlılık yaratmış buna karşılık, ideoloji ne olursa olsun yürürlükteki siyasal iktidarın kısa vadeli amaçları için bir araç haline getirilmiştir.⁴⁰⁸

Tarih çalışmalarıyla ilgili olarak belirtmesi gereken son bir nokta, yapılan tarih çalışmaları içinde sık sık “ırk” kavramının geçmesi ve hatta bu ırkın morfolojik olarak da tasvirinin yapılması, bu tanımlamaların da tarih kitaplarında geçmesidir. Örneğin Peyami Safa’nın aşağıdaki ifadeleri bu durumu açıklıkla ortaya koymaktadır:

Moğol ırkından olmayan Türklerin Hint-Avrupa kavimleri arasında yeryüzünün en eski medeniyetini kurduklarını, kitaptan ve topraktan çıkartılan bütün delilleriyle ispat etme imkanı, Atatürk ve onun işaretiyle Tarih Kurumu’ndaki arkadaşları tarafından elde edildi. Eski Çince eserlerde, on asır evvel Arapça ve sekiz asır evle İran diliyle yazılmış eserlerde, Firdevsi’nin ve diğer meşhur İran şairlerinin yazılarında Türklerin morfolojik vasıfları, birbirini teyit eden şekillerde ortaya çıkmıştı. Haçlıların Türklerle çarpışmalarına ait eserlerde ve Oğuzname, Dede Korkut gibi Türk vesikalarında da Türk tipi, aynı vasıflar içinde gösteriliyordu: Uzun boy, pembe ten, sarı veya kumral saç, mavi veya ela göz... Fransız alimi Dr. Logendre bu tipi şöyle tasvir ediyordu: ‘Türk, beyaz ırkın uzun boylu, uzun ve beyzi yüzlü, ince düz veya mavi gözlü, göz kapaklarının hattı fasıllı ufki, en güzel tipidir.’ Profesör Pittard da, Türklerin Hint-Avrupa milletleri arasında Hyperbrachycephale tipin vasıflarını tamamıyla haiz olduğunu kabul ve Moğollarla nispetimizi reddetmiştir.”⁴⁰⁹

Görüldüğü üzere, Türklerin morfolojik olarak tanımları yapılmaktadır. Maalesef Türkiye’de bu gibi söz konusu durumlar, zaman zaman ifade edilmiş, kafatası ölçümlerine varan açıklamalar yapılmıştır. (Söz konusu olan bu durumun dil çalışmalarında da bulunduğunu ileriki kısımlarda göreceğiz.) Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, özellikle tarih ve dil çalışmalarında üstü örtük veya açık bir biçimde, ırkçı ifadeler geçmektedir. Burada ırka yönelmenin, onu tanımlamanın kötü veya olumsuz bir yönü yoktur. Çünkü Türkiye’de hiç kimse ten rengi yüzünden bir etnik ayrımcılığa tabii tutulmamıştır veya ırkçı ve faşist bir politikayla da karşı karşıya kalmamıştır.

Sonuç olarak, tarih çalışmaları ile geçmişin yeniden tanımlanması ve bugünün inşası için önemli gelişmeler olmuş, tarihe olan ilgi artmıştır. Bu çalışmalarda Kemalizm bir fikrîsel bütün olarak, bütün tarih anlayışını doğrudan etkilemiş, siyaset ile tarih iç içe girmiştir. Diğer yandan siyaset adamlarının tarihle uğraşması sonucunda ve

⁴⁰⁸ A.g.e., s.195.

⁴⁰⁹ Safa, a.g.e., s.50.

Kemalizm'in gücü karşısında farklı bir anlayış ortaya çıkamamış, çıksa bile yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda tarih anlayışı oldukça abartılı ve çoğu konuda yetersiz kalmıştır. Yine geçmişin tasfiyesi yapılırken koskoca bir imparatorluk dönemi göz ardı edilmiş, Türk tarihi anlatılırken daha eski zamanlara hatta neolitik zamanlara gidilerek izah edilmeye çalışılmıştır. Yine tarih çalışmalarında zaman zaman ırk temelli açıklamalar yapılmış ve Türk ırkının morfolojik özellikleri belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen, kültür politikalarından biri olan tarih çalışmalar; toplumsal yapının şekillenmesi, bireylerin tarih bilinci ile de günü değerlendirebilmesi, ortak bir geçmiş ile birliktelik duygusu taşıyabilmesi, modern Türkiye'nin inşası için zümre şuurunun oluşturulabilmesi vb. birçok açıdan, hem modernleşmenin hem de milliyetçiliğin bir gerekliliği olarak önem taşımaktadır.

3.3.3. Dilin Kurumsallaşma Süreci: Türk Dil Kurumu

Toplumun en önemli kurumlarından biri de dildir. Dil bir toplumun ulusal benliği biçimlendirir, düşünce ve duygu yaşamına yön verir. Bir toplumu değiştirmek, ona yeni bir yaşama düzeni getirmek, geniş ölçüde o toplumun diline bağlıdır. Devrim bütündü, toplumun bütün kesimlerini kapsıyordu. Öbür yandan çağdaş uygarlık seviyesine varabilmek için önce insanlara yönelmek gerekliydi. İnsanı değiştirmek, onun düşünce dünyasını değiştirmekle gerçekleşebilirdi. Düşüncenin değişmesi, dilin değişmesi demektir. Bu bakımdan yeni bir uygarlık alanına girebilmek için dilde de devrim yapmak, kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur.⁴¹⁰ Alfabe devriminin başarısı, dilde reformu da gerekli kılmaktaydı. Ayrıca yapılan mübadeleler sonucunda da Türkiye oldukça çeşitli dil topluluklarını da bünyesinde barındırmaktaydı. Zaten Kemalistlerin oluşturmak istedikleri modern ulus-devlette dilin farklı olması beklenemezdi.

“Birinci Türk Tarih Kongresi Temmuz 1932 yılında Ankara’da yapıldı. Kongrenin kapanış gününde Atatürk kongrenin saygın üyelerinin bazılarını davet etti (Afet İnan, Yusuf Akçura, Samih Rifat, Sadri Maksudi, Hamid Zübeyr Koşay, Hüseyin Namık Orkun ve Ruşen Eşref Ünaydın) ve kendisinin hazırlamış olduğu geniş taslaklı bir program ile Türk dilinin araştırılması için benzer bir kurumun kurulması önerisinde

⁴¹⁰ Emin Özdemir, *Dil Devrimimiz*, 2.Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1969, s.36-37.

bulundu. Bir sonraki gün (12 Temmuz 1932) Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) resmi olarak kuruldu.

Tüzüğün 2. maddesine göre Cemiyet'in amacı "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak ve onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirtmektir." Bu amaca ulaşmak için dilbilim ve filoloji, etimoloji, dilbilgisi ve sözdizimi, sözlük ve terminoloji, sözcük derleme ve yayınlar araştırması için özel heyetler oluşturuldu. Türk Dil Kurumu'nun ana tüzüğünde, kurumun merkezi Ankara olarak belirtilmekte, Türkiye Kamutayının Başkanı ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve Genel Kurmay Başkanı kurumun onursan başkanı olarak belirtilmiştir.⁴¹¹

Türk Dil Kurumu ile her şeyden önce, yazı diliyle konuşma dili arasında bir bağlantı kurulacaktı. Halkın, aydınların, devletin dili aynı düzlemde birleştirilecekti. Yazı dilinden, bilim ve yasa dilinden bütün yabancı öğeler atılacaktı. Ana kaynağa, halkın dili olan Türkçeye gidilecek, onun egemenliği sağlanacaktı. Böylece, toplumdaki bireyler arasında öteden beri süre gelen ayrıcalıklar, dil ayrılığının giderilmesiyle sona erecekti. Bu da halkçılık ilkesinin uygulanmasında önemli bir adım olacaktı.⁴¹² "Dilde Türkçeye dönüş, Türk dilini geliştirmeye, öz benliğe kavuşturma atılımı Türk devriminin ulusçu, halkçı, laik ve devrimci, ilkelerinin gereğidir..."⁴¹³ Bütün bunların yanında, Türkçe konuşmak ve yazmak, Türk olmanın başlıca unsuru olabileceği gibi ulusal birliğin sağlanması ve de ulusal kültürün şekillenmesi adına, dil devrimi oldukça önemli bir modernleşme ve uluslaşma adımıdır.

Enver Behnan Şapolyo'nun aktarmış olduğu gibi, Atatürk: "Milli şuurun ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz" demişti. "Çocuklar! dedi: Biz Balkanlar'ı niçin kaybettik biliyor musunuz? Bunun tek bir sebebi vardır. Bu da Slav araştırma cemiyetlerinin kurduğu Dil Kurumları'dır, bizim içimizdeki insanların milli tarihlerini yazıp milli şuurlarını uyandırdığı zaman biz Balkanlar'da Trakya hudutlarına çekildik..."⁴¹⁴ Suna Kili'nin de belirttiği gibi;

Öğrenilmesi kolay yeni Türk alfabesinin kabulü, ulus okullarının açılması, her Türk çocuğunun kesin olarak bir Türk ilkokulunda öğrenim görmesi zorunluluğu; yazı ve konuşma dilinin herkesçe anlaşılır olmasını sağlamak için dilde Türkçeleşme çabasının yoğunlaştırılıp yaygınlaştırılması, ulusun tarihi kaynaklarının araştırılıp Türk tarihinin

⁴¹¹ Türk Dil Kurumunun Nizamnameleri ve Tüzükleri, çalışmanın ekler kısmında yer almaktadır.

⁴¹² Özdemir, a.g.e., s.39.

⁴¹³ Kili, a.g.e., s.318.

⁴¹⁴ Aktaran: Kocatürk, a.g.e., s.263.

aydınlığa çıkarılması, halkın eğitimi, ekinsel gelişimini sağlamak için Halkevlerinin kurulması ve sonunda ‘Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nün kurularak tüm yüksek öğrenim kurumlarında Türk Devrim Tarihi derslerinin zorunlu hale getirilmesi hem devrimin amaçlarını gerçekleştirebilmek, hem de bu devrimin ‘meşruiyet’ini yaratmak için başlatılmış, uygulanmış, sürdürülmüş atılımlardır.”

Türk Dil Kurumu’nun kurulmasından sonra dil çalışmaları, giderek yoğunlaşmıştır. Türk Dil Kurumunun başlıca amacı, Türk dilini özleştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bunu yaparken bilimsel yöntemler kullanmayı, kural olarak belirler. Dilin hızla arınması ve gelişmesi için kendi yapısına uygun olarak “müdahale” edilebilir ve edilmelidir; özleştirmede, terimler ve genel kültür dili öncelikle ele alınacaktır; Türk Dil Kurumu, yalnız Arapça, Farsça sözcüklerin değil, bütün yabancı dillerden gelen sözcüklerin de karşısındadır, gibi temel prensipleri benimser. Dönemin dil çalışmalarını ve politikalarını anlayabilmek için, aşağıda cumhuriyet döneminde yapılmış olan dil kurultayları ve kurultay sonrasında gerçekleştirilmiş olan çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

3.3.3.1. Öz-Türkçecilik: I. Türk Dil Kurultayı

1. Türk Dil Kurultayı 26 Eylül Pazartesi günü başlamış ve 5 Ekim 1932 Çarşamba günü sona ermiştir. I. Türk Dil Kurultayı’nın açılış günü olan 26 Eylül 1932 tarihi daha sonra Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir.

Kurultaya katılanların cinsiyet durumu ile mesleki dağılımları aşağıdaki gibidir. Dil Kurultaylarına katılanlar hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. (Ancak kurultay zabıtlarında, kurultaya üye olarak katılanların listeleri bulunmaktadır. Bu çalışmada da bu listelerden yararlanarak, aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkarılmıştır. Küçük de olsa yanılma payına sahiptir.)

I Türk Dil Kurultayına Üye Olarak Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı	
Kadın	47
Erkek	619
Toplam	666

1. Türk Dil Kurultayına Üye Olarak Katılanların Mesleki Dağılımları	
Meslek Adı:	Sayı:
Öğretmen	189
Milletvekili	52
Akademisyen	48
Gazeteci, Muhabir, Gazete veya Dergi Sahibi Olanlar	42
Doktor, Diş Hekimi, Baytar gibi meslekler	41
Öğrenci	28
Ordu Mensubu	12
Çeşitli Meslek Gruplarından olanlar (Avukat, Mühendis, Yöneticiler ve Çeşitli Kuruluşlarda Çalışanlar Memurlar gibi)	143
Belirtilmemiş	111

Kurultaya katılanlar, oldukça büyük bir oranda erkeklerden oluşmaktadır. Mesleki dağılım olarak ise, öğretmenlerin çoğunluğu göze çarpmaktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken husus, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin yönetim kadrosudur.⁴¹⁵ Yönetim kadrosunda yer alan kişilerin hepsi Kemalist kadronun önde gelen kişileridir ve hepsi de ya o dönemde ya da bundan sonraki dönemde aktif bir biçimde siyasette rol oynayan veya oynayacak olan kişilerdir. Türk Tarih Kurumu'nun yönetim ve çalışma kadrolarında da aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla bilim ve siyasetin iç içe olduğu bir ortam söz konusudur.

⁴¹⁵**Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti: Başkan:** Samih Rifat Bey: Çanakkale Mebusu **Umumi Katip:** Ruşen Eşref Bey: Afyonkarahisar Milletvekili, **Veznedar:** Celal Sahir Bey: Zonguldak Milletvekili **Üye:** Ahmet İhsan Bey: Ordu Milletvekili **Üye:** Ahmet Cevat Bey: Muhit Mecmuası Sahibi **Üye:** Ali Canip Bey: Maarif Vekaleti Müfettişlerinden **Üye:** Hasan Ali Bey: Maarif Vekaleti Müfettişlerinden **Üye:** İhsan Bey: Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Başkanı **Üye:** Ragıp Hulusi Bey: Eski Dil Encümeni Kolbaşlarından **Üye:** Reşat Nuri Bey: Maarif Vekaleti Müfettişlerinden **Üye:** Ruşeni Bey **Üye:** Dr. Saim Ali Bey **Üye:** Yakup Kadri Bey: Mardin Mebusu

Kurultayda sunulan tezleri ve yapılan konuşmaları iki ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar:

1. Türkçenin ârî ve samî dillerle karşılaştırması yapılarak, Türkçenin yeri, önemi ve tarihi gelişimi hakkında sunulan tezler,
2. Türkçenin kendi şartları içinde gelişimini aramak amacıyla, nelerin yapılması gerektiği hakkında sunulan tezlerdir.

Kurultayda, dil alanın da yapılması gerekenleri planlama zorunluluğunu savunanlar ile böyle bir müdahaleyi reddeden, dili kendi gelişimi içinde serbest bırakılması gerektiğini savunanları karşı karşıya getirmiştir. Bunun dışında, Hüseyin Cahit Bey'in yapmış olduğu bir konuşmada, “dil in irademizden ziyade toplumsal bir kurum ve doğal bir organ olduğu” şeklindeki bir sözü, kurultayın ana tartışmalarından birini oluşturmuştur. Hüseyin Cahit Bey'in bu sözü, eğer dil irademiz dışında toplumsal bir kurum ise müdahaleye de gerek yoktur, dile müdahale yapılamaz gibi anlamların çıkabileceği endişesiyle, oldukça tepki görmüştür. Zaten komisyon tarafından incelenen tezler ve konuşmalar, kurultayda sunulabiliyordu. Dolayısıyla, mevcut anlayışa aykırı bir konuşmanın veya tezin kurultayda sunulması zordu. Ayrıca kurultayda sunulan tezleri, Kemalist düşüncenin önde gelen kişileri hazırlanmış olduğu için, mevcut anlayışa karşı bir görüş hemen hemen yoktur.

Kurultayda yapılan konuşmalar ise, dilin bir millet için taşımış olduğu önem ve anlamı ifade eden veya dil alanında yapılması düşünülen çalışmaların gerekliliğini belirten konuşmalardır. Kurultayda konuşma yapabilen kişilerde Kemalist Kadronun en gözde isimleridir ve bu kişilerin büyük bir bölümü de siyasette aktif olarak görev yapan kişilerdir.

Bütün bu belirtilenlerden ayrı olarak, kurultay ile ilgili olarak şunlarda belirtilebilir: Öncelikle kurultay, dil alanında yapılacak olan çalışmalar için, bir ortam arayışı içinde olan Kemalistlerin, dil alanında yapmayı düşündükleri çalışmalarını kamuoyuna duyurduğu ilk yerdir. Bunun yanı sıra, dil çalışmalarına dayanak olabilecek birçok teorik bilgi de bu kurultayda konuşularak, dil alanında yapılacak olan çalışmaların bir bakıma yönü belirlenmiş oldu. Dil hususunda çalışan her kesimden

kişiler, bu yön doğrultusunda hareket ettiler. Kurultay sonunda, yapılması düşünülen çalışmalar ise aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

1. Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en yüksek Türk dilleriyle gerek Hint-Avrupa, Sami dillerle karşılaştırılması yapılmalıdır.
2. Türkçenin tarihi gelişimleri aranmalı, karşılaştırmalı grameri yazılmalıdır.
3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçelere lügati, sonra esas Türk lügati, terimler lügati, Türk sarfi nahvi tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv lügat yapılırken, terim konurken bu eklerin ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine önem verilmelidir.
4. Türkçenin tarihi, grameri yazılmalıdır.
5. Doğu ve Batı memleketlerin de çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevrilmelidir.
6. Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarıda Türk dili işleriyle uğraşanların araştırmalarını bir dergi ile yayınlanmalıdır.
7. Memleket gazetelerinde dil işlerine özel yer verilmelidir.⁴¹⁶

Sonuç olarak, bu kurultay ile birlikte modernleşme ve uluslaşma sürecinin oldukça önemli bir unsuru da böylelikle el alınmış oldu. O da tek bir resmi dil etrafında; Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde yaşayan herkesi tek çatı altında toplayarak belirli amaçlara yöneltebilmektir. Böylelikle hem içten ve dıştan gelen tehditlere karşı, birlik ve beraberlik sağlanabilmesi amaçlanmış hem de modernleşmenin tekdüzeliğine uygun olarak, toplum içindeki farklılıkların giderilmesi amaçlanmıştır. Aşağıda kurultayda sunulan tezler ile, kurultayda yapılan konuşmaların özetleri yer almaktadır.

⁴¹⁶ I. Türk Dil Kurultayı, Tezler-Müzakereler-Zabıtlar, Devlet Basımevi, İstanbul, 1933, s.456.

I. TÜRK DİL KURULTAYI'NDA SUNULAN TEZLERİN ÖZETİ			
Sıra	Tezi Sunan Kişi:	Tezin Adı:	Tezin Özeti:
1.	Samih Rıfat Bey: Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı ve Çanakkale Milletvekili.	Türkçenin Sami Dillerle Karşılaştırılması	Türk dilinin kendi milli kudretleri içerisinde gelişim sürecini aramak amacıyla düzenlenen kurultayın, öncelikli hedefini: Türk dilinin ârî ve samî dillerle karşılaştırması olarak belirtmiştir. Çünkü Rıfat Bey'e göre; Türkçenin bir ve iki harften oluşan manalı unsurları, yani dillerin temel taşlarını olduğu gibi muhafaza etmesiyle beraber bunların dâhil olduğu şuurlu ve tekdüze terkipleri de en açık bir analize uygun olabilecek şekilde bize kadar ulaşması, kendisiyle ortak olan âri ve samî dillerin aslını oluşturduğundan şüpheye yer bırakmamaktadır. Türkçenin son oluşum dönemlerine ait birleşik köklerinden bazılarıyla, ilk medeni ve toplumsal gelişmelere ait kelimeleri âri ve samî dillerde toplanmıştır. Rıfat Bey'e göre; "elimizde bu savı en açık bir şekilde ispat eden hesapsız dilbilim unsurları vardır. Bunun için, çalışmaları da iki kısma ayrılması gerekir. Bir yandan büsbütün yeni ve rüşeymi bir dilbilim metodu dâhilinde dilin sarftan evvelki durumlarını ve bunların çeşitli dillerdeki şekillerini tespitte çalışılmalı, diğer yandan da doğada, tarihte, hayat ve kültür alanlarında birleşen kelimeleri münasebet ettikleri gruplara göre ayırarak incelemelidir."
2.	Dr. Saim Ali Bey: Tıp Fakültesi Bevliye Seririyatı Muavini ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs	Türk Filolojisi, Türkçe Bir Hint-Avrupa Dilidir	Türkçenin Hint-Avrupa dilleri arasında yer alğını iddia eden bir tezdır. Dr. Saim Ali Bey, tezi ile ilgili olarak bir "paleolengistik cetveli" ortaya koymuş ve bu cetvel vasıtasıyla, Türk-Hint-Avrupa dil birliğini karşılaştırmalı olarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre; "Türk dilinin yerini anlamak için, Avrupa'daki filoloji metotlarını taklit etmek ve oradaki usul ve kavaide riayet etmek lazımdır. Ancak bu sayede Türkçeye hakiki ve fenni bir yer verilebilir." Ayrıca Saim Bey'e göre, dil

	Heyeti Azalarından		incelemeleri antropoloji, kronoloji ve arkeoloji ile kontrol edilmelidir.
3.	Ahmet Cevat Bey: Muhit Mecmuası Sahibi ve T.D.T.C. Teşebbüs Heyeti Azalarından	Sümerce İle Türkçenin Fonetik, Morfoloji, Sözlük ve Nahvi teşekkül Noktalarından Karşılaştırılması	Sümerlerin konuşmuş olduğu dil ile Türkçeyi fonetik, morfolojik ve nahvi teşekkül olarak karşılaştırmaların yapılmış olduğu bir tezdır. Sümerliler bilindiği üzere yazıyı icat eden, Anadolu'da yaşamış en eski uygarlıktır. Ahmet Cevat Bey, vermiş olduğu örneklerden de yola çıkarak Sümerlerin Türk olduklarını, yazı diliyle de kanıtlanmak istemiştir. Bu teze göre böylece; Anadolu'nun en eski sahibi de Türklerdir.
4.	Agop Martayan Bey: Öğretmen	Türk, Sümer, Hint-Avrupa Dilleri Arasındaki Bağlantılar	Türk dilinin Ural-Altay dil ailesine mensup olduğunun, çeşitli örnekler etrafında, tartışılmış olduğu bir tezdır. Martayan Bey'e göre; "her türlü kabiliyetleri ve birçok lehçeleriyle asırlardan beri varlığını koruyan Ana Türk dilinin heyeti umumiyesini örten asırdide perdenin ancak bir ucunu kaldırmak olası olmuştur." Agop Martayan Bey: "Türkiyat ilmi ile Türk dili tarihinin gittikçe, Moğol muhitinden çıkarak incelenmesine henüz başlanmış olan, Alp ırkının konuştuğu dile bağlı bulunduğunu göreceğimize derin bir inanışla inananlardanım" diyerek, Türk dilinin kökeni hakkındaki görüşlerini bildirmiş ve konuşmasını tamamlamıştır.
5.	Mehmet Saffet Bey: Öğretmen	Türk Dilinin Kıdemi ve Hâkimiyeti- Türkçenin Âri Dillerle İlişkisi	Mehmet Saffet Bey, milliyetçiliğin dört esası olduğunu belirterek-millî tarih, millî dil, millî mefkure, millî menfaat- Atatürk önderliğinde başlayan bu çalışmaların, milliyetçilik ve modernleşme hareketinin en kuvvetli unsurlarından biri olan dil üzerinde de devam ettiğini belirtmiştir. "Bir milleti incelemeye başlayan, öncelikle onun dilini incelemekle işe başlar. Türk dilini araştırmak, Türk toplumsal hayatının nitelik ve karakterini ortaya koymak demektir... Medeniyete kaynak olan, dünyaya medeniyetler yayan bir ırkın dilinin de bütün dillerle hâkim olacağı tabiidir. İşte bu açık kanaatlerdir ki Türk dilinin ciddi ve hakiki incelenmesine girişilmiş bulunuyor" demektedir. Daha sonra; C.R. Conder isimindeki İngiliz âliminin "Altayık

			Hiyeroglifler ve Eti Kitabeleri” unvanını taşıyan eserinden bazı parçaları alarak, Türk dilinin dünya medeniyeti havzalarında hakim bir dil olarak yaşadığını ve Eti dili ile Türkçe arasındaki birliği gösteren çeşitli örnekler sunmuştur. Ardından, birçok eski medeniyet dillerinin anası olduğunu belirttiği Altaik Orta Asya dilinin, âri dillerle olan ilişkisini ve köken itibarıyla ayniyetini göstermeye çalışmıştır. Bu görüşlerinde ise; Dr. İsaac Taylor “Ârilerin Menşei” adlı eserinden faydalanmıştır.
6.	Artin Cebeli Bey: 1. Türk Dil Kurultayına Aza Olarak İştirak Edenlerden	Türk Dilinin Genel Tarihi- Türk Yazıları- Türkçenin Etimolojisi.	Artin Cebeli Bey, Dil Kurultayını, alfabe inkılâbından sonraki en önemli, belki dünyayı alakadar edecek kadar önemli, tarihi bir olay olarak belirtmektedir. Kurultayın gayesi olarak: Türk dilini yüksek bir kültüre kıyafet edecek kadar yükseltmek, Türkçeyi entelektüel hâkimiyetini hissettirecek derecede yükseltmek olarak belirtmektedir. Sunmuş olduğu tez ise; Türk dili genel tarihi, Türkçe yazılar, Türk dili, Türkçenin etimolojisi, bugünün ve yarının Türkçesi için ihtiyaçlarımız, terimler meselesi gibi konular üzerinde tezini izah etmiştir.
7.	Hakkı Nezihi Bey: Ticaret Odası Tetkikat Şubesi Müdürü	Türkçenin Diğer Dillerle İlişkisi-Türkçenin Köken Konusu	Hint-Avrupa dillerinin kökleriyle, Türkçenin köklerinin aynı oluşuna bakarak bu dil ailesi ile Türkçe arasındaki ilişkinin tayin edebileceğini belirten bir tezdır. Hakkı Nezihi Bey’e göre: “Hint-Avrupa dil ailesine anadil olmak üzere kurgusal bir dil tesisine çalışanların aradıkları varsayım olarak değil hakiki olarak vardır ve ilk insanlardan beri yaşamaktadır. Bu dil Türkün aziz ve mukaddes dilidir. Türk dili ile diğer diller ve bu arada Hint-Avrupa dilleri ailesi arasındaki görülen farkların izahı her zaman kolay sebepleri, ana dilden yani Türkçeden ayrıldıktan sonra bu dilleri başka başka ilerleme yolları takip etmelerinden ve farlı değişme çevre ve tesirlerine tabi olmalarındandır. Türk dili, başlangıçta insanlığın ortak dili idi. Bugünde böyle bir vazife görmek vasfını kaybetmiş değildir.”

8.	Ragıp Hulusi Bey: Eski Dil Encümeni Kolbaşlarından ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti Azalarından	Türkçenin Kendi Koşulları İçinde Yükselişi- Tasnifler- Öz Türkçenin Şekliyatı	Kurultay programının ikinci kısmı Türkçenin kendi koşulları içinde gelişimi, yani daha dar manası ile aldığımız Türkçenin ilerlemesidir. Bu konu hakkında tezini sunan Ragıp Hulusi Bey'e göre; "Türkçenin kendi koşulları içinde gelişimi demek, Türkçenin bugünkü bildiğimiz bütün ses, şekil, kelime ve nahvi tertibi ile, yani onun henüz zihnimizde mevcut hüviyeti dâhilinde, başka dillerden ayıran bünyesi ve asli söz sahnesi ile varlığını göstermeye başladığı zamanlardan başlayarak son zamanlara kadar geçirdiği değişme ve gelişme safhaları demektir. Bu gelişmenin araştırmasına başlanacağı noktayı tayin için Türkçenin benliğini, yapısını kuran unsurların (ses, şekil, kelime, ve nahvi tertibin) hep birlikte buldukları, yani az çok sürekli metin parçaları halinde görüldüğü zamanı tespit etmek lazımdır. Bundan önce yalnız birtakım kelimeler, dolayısıyla bazı sesler fark edilebilir ve edilmiştir. Fakat bunlar asıl dilin tam bir aynası değildir" demiştir. Daha sonra Ragıp Hulusi Bey: Türkçenin kendi koşulları içinde gelişimi ile yapılan çeşitli tasnifleri ve öz Türkçenin şekliyatı hakkında bilgiler vererek tezinin izahını tamamlamıştır.
9.	Samih Rıfat Bey:	Karahanlılar Edebiyatı- Kutadgu Bilik- Türkçenin Kendi Koşulları İçinde Gelişimi	İkinci olarak konuşma yapan Samih Rıfat Bey; "Türkün şiiri, edebiyatı, musikisi her şeyden evvel kendi koşulları altında gelişmiştir" diyerek, bu sözünü, Türklere ait olan çeşitli eserlerden örnekler vererek desteklemiştir. Samih Rıfat Bey, özellikle Kutadgu Bilik'ten alınmış olan, toyuklardan ve mistik tasavvufi sözlerden faydalanmıştır. Ona göre; Türkler Arap ve Fars kültürleriyle karıştıktan sonra, dillerinin birçok güzellikleriyle beraber, ifade vasıtalarındaki kuvveti de kaybetmişlerdir. Bunun telafisi ise, Türk kültürünün içinde bulunan büyük eserlere gitmektir. Divan-ı Lüğati't-Türk'te şimdi kullandığımız binlerce isimden başka, morfemler, fiili cevherler ve bunların muhtelif çekimlerindeki, kullanım tarzları

			vardır. Bundan dolayı, Divanı Divan-ı Lügati't-Türk'ten, Oğuz destanlarından, Dede Korkut'tan, Osmanlı zuhuru esnasındaki şairlerden, dilbilimcilerin yararlanması gerektiğini belirtmiştir.
10.	Hasan Ali Bey: Maarif Vekâleti Müfettişlerinden	Türk Dilinin Halk Edebiyatında Sürüp Divan Edebiyatında Bozulması	Hasan Ali Bey, Türkçenin halk edebiyatında özünü mümkün derecede saklamış, aydınların eseri olan divan edebiyatında ise bozulmuş olduğunu çeşitli örnekler etrafında göstermeye çalışmıştır. Ele almış olduğu eserler ise, halk edebiyatında “Korkut Ata” kitabı, divan edebiyatında ise, Nergisinin “Mukaddeme”si ve Nef-i'nin kasidesinden alınmış bazı parçalardır. Ona göre bu eserler arasında, dil bakımından muazzam bir fark vardır. Divan edebiyatını idealsiz, cansız bir edebiyat olarak niteleyen Hasan Ali Bey, halk edebiyatında ise, Türk'ün civanmert, korkusuz, asil ahlakı ile yüksek felsefesi olduğunu belirtmiştir.
11.	Raifpaşazade Fuat Bey: 1. Türk Dil Kurultayına Aza Olarak İştirak Edenlerden	Hindu-Avrupa Dilleriyle Türkçe Arasındaki Birlikler ve Ayrılıklar- Sâvî Karşılaştırma	Türkçenin zengin bir dil olduğunun altını çizen Raifpaşazade Fuat Bey, çalışmasında Türkçe alanında yapılması gerekenleri sıralamıştır. Ona göre, yapılması gereken ilk iş, Türkçenin lehçelerindeki kelimeleri bir araya toplamak olmalıdır. Bunu yaparken de öncelikle yazılı ve basılı eserlere daha sonra ise, halkın canlı diline gidilmelidir. Bunları araştırmakla hem eksik köklerimize kavuşmuş, hem de bunların nasıl işlenmiş olduğunu anlamış oluruz. Bunun için, bu işle uğraşacakların her birine eserlerden bir tanesini verip, fişlere çektirmeli ve böylece bir yıl içinde, bütün Türkçe kelimeleri kavrayan büyük bir sözlük meydana getirilmelidir. Yine her dili mümkünse sahibine vermeli ve kelimeler fişlere alındıkça Dil Derleme Kâtipliğine gönderilmelidir. Ayrıca asıl önemli olanın, halk dilinde canlı yaşayan kelimeler olduğunu belirten Raifpaşazade Fuat Bey, kendi kök sermayemize ulaştıktan sonra gerekirse, kelime üretmekten de çekinilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

12.	Abdullah Battal Bey: Gazeteci ve H. V. Mütercimlerinden	Nevai, Türkçe ve Acemcenin Karşılaştırılması	Türkçenin zengin bir dil olduğunu tarihsel olarak açıklamaya çalışan Abdullah Battal Bey, konuşmasında Orhun Kitabelerinden başlayarak 19. yüzyıla kadar yazılmış olan çeşitli eserler üzerinde durmuştur. Nevai'den almış olduğu çeşitli örneklerle de Türkçenin Acemceden üstün bir dil olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, Türkiye'de yazı dilinin sadeleşmesi, Türkçeleşmesi kuvvet ve ruhunu halktan alması yalnız Türkiye aydınlarının halka yaklaşmasını, bilginin köylere kadar yayılmasını, kanunların herkesçe kolay anlaşılmasını temin etmekle kalmaz, Türkiye yazı dilinin diğer Türk yurtlarında da kolaylıkla anlaşılmasını, Türkiye'de yeni Türkçe ile yazılan eserlerin oralarda daha geniş oranda dağılmasını ve yayılmasını da temin eder.
13.	Bedros Zeki Bey: Öğretmen	Türkçenin Kolaylığı ve Zenginliği	Türkçenin kolaylığı ve zenginliği konusunda oldukça coşkulu bir konuşma yapan Bedros Zeki Bey'e göre; Türkçe en kolay dil olmakla birlikte, düzenlidir, bütün Turan dillerinin en incesidir, her düşüncüyü bildirebilir, yeni gelişmelere elverişli olan bir dildir ve fiilleri de kolay, pek zengindir. Yine ona göre, "konuşulduğu yazıldığı zaman Türkçe kelimeler bulunabildiği kadar kullanılmalı, Arapça-Acemce terkipleri atmalı, Arapça-Acemce ve yabancı kelimelerin Türkçelerini bulmaya didinmeli ve bulunmayanlarının bu neticeye varıncaya kadar kabul olunup kullanılmalıdır.
14.	Şeref Bey: Edirne Milletvekili	Türk Dilini Temizlemek İçin Gidilecek Yollar	Şeref Bey: "Türk kafası ışıklı, yoğurtkan ve verimlidir. Bu kafadaki düşünme işlemlerini yenileştireceğiz, asrileştireceğiz, batılaştıracağız... Yenileşmek, yeni çıkmaları öz dilimize anlatmak, bilik örgülerini-terimler-birinci işimiz olacaktır" diyerek dil inkılâbına karşı olan ve hala yabancı kelimeleri kullananları eleştirmiştir. Daha sonra, Türkçenin geri kalmış olmasının sebeplerini tarihsel olarak ifade ederek,

			bu geri kalmışlığa ve Türkçede bulunan yabancı kelimeleri temizlemek için gidilecek yolları izah ederek konuşmasını tamamlamıştır.
15.	Faik Ali Bey: Şair	Dili Sadeleştirmek ve Basitleştirmek- Türkçe İmlânın Değişimi ve Gerekliliği	Dilimizin gittikçe daha mükemmel ve daha güzel olmasına çalışmanın, vatani ve milli vazifelerin en büyüklerinden biri olduğunu belirten Faik Ali Bey, Türkçenin zannedildiği gibi Arapça ve Acemceye esir olmayıp hatta onlarda egemen bulunduğunu ve öteden beri ittatsız bir surette meydana gelen sadeleştirme keyfiyetini daha bir mecraya sokmanın pek uygun olacağını belirtti ve dilin sadeleştirilmesi ve basitleştirilmesi sürecinde bir Türkçe imla değişikliğini zorunlu kılan örnekler veren bir tez sundu.
16.	Hüseyin Cahit Bey: Gazeteci	Dilimizin Hindu-Avrupai Dillerle İlişisini Araştırma Gerekliliği- Dilimizin Eksiklikleri ve İhtiyaçları.	Yazı dilimizin göstermeye başladığı anarşi içinde ve tam zamanında imdada yetişen Kurultay fikrini büyük bir hürmetle selamladıktan sonra dilin irademizden ziyade toplumsal bir kurum ve doğal bir organ olduğu belirtti. Ona göre Türkçenin temizlenmesi için, Türkçeyi yabancı kuralların hükmünden kurtarmak yeterlidir. Çünkü Cahit Bey'e göre, yabancı kelimelerden edilen şikayetler abartılıdır. Buna göre yapılacak şey de bir taraftan ilmi araştırmalara devam etmek, diğer taraftan terimleri kararlaştırmak, kelime eksikliklerimizi tamamlamak, bir Türkçe sözlük, sarf ve nahiv yapmak olduğunu belirtmiştir.
17.	Uşakizade Halit Ziya Bey: Gazeteci	Türkçenin Dört Batı Dili İle Karşılaştırılması	Halit Ziya Bey, Türk dilinin zenginlik ve güzellik açısından başka dillere kıyasla yerini tayin için Batı'nın dört büyük dilini; İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca'yı, kendi sarf ve nahivlerindeki güçlükleri analiz etme suretiyle karşılaştırmalar yapmıştır. Buradan hareketle, Türkçenin teşkilat itibarıyla daha kolay, fikirleri ifade açısından daha kabiliyetli olduğunu izah etti. Sonuç olarak da Türkçenin, kendi gelişimine engel olan Arapçayı bünyesinden çıkarıp atmasının

			gerekli olduğunu ve akıllara hayret verici inkılaplar yapmış olan “Büyük Elin” bu çok gerekli dil inkılabını da yapacağına inancı bulunduğunu söyledikten sonra bütün aydınlara düşen vazife o “Büyük Elin” işaret ettiği yolda yürümek olduğu tavsiyesiyle konuşmasına son verdi.
18.	İhsan Bey: Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Reisi - Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti Azalarından	Bugünkü İlim Terimlerinin Tuhafılığı- Terimlerin Milli Dil Kaynağından Çıkarılması Gerekliliği.	İhsan Bey, bilim terimlerinin bugünkü Arapça şekilleriyle dilimize arz ettikleri tuhafıktan, okul çocuklarının bu terimleri ne güçlükle kavrayıp yine bunlar yüzünden nasıl sıkıntı çekmekte olduğundan ve eğitim sürecinde ne suretle kaybolmakta olduğundan bahsetti. Milli dilimizin bu terimleri kendi öz kaynağından alınacak kelimelerle ifadeye elverişli olduğundan bahsederek, bu işin yalnız mümkün değil, aynı zamanda pek lazım da olduğunu belirten bir konuşma yaptı.
19.	Ruşeni Bey: E. H. Mütekait ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti Azalarından	Türk Dilinin Dinler Üzerindeki Etkisi	Ruşeni Bey, Türk dilinin en eski medeniyet dili ve dillerin anası olduğunu, Orta Asya’da, Çin’de ve İran’da Türk dilinin sapasağlam kaldığına işaret etti. Daha sonra, Türk dilinin çeşitli dinler üzerindeki etkisini çeşitli örneklerle açıkladı. Ona göre, yavaş yavaş lehçelerin aykırı yollarla, meydana gelebilecek olan ayrı diller, Türk kümeleri arasındaki bağları gevşetecek, ortak duygularımızla birlikte bu sevgiyi de zayıflatacaktır. Bunun için bütün Türk lehçelerinde bulunan kelimeleri ve terimleri derleyip bütün Türklere yayacak şekilde bir sözlük yapmak, bütün lehçeleri yakınlaştıracak bir yazı dili ve bir gramer vücuda getirmek lazımdır. Ruşeni Bey, öyle bir yazı dili yapmalıyız ki bugünkü ve yarın ki medeniyeti kavradığı halde halkımızın benimsemediği ve dünya Türklerinin kabul etmeyeceği yabancılıklarla yüklü olmasın. Nasıl ki bugün harf inkılâbımız sayesinde köylümüz yorulmadan söylediği gibi yazabilir, yazdığı gibi okuyabilirse öylece meydana getireceğimiz yazı

			dilimizi de ilkokulunu bitiren dünya Türkleri zorlanmadan okusun ve anlasın diyerek tezinin izahını tamamlamıştır.
20.	Köprülüzade Fuat Bey:	Türk Dilinin Hali ve Geleceği	Fuat Bey, Orhun kıyılarında dikilmiş Gültekin Kitabesinden tam 1200 sene sonra toplanan ilk Türk Dil Kurultayının Türk varlığında çok büyük bir dönüm yeri olduğunu ve bununla Türklüğün manevi istiklalinin elde edileceğini belirtti. Sonra dilin insan iradesi haricinde toplumsal bir kurum olduğu iddiasına cevap vererek milli şuura ve imana dayanan insan iradesinin şu son asırda hatta bazı ölü sanılan dilleri bile yaratmaya nasıl muvaffak olduğunu belirtti. Kurultayın toplanış tarihi olan 26 Eylül tarihini milli Rönesans'ımızın başlangıcı olarak ifade edebileceğini vurgulayarak, konuşmasını tamamladı.
21.	Dr. Memduh Necdet Bey:	Türk Dilini Nasıl Onarmalı?	Necdet Bey, Türk dilinin üstünlük ve zenginliklerini sayarak dilimizi nasıl onarılabileceğini teknik örneklerle anlattı ve dilde olup da şimdiye kadar gramer kitaplarına geçmeyen dil kaidelerine dair izahlar verdi ve konuşmasını tamamladı.

I. TÜRK DİL KURULTAYI'NDA YAPILAN KONUŞMALARIN ÖZETİ		
Sıra	Konuşma Yapan Kişi:	Konuşmanın Özeti:
1.	Samih Rıfat Bey: Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı ve Çanakkale Milletvekili	26 Eylül 1932 Pazartesi günü toplanan ilk kurultayda açılış konuşmasını yapan Samih Rıfat Bey, Türkiye'nin vermiş olduğu kurtuluş mücadelesinin anlam ve önemini ifade ettikten sonra, Türklüğün Osmanlı saltanatı sürecinde bastırıldığını, hor görüldüğünü, konuştuğu dilin alaya alındığını, fakat Anadolu halkının bütün bunlara rağmen dilini korumuş olduğunu, ancak çeşitli nedenlerden dolayı, Türkçeye yabancı kelimelerin bunca zaman içerisinde girdiğini belirtmiştir. Rıfat Bey'e göre; dilimizi millileştirmek ve halka yaklaştırmak için yararlanabileceğimiz hazineler bütün dünya lisanlarından fazladır. "Her şeyde olduğu gibi sevgili halkımızla bilgi ve dilde de birleşeceğiz. Tutacağımız yol ilim ve tecrübe yoludur..." diyerek konuşmasını tamamlamıştır.
2.	Dr. Reşit Galip Bey: Maarif Vekili	Dr. Reşit Galip Bey, "Bizlerin, yani dünkü, bugünkü şartlar içinde okumuş ve yazmış olanların konuştuğumuz ve bilhassa yazdığımız dile, Türk dili demek hakiki tereddüdüm vardır. 17 milyon Anadolu Türkü içinde ancak yüzde ona varabilecek bir topluluğun anlayabildiği dile Türkçe denemez. Selçuklardan beri sekiz asır süren şaşkın bir inatla, şuursuz ve kozmopolit bir dalaletle Türkçe, bizzat Türkler tarafından ölüm çukuruna sürüklendi. Çok defa, hiçbir mecburiyet olmaksızın kapitülasyon bağışlayan Osmanlı diplomatları gibi, Osmanlı müellifleri, şairleri, edipleri, âlimleri de yabancı istilasına karşı Türk dilinin kapısını arkasına kadar açtılar... Son yirmi iki yıllık Türkçülük hareketinin gittikçe artan ve genişleyen saflaştırma gayretlerine rağmen bu dil hala Türkçeleşmedi. Millete hala yüzde yetmişini anlamadığı bir dille hitap ediyoruz..." diyerek, dil alanında çalışmalar yapmanın gerekliliği ve önemi üzerine bir konuşma yapmıştır.
3.	Yusuf Ziya Bey:	Yusuf Ziya Bey, "Yabancı dillerle karşılaştırmalar nasıl yapılır?" başlıklı bir konuşma yaparak, bu konu ile ilgili çeşitli örnekler etrafında bilgiler sunan bir konuşma yapmıştır.
4.	Hüseyin Namık Bey: Muallim	Hüseyin Namık Bey, "şimdiye kadar Türk âlimleri, Türk kelimesinin altıncı ve yedinci asırlara kadar mevcut olduğunu zannetmekte olduklarını, oysaki Çin'in en eski tarihi olan "Şiki" adlı eserde bugün, Milattan 23 ve 24 asır

		evveline kadar Çin tarihleri Hiyonknu'ların atalarına Türk namını verdiklerine dair bir bilgi bulunduğunu belirtmiştir. Tarihsel bir vesika olduğunu iddia ettiği bu konu hakkında bir konuşma yapmıştır.
5.	Hasan Ali Bey: Maarif Vekaleti Müfettişlerinden	Hasan Ali Bey, “dilde her ne olmuş ise mahza öyle olması zaruri olduğu için öyle olmuştur” diyen Hüseyin Cahit Bey’e cevaben bu fikirlerin doğru olmadığını, eski Roma’da, Fransa’da, Almanya ve Rusya’da akademilerin bu işlere nasıl müdahale ettiklerini örnekler etrafında açıkladı. Ayrıca, bizdeki konuşma dilleriyle yazma dili arasındaki ayrılığın, diğer medeni dillerdeki ayrılık nevinden olmadığını ve aydın dilinin halk dilinden ayrı olması sebeplerini izah etti ve konuşmasını tamamladı.
6.	Fazıl Ahmet Bey: Elazığ Milletvekili	Fazıl Ahmet Bey, ilerleme bahsinde Hüseyin Cahit Bey’e cevap vererek medeniyette korkulacak şey hızlı yürümek değil bilakis programlı, şuurlu ve tertipli bir hızla yürümek olduğunu ve Türk diyarından saltanatı kaldırarak demokrasi ve cumhuriyet kurduğumuz gibi Türk dilinin de edebiyatı Sultaniyeye son vererek demokrasi ve cumhuriyet ilan etmemiz gerektiğini belirten bir konuşma yaptı.
7.	Dr. Şükrü Bey:	Dr. Şükrü Bey, ölmüş bir dil olan İbranice’nin bir tek adam tarafından grameri yapılarak bugün Filistin’de nasıl bir ticaret dili haline geldiğini belirten bir konuşma yapmıştır.
8.	Sadri Ethem Bey: Muharrir	Sadri Ethem Bey, milletle ümmet arasındaki tezattan ve iki cemiyet tarzının farklarından bahsederek ümmet kültüründen millet kültürüne ancak inkılapla geçilebileceğini belirten bir konuşma yapmıştır.
9.	Namdar Rahmi Bey:	Namdar Bey konuşmasında, insanlardaki fikir ve itiyat esaretleri nazariyesini açıkladı ve Hüseyin Cahit Bey ile Faik Ali Bey’i, bu esaretler altında gördüğünü söyleyerek inkılap yolunda yorgunların bir kenara çekilmelerini tavsiye ederek konuşmasını tamamladı.
10.	Ahmet Cevat Bey: Muhit Mecmuası Sahibi	Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde eğitim ve dil siyaseti hakkında bilgiler sunan Ahmet Cevat Bey, Encümeni Daniş ve Kavaidi Osmaniye üzerinde durdu. Son olarak da ideal bir Türk dili için yapılması gerekenler hakkında görüşlerini bildirerek konuşmasını tamamladı.
11.	Ali Canip Bey: Maarif Müfettişi	Ali Canip Bey, siyasi Tanzimat’ı müteakip skolâstik yazı dili, Servet-i Fünun edebiyatı ile Âşık Hasan arasında bir karşılaştırma gibi konular üzerinde bir konuşma yapmıştır. Faik Ali Bey’in bir şiiriyle bir halk şairinin manzumesini

		okuyan Ali Canip Bey, bu iki şiir arasında bir karşılaştırma yaparak edebiyat madevi vatandır diyenlerin hakları varsa da bu edebiyat Faik Ali Bey'in edebiyatı olmayıp halk edebiyatı şairlerinin olduğunu söyledi ve ilerleme bahsi üzerindeki fikrini izah etti.
12.	Reşat Nuri Bey:	Türk dilinin âsri ve medeni ihtiyaçları ve terimler hususunda bilgiler veren Reşat Bey, milletlerin dillerine nispetle Türk dilinde kırk bin kadar terimin eksik olduğuna işaret ettikten sonra, bu eksiklik yüzünden gerek yazarların gerek tercümanların çektikleri sıkıntıları örneklerle izah etti. Ona göre, Türklüğün zengin kaynaklarından çıkarılması mümkün olan işaretlerle bu eksikliği doldurmaya çalışmak en esaslı iştir ve bu eser Büyük Gazi'nin edebi Türk Milletine yine edebi bir yadigarı olacağını belirterek konuşmasını tamamladı.
13.	Dr. Saim Ali Bey:	Türkçe bir medeniyet bilim ve meslek dili olabilir mi? Sorusu etrafında bir konuşma yapan Dr. Saim Ali Bey, bilimsel terimlerde cezri olmanın faydalarından ve bilhassa lise eğitiminde, eğitim dilinin basit bir şekilde konulması sayesinde çocukların hem zaman itibarıyla hem de sağlık ve bedeni terbiye noktasından istifade edeceklerinden ve Almandada olduğu gibi Türkçede de en güç terimlerin milli dilimizle canlı bir surette yaratılabilmelerine imkan bulunduğundan bahseden bir konuşma yaptı.
14.	Ahmet İhsan Bey: Ordu Milletvekili	Dil Kurultayının büyük Kurtarıcı Mustafa Kemal'in himayesinde çalışması Türk milleti ve Türk irfanı için çok önemli ve tarihi bir vaka olduğunu belirttikten Ahmet İhsan Bey, harf ve dil meselelerine ait bazı hatıralarını anlatarak konuşmasını tamamladı.
15.	Mediha Muzaffer Hanım:	Mediha Muzaffer Hanım, milli ülkünün amacı, milli kültür, milli tarih ve milli dil etrafında toplanmak olduğunu, bu topluluk istiklal mücadelemizi zaferle bitirdiği gibi ilmi inkılâplarımızı da en kısa yoldan amaca erİştirecek bir kuvvet teşkil edeceğini söyleyerek, büyük öğreticinin iradesi altında dil inkılâbında, Türk kadınının Türk erkeği ile birlikte çalışacağını belirten bir konuşma yapmıştır.
16.	Yusuf Akçura Bey: Türk Tarih Kurumu Üyelerinden	"Gazinin dehasından doğan Tarih cemiyetiyle, Dil cemiyeti ikiz kardeşlerdir" diyen Yusuf Akçuraoğlu Bey, her iki kurumunda iki yoldan bir amaca yürüdüklerini bu amacında, Türkü ve Türklüğü öğrenmek ve öğretmek olduğunu belirten bir konuşma yaptı.

3.3.3.1.1. I. Türk Dil Kurultayı'ndan Sonraki Süreçte Dil Alanında Yapılan Çalışmalar

I. Türk Dil Kurultayı'ndan, II. Türk Dil Kurultayı'na kadar olan süreçte, dil alanında yapılan çalışmalar genel olarak söz derleme üzerine olmuştur. 1933 yılında "Büyük Dil Anketi" denilen bir çalışma başlatılarak "Kamusu Türki" taranarak 1500'e yakın Arapça ve Farsça söz liste liste gazetelerde basıldı ve bütün vatandaşlardan bu sözleri karşılayabilecek Türkçe sözler arayıp bulmaları istendi. Buradan elde edilen sonuçlar ile de Karşılıklar Kılavuzu yapılmasına girişildi. Yurdun her bir yerinden yaklaşık olarak 125.000 kadar derleme fişi geldi ve Türkçenin varlıklarını içeren saklayan basma ve yazma kitaplarda 150 kadar olarak tespit edildi. Dilciler tarafından bu kaynaklar yabancı sözlere karşılık bulunması bakımından tarandı. Bu taramanın sonucu olarak da Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi adını taşıyan bir eser ortaya çıktı.⁴¹⁷

Bütün bu araştırmalarda dil anketinin sonuçlarından, Tarama Dergisindeki sözlerden, Derginin yanlışlarını düzeltmek, eksikliğini tamamlamak üzere gelmiş fişlerden alındığı gibi türlü dil kaynaklarından ve etimoloji araştırmalarından elde edilen sonuçlardan faydalanılmıştır. Halkevlerinin dil çalışmaları üzerine ve özellikle düzenlenmiş olan anket çalışmaları üzerine yapmış olduğu katkıları da unutmamak gerekir. Yeni Türk grameri çalışmaları ise; sözlük ve terim işlerinden sonraya bırakılmakla beraber söz yaratma işinde gereksiz olan kelime teşkili esasları iki anket halinde öğretmenlere verilmiş, cevapları alınmıştır. Bütün bu işlerle beraber cemiyet; kurumun teşkilatı, nizamnamesi, talimatları, başlıca kararları, kollarının çalışmaları, anket listeleri ve anket cevaplarının sonuçları, ıstılah çalışmalarının sonuçları yayınlanması ve birçok değerli bilim yazıların da bulunduğu 7 sayı bülten (Türk Dili Dergisi) yayınlamıştır. Ayrıca bu bültenler sayesinde, Türkçenin etimolojisine, başka dillerle ilişkilerine ait birçok bilimsel ilişkiye ait birçok ilmi araştırmalar yapılmış, vücuda getirilen eserlerden bir kısmını basılmış ve bir kısmını da baskıya hazırlanmıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁷ "Türk Dili", Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Bülten 8, Eylül, 1934, s.12-18.

⁴¹⁸ "Türk Dili", Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Bülten 8, Eylül, 1934, s.8-11

Kurumun Etimoloji Kolu ise, Türk tarihi çalışmalarının doğurduğu bir tez üzerine çalışıyordu: Türk dilinin bütün ileri dillere; Türk kültürünün, bütün yeryüzü kültürlerine ana kaynak olduğu tezi. Buradan hareketle Etimoloji Kolu, Hin-Avrupa ve Semitik denilen dil bölümlerinin Ural-Altay ardasının kaynağı olan Türkçeden kopmuş olduğunu gösterir birçok belirtileri toplamıştır. Bunlardan birçoğu, dilimizde yabancı sanılan sözlerden bir takımının ana kökü gene Türkçe olduğunu ortaya koyuyordu. Bunların yabancı sanılmasının ise iki nedeni olduğu belirtilmişti:

1. Arap ve Fars sözlerinin eski yazarlarımızca çok değerli ve özellikle Arapçanın Kutsal sayılması.
2. Birtakım Türk sözlerinin Arap ve Fars dillerine giderek, o dillerin söz yaratma yollarına uymuş olması.⁴¹⁹ (Bu tür çalışmalar daha sonraki kurultaylarda daha sık işlenen konular arasına girecek ve Güneş-Dil Teorisinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu konu üzerinde ileri kısımlarda durulacaktır.)

Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Tarama Dergisi başta olmak üzere birçok dil kaynaklarını kullanmıştır.⁴²⁰ Bunların belli başlıları şunlardır:

1. Söz Derleme Kılavuzu ve Derleme Fiş Defterleri
2. Altı parça askerlik, siyaset, idare ıstılahları karşılıkları için tarama listeleri
3. 53 forma tutan Tarama Dergisi

⁴¹⁹ “Türk Dili”, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Bülten 8, Eylül, 1934, s.19.

⁴²⁰ Türk Dili Tetkik Cemiyeti, birçok dil kaynakları kullanmıştır. Bunların bir kısmı aşağıda belirtilmiştir. Bunların yanı sıra diğer kaynaklar da şunlardır: Şemsettin Sami'nin Kamusu Türki'si, Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî'si, Esat Efendinin Lehçetüllügat'ı, Muallim Naci'nin Lügati, Salâhi'nin Lügati, Asım'ın Arapça Kamus Tercümesi, Asım'ın Farsça Katı Tercümesi, Farhengi Şuuri Tercümesi, Kaşgarlı Mahmut'un Divan-i Lügatü Türk'ü, Ebuhayyan'ın Elidrak Lisan-il Etrak-i, İbnümühenna Lügati, Şey Süleyman'ın Çağatay Lügati, Hüseyin Kazım'ın Büyük Türk Lügati, Radloff'un Türk Lehçeleri Lügati, Wilhelm Thomson'un Orhun Abideleri, Fransızca Larousse ve Littré Lügatleri ile Fransız Akademisi Lügati, Redhouse Lügati, Bianchi Lügati, Pavet de Courteille'in Şark Türkçesi Lügati, Oscar Bloche'un Dictionnaire Etymologique De La Langue Française'i, Paul Rouaix'in Dictionnaire Des Idées Suggérées Par Les Mots'su, B. Lafaye ve A. Sardou'nun Fransızca Sinomin Lügatleri, Kluge'nin Alman İştikak Lügati, Sachs Villatte'nin Fransızca-Almanca Lügati, Walde'nin Latin Dilinin İştikak Lügatiyle, Hint-Germen Dillerinin Karşılaştırmalı Lügati, Feist'in Got Dilinin İştikak Lügati, Horn'un Yeni Fars İştikakının Esası, Holder'in Eski Kelt Söz Haznesi, Yunan Dilinin Büyük İştikak Lügati İle Başka Lügatleri, Verbitski'nin Altay-Aladağ Türk Lehçeleri Lügati, Poppe'nin Mongol Dilinin Pratik Dersliği, Pekarski'nin şimdye kadar taranmamış olup Türk kelime kökleri için en zengin bir kaynak olan üç binden fazla artık sayfalı Yakut Lügati, B. Keresteciyan'ın Dictionnaire Etymologique De La Langue Turque'ü. (Türk Dil Kurumu Bülteni Haziran 1935 Sayı 12, s.15-16.)

4. 28 forma tutan Tarama Dergisi Endeksi
5. Gramer kolunun iki kısım Türkçede kelime teşkili anketi
6. Abdullah Battal Bey'in İbnü Mühenna Lügati Endeksi
7. Gramer Kolunun bastırmaya başladığı Ekler Lügatçisinin ilk fasikülü
8. Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatay Lügati.⁴²¹

Görüldüğü üzere, II. Türk Dil Kurultayı'na kadar, dil alanında oldukça fazla çalışma yapılabilmıştır. Bu çalışmalar, Türkçenin gelişimi için oldukça önemli olmakla birlikte, fazla sadeleştirmeye giden veya söz türetme işini abartan, kendi tekeline almak isteyen bazı kişi veya kişi grupları yüzünden ileride de görüleceği üzere, dil alanında yapılan çalışmalarda bir gerilemeye ve bir yozlaşmaya neden olacak gelişmeleri de ortaya çıkarmıştır.

3.3.3.2. Derleme İşlerine Devam: II. Türk Dil Kurultayı

İkinci Türk Dil Kurultayı 18 Ağustos 1934 yılında başlamış ve altı gün devam ettikten sonra 23 Ağustos Perşembe günü de sona ermiştir. Atatürk kurultayın bütün oturumlarını izlemiştir. İlk kurultayda olduğu gibi ikinci kurultaya da başkanlık eden Kazım Karabekir Paşa'dır. İkinci Türk Dili Kurultayına sunulan tezlerden birtakımı kurultay önünde okunmuş birtakımı da komisyonlara verilmiştir. Verilen bütün tezler Umumi Merkez Heyetince gözden geçirilerek, gerekli görülenler Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni'nde (Türk Dili) basılmıştır.

Bu kısımdaki verilerde, o dönemde yayınlanmış olan Türk Dili Bülteni'nin 8. sayısından ve II. Türk Dil Kurultayı azalarına mahsus olarak basılan, "Kurultay Kılavuzu"ndan⁴²² yararlanılmıştır. Dolayısıyla Kurultaya katılanlar hakkında önceki kısımda olduğu bir listede bulunmamaktadır. Kurultayın çalışma programı üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1. Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri
 - a) Türkçe ile Hint-Avrupa dilleri denilen diller arasındaki münasebetler.

⁴²¹ Bülten 8, Eylül 1934, s.36

⁴²² Türk Dil Tetkik Cemiyeti Kurultay Kılavuzu, İstanbul Devlet Matbaası, 1934.

- b) Türkçe ile Sami denilen diller arasındaki münasebetler.
- c) Türkçenin Ural-Altay dilleri denilen diller arasındaki mevki.
- d) Türkçenin muhtelif lehçeleri arasındaki münasebetler.

2. Türk dilinin tarihi akışı

- a) Türk dilinin kablettarih, tarih tezinin ve en eski dil yadigarları üzerindeki karşılaştırmalı paleontoloji lengüistik tetkiklerin verdiği neticeler ve bunlar hakkındaki tetkikler.
- b) Bilinebilen en eski Türk dilleri (Sümer, Eti, Elâm dilleri) hakkında tetkikler ve bunların Türkçeliğinin delilleri.
- c) Türk dilinin son 13 asırlık istihaleleri ve muhtelif Türk lehçelerinin tekamülleri hakkında tetkikler.
- d) Türkiye Cumhuriyetinde dil işlerinin umumi tarihi ve muhtelif hedefleri üzerine tetkikler.

3. Dil inkılâbının manası ve hedefleri

- a) Umumi bakış: İstenilen ve özlenilen öz Türkçe dilin mahiyeti ve bu ölküye ermek için gidilecek yollar.
- b) Cemiyetin dil inkılâbına doğru olan faaliyet mevzuları üzerinde tetkikler ve mütalealar.
- c) Türk dilinin ihtiyaçları ve yarınki tekâmülü üzerine tetkikler.

II. Türk Dil Kurultayı'nda, I. Türk Dil Kurultayı'ndan bu yana yapılan işlerin toplu bir değerlendirilmesi yapılmış, eksikliklere ve karışıklığa yol açan nedenler üzerinde durulmuştur. Kurultayda sunulan tezler ve konuşmalar yine öncelikle bir komisyondan geçmiş olduğu için, genel anlayışa uygun olmayan bir tez veya konuşma yapılamamıştır. (Caferoğlu Ahmet Bey'in yapmış olduğu konuşma sırasında, Atatürk salonu terk etmiş, bunun üzerine de Kurultay Başkanı, Caferoğlu'nu kürsüyü terk etmeye davet etmiştir. Fakat bu konuşmanın içeriği hakkında tam bir bilgi verilmemiştir.) Ayrıca, o dönemde mevcut anlayışa karşı farklı bir anlayış koymanın birçok yönden, bireylere olumsuz etkisi olabilirdi. Örneğin, bilim düşmanı olarak

nitelendirmeden vatan haini suçlamasına varacak kadar çeşitli etiketlendirmeye maruz kalınabilir ki bu durum, o dönemlerde hiçte yaşanmamış değildi.

Aşağıda sunulan tezlerin özetleri ve yapılan konuşmaların başlıkları bulunmamaktadır. Aşağıda görüleceği üzere, I.Türk Dil Kurultayı'ndan bu yana yapılan çalışmalar neticesinde, Türkçenin tarihi, diller içindeki yeri, önemi, diğer dillerle olan ilişkileri ve dil inkılâbının gayesini ve önemini açıklayan tezler sunulmuş, konuşmalar yapılmıştır. Bu kurultaya kadar da dikkati çeken diğer bir nokta, artık dil alanında bir planlama yapılıp yapılmaması gibi bir sorunun, tam olarak “yapılması zorunludur” şeklindeki bir anlayış şeklinde değişmesidir.

Yine bu kurultay bazı gerçekleri de ortaya çıkarmıştır. Artık derleme işlerinde önemli neticeler elde edilmesine rağmen, ülkede söz türetme işinin planlı bir şekilde ilerlemesi sağlanamıyordu. Her kesimden her birey, kendi uydurmuş olduğu kelimelerle yazmaya veya konuşmaya çalışıyordu. Özellikle okullarda kullanılan dil, vahim denecek durumdaydı. Çünkü bir taraftan yeni yeni kabul edilmiş terimler, diğer taraftan da öğretmenlerin kelimelerle oynaması sonucu yeni türettikleri kelimeleri öğrencilere öğretmek istemeleri, neticesinde, söz türetme işi çıkmaz bir durum haline gelmiştir.

Son olarak kurultay ile ilgili olarak, Yusuf Ziya Bey'in, “Ural-Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebeti” adlı tezinde, Türkçenin dillerin anası olarak nitelemesi üzerinde durulması gerekir. Kurultay sürecinde diğer bazı katılımcılar tarafından da bahsedilen bu görüş, daha sonraki yıllarda ortaya konulacak olan Güneş-Dil Teorisi'nin ilk söylemleridir.

Ayrıca, 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanunu çıktı. Bu yasa da dil devriminin gelişimini etkiledi. Alınacak olan soyadların Türkçe olması gerekiyordu. Bu da çok sayıda öz Türkçe sözün ortaya çıkmasına yaradı. Bu durum, din, mezhep, sınıfsal ayrımları üstünü örterek, tek bir ulusal kimliğin içselleştirilmesi olarak da önem taşımaktaydı. Bu bakımdan hem dil devrimiyle, hem de Kemalizm'in, Laiklik, Halkçılık ve Ulusçuluk ilkeleriyle de uyumluydu. Soyadı Kanunu'ndan sonra ibadet dilini Türkçeleştirme çabaları da başladı. Hutbelerin Türkçe okunması, Ezanın Türkçeleştirilmesi, Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi gibi. Bütün bu gelişmeler, ulusal birliğin sağlanmasından sonra, bu ulusal birliği korunup güçlenmesi için yapılmış çalışmalardı. Aşağıda kurultayda sunulan tezler ve yapılan konuşmaların özetleri bulunmaktadır.

TÜRK DİLİNİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ ÜZERİNE SUNULAN TEZLER VE ÖZETLERİ			
Sıra	Tezi Sunan Kişi:	Tezin Adı:	Tezin Özeti:
1.	Ahmet Cevat Bey: Umumi Merkez Heyeti Azasından	Türk Dilinin Yapılış Karakteri ve Türkçenin Hint-Avrupa Dilleriyle Karşılaştırılması	Ahmet Cevat Bey, Fransız dilbilimci Meye'den örneklerle, Türk dilinin araştırılması işini, bizzat Türklerin ele almasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Tezi ile ilgili olarak, önce fonetik bakımdan Türkçenin sesleri ile Hint-Avrupa dilinin seslerini karşılaştırarak bunlar arasında kaynak birliğine mâni olacak esaslı bir ayrılık olmadığını izah eden Ahmet Cevat Bey, daha sonra gramer bakımından karşılaştırmalara girişmiş; sesleri, zamirleri ve birçok ekleri karşılaştırarak bunlarda kaynak birliğini göstermiştir. Bundan sonra "ses-çem denkleme" adını verdiği ses ve mana eşdeğerlilik kuramına izahatını vermiş ve konuşmasını tamamlamıştır.
2.	Dr. Saim Ali Bey: Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Bürosu Azasından	Eski Dil Mefhumu ve Politik Terbiye	Eski dil anlayışının politik terbiye konusu üzerine olan bir tezdur. Saim Ali Bey, bu konu biri dilin ve dil eksikliğinin ülkü terbiyesindeki yeri, diğeri eski dil anlayışının bilimsel inceleme noktalarından hareket ederek, eski dil anlayışını sistem dilbilimde olduğu gibi tek bir dilde de araştırılabileceğini ve birinci türlü araştırmalarda, Türkçenin mensup olduğu iktisadi dil grubunun ana dili, Hint-Avrupa grubunun ana dilinden daha eski olduğu neticesinin varlığını iddia etmektedir. Ayrıca, Türk dilinin Hint-Avrupa dilleri üzerinde gramerce de büyük etki yaptığını örneklerle belirten Saim Bey, gramer tarihinin tahlilini yaparak Türkçenin Hint-Avrupa dillerine vermiş olmak itibarıyla hem o dillere bir, hem de onların en eski bir şekli olduğu neticesine vararak konuşmasını tamamlamıştır.

3.	Caferoğlu Ahmet Bey: Üniversite Doçentlerinden	Rus Dilinde İlk Türk Dili Yadiğârları	Caferoğlu Ahmet Bey: “Rus Dilinde İlk Türk Dili Yadiğârları” adlı tezini okumaya başladı ise de, dil konularıyla ve dil incelemeleriyle hiçbir alakası olmayan yersiz ve uygun olmayan beyanat karışırması iddiası üzerine müzakereleri takip eden Atatürk salonu terk etmiş ve Kurultay Başkanı da konuşmacının sözünü keserek kürsüyü terk etmeye davet etmiştir.
4.	Naim Hâzım Bey: Umumi Merkez Heyeti Azasından	Türk Dilinin Sami Dillerle Münasebeti	Naim Hâzım Bey, “Türk Dilinin Sami Dillerle İlişkisi” adlı tezinde: Sami dillerle Türk dili arasındaki derin ve samimi yakınlıktan ve bu yakınlığın henüz Batı âlimlerince anlaşılmamış olduğundan bahsederek diğer Sami diller gibi Arap dilinin de pek eski zamanlardan beri Türkçenin kök ve müştak kelimelerini kendi dilbilgisine koymak ve fonetik karakterine uydurmak yoluyla nasıl alıp kendine mal ettiğini belirtti. Ona göre, Arap dilinin Türk kök ve kelimelerini tasrifileştirmekte gösterdiği karakter ayrılığı bizi bu dilin ilk teşekkülünde değil, sonrasında Türkçeleşmiş tasrifi bir dil olduğu kanaatine götürmektedir. Naim Bey; Arapların, diğer Sami kavimler gibi, Sümerceden aldıkları kelimeleri de aynı suretle tasrifileştirdiklerini ve bunu kanıtlayabilecek birçok delilin olduğunu belirterek, tezinin izahını tamamladı.
5.	Yusuf Ziya Bey: Eskişehir Milletvekili	Ural- Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebeti	Yusuf Ziya Bey, Ural- Altay dilleriyle Türkçenin ilişkisini analiz ederek dilciler nazarında bu ilişki ve akrabalığın esasları olmak üzere telakki edilen sözlüklerde iştirak, usullerde mutabakat, ahenkte benzerlik gibi, birçok kelimelerin esasta hakikaten Türkçe olup sonradan unutulmuş şeyler mi, yoksa bunları kullanan kavimlerin kendi mallarını olduğunu halletmek için dilin kökenine doğru giderek fonetik değişimleri iyice araştırmanın gerekli olduğu belirtmiştir. Ona göre, Ural-Altay dillerinden Hint-Avrupa ve Semitik dillerle geçmiş birçok kelimelerin bu dillerin şeklini almış Türkçe kelimelerden ibaret bulunmaktadır. Daha sonra, bu iddiaya müteaddit misallerle teyit

			eden Ziya Bey, yetişecek lisancuların çalışma hedefi bu olmak lazım geleceğini ve Atatürk'ün sonsuz dehasının nuruyla parlayan bu çalışma ve araştırma yolu üzerinde yürüyenlerin kuşkusuz ölküye vararak milletimizin şan ve şeref dolu mazisi gibi dilimizin de medeniyetlere kaynak ve dünya dillerine analık vazifesi görmüş bir dil olduğu hakikatini ispat edeceklerine kanaatini bulunduğunu belirterek tezinin izahını bitirmiştir.
6.	Reşit Rahmeti Bey: Üniversite Profesörlerinden	Uygurca Hakkında	Uygur Türkçesinin, Türk dili tarihindeki yeri konulu bir tezdır. Reşit Rahmeti Bey, Türk milletinin kültürel yükselişinde büyük bir rol oynamış olan Uygur Türkçesi devrinin Türk Tarihinde ve Edebiyatında ve de Türkçenin yükselişinde gösterdiği etkileri açıklamıştır. Ona göre; Uygur edebiyatının Türk ruhuna tercüman olarak zamanında gösterdiği yükselişi ve yabancı anlayışlara karşı, Türkçe kudretini himaye etmiştir. Daha sonra, Doğu Türkistan'da son yapılan kazının meydana çıkardığı eserlerin, Türk milletinin medeniyet yaratıcılık ve yazıcılık vazifesini nasıl ciddiye ve muvaffakiyetle başardığının delilleri olduğunu beyan eden Rahmeti Bey, bundan Türk dilinin Türk milleti kadar eski bir teşekkül olduğu neticesine varılabileceğini belirtti. Reşit Rahmeti Bey, Uygur Türkçesinin gelişimini ve fonetik değişimlerini örneklerle göstermiş ve en eski Türkçenin nasıl olduğu kesin olarak söylenemese de Türk dilinin tarihi devresinde en önemli bir aşama Uygur devri olduğunda şüphe edilemeyeceğini belirterek tezinin izahını tamamlamıştır.

7.	Tahsin Ömer Bey: Hariciye Memurlarından	Maya Dili Hakkında	Maya dili ile ilişkili olan bir tezdır. Tahsin Ömer Bey, Meksika’da kullanılan Maya dilinde 120 tane Türkçe kelime bulunduğunu belirtti ve bunları yine Meksika’da konuşulan Nahvati dilinde kullanılıp telaffuz ve mana itibarıyla Türkçeye benzeyen ve kulağımıza yabancı gelmeyen şahıs ve coğrafya isimlerini Türkçe karşılıklarıyla okudu ve bu yol üzerinde yapmış olduğu araştırmanın, bundan 1500 yıl önce Meksika’da muazzam bir medeniyet kurmuş olan Toltek milletinin Orta Asya’dan göç suretiyle oralara gitmiş Tola Türkleri olduğu neticesine vardığını ve bu araştırmaların derinleştirilmesinin son derece önemli hakikatleri ortaya çıkaracağını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.
8.	Profesör Meşçaninof: Sovyet Ulûm Akademisi Azasından	Dilin Neşvünema Tarihi Hakkında	Fransızca olarak konuşmasını yapan Meşçaninof Bey, Kurultaya katılmaktan duyduğu sevinç hislerini ifade ederek konuşmasına başladı. Türkiye’de bilimsel işlere ve incelemelere verilen önemin akademik araştırmalarla meşgul olan dünya âlimlerinin ilgisini çekecek kadar büyük olduğunu ve bu sahadaki ilerleme adımları Profesör Marr’ın son defa yazdığı seyahatnamede ne suretle kaydedildiğini belirtti. Daha sonra “diller, ilerleyen milletler tarafından yükseltilir” diyerek, Dil Cemiyetinin devamlı çalışmaları, geniş yayını, Kurultayda alınan neticeler ve çizilen programlar Türkiye’de dil işine verilen önemin birer delili olduğunu ve aynı meselelerle Rusların da meşgul olduklarından iki memleketin bu işe el birliğiyle çalışmasının faydalı olabileceğini belirtti. Bundan sonra ise, “Tasrifat bünyesinde zamir kullanan dillerdeki üçüncü şahıs ve üçüncü gaip zamiri üzerine dilin tarihi neşvüneması” adlı tezinde dil bilgisini havassa mahsus bir ilim şubesi olmaktan çıkarıp, daha geniş bir halk kütlesine açan Profesör Marr’ın Yafetik nazariyesini izah ederek, eski dil araştırmalarının negatif tekerciliği Profesör Marr’ın zaman, mekân ve toplumsal şartlara dayanan metin üzerine araştırma

			metodu üzerine bir karşılaştırma yaptı. Sümerce ile Ural dillerine bağlanan Türkçenin evrensel kök ve ekleriyle dil tarihine çok zengin malzeme verdiğini ve Türk dilinin bu bakımdan beşerin nevsünema tarihi üzerine kurulmuş olduğunu belirterek tezinin izahını tamamlamıştır.
9.	Agop Martayan Bey: Öğretmen	Türk Paleo-Etimolojisi	Agop Martayan Bey, klasik dil ve tarih metodu ile Profesör Marr'ın paleontolojik metodu arasındaki farkı izah etti ve Türkçenin tarih öncesi devirlere ait bir dil olduğunu, tarih yolundan ziyade paleontolojik metot ile meydana çıkarılabileceğini belirtti. Daha sonra dilimizin esaslı hususiyetlerinden birini teşkil eden kökler silsilesinden birkaç örnek vererek bu köklerin Orta Asya'nın en eski dili olan Sümercede bulunduğu gibi bütün Alp dillerinde de mevcut olduğunu belirterek tezinin izahını tamamladı.
10.	Hakkı Nezih Bey:	Dillerin Menşei ve Türkçe	Hakkı Nezih Bey, dillerin çıkışını anlattıktan sonra yaradılış seslerine uygun seslerin en çok Gazi dili olan Türk Dilinde bulunduğunu örneklerle gösterdi. Bundan sonra Türk dilinin yaradılışa en yakın ve en eski dil olduğunu da ortaya koyan açıklamalar yaptı. Ona göre, Türkçe sözlerin yalnız eklerle değil köklerdeki değişikliklerle de üreyebilmektedir. Bunu da örneklerle belirterek tezinin izahını tamamladı.
11.	Salih Murat Bey: Yüksek Mühendis Mektebi Profesörlerinden	Fizik Bakımından Dil	Salih Murat Bey tezinde; fizik bilimine göre sesin, sözün ve dilin ne demek olduğunu, seslerin birbirine nispetle ölçülerini ve ses ahenk miktarlarını anlatarak, söyleme-konuşma-işitme makyaslarını gösterdikten sonra, bu bilimsel izahları tahta başında muadelelerle ve getirdiği ossillographe aletinde elektrik ışıklarıyla de irae ve izah eden bir sunum yapmıştır.
12.	Profesör Samoiloviç: Sovyet Ulum Akademisi	Coci Ulusunun veya Altın Ordu'nun Edebi Dili	Profesör Samoiloviç tezinde, Cengiz'in büyük oğlu Coci'nin soyundan gelen Türk Altın Ordu Devleti edebiyatı hakkındaki türlü araştırmalarını anlattı ve birtakım örnekler gösterdi. Profesör Samoiloviç, Türkiye'nin milli kurtuluşundan sonra, giriştiği dil, tarih,

			bilgi çalışmalarında Türk ve Sovyet bilginlerinin türlü yol ve yönlerde el birliği ile çalışmaya girişmelerinin yüksek değerini belirterek, bu el birliğinin daha geniş ölçüde ileri götürülmesi için genel ve Coci ulusu edebiyatının gene el birliği ile araştırılması için özel olarak neler yapılması gerektiğini saptamak gerektiğini belirterek konuşmasını tamamladı.
13.	Ali Fuat Paşa: Harp Akademisi Kumandanı	Askerlik Terimleri	Türklerin çok eski çağlardan beri askerlikte çok ileri gitmiş ve askerliğin türlü kollarında büyük işler başarmış oldukları için, Türk dilinde en eski çağlardan beri askerlikte kullanılmış pek çok sözler bulunduğunu, bunların araştırılıp bulunabileceğini belirten bir tezdir. Ali Fuat Paşa; son çağlarda askerlikte kullanılmakta olan Arapça ve Farsça sözlerin öz Türkçe sözlerle nasıl değiştiğini örnekleriyle gösterdi. Bu işte tutulan yolu ve göz önünde bulundurulan düşünceleri ve en sonrada dilekleri sunarak konuşmasını tamamladı. (Bülten 8, 90)
14.	Hüseyin Namık Bey: Öğretmen	Has İsimlerin Tetkiki	-
15.	Ali Canip Bey: Merkez Bürosu Azasından	Gazi İnkılâbının Dil Cephesine Kadar Yazı Dilimizdeki Karışıklıklar	-
16	Hamit Zübeyir Bey: U. Merkez Heyeti Azasından	Sümer Türk Söz Kökleri	-
17.	Naim Hazım Bey: U. Merkez Heyeti Azasından	Türk Dilinin Eski İnanlara Bağlı Üreme Kaynaklar	-

Dil İnkılâbının Manası ve Hedefleri Üzerine Yapılan Konuşmalar	
Konuşma Sahibi:	Konuşmanın Başlığı:
Hasan Ali Bey: Umumi Merkez Heyeti Azalarından	Dil İnkılâbımızın Temelleri
Ragıp Hulusi Bey: Üniversite Profesörlerinden	Dil Onarımı Umumi Görünceği
Dr. Şükrü Bey: Öğretmen	Dil Düzenlenmesi Üzerine Düşünceler
Besim Atalay Bey: Umumi Merkez Heyeti Azalarından	Türkçede ekler ve kökler: “men-man”
Velet Çelebi Bey: Kastamonu Milletvekili	Açık Türk Dili
Şeref Bey: Edirne Milletvekili	Öz Dilimizle Bir Dil Tezi
Refet Bey: Şanlıurfa Milletvekili	Riyaziye İstılahları Hakkında
Profesör.Dr. Kemal Cenap Bey	Türkçenin İlmi İstılahların Meselesi
Dr. Süheyl Bey	Eski Tıp Dilimizin Gidişi
İhsan Bey:	İlmi İstılahların Türkçeleştirilmesi

3.3.3.2.1. II. Türk Dil Kurultayı’ndan Sonraki Süreçte Dil Alanında Yapılan Çalışmalar

Kurultayın genel amacına uygun olarak, II. Türk Dil Kurultayı’ndan sonra, Türk dilinin bilimsel olarak önemi ve dünya dilleri arasındaki yeri üzerine akademik araştırmalar yapılmıştır. Yine bu süre zarfı içinde, yazı diliyle konuşma dili arasındaki uçurumun elden geldiği kadar doldurulması ve halk için yazılan yazıların mümkün olduğu kadar vatandaş tarafından anlaşılabilmesi yollarının araştırılmasına da çalışılmıştır.

Bilindiği üzere önceki kurultayda Tarama Dergisi’nden Karşılıklar Kılavuzu çıkarılması kararlaştırılmıştı. Bunun için çabalanmış, anketler düzenlenmiş ve sonuç olarak Osmanlıcadan-Türkçeye, Türkçeden-Osmanlıcaya Cep Kılavuzları basılmıştır. Bu kurultaydan sonrada derleme işlerine devam edilmiştir. Ancak bazı hususlarda, daha ılımlı bir bakış açısının varlığı göze çarpmaktadır. Mesela terimlerle ilgili olarak aşağıdaki esaslar kabul edilmiştir:

1. İlk ve ortaokullar ders programlarına ait terimlerde hedef, Türk çocuğunun, derslerini kolaylıkla anlayıp öğrenmesi olduğu için;
 - a. Kökü Türkçeden gelen ve kültür dünyasında ortak olan elektrik, dinamo, metre, gram gibi terimlerin olduğu gibi alınması;
 - b. Bunların dışında kalan terimlerin elden geldiği kadar okuyacak çocuğun kendi bildiği ve konuştuğu Türkçenin sözleriyle Türkçe olarak yaratılması;
2. Uzmanlık ve yükseköğrenim terimlerinin, doğrudan doğruya kökü Türkçe olan kültür dünyası terimlerinden alınması.⁴²³

II. Türk Dil Kurultayı'ndan sonra, Tarama Dergisi'ndeki kelimelerin bütün ekleri toplanmış, Yakut Lehçesinin grameri tercüme edilmiş ve ekleri taranarak fişlenmiştir. Çavuş, Altay, Koybal ve Karagas lehçelerinin gramerleri dilimize çevrilmiştir. Güneş Dil Teorisi'ne göre ilkel basit ekler ve anlamları tespit edilmiştir. Osmanlıcadan-Türkçeye ve Türkçeden-Osmanlıcaya Cep Kılavuzları iki defada ikişer ciltlik 157 bin takım olarak basılmıştır.⁴²⁴

Güneş-Dil Teorisi üzerinde Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan on gün ay önce çalışmaya başlamıştır ve oldukça sıkı ve büyük bir çalışma süreci başlamıştır. Ancak, Kurumun çalışma kollarının işleri durdurulmamış, çalışmalara devam edilmiştir. Yine bu döneme kadar birçok eserin tercümesi yapılmıştır.

Türk Tarih Kurumu'nun yapmış olduğu çalışmalardan sonra, Türk Dil Kurumu'nun da bu çalışmaları kullanarak yeni bir dil tezini ortaya koyduğu görülmektedir. Yeni Türk dil tezi, yeryüzünde kültür taşıyan bütün dillerde bu kültürü dünyaya yaymış olan eski atalarımızın Türklerin dilini bulmaktadır. Bunun neticesi olarak, yalnız Ural-Altay dil ailesi içindeki diller değil, Hint-Avrupa ve Hamito-Semitik denilen diller aileleri de dahi ana Türk dilinin birer lehçesi hükmüne geçiyor. Bundan sonraki süreçte bu teze kanıt niteliğinde çalışmaların devam edeceği

⁴²³ III. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1936), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.22.

⁴²⁴ III. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1936) , s.22-23.

belirtilmekte ve bu amaç için kurulmuş olan Ankara Üniversitesinin Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi olacağı belirtilmektedir.⁴²⁵

Ayrıca dil tezi üzerine yapılan ve ortaya çıkan sonuçlar üzerine şu ifadeler belirtilmektedir: “Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimizde yabancı sanılan dillerdeki varlıklarını Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle ameli sahadaki dil çalışmalarımızda büyük bir genişlik ve kolaylık sağladı. Böylelikle bazı kelimelerin feda edilmesi zorunluluğu da ortadan kalmış oldu.”⁴²⁶

Dil üzerine yapılan çalışmalar, bundan sonraki süreçte Güneş-Dil Teorisi’nin desteklenmesi ve geliştirilmesi üzerine yapılmıştır. Kemalist kadronun bütün üyeleri, bu dil tezini sahiplenerek, adeta her dilden kelimenin aslının aslında Türkçe olduğunu bu dil tezinin kurallarına göre ispatlamaya giriştiler. Aşağıda cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş olan son kurultay hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir.

3.3.3.3. Güneş-Dil Teorisi: III. Türk Dil Kurultayı

III. Türk Dil Kurultayı, 24 Ağustos 1936 Pazartesi günü başlamış ve 31 Ağustos 1936 Pazartesi günü de son bulmuştur. Bu Kurultayın esas konusu, yepyeni bir dilcilik ekolü olarak belirtilen “Güneş-Dil Teorisi” olmuştur. Bundan dolayı, oldukça geniş orada katılım olmuş ve yine çok çeşitli ülkelerden kurultaya yabancı bilginler de katılmıştır.

III. Türk Dil Kurultayına Üye Olarak Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı	
Kadın	71
Erkek	399
Toplam	470

⁴²⁵ III. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1936), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.11.

⁴²⁶ III. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1936), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.12.

III. Türk Dil Kurultayına Üye Olarak Katılanların Mesleksel Dağılımları	
Meslek Adı:	Sayı:
Öğretmen	155
Milletvekili	85
Akademisyen	34
Gazeteci, Muhabir, Gazete veya Dergi Sahibi Olanlar	13
Doktor, Diş Hekimi, Baytar gibi meslekler	20
Öğrenci	7
Ordu Mensubu	20
Çeşitli Meslek Gruplarından olanlar (Avukat, Mühendis, Yöneticiler ve Çeşitli Kuruluşlarda Çalışanlar Memurlar gibi)	108
Belirtilmemiş	28

Kurultaya katılanlar, oldukça büyük bir oranda erkeklerden oluşmaktadır. Mesleksel dağılım olarak ise, öğretmenlerin çoğunluğu göze çarpmaktadır. Yönetim kadrosu bakımından değişen pek de bir şey yoktur. Hatta bu kurultaya katılanların büyük bir kısmı da milletvekillerinden oluşan araştırmacı ve bilimsel kişilerdir.

III. Türk Dil Kurultayı, “Türk Tarih Tezi” ile dil ilişkisinin resmileştiği ve dolayısıyla “Türk Dil Tezi”nin (Güneş Dil Teorisinin) “Türk Tarih Tezi”yle uyumla hale getirildiği bir kurultay olmuştur. Kurultay boyunca, “güneşin din ve medeniyet bakımından oynadığı esaslı rol üzerinde duruldu; bu teoriye dayanılarak pankronik yöntemle paleososyolojik incelemeler yapıldı. Teorinin antropolojik benliği büyük bir özenle aydınlatıldı. Yine bu teoriye dayanarak terminoloji örnekleri verildi ve Grek dilindeki bazı hususiyetler incelendi. Türkçe ve Arapça karşılaştırmalar ve faydalı analiz incelemeleri yapıldı.” Aşağıda Kurultay sırasında sunulan tezlerin ve yapılan konuşmaların özetleri yer almaktadır. Ancak daha öncesinde Kurultaya gönderilen, fakat kurultayda sunulamayan tezler şunlardır:

1. Muzaffer Muhittin Dalkılıç: Güneş-Dil Teorisinin Esaslarına Ait İtirazlar Bakımından Tetkiki
2. İsmail Hakkı Cendey: Güneş-Dil Teorisinin Tarihi Tatbiki
3. Saffet Engin: Eti Dilinin Önemi ve Ural-Altay Dil Ailesiyle İlişkisi
4. İsmet Ulukut: Güneş-Dil Teorisine Göre Gramer Dersleri ve Tatbikat Örnekleri

III. TÜRK DİL KURULTAYINDA SUNULAN TEZLER VE ÖZETLERİ

Sıra	Tezi Sunan Kişi:	Tezin Başlığı:	Tezin Özeti:
1.	Yusuf Ziya Özer: Eskişehir Milletvekili	Din ve Medeniyet Bakımından Güneş	Yusuf Ziya Özer, güneşin insanlığın dini ve felsefi fikirleri üzerine etkisine dair bir tez sunmuştur. Güneş kültü Mezopotamya'ya ve hatta Suriye'ye Türk kabileleri tarafından getirilmiştir diyen Yusuf Ziya Özer; diğer dillerdeki ilah kelimesini güneş ile olan bağlantısını ve bunların da Türkçe ile kök bakımından olan benzerlikleri üzerinde durmuştur. İnsaniyetin güneşi ezeli nur ve ezeli halik olarak tanıyıp, tapındıklarını belirten Özer, buradan hareketle güneşin sadece din ve felsefi manada değil aynı zamanda ulûm ve fûnunun esası olduğunu ve gayri maddi, toplumsal fikirlerin, başlıca hak ve adalet fikirlerinin de kaynağı olduğunu iddia etmiştir. Beşeri kültür üzerinde bu kadar önemli rol oynayan güneşin insanlar arasında anlayış ve anlatış vasıtası olan dil üzerinde de aynı tesiri ve aynı rolü oynamış olduğunun da tabii görülmesi gerektiğini belirterek tezinin izahını tamamlamıştır.
2.	İbrahim Necmi Dilmen: T.D.K. Genel Sekreteri ve Burdur Milletvekili	Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları	İbrahim Necmi Dilmen, Güneş-Dil Teorisi'ni ele alıp bu teori hakkında bilinmesi gereken detayları anlatmış ve bu konu hakkında çeşitli bilgiler sunmuştur. (Bu konu üzerinde daha sonraki kısımlarda, Dilmen Bey'in görüşlerinden yararlanacağı için bu kısımda bu konu ile ilgili açıklama yapılmamıştır.)
3.	Hasan Reşit Tankut: Maraş Milletvekili	Güneş-Dil Teorisine Göre Pan-Kronik Usullerle Paleo-Sosyolojik Dil İncelemeleri	Dilin beşeri medeniyet için önemini ifade eden Tankut Bey, Eski Yunanlılardan 20. yüzyıla kadar olan süreçte dile verilen anlamlar üzerinde durmuştur. Dilbiliminde klasik metodun (Ekolü, İtalyan Ekolü ve Rus Ekolü olmak üzere) ancak, malum zamanların belirli yerlerindeki belgeli dilleri incelenebileceğini belirtmiştir. Bütün bu araştırma ve onların doğurduğu neticelerin sonunda ve Tankut Bey'in inancına göre, hepsinin önünde ve üstünde yeni bir teori olan Güneş-Dil Teorisi vardır. Ona göre Güneş-Dil Teorisinin özellikleri şunlardır: Güneş-Dil Teorisi, dil kökenini aramak yolunda antropolojik, dilin gelişimi bahsinde psiko-sosyolojiktir.

			<p>Fonetik bahsinde biyolojiyi esas olarak kabul etmiştir. Bütün zamanları ve yerleri bütün dillerle birleşik olarak incelenebilmesi bakımından Güneş-Dil Teorisi'nin fonetik kanunları da pankroniktir. Bunun için evvel emirde panseye bağlı söz ve ses unsurlarını inceleme ve onların birinci insandan itibaren kelime yapma bakımından semantik kıymetlerini tespit etmiş ve bu suretle nazari bir dil tipi yeniden oluşturulmuştur. Her haliyle pankronik olan bu teori prehistorikten başladığı ve bütün dillere şamil olduğu için şimdiye kadar üzerinde işlenmiş dillerin içinde bu kuramsal tipe uygun olan bir dil aramış ve onu kati olarak Türk dilleri grubunda bulmuştur. Daha sonra, Güneş-Dil Teorisi'nin kelime kökleri bakımından açıklamalar yapan Tankut Bey, "Güneş-Dil Teorisi; nasıl ölü dillerin en eskisi bulunan Sümerce ile Türk dillerinin en uygun ve en uzakta kalmış olan Yakutçayı, Batı'nın morfolojisi en çok değişen, dillerine bağlayabiliyorsa öylece de, bazı kuramlar dolayısıyla dar ve verimsiz kalmış olan dilbilim kaidelerin üstüne çıkarak dili araştırma ilmini hakiki ve aydın mecrasına sokabilecektir. Yine Güneş-Dil Teorisi'nin ışığıyla bir prototürk dili gövdelenecek ve bu dil uluslar arası dilbilim araştırmalarında anadil rolünü ifa edecektir" diyerek, Güneş-Dil Teorisi'nin, dil alanına çok büyük katkılar sağlayabileceği hususunda açıklamalar yapmıştır.</p>
4.	Naim Onat: Konya Milletvekili	Güneş-Dil Teorisi'ne Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar	<p>Güneş-Dil Teorisi'ni beşerin yalnız dil tarihini değil, bütün düşünce tarihini de aydınlatacak köksel bir ışık olduğunu belirten Naim Onat, bu teorinin psikolojiye ve sosyolojiye de ışıklar serpecek yepyeni ufuklar açmış olduğunu belirtmiştir. Bundan sonra tezini izahını yapmaya girişen Naim Onat Bey, Güneş-Dil Teorisi'nin metotlarını kullanarak, yine güneş gibi bir ana objeden çıkmış olan gece ve akşam kelimelerinin Türk lehçeleriyle, Arapçada ve başka dillerdeki şekilleriyle bir karşılaştırma yapmıştır. Türk dilinin varlığını güneşten alan ve çok eski zamanlarda dünya dillerine ışık saçan bir güneş dili olduğunu ve Türk milletinin de yine çok eski devirlerde kapalı kafaları aydınlatan ve insanlığın bilgi ve yasa yollarına ışıklar serpen</p>

			bir güneş ulusu olduğunu belirterek konuşmasını tamamlamıştır.
5.	Ahmet Cevat Emre: Çanakkale Milletvekili	Terminoloji ve Güneş-Dil Teorisi	Kullandığımız terimler ne gibi sözlardir, bunlar gerçekten yabancı dillerden mi alınmıştır? Yoksa kaynakları öz ve arı Türkçe midir? A. Cevat Emre'ye göre, şimdiye kadar bu yolda araştırmalara cesaret edilemezdi, çünkü Türkçeden ilim terimlerinin çıkmış olması hatıra bile getirilemiyordu. Türkçe o kadar fakir ve hakir sanılırdı. Fakat Ahmet Bey'e göre, Türk dehasının dil işlerinde, bütün ilim şartlarına uygun olarak kurduğu, tamamıyla orijinal Güneş-Dil Teorisi yepyeni araştırmalarıyla, bugüne kadar gizli kalmış nice nice hakikatleri ispat etmiştir. A. Cevat Emre, çalışmasında, terminoloji meselesinde de Güneş-Dil Teorisi'nin prensipleriyle ve pratik metotlarıyla bir araştırma yapmaya çalışmıştır. Araştırmasına konu olarak, filozof kelimesini almış ve bundan gelen filozofi ve filozofik kelimelerinin sanıldığı gibi orijinalleri Grekçeden değil Türkçeden olduğuna dair tezini izaha girişmiştir. Sonuç olarak ise, vazife olarak bugünkü ilim dilimizde kullanılmakta olan yabancı dillerden alınmış terimler yerine öz Türkçe terimler bulup yahut yaratıp koymak gerektiğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.
6.	Abdülkadir İnan: Profesör	V.+K. Eki Kanunu	Abdülkadir İnan, Güneş-Dil Teorisi'nin Türk dilinde keşfettiği kanunlarından biri olan v.+k. eki meselesi üzerinde durmuştur. Bu kanuna göre, Türk dilinde vokaller ek olmaz. Ek gibi görünen vokaller ana köke olan v.+ğ.'nin ek olması ve "ğ"nin okunmadan düşmesi demektir. İnan Bey, daha sonra üç yüz kelime içinden seçmiş olduğu beş kelime (inci, sula-sulu, çana-sani, alaşa, bala) üzerinde bu bahsetmiş olduğu v.+k. kanunu bağlamında izaha girişmiştir. Sonuç olarak v.+k. kanunun Güneş-Dil Teorisi'nin keşfettiği diğer kanunlardan biri olduğunu belirterek konuşmasını tamamlamıştır.
7.	İsmail Müştak Mayakon: Siirt	Güneş-Dil Teorisinin Analiz Metodu Tatbiki	İl, feu-ot kelimelerini Güneş-Dil Teorisi'ne göre analizini yapan Mayakon Bey'e göre, ilim ve fen terimlerinin Türkçe karşılıklarını aramak, dil uzmanları için külfetli bir meseledir. Bu

	Milletvekili		yüzden, mesela elektrik gibi evrensel olan bir terimi olduğu gibi alıp kullanmanın daha pratik olduğunu ve daha bilimsel olduğunu belirtmekte, fakat bunun külfetli bir iş olduğu için değil, onun Türk aslından çıkan bir kelime olduğunu bildiğimiz için kabul edeceğimizi belirtmektedir. Bundan sonra da bunu gösterebilmek için elektrik ve yaltrık kelimelerinin morfolojik özellikleri üzerinde durmuş ve her ikisinde morfolojik bakımdan aynı olduğunu belirtmiştir.
8.	Agop Dilaçar: Üniversite Rektörü	Güneş-Dil Antropolojisi	Güneş-Dil Teorisi'nin "dille alakadar olan filozofi, psikoloji, sosyoloji bahislerinin gözden geçirilmesinden" doğduğunu belirtenlere karşı Dilaçar; dilbilimine temas eden bu kültür sahalarından biri olan ve bu nazariyenin en derin esaslarını teşkil eden antropoloji bahsini alıp, onun mit ve toteme bağlantılı olan kısmını bırakarak, yalnız bio-psikolojik kısmını açıklamaya çalışmıştır. Dil ne gibi bir antropolojik ilerleme ürünüdür; bu ilerlemenin prensipleri ve safhaları nelerdir; ilk söz ne idi ve ne suretle hasıl oldu? gibi sorular etrafından kendi tezini izaha girişmiştir. Dilaçar, tezini izah ettikten sonra şu sonuca ulaşmıştır: "Klasik manasıyla kök ve kelime yoktur. Kök genişleme fenomeni ve kelime oluşumunu, mana mütemmimi olan ek unsurlarının ilavesinden ibarettir. Bu ek fenomenlerinde ses sembolizmi vardır. Onlar hem fonem hem semantem, yani fonestemdirler. Bunlar da umumiyetle ilk insan psişizminde en son derece teşdit edilmiş olan mesafe ve saha konsepsiyonuna bağlıdır. Deny'nin iyi müşahade edebildiği gibi 'les mots turcs sont comme des mosaïques' (<i>Türkçe kelimeler mozaik gibidir</i>) Bende şunu ilave edeceğim: Bu mozaikler prehistorik ana Türk'ün dilbilimsel jenesinin inci dizileridir ki, binlerce asır zulmet içinde kaldıktan sonra, Atatürk devrinde ve Türkiye'sinde yine incileşip kıymet ve mana bulmaktadır", diyerek konuşmasını tamamlamıştır.
9.	Dr. Mehmet Ali Ağakay: Doktor	Güneş-Dil Teorisi Karşısında Grek Dilinin	Bundan otuz asır önce Ege Havzasında konuşulan Grek lehçelerinin Türk dil için ihmal edilemeyecek bir araştırma sahası olduğunu belirten Ağakay, Grekçenin incelenmesinden,

		Bazı Hususiyetleri	<p>dilimiz hesabına yaratımı mümkün görünen faydalara işaret etmiştir. Bu faydalardan biri öncelikle, Grekçenin bize, birçok kavramlarının Türkçe ifadesini otuz asırlık bir zamanın ötesine götürme imkanını vermesidir. Bu dilimizin kronolojisi açısından önemlidir. İkinci olarak, Grekçenin yazı ve imla eksikliği vardır. Bu da, orada benzerlerini bulacağımız Türkçe kelimelerin, o zamanki fonetizmaları hakkında, nispi de olsa, bir fikir elde edinebileceğimizdir. Bundan başka Güneş-Dil Teorisi'nin salim bir disiplin altında bulunduğu "örjine kadar çıkmak" hareketinde Grekçe, eski ve bol metinleriyle, işe yarar bir menzil hizmeti de görebileceğini belirten Ağakay, Grekçe kelimeler olan ohlos, ili, ağeli, agora gibi kelimelerin kaynağını Türk dilinde bulduğunu, bu kelimelerin Grekçede bulmak sayesinde dilimizde hala yaşayan asıllarının otuz asırlık bir mazisine nüfuz ederek onların o zamanki fonotizmalarını anlamış olduğumuzu ve son olarak tespit ettiği bu fonetizmaların hemen noktası noktasına Güneş-Dil Teorisi'nin gösterdiği şekillere riayet ettiği görüldüğünü belirterek konuşmasını tamamlamıştır.</p>
10	İsmail Hami Danişment	İşaret Dili ve Çekimsiz Fiil	<p>Fiilde şahıs, kemiyet, zaman ve cinsiyet gibi kavramlar ifade eden hususiyetlerin ve netice itibarıyla çekimin çok uzun bir gelişim eseri olarak sonradan hasıl olmuş karışık bir mekanizma teşkil ettiğini belirten Danişmend, onun için Güneş-Dil Teorisi tahlillerinin bazen isim ve bazen de çekimsiz fiil rolünde gösterdiği ilkel kökler, fiil kategorisinin en eski örneklerini temsil ettiği iddiasındaki tezini izah etmiştir.</p>
11.	Vecihe Kılıçoğlu: Öğrenci	Ata Kelimesi "Lallwort" "Çocuk Sözü" Değildir	<p>Ata kelimesi dünyada yaşamış ve yaşamakta bulunan dillerin hepsinde aynı manada mevcut olduğunu belirttikten sonra, atasözünün Lallwort yani çocuk sözü olmadığını ispat eden etüdünü izah etti.</p>
	Sabahat Türkan: Ankara Tarih, Dil,	Güneş-Dil Teorisi'ne Göre: Toponomik Dil	<p>Sabahat Türkan Güneş-Dil Teorisi'nin kabul ve tespit ettiği usullere dayanarak, Halicarnasse adının önce coğrafya, topografya ve tarih bakımından kısa bir analizini yapmıştır ve Türk asıllı</p>

	Coğrafya Fakültesi Öğrencisi	Araştırması:	bir kelime olduğunu ileri sürerek çeşitli örneklerle ispata girişmiştir. Böylelikle, Güneş-Dil Teorisi'nin açmış olduğu yolla dünyanın neresinde, ne zaman yaşamış olursa olsun her Türk asıllı kelimeyi bulup hüviyetini anlamanın kabil olduğunu belirterek konuşmasını tamamlamıştır.
12.	Jean Deny: Şark Dilleri Okulu Türkçe Profesörü	Türkçede "ler" Edatının Kökene	Jean Deny, "ler" edatının "ol" bugünkü şekliyle "o" zamirinin cemini temsil etmekte olduğunu ve cemin hakiki şekli, daha doğrusu şekillerinden biri-zira bunlardan birçok vardır- "-ar" "-er" olduğuna dair tezini açıklamaya çalışmıştır.
13.	Profesör Giesse: Prusya Akademisi Üyelerinden		Önceki kurultaya katılımında, Türkçenin bize isim ve dilin aslında aynı şey olduğuna dair örnekler vermiş olduğunu, Meinhof'un çalışmalarından yola çıkarak da her kelimenin aynı zamanda hem isim ve hem fiil olabildiğinin, bir dilde özne ile genitif arasında bir ilişkinin bulunuşunu gösterdiğini belirtmektedir. Mesela isim halinde olan adamın vuruşu ifadesi adam vuruyor suretine de ifade edebilir. Şu suretle Meinhof'un bildikleri gerçeğe uyar ve benim Türk dilleri hakkındaki görüşlerime yansırsa Hint-Germanistik ilmi alanında flexion mefumu lexikonlardan çizilmek hiç olmazsa başka türlü formüle edilmek gerekir dikkatli araştırmalarda şimdiye kadar Ural-Altay, Hint-German, Sami, Afrika... suretinde gruplara ayrılan dillerdeki müessir kuvvetlerin aynı olduğu ortaya çıkacaktır. Bu da Güneş-Dil Teorisi'nde gösterilen, dillerin bir asıldan çıkmış olacağı düşüncesi başka yönden teyyüt etmiş oluyor.
14.	Dr. Hilaire de Barenton: Fransız Sümerolog	Dillerin Menşei ve Türklerin Menşei	Sümer söz köklerinin bugün canlı Türk dilinde de aynen bulunmakta olduğunu, böylece Türklerin Sümerlerin hep bir asıldan geldikleri iddiasının daha da güçlendiğini belirtmiştir. Sümerceden bazı kelimeler üzerinde durarak, dillerin anası olarak nitelediği Sümercenin üzerinde çeşitli izahatlar vermiştir.

III. TÜRK DİL KURULTAYINDA YAPILAN KONUŞMALAR		
Sıra	Konuşma Yapan Kişi:	Konuşmanın Özeti:
1.	Afet İnan: Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı	Afet İnan yapmış olduğu konuşmada, güneşin Türkler için önemi üzerinde durmuştur. Ona göre, “asırlık işleri yıllara sığdıran Türk inkılâbı, kendi mihrabının, bizzat Güneş olduğunu bulmuştur... Öz yurdumuz, Anadolu’nun ilk kültürünü kuran atalarımız Etiler’de, Güneşi sembolize ettiler... Türk Tarih Kurumu’nun Alaca Höyük’te yaptığı kazılarda bulunmuş olan, muhtelif Güneş kursları bu hakikatin inkâr kabul etmez vesikalarıdır... Türkün tarihi varlığını ve bu varlığın dünyadaki yaygınlığını, Türk dili orijinalliği bilhassa çok açık bir kesinlikle göstermektedir. Bu itibarla Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu’nun kendinden ayrılmaz bir eşidir. Bu iki Kurum, birlikte yükselmesi, birbirini tamamlaması icap eden iki aydın abidedir” diyerek, her iki kurumun önemi ve gerekliliği üzerine olan bir konuşma yapmıştır.
2.	Kemal Emin Bara: Kültür Direktörü	Birmanya yerlilerinin ilkel dilleri hakkındaki araştırmasını izah ederek bugün yaşamakta olan bu dilin, dil gelişmesindeki ilk dönemleri hakkında bir fikir vermekte olduğunu ve bu bilginin Güneş-Dil Teorisi’nin izahına yarar bir belge teşkil etmekte olduğunu belirten bir konuşma yaptı.
3.	Sir Denisson-Ross: Londra Şark Okulları Profesörü	British Meseum adındaki bir eserden bahsederek, bu eserde Türkçenin bir beşinci dil olarak bahsedilmekte olduğunu ve bu eserde Çincenin bütün kelime ve tabirlerinin Türkçe karşılıklarının belirtilmiş olduğundan bahsetmiştir. Türkçe açısından yararlı olabileceğini düşündüğü bu eser hakkında bilgiler vermiştir.
4.	Baltarini: İstanbul Üniv. Latince ve İtalyanca Profesörü	Tarihin derinliklerinden kendi öz sesini keşfetmeye muvaffak olan Türk milletinin, beşeriyete hitap için elbette yeni mevzulara malik olduğunu belirten Baltarini, Atatürk’e saygılarını sunarak konuşmasını tamamlamıştır.
5.	Koji Okubo: Japonya’da İslam-Türk Enstitüsü Direktörü	Kurultaya katılmaktan dolayı büyük şeref duyduğunu belirten Okubo, her alanda çalışan Türk milletinin takdire şayan işler başardığını belirtti ve sonra Atatürk’e ve Türk alimlerine saygılarını sunarak konuşmasını tamamladı.

6.	Nemeth Gyula: Budapeşte Üniversitesi Filozofi Fakültesi Dekanı	Macar milletinin, Türk milletinin Atatürk önderliğinde yapmış olduğu çalışmalara karşı hayranlık duyduğunu belirten Gyula, kuurtaya katılmaktan dolayı mutluluk duyduğunu ve kurultay çalışmalarının, gerek milletlerimiz gerekse dünya ilmi için verimli olmasını dileyerek konuşmasını tamamlamıştır.
7.	Zayonçkofski: Varşova Üniversitesi Türkoloji Profesörü	Tabii ilimler istisna edilecek olursa, hiçbir bilimin Türkoloji kadar ileri gitmediğini belirten Zayonçkofski, bilginlerin ve uzmanların, kendileriyle ortak çalışmalarda bulunmasını ve çeşitli hususlarda yardımcı olmalarını umduklarını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.
8.	Prof. Samoiloviç: Sovyet Ulum Akademisi Delegasyonu	Türkiye ile Sovyetler Birliğinde başlıca dilcilik meseleleri ve dil kuruluşunun pratiği hususunda çeşitli bilgiler veren Samoiloviç, kurultaya katılmaktan dolayı, duyduğu mutluluğu ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır.
9.	Dr. Kiwergiç: Viyana Şark Filolojisi Doktorlarından	Dünya dilcilik teorileri karşısında Güneş-Dil Teorisi'ni ele alan Dr. Kiwergiç, Güneş-Dil Teorisi hakkında çeşitli malumatlar vermiştir. aynı zamanda bu düşünür Güneş-Dil Teorisi'ni de ortaya atan kişidir.
9.	Prof. Anagnostopulos: Atina Üniversitesi Filoloji Profesörü	Türkçenin ve Grekçenin karşılıklı etkilerini konu alan bir konuşma yapmıştır.
10.	Dr. Miateff: Bulgar Milli Kütüphanesi Şark Kısmı Uzmanı	-

Doğal olarak dilde başlayan bu değişim süreci pekte kolay olmamıştı. Fakat o günlerde üzerinde durulan bu kuram dilde başlayan reform hareketlerine dayanak getirdi. Dil reformu, 1935'te Güneş Dil Teorisi'ne girişilmesiyle geçici olarak çıkmazdan kurtarıldı. Bu teori, bütün dillerin başlangıçta Orta Asya'da konuşulan, tarihin en eski dönemlerine ait olan tek bir dilden çıktığını, bütün diller içinde bu kökene en yakın olanın Türkçe olduğunu ve bütün dillerin Türkçeden geçerek bu en eski döneme ait olan dilden gelmiş olduklarını kabul ediyorlardı. Kvergic adındaki Viyanalı bir "doğubilimcisi" tarafından icat edilen bu kuram Türk dilbilimcileri tarafından kuşku ile karşılanmıştı, ancak Kemalizm'in baskısı bu kuramında bir dönem kabul edilmesine ve desteklenmesine neden oldu. (Ancak bu kuram ilerleyen dönemlerde, Türk dil bilimciler tarafından çok daha farklı bir boyuta taşınmıştır.) Fakat çok geçmeden bu teori terk edildi. Bu teorinin, o günlerde benimsenmesinin nedeni, dil de yaşanan belirsizliklerdi. Yabancı kelimelere karşılık bulma gayreti, o hale gelmişti ki, herkes gelişi güzel bulduğu kelimelerle yazıyor ve yazılar, sahibinden başkasının anlamasına imkânı olmayan bir şekil alıyordu. Daha ilginç olan yanı ise, Türkçe kelimeler bile karşılık aranmasıydı. Dolayısıyla, Güneş-Dil Teorisi bu karmaşa ve belirsizlik ortamında bir çıkış yolu olabilirdi.

Güneş Dil Teorisi, oldukça basit bir akıl yürütmeye dayanıyordu. Buna göre ilk insanın çevresindekileri anlamaya veya anlamlandırmaya sevk eden etken, başka hiçbir şeyle kıyas etmeyen, ışık, sıcaklık ve hayat kaynağı olan güneşti. Sesini düzen altına alan bu insan, ilk defa güneşe duyduğu sevgi, hayret, korku ve ilgisini ifade etmeye çalışmıştı... Öte yandan fizyolojik araştırmaların gösterdiği gibi insanın doğal olarak çıkarabileceği ilk ses "a" sesi olmalıydı. Bu "a" sesinin sürekli tekrarlanması, sonunda yarım ünsüzle birleşip 'ağ' biçiminde ilk sözcüğü ortaya çıkarmıştı... İşte bu noktada 'ağ' sözcüğünün eski Türk lehçelerinde 'yaratmak', 'renk değiştirmek', 'ışık', 'zekâ', 'gök', 'ateş' anlamlarıyla kullanılması, ilk ilkel dilin Türkler tarafından yaratıldığının kanıtı sayılmaktaydı.⁴²⁷

Güneş-Dil Teorisiyle birlikte dil alanında etimoloji sorunu belirgin bir şekilde öne çıktı. Artık sorun yeni sözcükler bulmak değil; mevcut sözcüklerin Türkçe kökenli olduğunu kanıtlamaktan ibaretti. Bütün çalışmalar da bu doğrultuda ilerlemekteydi.

⁴²⁷ Güneş-Dil Teorisi ile ilgili olarak geniş bilgi, ekler kısmında verilmiştir.

“Türk Tarih Tezi”, Kemalizm fikir sisteminin, yeni bir ulusal kimlik ve güçlü bir ulusal birlik kurmaya çalışırken kullanılan araçlardan biriydi. Ayrıca, Türklerin uygar bir ülke olarak var olduğunu ve bundan sonra da var olabileceğinin de bir göstergesi oldu. Sümerlerin, Türk oldukları iddiası ise hem yazı hem de dil devrimlerini de, destekler nitelikteydi. Çünkü, Sümerler yazıyı icat etmişlerdi, aynı zamanda mimarlık alanında da ileri olan bu uygarlık, birçok eser bırakmıştı. “Türk Tarih Tezi”, Türk Dil Tezi” ile “Güneş Dil Teorisinde” buluştu. “Güneş Dil Teorisi bu aşamadan sonra Türk Tarih Tezi’ne yaslanarak şu yargıya varıyordu: Türk ırkının yaratımı olan kültür nasıl modern dünya uygarlığına kaynaklık etmişse; tüm kültür dilleri de kök dil olarak Türkçeden türemiştir.⁴²⁸

Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun kardeş kuruluşlar olarak nitelendirilmesinin nedeni de budur. Her iki kurumun da sonuç itibariyle aynı amaçları taşımaktaydı. Bu tez, Türklerin aslen Orta Asya’da yaşamış olduklarını ama kuraklık ve kıtlık yüzünden Çin, Avrupa ve Yakın Doğu gibi başka ülkelere göç etmek zorunda kalmış olduklarını kabul ediyordu. Böylelikle Türkler dünyanın yüksek uygarlıklarını yaratmışlardı. Yakındoğu’daki Sümerler, Hititler, Urartular vb. aslında ilk Türklerdi. (1930’larda kurulmuş olan iki büyük devlet bankasına Sümerbank ve Etibank adlarının verilmiş olması tesadüfi değildir.) Atilla ve Cengiz Han, uygarlaştırma misyonunun icracıları olarak tanımlanmıştı. Bu tez, Türklere kendi geçmişleri ve kendi ulusal kimlikleri için yakın geçmişten yani Osmanlı döneminden bağımsız bir övünç duygusu vermeyi amaçlıyordu. Hititlerin ilk Türkler olduklarının söylenmesi, Anadolu’nun çok eski zamandan beri bir Türk ülkesi olduğunu kanıtlama konusunda ayrıca bir yarara sahip olup, Cumhuriyet yurttaşlarının kökenleri böylece yaşadıkları topraklara uzanmış oluyordu.”⁴²⁹ Or.Prof.Dr. Sadi Irmak, her iki tez ile ilgili olarak şunları belirtmektedir:

“Her iki kongrede ana tezin bazı bilimsel tutarsızlıklarını ve abartmalarını anlamakla beraber ben bu kongrelere şevkle katıldım. Bu kongreler bir yandan Türk Dil ve Tarihi’ne yeni bilimsel dayanaklar arıyor, bir yandan da birer milli destan karakterini kazanıyordu....Elbette bütün dünya dilleri Türkçeden çıkmış olamazdı. Ama mesela Sümerler gibi, Etiler gibi en eski medeniyetlerin diline Türkçeden birçok kelimelerin geçtiği bugün bilim âleminde kabul edilmektedir. Atatürk Sümerceye olduğu gibi belli başlı eski kültür dillerine de Türkçeden kelimeler ve anlamlar geçtiğini, yani Türklerin bir

⁴²⁸ A.g.e., s.250.

⁴²⁹ Zürcher, a.g.e., ss.277-278.

medeniyet kurup yaydıklarını söylüyor ve dünyanın dikkatini bu noktaya çekiyordu. Bu, bazı inkârcıların alaycı iddialarına rağmen dünyayı Türkleştirmek veya Türk dilinden gayrı bir kök dil kabul etmemek anlamına gelmez. Ama en eski uygarlıklardan birinin Türkler tarafından kurulup yayıldığına ve Türkçenin pek çok dillere kelime kökleri vermiş olduğuna ben bugün de inanmaktayım. Atatürk'ün bu yaptığı elbette bir ırkçılık değildi. Tersine onun milliyet anlayışı tarih, kültür ve kader birliğine dayanmaktaydı. Bu medeniyet misyonunu Atatürk gibi anlayan birçok batı bilginleri bu kongrelerde tezler sunmuşlardır...⁴³⁰

Falih Rıfki Atay, “Ben bu teoriye hiç bir zaman inanmamıştım. Atatürk'ün maksadı yabancı kelimelerin Türkçe olduğunu ispat ettirerek, Türk lügatini en zengin olanlardan biri haline getirmektir. Biz onun gayesine bakalım ve bağlanalım. Tarih tezleri için de birçok şeyler söylenmiştir ve Atatürk'ün uydurma bir tarih peşinde koştuğu ileri sürülmüştür. Doğrusu şudur ki, dilimiz ve tarihimiz, ne Osmanlı aydınlarının sandığı gibi hiçbir şey, ne de Atatürk devrinin zorladığı her şey idi. Eserini sonuçlandırmaya ömrü yetmedi. Yazık ki, son dil çalışmaları da Atatürk'ün eşsiz ve hayret verici sağduyusunu hayli zedeleyen hastalık buhranlarına rastladı.”⁴³¹ Yine Atay'a göre, “Türk'ün kendi şahsiyetine ve Şark- İslam dünyası dışında bir medeni topluluk yaratabileceğine inandırmak için, diline ve tarihine inandırmak lazımdı. Atatürk kendi milletini aşağılık duygusundan kurtarmak için, dilci ve tarihçilerin, zaman zaman, en mübalağalı iddialarını bile benimsemekten kaçınmamıştır.”⁴³²

Görüldüğü üzere, hem Türk Tarih Tezi hem de Güneş-Dil Teorisi, bütün abartılarına, eksikliklerine rağmen dönemin düşünürleri ve çeşitli siyasi çevreler tarafından kabul edilmiştir. Çünkü hiç kimse ulusçu veya bilim karşıtı olarak görülme istemiyordu; önemli olan resmi tezi desteklemektir; bunu sorgulayan eleştiren hiç bir şeye izin verilmediği gibi çalışmaları yapan kişilerden de sadakat bekleniyordu. Bu dönemde ortaya atılan tezler bir bakıma mitti ve buna karşı çıkılamazdı. Aceleci, programsız, yöntemsiz olmaları da başarısızlıkla sonuçlanmalarına neden olmuştu.

⁴³⁰ Aktaran: Kocatürk, ag.e., s.275.

⁴³¹ Çankaya, a.g.e., s.475-480.

⁴³² Türk Dili, C.I. (Aralık 1951), s.124-126, Aktaran: Korkmaz, a.g.e., s.303.

3.3.4. Dil Reformuna Eleştiriler ve Eleştirilere Cevaplar

Dilde şu veya bu yönde birtakım değişiklikler yapmaya kalkmak toplumun en köklü, en vazgeçilmez kurumlarından birine el atmak olduğuna göre, böyle bir girişimin karşısına çıkanlar bulunması doğaldır.⁴³³ Dil devrimine karşı çıkanlar ya da Türk Dil Kumu'nun yapmış olduğu çalışmaları eleştirerek, kendi görüşlerini beyan edenler olmak üzere, çeşitli taraflarca dile getirilen eleştirileri birkaç maddede özetleyebiliriz:

1. Özleştirmeciliği “tasfiyecilik”, sözcük türetmeye “uydurmacılık” olarak niteleyenler,
2. Dile müdahalenin olmaması gerektiğini ve dilin kendi gelişimine bırakılmasını isteyenler,
3. Dildeki bu değişimle, kuşakların birbirini anlayamaz hale geldiklerini belirtenler,
4. Dil devrimini benimseyenleri, komünist olarak niteleyenler,
5. Sözcükler türeterek, Türk dilinin önemini yitirdiğini ve küçük düşürüldüğünü belirtenler,
6. Dil devriminin tepeden inme zorlama olduğunu belirtenler,
7. Dil devrimini bir politika işi olarak niteleyenler,
8. Özellikle hedefin İslami kelimelerin Türkçeleştirilmesi olduğunu belirtenler,
9. Devrim sözcüğünün anlamından dolayı-devrim, bir düzeni yıkmak, kökten değiştirmek, alt üst etmek anlamlarına gelmektedir- eleştirenler, olmak üzere dil devrimine karşı oldukça fazla eleştiri yöneltmiştir.

Mümtaz Turhan için dil devriminin, “milletimiz için zaruri olan inkılâbın bir parçası olmadığını, gerçek Batılılaşma ile hiçbir ilgisi bulunmadığını, eğer herhangi bir şekilde isimlendirilmesi lazımsa Batılılaşma hareketi karşısında ‘bir irtica’ sayılabileceğini belirtmiştir.⁴³⁴ Cengiz Özakıncı aşağıdaki ifadeleri, dil üzerine yapılan çalışmaların evrensel bir görünümün açıklamasını yapmaktadır. Ona göre;

⁴³³ Tahsin Yücel, **Dil Devrimi ve Sonuçları**, Can Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007

⁴³⁴ Mümtaz Turhan, **Dil Devrimi ve İnkılâplarımız**: Aktaran: T. Zafer Tunaya, **Batılılaşma Hareketleri**, Arba Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1996, s.202-203.

Bir ulusun öz dilinin incelemeye alınır; bu sözlükteki sözcük kökleri seçilip ayrılır; bütün bu kökler kendilerinden türetilen sözcüklerle birlikte ayrı ayrı öbeklenir; her bir kök kendisinden türeyen sözcüklerle ayrı bir ağaç olarak dikilir; sonra da kökdeşlikle birbirlerine bağlı olan bu sözcüklerin ad olarak verildiği gerçek olgular bir bir ortaya çıkarılır ise; o ulusun gerçek yaşamdaki hangi olguları birbirleriyle hangi yönden bağlantılı gördüğü: dolayısıyla da, o ulusun nasıl bir düşünce üretme biçimi olduğu ortaya çıkarılmış olur... Ben buna “Masabaşı Antropolojisi” diyorum.⁴³⁵

Dolayısıyla, masa başı antropolojisi olarak ifade edilebilecek olan bu çalışmalar, çeşitli çevrelerce özellikle cumhuriyet döneminden sonraki süreçte eleştirilmiş, dil alanında verilen mücadeleler bir bakıma göz ardı edilerek, devrim politikalarından geri dönmüştür.

Yapılan eleştirilerin büyük bir bölümü kelime ve terim türetilmesine yöneliktir. Türetilen kelimeleri “uydurmacılık” olarak nitelenmek pek mümkün değildir. Çünkü bütün diller bir bakıma uydurmadır. İnsanoğlunun bir ürünü olan dil zamana karşı direnemez ve değişikliğe uğrar. Bu değişiklik ise, yeni kelimelerin türetilmesine veya başka bir dilden, mevcut kullandığımız dile aktarma yoluyla girer. Dolayısıyla bütün dillerde bu şekilde bir kelime türetme olayı vardır. Sorun kelime türetmede değildir. Sorun bunun kimin yapacağı ve hangi esaslara dayanarak bunu yapacağıdır. Zaten eleştirilerin gelmesinin de büyük nedeni, kelimelerin kimin türettiği ve hangi gerekçe ile türettiğidir. Mesela, bir kısım öğretmen kendi türettikleri kelimelerle, öğrencilerine ders verme yolunu tutmuştur. Bu durum da bizi, böyle bir türetmenin gerekli olup-olmadığı sonucuna götürmektedir. Aşağıda bazı türetilen sözcükler gösterilmektedir. Bu sözcüklere bakarak dil devriminin çalışmalarını daha iyi kavrayabiliriz:

- ❖ Bugün kullandığımız ve kullanmadığımız sözcükler: Sözlük (lügat), durum (vaziyet), aydın (münevver), belirtmek (tebarüz etmek), başarı (muvaffakiyet), kamu (âmme), kesin (kati), uçak (tayyare), okul (mektep), öğretmen (muallim), evrensel (alemşümül) vb.
- ❖ Diğer taraftan türetilen kelimelerin daha çok Fransızca, İngilizce gibi yabancı Batı dillerinden türetilmiştir: “Cite”, “site”, “üniversal”, “evrensel”, “commission”, “komisyon” vb

⁴³⁵ Özakıncı, a.g.e., s.21.

- ❖ Direkt olarak reddedilen sözcükler de vardır; urapy, özgenlik, işyar, ulaşal, çizgeç vb.
- ❖ Kendini zamanla kabul ettiren sözcükler de olmuştur; konu, sonuç, görev, olay vb.
- ❖ Arapça ve Farsça eşanlamları ile birlikte yan yana kullanılan sözcükler de söz konusudur; çoğunluk (ekseriyet), ilgi (alaka), önem (ehemmiyet), alan (saha) vb.

Diğer yandan, bir sözcüğü Türkçe olmadığı için dilden çıkarmak oldukça sakıncalı ve zor bir iştir. Bundan dolayı sözcük türetme oldukça özen ve bilgi isteyen bir çalışmadır. Mesela, “akıl” yerine Türkçe “us” kelimesini koymak, sadece “akıl” sözcüğünü dilden çıkarmakla kalmayacak, akıl ile ilgili kırka yakın deyimini de öldürecektir.

Yapılan bütün eleştirilerin anlamsız olduğunu veya gerçeği yansıtmadığını belirtmek yanlış olur. Türk Dil Kurumu bütün bu eleştirilere her defasında çözümler üretmek yerine, eleştirilere cevap vermeyi uygun görmesi ise diğer bir eleştirel tutumdur. Dil devrimi üzerine yazılan bütün eserlerde bunu açıkça görmek mümkündür. Yani bir taraftan Türk Dil Kurumunun yayınlarından çıkmış olan eserlerde, yapılan çalışmalar belirtilerek, eleştirilere cevap verilmiş, diğer taraftan ise Türk Dil Kurumu’nun yapmış olduğu çalışmaları eleştirenler de, çeşitli eserlerde bunu dile getirmiştir.

Zaten Atatürk’te dil üzerine yapılan çalışmalar üzerine; “Hatay Meselesi dil işini geri bıraktırdı” demiştir. Falih Rıfkı Atay ise “Çankaya” adlı eserinde bu konu ile ilgili olarak şunları belirtmektedir: “Bir akşam Atatürk, sofraya bittikten sonra, benim, yanı başındaki iskemleye oturmamı emretti: - ‘Dili bir çıkmaza saptırmışsınız’ dedi. Sonra, - ‘Bırakılar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakamam. Çıkmazdan biz kurtaracağız’ dedi.”⁴³⁶ Atatürk’ün hastalığında ilk tanıyı koyan hekim Prof.Dr. Nihat Reşat Belger: “Atatürk son koma esnasında ‘Aman dil... Aman dil...’ demiştir. Fakat bunların ne manaya geldiğini anlamak güçtür.”⁴³⁷ Yine 1936 yılında, Atatürk’ün dil konusundaki gelişmeleri yeterli bulmadığını: Vecihe Hatipoğlu şu sözlerle anlatmaktadır:

⁴³⁶ Atay, a.g.e., 473-475.

⁴³⁷ Utkan, a.g.e., 199.

“Doğudan gelen yabancı sözlere dilimizden temizlerken batıdan gelenlere karşı tutumumuzun ne olacağı düşünüyor, düşündürüyor, fakat salık verilen yollardan memnun kalmıyordu... Masanın etrafındaki dilcilere üst üste sorular sıralıyor, aldığı cevaplardan memnun kalmıyor, dil işlerinden biraz yorgun, biraz sinirli, biraz üzgün görünüyordu.”⁴³⁸

Görüldüğü üzere dil çalışmaları hakkında yapılan eleştiriler, dil çalışmalarının önderi olan Atatürk tarafından da yapılmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, dil çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının en büyük nedenlerinden biri hem cumhuriyet döneminde yürütülen başarısız çalışmalar hem de Atatürk’ün ölümünden sonra yaşanan dil alanında bir geriye dönüştür.

Türk dil devrimini genel hatlarıyla sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz: Türk dilinin sadeleştirme veya özleştirme meselesi, bu dönemde yapılan faaliyetlerin önemli bir kısmının ilk ve orta mekteplerdeki terimlerin sadeleştirilmesi veya özleştirilmesi olduğu görülür. 6.000’e yakın terimin Türkçeleştirilmesi ciddi bir başarıdır. Dilin sadeleşmesi, ilk zamanlarda, Arapça ve Farsça kelimelerin tasfiyesi olarak anlaşılması gerekir. İlerleyen yıllarda ise, dilde daha ılımlı bir tutuma gidildiği görülür. Buna karşılık Batı dillerine karşı, Türkçenin kapıları neredeyse sonuna kadar açıktır.

Sonuç olarak, her dil, kendi zamanına göre gerçekleşmiş biçimdedir. Ama bu biçim, hiçbir zaman “değişmeyen gerçek” olamamıştır. Sözcükler ölmüş, sözcükler yerleşmiştir; deyimler unutulmuş, deyimler türetilmiştir; söz dizimi yeni özellikler kazanmıştır. Bu olaylar dilin gereksinimlerinden doğmuştur. Toplum bu gereksinimleri karşılamak için dilde şu veya bu değişikliği yapmak zorunluluğunu duymuş ve ona gereken biçimi vermiştir. Her dil bu oluşun akıntısı içindedir.⁴³⁹ Bundan dolayı, dil alanında gerçekleşen reformlar, bütün ülkeler için geçerlidir ve Türkiye’de uygulanmış olan dil politikaları gibi birçok ülkede de buna benzer dil politikaları görülür. Dolayısıyla, dil politikaları, ulusçuluk ve modernleşme projeleri ile doğrudan ilgilidir. Modernleşme parametrelerinden biri olan ulus-devlet, tek dil üzerine kurulu bir yapıdır ve bu yapı ulusçuluk yaklaşımlarıyla şekillenir, dilde bu şekillenmeden kendine düşen payı alır. Bu modernleşmenin ve de ulusal birliğin sağlanmasında oldukça önemlidir.

⁴³⁸ Vecihe Hatipoğlu, **Atatürk’ten Üç Anı**, Atatürk ve Türk Dili, TDK, Ankara, 1963, s.142. (Derviş 350)

⁴³⁹ Ömer Asım Aksoy, **“Dilde Bilim ve Devrim”**, T.D.K. Yay., s.54-55.

3.3.5. Değerlendirme

- ❖ Türkiye'deki dil çalışmaları her ne kadar Osmanlı Devleti zamanında başlamış olsa da asıl köklü, düzenli ve istikrarlı değişimler ancak cumhuriyet döneminde gerçekleştirebilmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Osmanlı'nın mirası hiçte göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.
- ❖ Türkiye'de dil politikalarının uygulayıcıları ve yürütücüleri hem bilimsel hem de siyasal kişiler olduğunu görüyoruz. (Kemalist Kadro ve CHP) Dolayısıyla siyaset ve bilimin iç içe olduğu, dil çalışmaları yürütülmüştür.
- ❖ Türk milliyetçiliğinde Türk kimliğini belirtirken dil gibi bir olgu bizi tanımlayan, ötekenden ise farklılaştıran bir politika olarak önem taşımaktadır. Aynı zamanda dil reformu ile ulusal bütünleşmenin sağlanmasında, bireylerin yurttaş olarak toplumsal ve siyasal alanlara katılmasına katkı sağlanmıştır. Kültürün gelecek nesillere aktarılmasında ve sosyalleşme sürecinde önemli işlevler görmüştür.
- ❖ Türk Dil Reformu'nun hataları ve abartıları ne olursa olsun yararlı sonuçları olduğu da şüphesizdir. Dil Reformu, Türk dilinin geliştirilmesine yönelik ilgiyi arttırmış, dilin tarihine ve yapısına yönelik bilimsel araştırmayı teşvik etmiş, dilsel duyguyu keskinleştirmiş modası geçmiş adetlere bağlılığa son vermiş, yazarları daha basit daha açık ve daha kesin bir dil kullanmaya sevk ederek dile önemli sayıda güzel, gerekli ve yararlı yeni sözcükler ve terimler kazandırmıştır.⁴⁴⁰
- ❖ Dil Reformunun en önemli yönlerinden biri de, "Tarih Tezi" ile "Dil Tezi"nin aynı amaçları taşımasıdır. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun kardeş kuruluşlar olarak nitelendirilmesinin nedeni de budur. Kemalistler dil ve tarih tezi ile ulusal birliği güçlendirmek istemiştir. Her iki tezin çıkış noktası da, Türklerin tarih içinde çok önemli bir kültürel uygarlığa sahip olduğudur. Göçler yoluyla bu uygarlık, dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Böylelikle Türkiye'nin hem uygarlığın bir parçası olduğunu, dolayısıyla yine modernliğin bir parçası olabileceği de

⁴⁴⁰ Heid, a.g.e., s.116.

vurgulanmaktaydı. Hem ulusallaşma hem de modernleşme açısından önem taşımaktaydı. Güneş-Dil Teorisi de bunun bir destekleyici kuramı olarak bir dönem kabul edildiğini görüyoruz. Ayrıca her iki tezde, Anadolu'nun Türklüğünü ispat etmeye de yardımcı oluyordu. Aslında bu toprak talebinde bulunan Ermenilere ve Rumlara karşı da bir tutumdur. İlk uygarlıklar olarak Sümerlerin ve Hititlerin ataları Türklerdi. Dolayısıyla “Türkiye Türklerindir.”

- ❖ Diğer göze çarpan bir gelişme ise, ibadet dilinin Türkçeleştirilme çalışmasıdır. Bu politika daha çok Türklerin, Araplarla olan ilişkilerini bir ölçüde sınırlayarak farklılık yaratmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yani amaç bizi tanımlarken ötekini de bizden farklılaştırabilmektir.
- ❖ Gerek alfabe gerekse Dil Reformunun arkasında Kemalistlerce daima muhafaza edilen gerçeklerden birinin, halkın öğretim ve eğitim gereksinmesini karşılamakta kolaylık sağlanması olduğu açıktır. Ayrıca siyasal alana katılma, kültürün aktarılması, kimliğin tanımlanması, toplumsal bütünleşme ve ekonomik kalkınma gibi çeşitli işlevleri de sağlamıştır.
- ❖ Dil üzerine yapılan bütün çalışmalar, üretilen bütün mesajlar hedef kitlesi olan halka -diğer alanlardaki reformlarda olduğu gibi- eğitim kurumları, Halkevleri ve Halkodaları aracılığı ile ulaşmıştır. Ayrıca, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu, dil üzerine yapılan çalışmalara büyük ölçüde katkısı olan kuruluşlardır.
- ❖ Cumhuriyet dönemi dil ve kültür politikaları, bir yandan modernleşmenin gereği olarak sunulan köklü zihniyet değişiminin, diğer yandan ulusal birlik ve bütünlük kaygılarının etkisi altında şekillenmiştir.⁴⁴¹ Dilin “yabancı unsurlar”dan arındırılması girişimi hemen bütün ulusçulukların esaslı sorunlarından biriydi ve Türkiye’de de benzer talepler uzun bir dönem gündemi meşgul etmiştir. Ancak, Cumhuriyet döneminde daha çok sözcükler üzerinde yoğunlaşan dil reformu, ulusçu saikler yanında Batılı değerlerin içselleştirilmesi de hedeflenmiştir. Örneğin alfabe değişikliğinin okuma ve yazmada sağlayacağı pratik kolaylıklar pek çok kişi tarafından

⁴⁴¹ Sadoğlu, a.g.e., s.200.

dile getirilmişti ama çok az kişi böyle bir değişikliğin geçmişin tasfiyesine ve Batı ile kültürel bütünleşmenin anahtarı haline gelebileceğine ihtimal verebilmişti.”⁴⁴²

- ❖ Dil Reformunun pratik dileği olarak ise şunlar ifade edilmektedir: “Halk için yazılan, herkesin okuması ve bilmesi istenen yazılarda ve ders kitaplarında konuşma diline elden geldiği kadar yakın, herkesin kolay anlayabileceği bir dil kullanmak ve böyle bir dil yaratmak.”⁴⁴³ Bundan dolayı dilde yapılan “sadeleştirme” ve “özleştirme” çabaları toplumsal gerekliliklerden dolayı yapılmıştır. Ayrıca, kelime türetme işini kimseye vermediğiniz takdirde, e-mail, flashdisk gibi günümüzde sıklıkla kullandığımız kelimelere katlanmak zorunda kalırız. Dil bu değişimi kendi kendine yapamayacağına göre, dil mühendisliği, dil planlamacılığı gibi uygulamalar ülkeler için gerekliliktir.
- ❖ Kemalizm fikir sistemi ile gerçekleştirilmek istenen inkılâplarda göze çarpan çeşitli hususların, dil politikasında da mevcut olduğunu görüyoruz. Yani gerçekleştirilmiş olan dil politikaları aceleci bir tavırla ve pragmatist bir anlayışla yapılmıştır. Ancak her zaman ilmi esaslar, uygulanan politikaların özünde yer almış, pozitif bilimlere gereken önem verilmiştir. Uygulanan politikalar her ne kadar modernleşme ve ulusalcı politikalar olarak görülse de esas olan bilimsel bir içeriğin olmasıdır.

Modernleşme, bir yönüyle dünyaya açılmayı, modern olmayı, çağın gerisinde kalmamayı, diğer yönüyle ise, toplum olarak kültürünü, dilini, dinini, kimliğini v.b. unsurları korumayı amaçlayan iki yönlü bir süreçtir. Modernleşme, dinamizmini ve açmazlarını bu iki yönlülüğünden alır. Dinamizmini ulus-devletin modern bir toplum oluşturma idealinden alırken, açmazlarını ise ulusçuluğun “Biz ve Öteki” farklılığını ortaya koymaya çalışmasından almaktadır. Ulus-devletler, bir yönden modern devletin gereklerine göre siyasal, ekonomik, hukuksal v.b. yapı ve kurumlarını oluştururken veya düzenlerken, öte yandan toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişimleri dizginlemek veya önceden belirlenmiş bir yöne doğru hareketlendirmek ister. Bu bağlamda, ulus-devletler modern bir toplum olarak bir yandan uluslararası ilişkiler ağına girerken,

⁴⁴² A.g.e., s.201.

⁴⁴³ III. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1936), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.13.

diğer yandan da ulus olarak “Biz ve Öteki” anlayışını yaratarak sınırlarını görmek ister. Diğerinden farkını koyduğu ölçüde, kendi içinde bütünleşebileceğini, ortak amaçlar doğrultusunda kalkınabileceğini öngörür. Dolayısıyla Batı merkezli, modernliğe özgü olan pek çok olgu, sonradan modernleşme sürecine giren ülkeler için, açmazlarla dolu çoğu zamanda sorunlu unsurlardır.

“Batı’da Modernleşme” bölümünde belirtmiş olduğumuz bu çıkarımdan sonra, dil gibi bir olgunun hem modernleşme hem de ulusçuluk politikalarında bir araç olarak nasıl kullanılabildiğini açıklamaya çalıştık. Görüldüğü üzere modernleşme süreci Türkiye içinde açmazlarla dolu ancak, dinamik bir süreçtir. Dil gibi bir olgu ise hem dinamik hem de açmazlarla dolu bu yapının, oluşturulması için gerekli olan bir olgudur ki, bu olgu özellikle ortak bir dil etrafında gerçekleştirilmektedir.

Modernleşme projesinin ve ulusçuluk politikalarının merkezinde bulunan dil politikaları, birçok ülkede yürütülmüştür. Türkiye’de 1921-1938 yılları arasında uygulanmaya konulan bütün politikalar, modern ulus-devlet yapısını oluşturma doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. “Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış, hatta onu aşmış” bir ülke olma idealini taşıyan Atatürk ve “Kemalist Kadro” hem modern anlamda oluşturulmak istenen bir devlet yapısı için hem de ulus yapısına uygun olmayan Arap alfabesini ve Osmanlıca gibi bir dili atarak, yerine Latin alfabesini ve Türkçeyi, toplumsal yapıya yerleştirilmiştir. Bunun içinde bir dil planlaması veya sosyal dil mühendisliği olarak adlandırabileceğimiz “Türk Dil Reformu” gerçekleşmiştir. Bu reform süreci özellikle “harf reformu”nun başarısı ile tetiklenmiş, ancak bu başarı tam anlamıyla dilin “sadeleştirme” ve “özleştirme” çabalarında sağlanamamıştır.

Dil alanında yaşanan reform sürecinin hem olumlu olarak hem de olumsuz olarak değerlendirilebilecek yanları vardır. Reform sürecinde ve sonrasında olumsuz olarak değerlendirebileceklerimiz; özellikle belirtmiş olduğumuz dönemlerde her kesimden bireyin kelime türetme işini kendi üzerine alması sonucunda, kendisinden başka bir kimsenin anlamayacağı bir dili ortaya çıkmasına zaman zaman sebep olmasını; reform sürecinin Osmanlıca olarak ifade edilen kelimelerin hepsini birden tasfiye etme isteğini; bazı kelimelerin tarihsel kökenlerini, toplumsal yaşamdaki kullanım alanlarının genişliğini göz ardı edilmesini veya yok sayılmasını; yine Osmanlıca bir kelimeyi “öcü” gibi göstermeyi, bu kelimelerin de, Türk halkının

benimseyip yüzyıllarca kullanmış olduğunu, unutulmuş gibi bir tavır sergilendiğini vb. şeyleri ifade edebiliriz. Hatta bütün tutarsızlıklarına rağmen “Güneş Dil Teorisi” bile bu görmezliğin, umursamazlığın önüne geçmeye gücünün yetmediğini belirtebiliriz. Ancak bu tezin, “Tarih Tezi”ni desteklediğini ve her iki tezinde modern ulus-devlet yapısının destekleyici ve güçlendirici bir işlev gördüklerini belirtmek gerekir.

Kuşkusuz dil reformunun olumlu olarak ifade edebileceğimiz ve bu yüzden de çalışmanın başından beri, bu reform sürecinin bir gereklilik ve zorunluluk olduğunu belirtebileceğimiz birçok şey vardır. Bu reform süreci sonunda, okuma-yazma gibi modern dünyanın olmazsa olmaz şartı olan bir durum belirli bir kesimin yararlanabileceği bir şey olmaktan çıkmış, bütün halka yayılması için gerekenler yapılmıştır. Bunun için Türkçeye uygun olabilecek, okuma-yazmayı kolaylaştıracak bir alfabe seçilmiş, bu alfabe ile Batı değerlerinin benimsetilmesi, Doğu-Batı arasında yüzyıllarca bocalayan Türk milletinin yüzünü Batıya çevirmesi, günlük yaşamdan siyasal yaşama, ekonomik alandan toplumsal ve kültürel ilişkilerimizdeki çeşitli diyaloglara kadar dil ile düzenlenen bir toplumsal yapıya kavuşma hedefleri gerçekleştirilmiştir. Bunların yanı sıra “ekin dili” olarak ifade edilen bilimsel, kültürel, sanatsal, edebi alanlardaki yazılarımıza, çevirilerimize de yapılan dil reformu büyük katıklar sağlamıştır. Bugün hukuk, tıp gibi alanları dışarıda tutacak olursak, bu ekin dilinin nasıl geliştiğini açıklıkla görebiliriz. Bütün bu belirttiklerimizi bir bütün olarak değerlendirirsek, dil reformunun sağlamış olduğu başarı açıktır. “Dil devriminin bugün ulaştığı düzey, sağladığı yadsınamaz başarı, yalnızca bu yolda harcanan “bilinçli” çabaların değil, benliğini yeniden bulan bir ulusun böyle çabaya duyduğu derin gereksiniminde bir sonucudur.”⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Yücel, a.g.e., s.48.

4. BÖLÜM

4. ATATÜRK'ÜN SÖYLEMLERİYLE MODERNLEŞME, ULUSÇULUK VE DİL

4.1. Modernleşme Sürecinde Dil ve Alfabe Reformu

Bu kısımda Atatürk'ün “Söylev ve Demeçleri”nden “dil ve alfabe devrimi” ile ilgili metinler seçilerek, içerik analizi tekniği kullanılarak, “modern ulus-devlet araştırma modeli” çerçevesinde, değerlendirmeler yapılacaktır. Bu kısımda sadece “Söylev ve Demeçler”den alınan metinlerin kullanılmasının nedeni, metinlerin üzerinde modelimizin uygulanabilir olmasıdır.

Kutu 1: Konya Gençleriyle Konuşma (20 Mart 1923 Türk Ocağında Verilen Çay ziyafetinde Söylenmiştir): Arkadaşlar, hakikaten bu millet asırlarca kendi arsuzu hilâfında, milletin âmâl ve menafii hilâfında olarak sevk ve idare edilmiş, millet hiçbir devrei tarihiyede meftur olduğu kabiliyeti inkişaf ettirecek sahai mesaiye malik olamamıştır. Ve bu ademi mazhariyet yüzünden birçok felâketlerin zebunu kalmıştır. O acı felâkeler milleti mevte kadar isal edebilecek mahiyeti haizdi. Şayanı teşekkürdür ki, en son ölüm darbeleri millette en hayatî intibahları tevlide medar oldu. Ancak o sayededir ki, üç buçuk dört senedir milletin hemahenk mesaisi neticesindedir ki, millet cümlemizi memnuniyette, dünyayı hayrette, düşmanları dehşette bırakan muzafferiyata, muvaffakiyata ve tevfikata mazfaar oldu. Bizi kendi benliğimize sahip yapan bu **intibaha**; bize kendimizi bulduran bu hakikî teyakkuza daha evvel malik bulunsa idik, daha eskiden kendi mevcudiyetimiz, kendi selâmetimiz, kendi gayemiz için çalışmış olsaydık, bugünkü netice daha parlak olur ve biz son badirelere düşmiyerek dünyanın **en bahtiyar milleti** olurduk. Milletimiz en yüksek derecei temeddünde, en parlak mertebesi kemalde, en şanlı izzeti ikbalde iken, diğer bir takım milletler ancak milletimizin darebatı karşısında kendi benliklerini bularak o darebatı geçirdikten sonra bugünkü vaziyetlerini bulmuşlar, biz ise onlardaki intibaha bedel, çok derin gafletler içinde puyan olup gelmişizdir.

Arkadaşlar, her yerde söylüyoruz, her yerde söylüyor ve tekrar ediyoruz, milletin bugünkü muzafferiyatı pek parlak olmakla beraber henüz milletimizi hakikî halâsa

mazhar kırmamıştır. Belki bundan sonraki mesaimiz, zaferi istihsalde olduğu gibi aynı himmetle, aynı fedakârlıkla yapılacak mesai neticesindedir ki, **asıl gayeye** vasıl olacağız. **O gayeye varmak için de her şeyden evvel bizi şimdiye kadar gaflet içinde bırakan esbab ve âvamili tahlil etmek, meydana çıkarmak, virdi zeban etmek lâzımdır.** Bu hakayiki, vicdanı milletin kulağına isal etmek, bu hakayiki milletin vicdanına iyice hakketmek için onları bir daha, beş daha söylemek, onları daima ve **daima tekrar etmek lâzımdır.** Milleti uzun asırlar gaflette bırakan esbabı mütenevvia arasında hakikî noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin sebebi kat'isi **zihniyet meselesidir.** **İnsanlar ve insanlardan mürekkep olan cemiyetler her şeyden evvel bütün fertleriyle salim bir zihniyete sahip olmalıdırlar.** Zihniyeti zayıf, çürük, sakım, sehîf olan bir heyeti içtimaiyenin bütün mesaisi hebadır. İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslâm âleminin cem'iyatı içtimaiyesinde hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, şarktan garba kadar İslâm memleketleri düşmanların ayaklar altında çiğnenmiş ve düşmanların zinciri esaretine geçmiştir.

Yine biliyorsunuz ki, İslâm âlemine dahil cem'iyat ile âlemi hıristiyaniyet kitleleri arasında birbirini gayri kabili af gören bir husumet mevcuttur. İslâmlar, hıristiyanların, hıristiyanlar islamların ebedî düşmanları oldular. Birbirlerine kâfir, mutaassıp nazariyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardanberi bu taassup ve husumetle yaşadı. Bu husumetin neticesidir ki, islâm âlemi garbın her asır bir şekil ve rengi nevin alan terakkiyatından uzak kalmıştı. Çünkü ehli islâm o terakkiyata ademi tenezzülle, nefretle bakıyordu, aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden husumet ilcasiyle islâm âlemi silâhını biran elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silâhla bu iştigali daimî, hissi husumetle garbin teceddüdatına ademi iltifat, inhitatımızın esbab ve âvamilinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka asıl bizim milletin, bilhassa, **münevver**anımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazarı itibare alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar terakki edemeyişimizin, en son kademedeki kalışımızın —unutmalıyım— memleketimizin baştan başa bir harabe oluşunun sebebi aslisidir. İnhitatımızın bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslâm âlemi iki sınıf ayrı

heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teŖkil eden avam, diğeri ekalliyeti teŖkil eden mnevveran. Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyeti azime baŖka hedefe, münevver denen sınıf baŖka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyeti tamme, muhalefeti tamme vardır. Mnevveran kitlei asliyeyi kendi hedefine sevk etmek ister; kitlei halk ve avam ise bu sınıfı münevvere tbi olmak istemez. O da baŖka bir istikamet tyinine çalıŖır. Sınıfı münevver telkinle, irŖadla kitlei ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, baŖka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbre baŖlar; halkı istibdatta bulundurmağaya kalkar. Artık burada asıl tahlil noktaya geldik. Halkı ne birinci usl ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz; neden?

ArkadaŖlar! Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabi bir intibak olmak lâzımdır. Yani sınıfı münevverin halka telkin edeceği mefkreler, halkın ruh ve vicdanından alınmiŖ olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuŖtur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umki ruhundan alınmiŖ mefkreler midir?

Ŗphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi dŖnenler vardır. Fakat umumiyet itibariyle Ŗu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Mnevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğeri milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz.

Mnevverlerimiz milletimi en mes'ut millet yapayım der. BaŖka milletler nasıl olmuŖsa onu da aynen oyle yapalım der. Lâkin dŖnmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuŖ değildir. Bir millet için saadet olan birŖey diğeri millet için felket olabilir. Aynı sebep ve Ŗerait birini mes'ut ettiği halde diğeri bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keŖfiyatından, terakkiyatından istifade edelim. Lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ mnevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeğe baŖlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlidetmek lâzımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil

etmesi, biraz da münevverlerin çok hız gütmesi lâzımdır. Lâkin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir.

Gençlerimiz ve münevverlerimiz ne için yürüdüklerini ve ne yapacaklarını evvelâ kendi dimağlarında iyice takarrür ettirmeli, onları halk tarafından iyice kabili hazım ve kabili kabul bir hale getirmeli, onları ancak ondan sonra ortaya atmalıdır.

Ben çok ümitvarım ki, gençlerimiz bunu yapacak derecede yetişkindir. Biliyorum ki ihtiyarlarımız gibi gençlerimizin de tecrübeleri vardır. Zira milletimizin yakın senelere ait gördüğü elîm dersler, yakın senelerin en kesif vekayi ile meşbu oluşu, devrimizin gençlerini eski devirlerin ihtiyarları kadar ve belki onlardan fazla vakayiin şahidi, binaenaleyh gençlerimizi ihtiyarlar kadar tecrübe sahibi yaptı. Herhangi gencimiz yaşadığı devrin belki üç misli nisbetinde vakayie şahit olduğu için her gencimiz üç misli yaş sahibi addedebilir, onları da ihtiyarlar gibi tecrübeli telâkki eyliyebiliriz. Gençlerimizin gördükleri bu tecrübelerden istifade ederek faal, memlekete hadim ve azmü imanla mücehhez olarak vazifelerini bihakkın ifa edeceklerine eminim.

Arkadaşlar! Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhatablarının samimiyetle kendilerine hadim olduklarına kani olursa her türlü hareketi derhal kabule amadedir. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete emniyet bahşetmesi lâzımdır.

Bunun için mefkuremizi vuzuhla ifade etmeliyiz. Onu imanla duymalı ve onu çok sebatkârane takip etmeliyiz. Şahsî menafiimizden, hasis emellerimizden tecerrüde ancak böyle canlı ve alevli mefkure sayesinde muvaffak olacağız. Gençlerin kardeşleriyle, babalarıyla, tecrübede ihtiyarlariyle, ruhu islâmiyete vâkıf hakikî ulemayı kiramiyle beraber mesaisinde muvaffakiyete mazhar olacağı muhakkaktır.

Fakat bütün hüsnüniyete, gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, ibraz edilen bütün vahdet ve tesanüde rağmen yine en güzel, en musib, en doğru zihniyetleri ve mefkureleri bozmağa çalışacak insanlara tesadüf edilecektir, öylelerine karşı bütün efradı millet çok şedit mukabelede bulunmalıdır. Hepimiz için öylelerine karşı kahir bir kitlei vahdet şeklinde tecelli etmeliğimiz en zaruri bir âzime vicdaniyedir.

Zira bu hususta müfsitlik yapacak insanlara müsamaha göstermek, ulvicenab

ibraz etmek eseri terbiye değil, belki bir milletin saadetine, şerefine, namusuna göz dikmiş insanlara müsamahadır ki, hiçbir vakit, hiçbir ferd buna müsaade edemez. Hiç kimse buna müsaade etmek hakkına malik değildir ve siz de olmamalısınız,

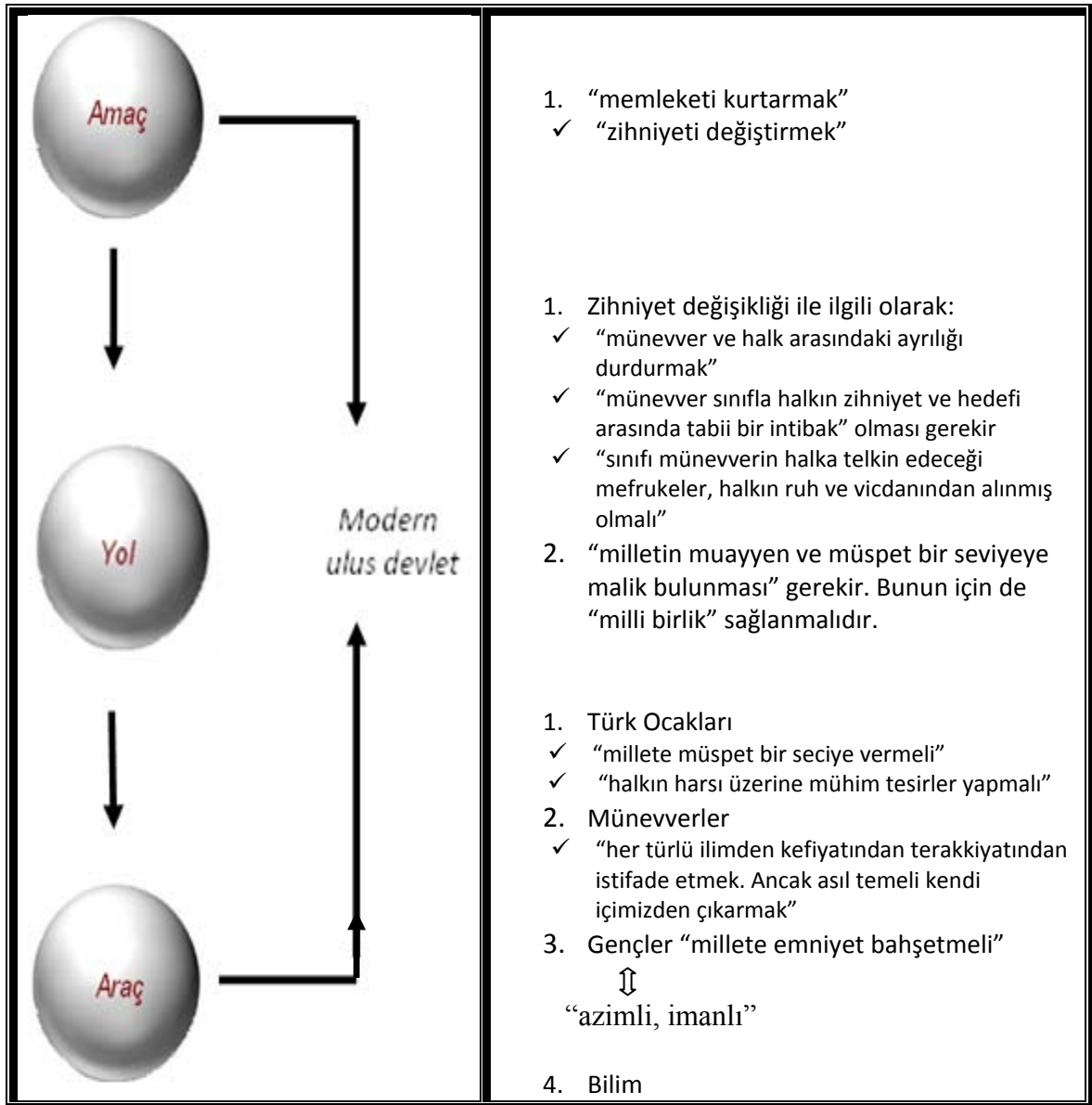
Arkadaşlar! Bir milletin namuskâr bir mevcudiyet, şayanı hürmet bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız âlim ve mütefennin bulunması kâfi değildir. Her **ilmin**, her şeyin fevkinde bir hassaya sahip olması lâzımdır ki, o da o milletin muayyen ve müspet bir seciyeye malik bulunmasıdır. Böyle bir seviyeye malik olmıyan fertler ve böyle fertlerden mürekkep milletler hiçbir dakika hakikî bir devlet teşkil edemezler. Böyle milletler birer fesat ocağı olurlar. Benim bildiğime göre memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve elan mukaddes ateşlerle yanan, ve alevi her mensup olanın kalb ve vicdanını münevver kılan **Türk Ocaklarının** esas gayesi millete böyle müspet bir seciye vermektir. **Türk ocakları milletin harsı üzerinde mühim tesirler yapmalıdır.** Zaten bunu yapıyorlar ve daha ziyade yapacaklardır. Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tekâsül göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini, millet mefkuresini inhilâlesâi olan nazariyatın dünya üzerinde kabiliyeti tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü tarih, vukuat, hâdisat ve müşahedat hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük mikyasta fiilî tecrübelerle rağmen yine milliyet hissini öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvamı muhtelif hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden, koğulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlîl ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissien, fikren, fiilen bütün e'fal ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârıdır.

Mevcudiyeti milliyemize düşman olanlarla dost olmalıyım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi, *(Karşı duvardaki levhayı işaret ederek) Türküm ve*

düşmanım sana, kalsam da bir kişi diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkuremize, istikbalimize yan bakan her ferdi düşman telâkki ettiğimiz gün, millî benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her haili derhal devirdiğimiz gün, halâsı hakikiye vasıl olacağız. Ve sizler gibi münevver, azimli, imanlı gençler sayesinde bu halâsa vasıl olacağımıza emin olabiliriz. (Söylev ve Demeçler, Cilt II, a.g.e., s.141-150.)

Kutu-1 Analiz:



Atatürk'ün “Konya Gençleriyle Konuşması”nı seçmemizdeki amaç, zihniyet değişikliği olarak nitelendirdiği durumun ileriki yıllarda, kültürel politikalar olarak yürütülen alfabe değişikliği, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi süreçleri ifade etmesidir. Çünkü Atatürk'ün zihniyet değişikliği olarak ifade ettiği süreç, Osmanlı Devleti döneminin toplumsal yaşamdaki bireyler üzerindeki etkilerinin silinmesidir. Yani bir bakıma, tebaa-devlet anlayışının yetiştirmiş olduğu kul yerine, modern ulus-devletin yetiştireceği vatandaşlık bilincine doğru bir değişim sürecidir. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde bastırılmış veya unutulmuş olan Türklük bilincinin de yeniden inşa sürecidir. Son olarak da aydın ile halk arasında zamanla doğan derin ayrılıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bütün bu belirttiğimiz nedenler ise, modern ulus-devletin gereklilikleri olup, ileriki yıllarda alfabe devrimi, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının kurulması ile de desteklenmiş olan bir süreçtir.

Bu konuşma henüz 1923 yılında yapılmıştır. Ancak Atatürk bu dönemde dahi, toplumsal yaşamda zihniyet değişikliğinin zorunluluğundan bahsetmiş olması oldukça önemlidir. Atatürk'ün zihniyet değişikliği olarak ifade ettiği ve “memleketi kurtarmak” için yapılması gerekenleri sıralamış olduğu bu metinde, atılması gereken en önemli adım olarak, münevveri halka yaklaştırmak ve münevverin halkı yönlendirirken ona belli ülküleri aşılması, bunu yaparken de halkın ruhundan ve vicdanından yararlanması gerektiği vurgulanmıştır. Yine esas olan nokta milletin benliğine yani Türklük bilincine sahip olmasıdır. Atatürk'ün ifade etmiş olduğu gibi, Türkler kendi kimliğine, Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki toplulukların milli ülkülerine sarılarak ve daha sonrasında Atatürk'ün ifadeleriyle “onlardan ayrı ve onlara yabancı olduğumuzu sopa ile içlerinden koğulunca anladık.”

Atatürk, “memleketi kurtarmak” ve zihniyet değişikliğinin gerçekleşmesi için, Halkevlerinin kuruluş sürecine kadar birçok önemli kültür işlerini gerçekleştirmiş olan Türk Ocaklarını bir araç olarak göstermektedir. Aynı zamanda yine bilimin yol göstericiliğini belirtirken bunun içinde münevverlerin her türlü ilimden yararlanması gerektiğini, ancak asıl temeli kendi içimizde aranması gerektiğini belirtmiştir. Gençlere de seslenen Atatürk modernleşme yolunda, onlara da oldukça önemli görevler yüklemiş ve gençlerin “millete emniyet bahşetmesi” gereken “imanlı” ve “azimli” bireyler olması gerektiğini belirtmiştir. Aslında bütün bu göstergeler, Atatürk'ün modern ulus-devlet oluşturma sürecini henüz 1923 yılında bile olsa planladığını, uygun ortam ve

koşullar altında her birini zamanla uygulamaya koyacağını bizlere göstermektedir. Atatürk bu yüzden sadece bir ordu komutanı olarak değil, bütün dünyanın kabul ettiği, Türkiye içinde modernleşmenin uygulayıcısı olarak oldukça önemli karizmatik, otokritik ve yasamacı bir liderdir. Diğer metinlerde bu durumu daha açık bir biçimde göreceğiz.

Kutu 2: Samsun Öğretmenleriyle Konuşma (22 Eylül 1924 Samsun İstiklal Ticaret Mektebinde Öğretmenler Tarafından Verilen Çay Ziyafetinde): Efendiler! Dünyada her şey için, **medeniyet için**, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit **ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir.** "Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrâk etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki **ilim ve fen lisanının** çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbika kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlara nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım tahtı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlariyle tulûuna müessir, âmil olacak surette yetiştireceklerini vaad etmişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır.

Efendiler! Bizim milletimiz derin, amik bir maziye maliktir. Milletimizin hayatı asarını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş; nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unuttur gibi olmuş ve mevcudiyetiyle herhangi bir maksada, neticesi zillet olan, esaret olan fisebilillâh köle olmaya müncer olan hakir bir hedefe sürüklenmiştir. Millet maalesef bu hali gafleti çok idame etti, bu yüzden her türlü sefaletlere ve mahkûmiyetlere uğramaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu tebaiyetleri aldığı gayri millî terbiyenin icabatı olduğunu farketmeksizin muhkem bir terbiyenin eseri olduğu kanaatiyle tatbik ediyordu. Esası terbiyet, hedef ve mahiyeti terbiyet ne büyüktür. Bu hususta istikamet yanlış ise ve koskoca bir millet emniyet ve itimat ettiği kitaplardan:

mukaddes kitaplardan istiṣhad ederek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürlerse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve izmihlale düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nezih, halûk, fedakâr, rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade, rehberlere ait değil midir?

Efendiler! Söz söyleyen arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve kuvvet aldığımı sordu. Bu suale kısa bir cevap vermek isterim. Diyebilirim ki, bugünkü **intibahı**, düne, maziye medyunuz. Herhalde babalarımızın, analarımızın, mürebbilerimizin ruh ve dimağlarımızın inkişafında feyizli tesirleri vardır. Gerçi biz, belki burada bulunanların kâffesi dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber, kahhar bir istibdadın pençesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlarda yerleştirmeğe mecbur tutulmakta idi. Benliğini, her şeyini unutarak bir heyulaya boyun eğmek, onun kulu, kölesi olmak. Bununla beraber tahattur etmek lâzımdır ki, o tazyik altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeğe çalışan hakikî ve fedakâr muallimler, **mürebbiler** eksik değildi. Onların bize verdikleri feyiz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir zatı âliye tesadüf ettim. O, benim rüştiye birinci sınıfında muallimim idi. Bana henüz iptidai şeyler öğretirken istiklal için ilk fikirleri de vermişti. Efendiler, izah etmek istiyorum ki, ilk ilham ana baba kucağından sonra mektepteki mürebbinin lisanından, vicdanından, terbiyesinden alınır. Bu ilhamın mazharı inkişaf olması, millet ve memlekete hizmet edebilecek kudret ve kabiliyetini bahşedebilmesi için **millet ve memlekete büyük, derin alaka yaratan fikir ve duygularla her an takviye olunmak lâzımdır**. Bu fikir ve duyguların membaı bizzat memleket ve millettir. **Milletin müşterek arzu ve temayülüne temas etmek ve onun icabatına hasrı mevcudiyeti, hareketi düstur bilmek hakikî yolda yürüyebilmek** için yegâne esastır. Bir milletin Efradında hâkim olmak, lâzimürriaye olmak icabeden milletin müşterek arzusu, maşerî fikridir. Bir insan memleket ve milletine nafi bir iş yaparken, nazarından bir an uzak bulundurmamağa mecbur olduğu düstur milletin hakikî temayülüdür.

Binaenaleyh Efendiler; arkadaşımızın sorduğu ilham ve kuvvet membaı milletin kendisidir. Milletın müşterek temayülünü, umumi fikri olduğunu münkir olanlar da vardır. Bu gibileri cümleniz çok iştmişsinizdir. Memleketimizin ve milletimizin başına gelmiş olan bunca felâketler hiç şüphe etmemelidir ki, bu gafil insanların memleketin

talih ve iradesini ellerinde tutmuş olmalarından ileri gelmiştir.

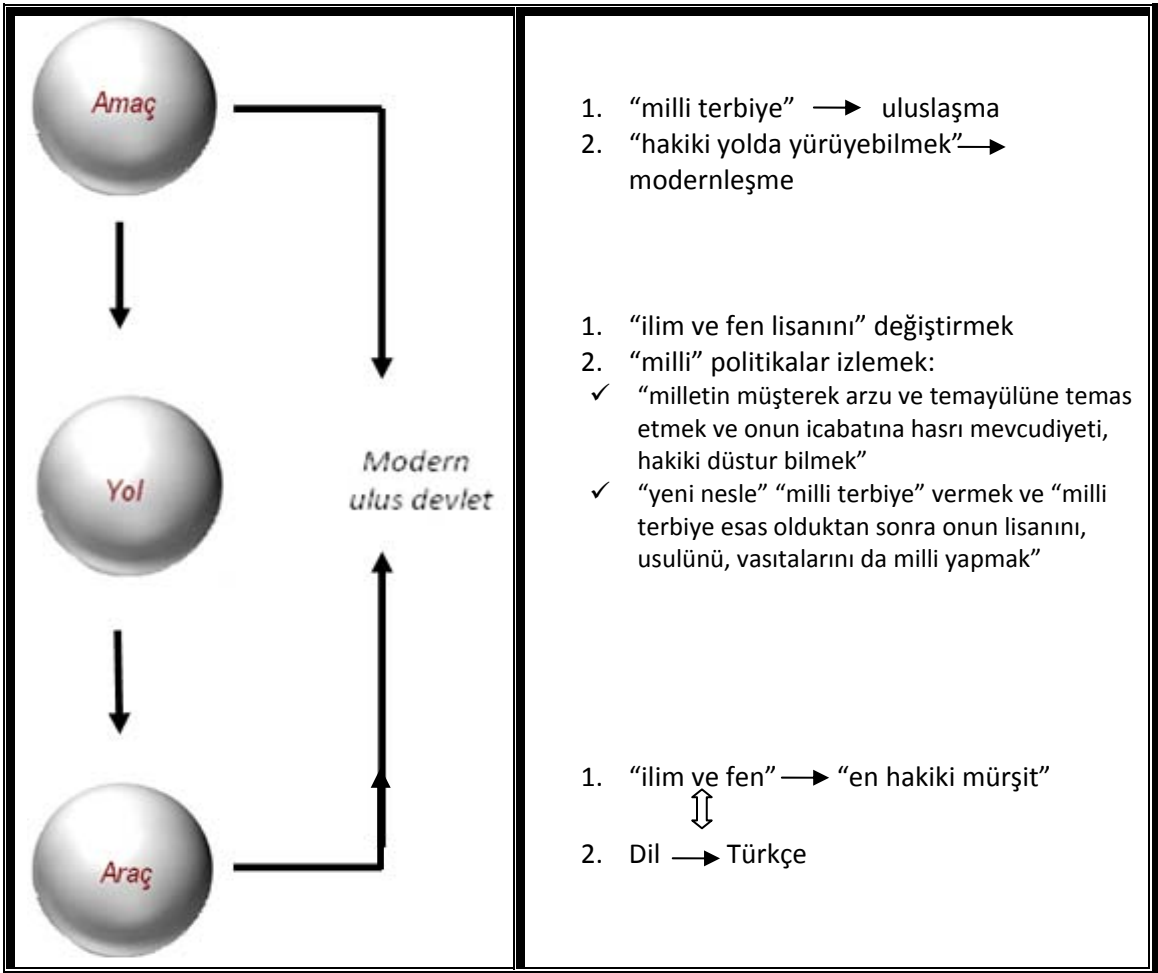
Efendiler; bir heyeti içtimaiyenin mutlaka maşerî bir fikri vardır. Eğer bu her zaman ifade ve izhar edilemiyorsa, onun ademi mevcudiyetine hükmolunmamalıdır. O fiiliyatta behemehal mevcuttur, varlığımızı, istiklâlimizi kurtaran bütün e'fal ve harekât, milletin müşterek fikrinin, arzusunun, azminin yüksek tecellisi eserinden başka bir şey değildir. Arkadaşlar, bugün vasıl olduğumuz netice şüphe yok, çok şayanı memnuniyettir, ümitbahıştır. Fakat bu memnuniyeti mahfuz tutabilmek için, ümitleri sahai fiiliyata koyabilmek için bundan sonra dikkat edilecek noktalar da çoktur. Son söz söyleyen hoca Efendinin beyanatından mülhem olarak arzedeyim ki, en mühim, en esaslı nokta **terbiye** meselesidir. Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya bir milleti esaret ve sefaletle terkeder.

Efendiler; terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksud bir medlule intikal eder. Tafsilâta girilirse terbiyenin hedefleri, maksatları, tenevvü eder. Meselâ dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiyenin **milli terbiye** olduğunu kat'iyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmiyeceğim. Yalnız işaret ettiğim mânayı kısa bir misal ile izah edeceğim. Efendiler; yeryüzünde üç yüz milyonu müteceviz İslâm vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Fakat maalesef hakikati hâdis şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları mânevi terbiye ve ahlâk onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyeti insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri millî değildir. Efendiler; millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûna teşevvüş kalmamalıdır. Bir de **millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır. Millî terbiye ile inkişaf ve îlâ edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayalî zevaitle doldurmaktan dikkatle içtinap etmek lâzımdır.**

Hoca Efendi bu fikrini izah için "Vettini vezzeýtûni ilâh..." ayetini kendince tefsir ettiler, incir ve zeytin çekirdeğinden düstur çıkardılar. Birindeki kesreti diğerindeki vahdeti işaret ettiler. Ayetin medlulü bu mudur? Değil midir? Bir şey demiyeceğim.

Yalnız bu seyahatim esnasında bittesadüf bu âyetin mazmununu ben diğer bir hoca Efendiden sormuştum. Bunun için yarım saat kadar mütalaaya ihtiyacı olduğunu söyledi. Ömrünü medreselerde ulûmu diniye tederrüs ve tedrisiyle geçiren bir zat bir kitabın bir satırını **Türkçe** ifade edebilmek çalışmak lâzımdır. Gece gündüz zaten çalışıyorsunuz; çalışınız, hakikati bütün, cihana tanıtalım. Arkadaşlar, sizden ayrılırken büyük bir hazzı vicdanî duyuyorum. Bu hususta size çok teşekkür ederim. (Söylev ve Demeçler, Cilt II, a.g.e., s.202-206.)

Kutu-2 Analiz:



Atatürk, hem toplumda ortak arzu ve eğilimlerinin olması için hem de halkı belirli ortak amaçlara yönelebilmesi için, "milli terbiyenin" yani "milli eğitimin"

zorunluluğu üzerinde durmaktadır. Ayrıca eğitimin milli olmasının yanı sıra eğitimin dilini, araçlarını ve metotlarının da milli olması gerektiğini belirtmiştir. Görüldüğü üzere, Atatürk modern ulus-devlet oluşturulma sürecinde eğitime vermiş olduğu önemin yanı sıra, eğitimle doğrudan ilgili olan her şeyi de milli yapma gerekliliği duymuştur. Buna göre eğitimde Latin alfabesi esas kılınacağı gibi eğitim dili de Türkçe olacaktır. Bunun diğer bir anlamı olarak çalışmamızda belirtmiş olduğumuz gibi, alfabe reformu ile sağlanmak istenen, “biz”i tanımlarken “öteki”nden farklılaştırabilmektir. Dolayısıyla eğitim süreci ile bireylere aşılacak istenen “biz” duygusu, alfabe değişikliği ile desteklenecek, yüzyıllar boyunca süren Arap toplumlarıyla olan bağlarda böylelikle koparılmış olacaktır.

Atatürk’e göre esas olan “ilim ve fen”dir. Dolayısıyla modern ulus- devlet olarak Türkiye, hem ulusal hem de bilimsel esasları temel alacaktır. Atatürk’ün göstermiş olduğu bu yol “hakiki yol” olup, gerçekleşmesi halinde Türkiye istemiş olduğu “uygar toplumlar” seviyesine yükselecektir. Bunun için de ülkede ortak arzu ve amaçları yaratmak bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun gerçekleşebilmesi için eğitim bir şart olduğu gibi, dolaylı olarak bu metinde ifade edilse de eğitimin dili ve araçları olarak ifade edilenlerde hem alfabe değişikliğini hem de dil alanında Türkçenin egemen kılınma isteğini yansıtmaktadır. Kısacası hem bilimsel hem de ulusal politikalar yeni Türkiye Cumhuriyetinin esas alacağı iki temel yapı taşıdır.

Atatürk’ün konuşmasında dikkati çeken diğer husus, Osmanlı Devleti döneminde yapılanları eleştirel bir tutumla değerlendirmesidir. Yani cumhuriyet öncesi dönemde ne ilim ve fennin, ne de milli bir bilincin bulunmamasından dolayı, milletin “zillet”, “esaret”, “köle” durumuna düştüğünü, oysa ki bu “nezih”, “haluk”, “fedakar”, “zavallı” halkın bir “intibah” yani uyanma süreci geçirdiğini belirtmektedir. Atatürk’ün konuşmalarını bir bütün olarak da değerlendirdiğimiz zaman, geçmişin tasfiyesi yapılırken, maziye topyekun bir yok saymaktan ziyade, Osmanlı Devleti dönemini bir yerne söz konusudur. Bu durum aynı zamanda cumhuriyetin yükseltilmesi demektir ki, çalışmamızda belirtmiş olduğumuz Atatürk’ün “cumhuriyet bir fazilettir” sözü, hem bu durum için hem de genel bir bakış açısıyla Atatürk’ün “hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir” sözünü desteklemekte ve bir lider olarak da duruşunu sergilemektedir. Görüldüğü üzere Fransız Devrimi’nin sonuçları olan milliyetçilik, hürriyet, bağımsızlık

gibi kavramlarının yanı sıra bilimsel bir anlayış (pozitivist) cumhuriyetin temel yapı taşlarını oluşturan özelliklerdir.

Kutu 3: Türk Yazı İnkılabı Hakkında Konuşma (9/10 Ağustos 1928):

Vatandaşlar, bu notlarım asıl **hakikî Türk kelimeleri, Türk harfleriyle** yazılmıştır. Kardeşiniz bunu derhal okumağa teşebbüs etti, biraz çalıştıktan sonra birdenbire okuyamadı. Şüphesiz okuyabilir. İsterim ki, bunu hepimiz **beş on gün içinde öğrenesiniz.**

Arkadaşlar! Bizim **ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle** kendini gösterecektir. **Asırlardanberi kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmyan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak,** bunu anlamak mecburiyetindedesiniz. Anladığının asarına yakın zamanda bütün kâinat şahid olacaktır. Buna kat'iyetle eminim.

Yeni Türk alfabesiyle yazdığım bu notları bir arkadaşına okutacağım, dinleyiniz.

Atatürk notlarını Bolu Mebusu Falih Rifki (Atay)a vererek okuttu: İstanbul halkının bu geceki içtimama beni iştirak ettirdiğiniz için çok teşekkür ederim. Her zaman, her yerde olduğu, gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum.

Bu kuvvet nedir? Türk harflerinin, Türk içtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalb membalarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, kasdlerin, bir noktada, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Bu kuvvetin bu kadar maşerî olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet, muhakkak en yüksek vasıflarla mütemayizdir.

Bir millet, bu mahiyette bir kuvvet ve hayatiyet gösterdiği zaman, o milletin beşer tarihinde **yepyeni bir safha** açmakta olduğuna şüphe etmemelidir.

Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak Şarkır en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birine: olarak tezyin eden Müniretül Mehdiye Hanım san'atkârlığında muvaffak oldu.

Fakat benim Türk hissiyatım üzerinde artık bu musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız

gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen, şatırdılar, tabiatın icabatını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten **Türk, fitraten şen, şatırdır.** Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için farkolunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fârikı olmamak, kabahatti.

İşte Türk milleti bunun için gamlandı. Fakat artık millet hatalarını kanı ile tashih etmiştir; artık müsterihtir, artık Türk şendir, fitratinde olduğu gibi, artık Türk şendir. Çünkü ona ilişmenin hatarnâk olduğunu tekrar ispat istemez, kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda temennidir.

Nutuk bitince halk arasından bir zatın Reiscumhura heyecanlı bir sesle hitapta bulunması üzerine Atatürk tekrar ayağa kalkarak şunları söyledi:

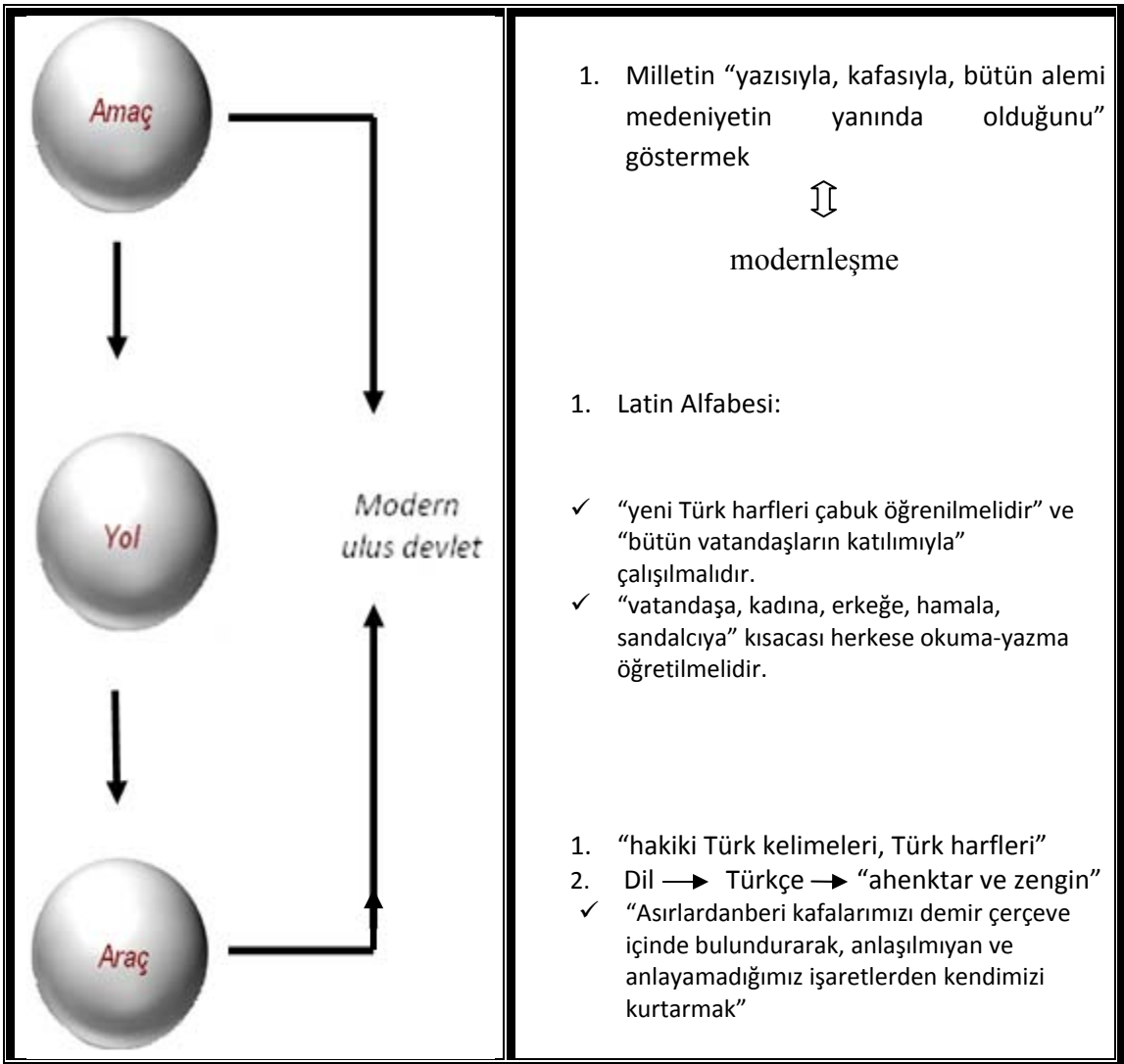
Vatandaşlar, Arkadaşlar!

Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir: Hakikati anlamayanları hakikate getirmek için... Ben bu devirleri geçirdim.

Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Artık benim için, hepimiz için çok söz söylemeğe ihtiyaç kalmadı, kanaatindeyim. Bundan **sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lâzımdır.** Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır: **Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni, bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır.**

Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türkün seciyesini anlamıyarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. **Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim.** En nihayet **bir sene, iki sene** içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. **Milletimiz yazısile, kafasile bütün âlemi medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir...**(Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.272-274.)

Kutu-3 Analiz:



Atatürk’ün bu konuşmasında yer alan ifadeler okuma-yazmanın önemi üzerinedir. Latin alfabesinin kabulüyle birlikte hem yazı ile hem de kafası ile medeni toplumların yanında olacağını belirten Atatürk, bunun için yeni Türk harflerini “en kısa zamanda” herkesin öğrenmesi gerektiğini belirtmektedir. Latin alfabesinin kabulüyle aynı zamanda “hakiki Türk kelimelerinin”, “zengin ve ahenkter dilimiz” sayesinde daha iyi ifade edilebileceğini belirten Atatürk, bu konuşmasını 1928 yılında yapmış olmasının özellikle altını çizmek gerekir. Çünkü bu konuşma hem alfabe reformunun kısa bir sürede sağlamış olduğu başarıyı hem de ileride yapılacak olan dil çalışmalarının bu başarıdan destek alarak gerçekleşeceğini işareti olan bir konuşmadır.

Yüzyıllardan beri “Türk’ün kafaları demir çerçeve ile zincirleyen” bunun aşılmasının yolu olarak da yeni Türk harflerini gösteren Atatürk, “artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek” gerektiğini belirtmektedir. Bunun içinde Türk toplumsal hayatındaki insanların, hislerinin, arzularının, heyecanlarının bir noktada bir hedefte birleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu ortak bilinci, ulusal birlikteliği ise, Türk harfleriyle sağlamak istemiştir. Görüldüğü üzere alfabe reformu hem modernleşmenin hem de ulus-inşa sürecinin esas noktalarından birini oluşturmaktadır.

Atatürk yapılan bu alfabe değişikliği ile Türkçenin kendi öz benliğine döneceğini ve gelişeceğini belirtmektedir. Yapılan çalışmalar hususunda “çabuk”, “bir sene, iki sene”, “en kısa zamanda” gibi zaman belirteçlerini sık sık kullanan Atatürk, çalışmamızda belirtmiş olduğumuz modernleşme ve uluslaşma politikalarındaki “acelecilik” çıkarsamamızı destekleyici bulgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Politikaların özünde yer alan bu “acelecilik”, bir lider olarak Atatürk’ün ülke ideallerini (modern ulus-devlet) biran önce gerçekleştirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Atatürk’ün “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış hatta onu aşmış” bir ülke olarak görmek istediği Türkiye için, yapılması gerekenleri düşününce, bu “aceleciliği” anlamız hiçte zor olmamaktadır.

Kutu 4: Yeni Türk Harfleri Hakkında (23 Ağustos 1928 Anadolu Ajansı Muhabirine Verilen Demeç/Hakimiyet-i Milliye): “İlk fırka kumandanı olduğum Tekirdağ’ım da 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve mütehassisim. Fakat, daha çok 'memnun ve münşerih olduğum nokta şudur: Tekirdağ vatandaşlarım daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların kâffesini bizzat imtihan ettim. Sokaklarda ve dükkânlarda halk ile temaslar yaptık. Arap harfiyle biç yazmak okumak bilmiyenlerin Türk harfleriyle derhal ünsiyet etmiş olduklarını gördüm. Henüz ortada salâhiyattar makamatin tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan, henüz mektep muallimleri delâlet faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa isticâl göstermekte olduğunu görmek, benim için cidden büyük, çok büyük saadettir.

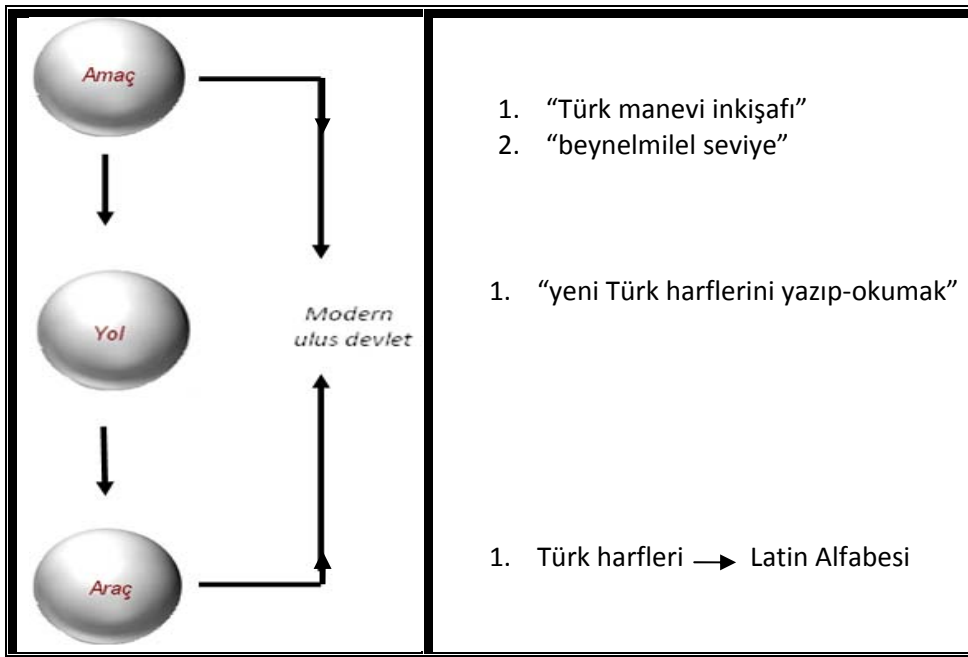
Bu husus elbette ağıyar için mucib-i hayret olacaktır.

Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk mânevi inkişafının

vâsıl olabileceği kudret ve itibarın **beynelmilel seviyesini** gözlerimi kapıyarak şimdiden o kadar parlak görüyorum ki; bu manzara beni gaşy ediyor.

Ben yalnız bugün Tekirdağlılarda sezdiğim ruhî ve hissî hâlete, yalnız buna dahi istinaden kat'i olarak beyan edebilirim ki, bütün Türk milleti bu meselede benim gördüğümü, benim hissettiğimi aynen görmekte ve hissetmektedir. Bu **kadar hassas ve şuurlu olan Türk milleti** kendisinin refahına, itilâsına binlerce senedenberi haylûlet edegelmekte olduğunu, artık temyiz eylediği bütün maddî ve mânevi mânileri yıkacak, parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Bunda artık şüpheye mahal yoktur. Dimağını, vicdanını bu kadar azim ve kat'iyetle temizlemeğe karar vermiş olan büyük milletimin istikbalini tasavvur etmek hiç de güç değildir. (Söylev ve Demeçler, Cilt III, a.g.e., s.121-122.)

Kutu-4 Analiz:



Alfabe reformunun gerçekleşmesinden sonra, yurt gezilerinin birinde vatandaşların yeni alfabeyle göstermiş olduğu ilgiden dolayı sevincini dile getiren Atatürk, "yeni Türk harflerini" "Türk manevi inkişafını" yükseltecek, "beynelmilel seviyeye" ulaştıracak bir araç olarak nitelemektedir. "Yüce Türk milletinin **hayırlı**

olduğuna kanaat getirdiği bu **yazı** meselesi” modern ulus-devlet yapısını oluşturmak isteyen Türkiye için, temel bir yapı taşıdır.

Atatürk’ün konuşmasında yer alan “hemen” “derhal” gibi zaman belirteçleri, alfabenin öğrenilmesindeki kolaylığı ifade etmektedir. Çünkü bilindiği üzere Arap alfabesi oldukça karmaşık ve zor olarak ifade edilmekte, buna karşın Arap alfabesine yüklenen “kutsallık” bir türlü yıkılamamaktaydı. Alfabe reformunun bu kadar kısa zamanda başarı sağlaması, uygulanan politikaların, halkın yüzyıllarca süren sabit inançlarından ayrılması üzerine derin etkiler yapmış olduğunu bizlere göstermektedir.

Kutu 5: Üçüncü Dönem İkinci Toplantı Yılına Açarken (1 Kasım 1928):

Muhterem Efendiler; **maarifte** vaziyetimiz ve şimdiye kadar sarf ettiğimiz gayretlerin bugünkü neticeleri bizi **radikal tedbirler** alabilecek bir seviyeye getirmiştir. Her istikamette doğru hedefleri bulmuş olan maarifimiz hususi takayyüt ve alâkanızla ve hepimizin **ciddi gayretlerimizle az zamanda geniş neticeler** vermeğe namzettir. Maarifte süratle yüksek bir seviyeye çıkacak bir milletin hayat mücadelesinde maddi, manevi bütün kudretlerinin artacağı muhakkaktır. Maarif faaliyetimiz **ilk tahsilin fiilen umumi ve mecburi olmasını, memlekette terbiye birliği, orta tahsilin iyi vesaitle teksif ve teshilini, meslek tahsilini ilk ve orta derecesinden en yüksek derecesine kadar memlekette teminini, yüksek tahsilin de adette olduğu kadar kıymette de bu asrın ihtiyaçlarına kifayetini** hedef tutmuştur. Her sene bu istikametlerde mühim mesafeler aldığımızı söyleyebiliriz.

Efendiler; bütün **Türk milletinin evlâtlarını yüksek bir terbiye ve ihtisasla yetiştirmek** için sarf ettiği gayret ve emekler az değildir. Hususi ve umumi idarelerden maariife tahsis olunan vasıtalar muhtelif vekâletlerden, orta ve yüksek tahsile sarf olunan gayretler, hasılı iktidarı olan ailelerin umumi ve hususi idarelerin **Avrupa’da tahsil** için sarf ettikleri himmetler, eğer memlekette resmen mesul olan muktedir alâ-kadarların takip ve nezaretleri altında temerküz ettirilirse alacağımız semerelerin çok daha ziyade ve geçireceğimiz **inkışaf** zamanının çok daha kısa olacağı muhakkaktır. Bu mesainin hükümetçe ve Büyük Millet Meclisince lâayık olduğu ehemmiyetle mütalâası müstacel bir mübremiyet göstermektedir.

Aziz Arkadaşlarım; her şeyden evvel her **inkışafın** ilk yapı taşı olan meseleye

temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asîl diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabılır. Bu okuma yazma anahtarı ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Lâtin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

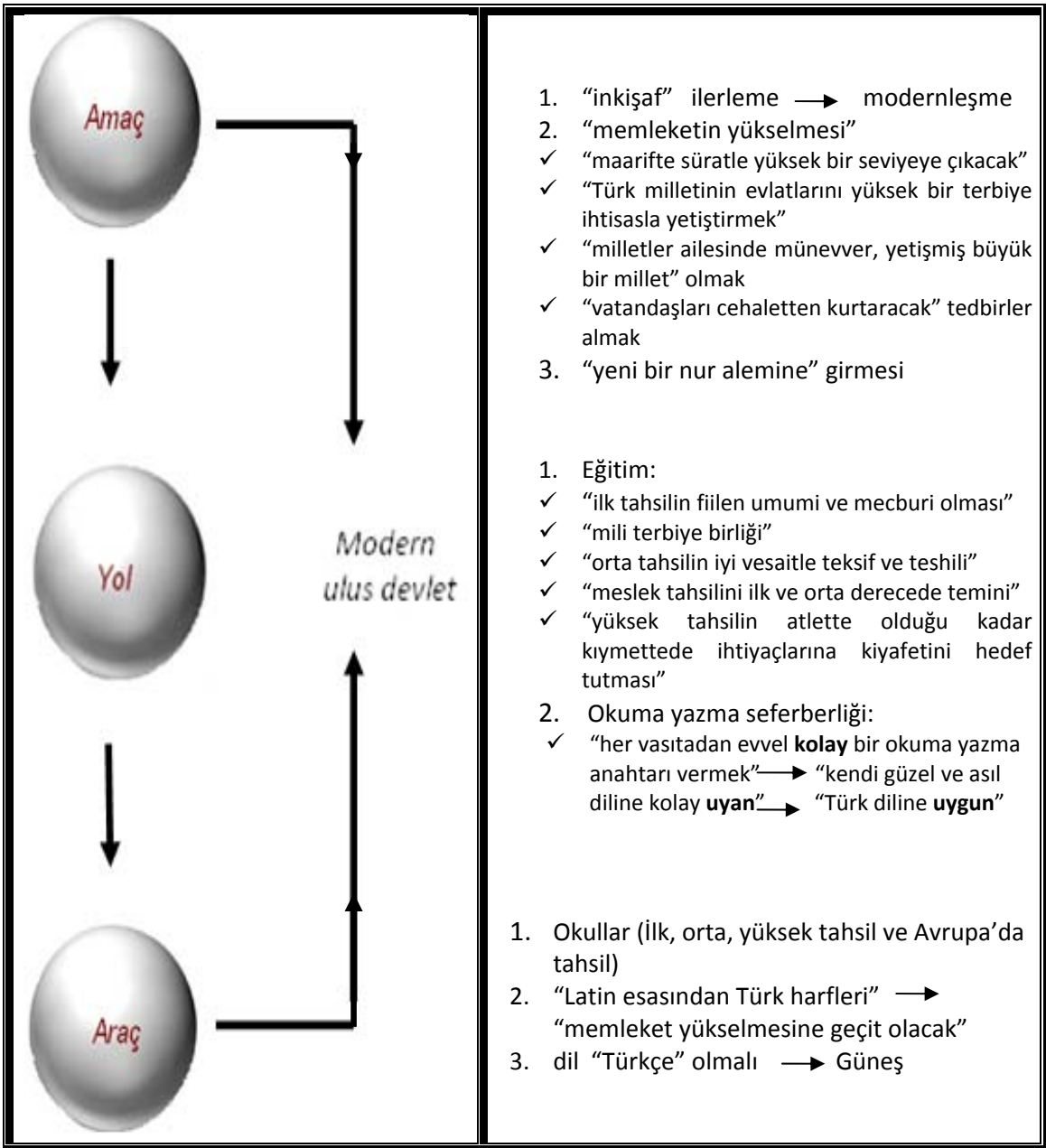
Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.

Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak, olsan üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır.

Efendileri Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin. bütün vatanını seven yetişkin, evlâtlarına mühim bir vazife tevaccüh ediyor; bu vazife, milletimizin kamilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rasgeldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek kadın, her vatandaşımıza öğretmek için tehlik göstermeliyiz, bu milletin asırlardan beri hallolunamayan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdan-i hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir.

Aziz Arkadaşlarım; yüksek ve ebedî yadigârınızla büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.376-378.)

Kutu-5 Analiz:



Atatürk'ün ifadelerinde memleketin gelişmesi, yükselmesi için eğitimin önemi açıkça ortadadır. Modern bir yapılanma olan ulus-devlet içinde eğitimin zorunlu ve genel olması gerekir. Bunun altını çizen Atatürk, hem eğitimin milli olmasına hem de ilkokulun zorunlu ve genel olması gerektiğini belirtmektedir. Meslek eğitimine önem veren, eğitimde gerekli araçların mevcut olması gerekliliğini vurgulayan ve yüksek

okulun da ihtiyaçlara cevap verecek bir biçimde olması gerekliliğini ortaya koyan Atatürk için, eğitimin önemi tartışma götürmez bir gerçekliktir.

Memleketin gelişmesi için temel olan ilkeyi, “okuma-yazma” olarak belirten Atatürk, her vatandaşın okuma-yazma bilmesi için hem “kolay” hem de Türkçeye “uygun” bir alfabenin gerekliliğini ortaya koymakta ve bu alfabenin Latin alfabesi olduğunu belirtmektedir. Ancak dikkat edilirse “Latin esasında Türk harfleri” ibaresi kullanılmaktadır. Bu bakımdan Latin alfabesi, modern ulus-devlet yapısının bir anahtarı, temel bir yapı taşı olmaktadır ve bu alfabe zaten “Türk alfabe”sidir.

Atatürk’ün konuşmasına “güneş” metafor olarak iki yerde geçmektedir. Güneş bilindiği üzere sadece dünyayı ısıtan aydınlatan bir şey değil aynı zamanda, insanoğlunun var olmasının da en önemli nedenidir. Atatürk’te konuşmasında bu “güneş” sembolünü, Latin alfabesi bir başarısı olarak ortaya çıkacak durum için kullanmıştır. Buna göre Latin alfabesinin toplumsal yaşama uygulanmasının neticesinde güneş gibi aydın bir yola girilecektir. Zaten Atatürk konuşmasını, yine aydınlanma anlamına gelen “nur” kelimesini kullanarak bitirmektedir. Atatürk’ün “yeni bir nur alemi” olarak nitelediği sürecin ise “muasır medeniyet” olduğu oldukça açıktır.

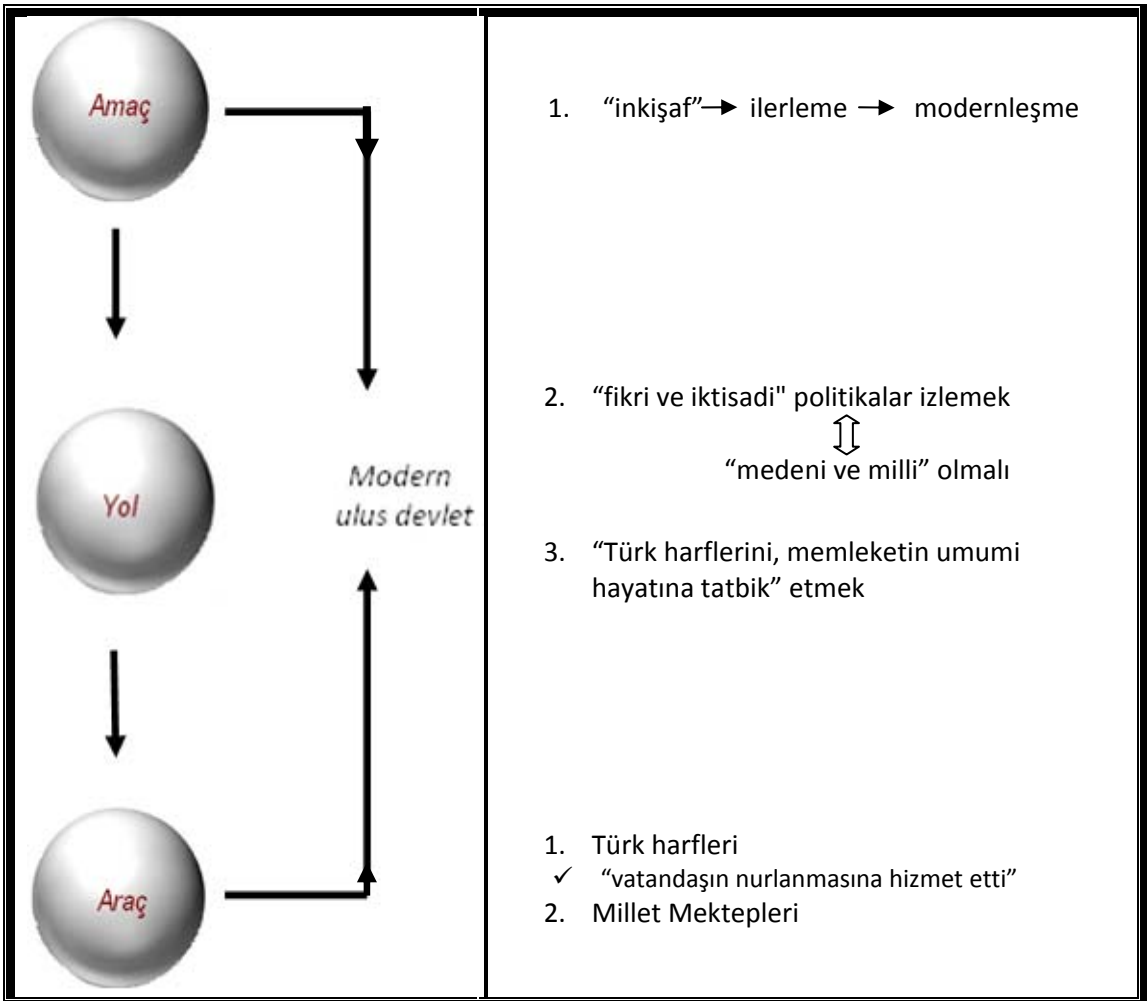
Atatürk’ün ifadelerinde dikkat çekici diğer bir husus, gösterilen amaçlara yönelik “çok daha kısa”, “birkaç sene içinde” veya “az emekle” gibi ifadeleri kullanmış olduğunu görmekteyiz. Bu ifadeler modernleşme bölümünde belirtmiş olduğumuz “hızla kalkınma” prensibine uygun olarak “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış hatta onu aşmış” bir millet olarak Türkiye’nin, bu hedeflerine bir an önce ulaşması gerekliliğinin ifadeleri olarak anlam kazanmaktadır. Ayrıca yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi uygulanan politikaların özünde “acelecilik” olduğunun da bir göstergesidir. Son olarak Atatürk konuşmasında, “radikal tedbirler” “ciddi gayretler” gibi ifadeleri kullanmaktadır. Bu ifadeler de uygulanan ve yürütülen politikaların niteliğini belirtmektedir.

Kutu 6: Üçüncü Dönem Üçüncü Toplantı Yılına Açarken (1 Kasım 1929):

Memleketin fikrî ve iktisadi inkişafı, yüksek terakki sahası olmasına çalışmak, idealimizdir. Fakat bu inkişafın medeni ve millî sınır haricinde cereyan almasını prensiplerimize muvafık bulamayız.

Meclisinizin en büyük eseri olan **Türk harfleri, memleketin umumi hayatına tamamen tatbik olunmuştur.** İlk müşkülât milletin mefkure kuvveti ve medeniyete olan muhabbeti sayesinde kolaylıkla yenilmiştir. **Millet mektepleri** normal tedrisat haricinde kadın ve erkek, yüz binlerce vatandaşın **nurlanmasına** hizmet etti. Bu mekteplerin daha fazla bir gayret ve şevkle idame edilmesi lâzımdır. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.378-379.)

Kutu-6 Analiz:



Atatürk bir lider olarak, ülkenin gelişebilmesi için, fikirsel ve ekonomik politikaların izlenmesi gerektiğini, bu politikaların ise, medeni ve milli olması zorunluluğunu belirtmiştir. En azından fikirsel gelişimin sağlanabilmesi için, her vatandaşa okuma-yazma öğretilmesi gerekliliğini belirten Atatürk, “Türk harflerini” bu yolda hizmet eden bir araç olarak nitelenmektedir. Hatta “Millet mekteplerini” Türk halkının okuyup-yazma öğrenebilmesi için, okul dışında da hizmet verdiğini belirten Atatürk, “nur” yani aydınlanma kelimesini kullanarak bu yolla vatandaşların aydınlanacağını söylemiştir. Bir bakıma “Türk harfleri” “nur” olarak nitelenmiştir.

4.2. Modernleşme ve Türk Dil Kurumu

Belirlemiş olduğumuz kategorilerden biri de Türk Dil Kurumu hakkında Atatürk’ün ifadeleridir. “Türk Dil Reformu” anlatırken, Türk Dil Kurumu’nun çeşitli işlevlerinden bahsetmiştik. Bu bölümde de Atatürk’ün ifadelerinden yola çıkarak Türk Dil Kurumu hakkında daha geniş bilgiler elde edebileceğimiz gibi, aynı zamanda da modern ulus-devlet inşa sürecinde Türk Dil Kurumu’nun oynanmış olduğu roller hususunda da aydınlatıcı bilgiler bulacağız.

Aşağıda Atatürk’ün meclis konuşmalarından biri yer almaktadır. Türk Dil Kurumu zaten kuruluş olarak 1932 yılında kurulmuş olduğu için sadece altı yıllık bir süreçte Atatürk’ün bu kurum ile ilgili görüşlerini bulabiliriz.

Kutu 7: Beşinci Dönem İkinci Toplantı Yılına Açarken (1 Kasım 1936):

Sayın Millet Vekilleri! Sizi, sevgi ve saygılarımla selâmlayarak, beşinci devrenin ikinci senesini açıyorum.

Derhal söylemeliyim ki, bu seneki çalışmalarımızın da, memleket ve millet işlerinde, **yeni iyilikler** ve **ilerlemeler** yapacağına kaniim. Geçen yıl, Türk milleti huzur ve sükûn içinde, millî ve insanî ülküye, aşk ile koşan kuvvetli ve çalışkan bir varlık gösteriyordu.

İdarede ve adliyede yeni kanunların ve yeni teşkilâtın, vatandaşı sevindiren neticeleri görülüyordu. Ekonominin her sahasında ve memleketin her tarafında

Türkler kendilerine ve devletlerine tam bir güven içinde çalışıyorlardı.

Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini emin ve metîn bir istikbal yoluna doğru koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur.

Seneler geçtikçe, millî ideal verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve millî irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü, biz, esasen millî mevcudiyetin temelini, millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz.

Halk ile hükümet arasındaki yakınlık ve beraber çalışma gayreti, ayrıca, memnuniyeti mucip bir seviyededir. Bu hususta partimizin feyizli önderliğini ehemmiyetle kaydetmek isterim.

İdarî ve ekonomik tedbirlerin iyi tatbiki ve tatbik neticelerinin iyi anlaşılması için, halkın hükümete yardım etmek hevesi, iftihar olunacak bir tezahürdür. Bu ruhî vaziyet, Türk milletini ilerletmek ve Türk vatanını imar etmek, için çok verimli ve çok esaslı bir âmildir.

Devleti ve hükümeti kendi malı ve koruyucusu tanımak, bir millet için büyük nimet ve mazhariyettir. Türk milleti bu neticeye Cumhuriyette varmış ve her sene bunun artan semerelerini görmüş ve göstermiştir. Milletimizin, maddi ve manevi huzuruna, her şeyden fazla ehemmiyet verişimizin, ne kadar yerinde olduğu anlaşılıyor.

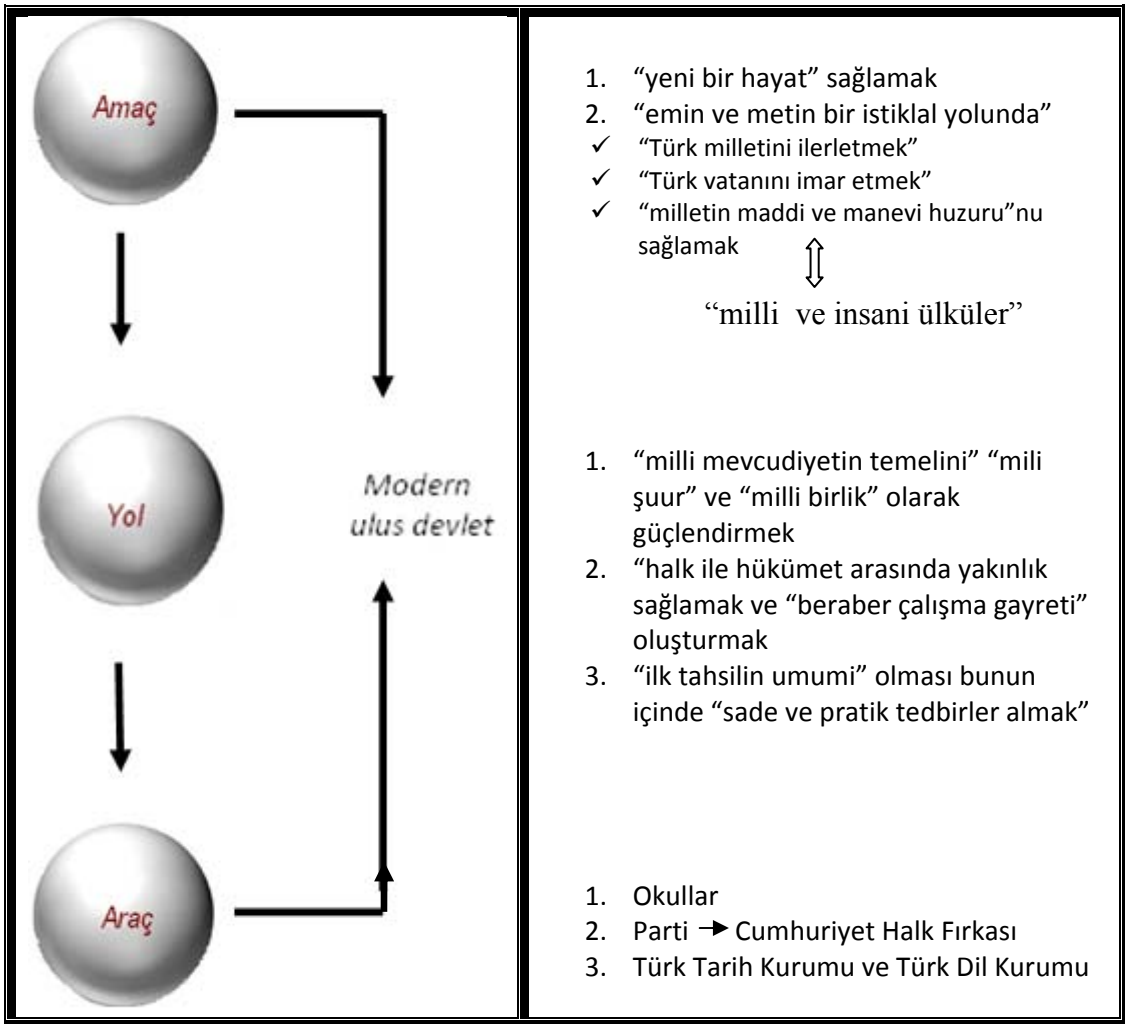
Arkadaşlar! İlk tahsilin yayılması için, sade ve pratik tedbirler almak yolundayız. İlk tahsilde hedefimiz, bunun umumi olmasını bir an evvel, tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak, ancak, fasılasız tedbir almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir. Milletın başlıca bir işi olarak, bu mevzuda ısrar etmeyi lüzumlu görüyorum. Sanat ve teknik mekteplerine rağbet artmıştır. Bunu sevinçle söylerken, her türlü teşviki arttırmak lâzım olduğunu da ilâve etmek isterim.

* * *

Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz bulunan Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun, her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yâdetmek isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz ilmî belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil ve fakat bütün ilim âlemi

İçin, dikkat ve intibahı çeken, **kutsal bir vazife yapmakta** olduklarını emniyetle söyleyebilirim. Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı **kazılar** neticesinde, meydana çıkardığı, beş bin beş yüz senelik maddi Türk tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Bir çok Avrupalı âlimlerin iştirakiyle toplanan, son Dil Kurultayı'nın **ışıklı** neticelerini bizzat görmüş olmakla **çok mutluyum**. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, **ulusal akademiler** halini almasını temenni ederim. Bunun için, **çalışkan** tarih ve dil âlimlerimizin, dünya ilim âlemince tanınacak, orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.404-406.)

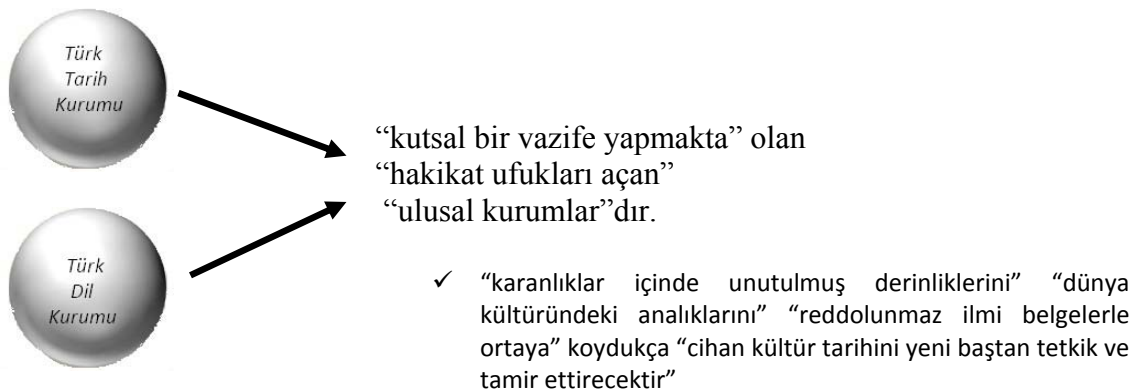
Kutu-7 Analiz:



Yukarıdaki metinde yer alan ifadeleri dikkatlice incelediğimiz takdirde Atatürk'ün ülkenin ilerlemesi için göstermiş olduğu yolların hem milli hem de bilimsel olduğu açıkça görülmektedir. Halk ile bütünleşme amacı güden Atatürk, eğitimin önemine değinmekte, eğitimin genel ve zorunlu olmasını belirtmekte ve bu konuda ısrarcı olunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunların ise “biran evvel” gerçekleşmesini istemektedir. Okullar başta olmak üzere, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını amaçları gerçekleştirebilecek araçlar olarak göstermektedir. Bu araçlardan biride “partimiz” olarak belirttiği Cumhuriyet Halk Fırkası'dır. Bilindiği üzere Türkiye'nin imar edilmesi sürecinde Cumhuriyet Halk Fırkası oldukça önemli işlevler gerçekleştirmiş, ülkenin modernleşme projesi içerisinde uygulanan politikaların yürütücü organlardan biri olmuştur.

Atatürk konuşmasında milli birlik ve beraberliğin sağlanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Buna göre, halk ile bütünleşmenin, onlarla birlikte çalışmanın yanı sıra, “milli mevcudiyetin temelini” “mili şuur” ve “milli birlik” olarak güçlendirmek gerekmektedir. Kısacası sosyolojik açıdan toplumsal birlikteliğin sağlanabilmesi için, ortak amaçların toplumsal yaşamda oluşması gerekmektedir. Ortak bilinç veya zümre şuru olarak ifade edebileceğimiz bu durumu gerçekleştirebilecek kuruluşlar olarak Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları önem taşımaktadır. Çünkü bu iki kurum Türk kimliğinin yeniden tanımlandığı yıllarda, yani ulus-inşa sürecinde gerçekleştirilmek istenen ulusal birlikteliğin sağlayıcısı olan iki kuruluştur.

Atatürk'te “Türkiye'yi imar etmek” için işaret ettiği, iki “ulusal kurum” olarak nitelediği Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu içi aşağıda geçen ifadeleri kullanmıştır:



Her iki kurumun çalışmalarını “kutsal”lık ve “hakikat” ile özdeşleştiren Atatürk, bu iki kurumun ulusal bir niteliğe sahip olduğunu da vurgulamıştır. Atatürk’ün ifadelerinde dikkati çeken diğer bir hususta “karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini” dünya kültüründeki analıklarını” şeklinde ifade etmiş olduğu şeylerin, kazılar neticesinde ortaya konulan “Tarih Tezi” ve konuşmasından kısa bir süre önce gerçekleştirilmiş olan III. Türk Dil Kurultayı’nın “Güneş-Dil Teorisi” ile oluşmuş olan “Dil Tezi”nin birlikteliklerini vurgulanmasıdır. Buna göre mazinin içinde unutulmuş olan Türklük bilici ile dünya kültürüne analık yapan Türkçe, cumhuriyet döneminde yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. Her iki durumda “cihan kültürünü yeni baştan tetkik ve tamir ettirecek” bir mahiyet taşımış olduğu belirtilmektedir.

Atatürk bu kurultaydaki çalışmalarını “ışıklı neticeler” olarak ifade ettiği gibi, her iki kurumun alimlerini “çalışkan” olarak nitelemekte ve son olarak her iki kurumun çalışmalarını da “reddolunmaz” olarak değerlendirmektedir. Ayrıca her iki kurumun çalışmalarından ve gelinen noktadan dolayı “çok mutlu” olduğunu ifade etmektedir.

Kutu 8: Beşinci Dönem Üçüncü Toplantı Yılına Açarken (1 Kasım 1937):

Arkadaşlar! **Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir.**

Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan **büyük Türk milletinin dinamik idealidir.** Bu ideali **en kısa bir zamanda**, başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, **türel bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla** mümkün olabilir. Bu sebeple **okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak**; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği **teknik elemanları yetiştirmek**; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak **fert ve kurumları yaratmak**; işte bu önemli umdeleri **en kısa zamanda** temin etmek, Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir.

İşaret ettiğim umdeleri, **Türk gençliğinin** dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, **üniversitelerimize** ve **yüksek okullarımıza** düşen başlıca vazifedir.

Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek; garp bölgesi için, İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır. Ve Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilk okullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir.

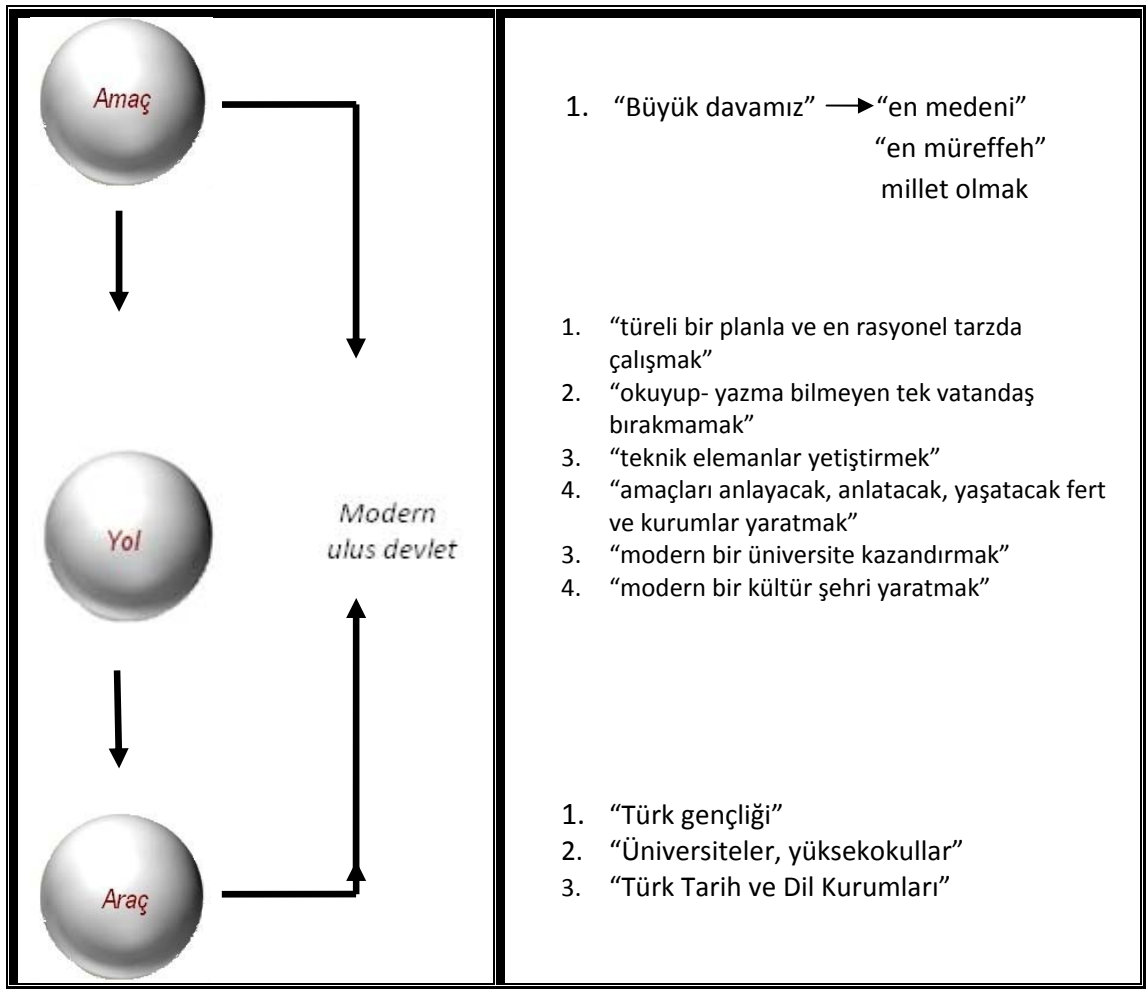
Bu hayırlı teşebbüsün, doğu vilâyetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz, Cumhuriyet Hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır.

Tavsiye ettiğim bu yeni teşebbüslerin, eğitim ve öğretmen ihtiyacını ziyadeleştireceği şüphesizdir. Fakat bu cihet, hiç bir vakit, işe başlama cesaretini kırmamalıdır. Vekâletin, geçen yıl içinde, bu yönden yaptığı tecrübeler, çok ümit verici mahiyettedir.

Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk millî varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek, hepimizi sevindirici bir hâdisedir.

Tarih Kurumu; yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafırler, ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.419-420.)

Kutu-8 Analiz:

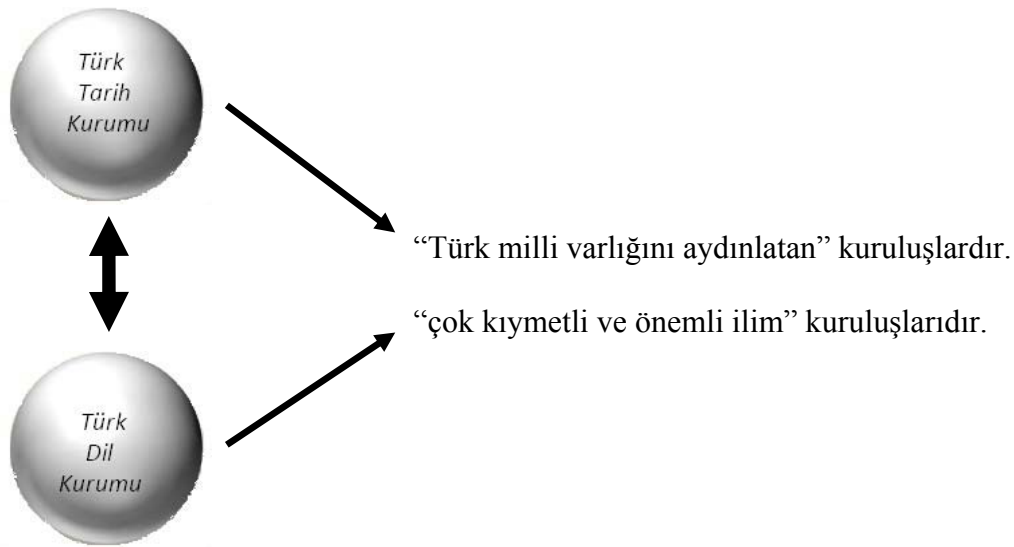


Atatürk'ün belirtmiş olduğu "büyük dava" modernleşme ve uluslaşma süreçlerine karşılık gelmektedir ki, bu süreç modern ulus-devlet yapısını oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için yapılması gerekenleri açıklıkla belirten Atatürk, yapılan çalışmaların hukuki ve akılcı olmasını, herkesin okuma-yazma bilmesini, ülkeyi kalkındırarak teknik elemanların yetiştirilmesini, modern üniversiteler kurulmasını, modern kültür şehirlerinin oluşturulmasını vb. birçok alanda çeşitli hedefler göstermektedir. Bu hedefler modern ulus-devlet yapısını oluşturabilmenin bir yolu olarak önem kazanmaktadır.

Atatürk'ün özellikle eğitime vermiş olduğu önem bilinmektedir. Bu konuşmasında da eğitimin önemi üzerinde duran Atatürk, başta Türk gençliği olmak

üzere, üniversiteleri, yüksekokulları, Türk Tarih ve Dil Kurumlarını bu amaçları gerçekleştirebilecek kişi veya kuruluşlar olarak göstermektedir.

Metinde diğer dikkat etmemiz gereken unsur, Atatürk'ün ifadelerinde sıklıkla “en”, “büyük”, “çok” gibi üstünlük belirteçlerini kullanmasıdır. Bu durum Atatürk'ün modern ulus-devlet oluşturma sürecindeki kararlılığını bizlere göstermektedir. Söz konusu bu durumu Atatürk'ün diğer konuşmalarında da göreceğiz. Bu ifadeler aynı zamanda Atatürk'ün bir lider olarak da oldukça kararlı ve emin adımlarla bu süreci ilerletmiş olduğunu bizlere göstermektedir.



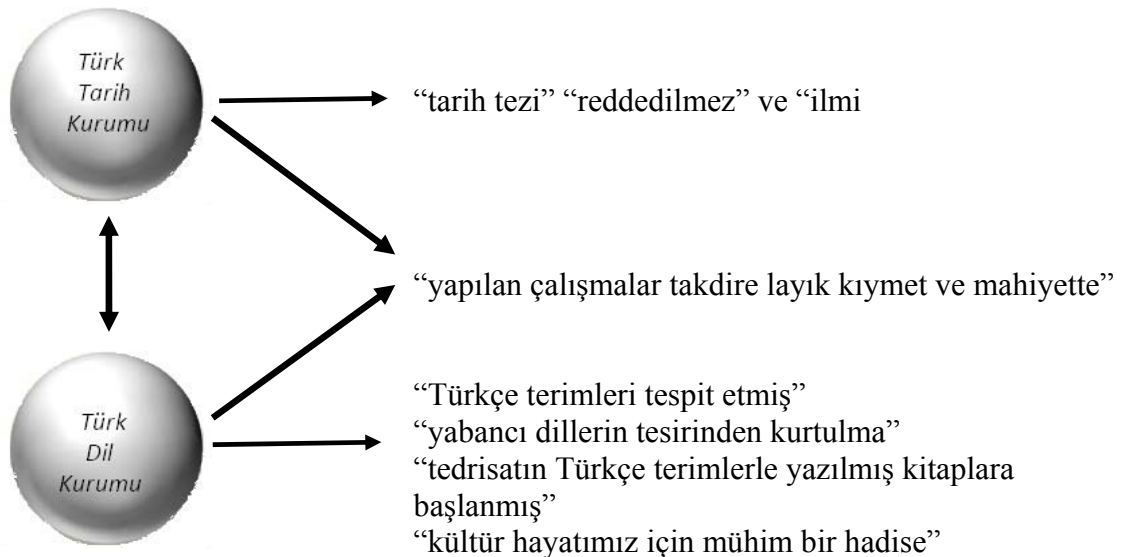
Konumuz gereğince de Atatürk'ün modern ulus-devlet yapısını oluşturma amacını gerçekleştirecek kurum olarak gösterdiği Türk Dil Kurumu üzerinde durmamız gerekmektedir. Atatürk her iki kurum içinde hem milli esasların hem de bilimsel esasların geçerli olduğunu yukarıda verilmiş cümlelerle ifade etmiştir. Dolayısıyla Türk Dil Kurumu, modern ulus-devlet yapısını oluşturmak isteyen Türkiye için, bu amaca ulaşmak için vazife gören kurumlardan biri olarak önem taşımaktadır. Çalışma boyunca da sıklıkla vurgulaşmış olduğumuz dil alanında yapılan çalışmaların esas gayesi de bu anlamda bir mana kazanmaktadır. Türk Dil Kurumu hem modernleşme projesinin bir aracı hem de ulusal birlikteliği sağlayıcı bir kurum olarak önem arz etmektedir. Bu bakımdan dil çalışmaları, oluşturulmak istenen modern ulus-devlet yapılanması için merkezi bir konuma sahiptir.

Kutu 9: Beşinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılına Açılışında Atatürk Adına Başvekil Celal Bayar Tarafından Okunan Söylev (1 Kasım 1938): Türk

Tarih ve Dil Kurumları'nın çalışmaları **takdire lâyik kıymet ve mahiyet** arzemektedir. **Tarih tezimizi reddedilmez** delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu memleketin muhtelif yerlerinde yeniden **kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek** yaptığı tebliğlerle **ecnebi uzmanların** alâka ve takdirlerini kazanmıştır.

Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait **Türkçe terimleri tesbit etmiş** ve bu suretle dilimiz **yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır.**

Bu yıl **okullarımızda** **tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış** olmasını **kültür hayatımız** için **mühim bir hâdise** olarak kaydetmek isterim. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.429.)



Atatürk ifadelerinde her iki kurumdan övgüyle bahsederken yapılan çalışmaların hem bilimselliğini hem de tartışma götürülemez gerçekler olduğunun altını çizmektedir. Meclisin açılış konuşması olarak okutulan bu konuşma, 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden 9 gün önce söylenmiştir. Atatürk'ün gelinen bu noktada dil çalışmalarıyla

ilgili olarak “kültür hayatımız için mühim bir hadise” demektedir. Yine gelinen noktada Türkçe terimlerin tespit edildiğini, eğitimin Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla yapılmakta olduğunu ve Türkçenin yabancı dillerin tesiri altından kurtulmakta olduğunu belirtmektedir. Bütün bunlar Atatürk’ün gerçekleştirmek istediği modern ulus-devlet yapılanması için oldukça önemli hadiselerdir. Görüldüğü üzere cumhuriyet döneminde yürütülen dil çalışmaları ile hem ulusal birlik ve beraberlik sağlanması hedeflenmiş hem de modernleşmenin bir gerekliliği olarak eğitimden siyasal yaşama kadar birçok alanda işlevsel olarak rol alabilecek olan bir olgu, ulus-devlet yapılanmasına doğrudan merkezine konulmak istenmiştir. Bilimselliği, ulusalcılığı, laikliği benimseyen, bu olguları devlet yapısına yerleştirmek isteyen Türkiye için, bu gelişmeler oldukça önemliydi ve yürütülmesi bir gereklilikten ziyade bir zorunluluktur.

4.3. Modernleşme ve İbadet Dili

Belirlemiş olduğumuz kategorilerden biri de “ibadet dili” hakkında Atatürk’ün ifadeleridir. Bu başlık altında Atatürk’ün ifadelerinden yola çıkarak, “ibadet dili”nin Türkçe olma gerekliliğinin, modernleşme süreci ile olan ilişkisi ortaya koyulacaktır.

Kutu 10: Üçüncü Toplantı Yılına Açarken (1 Mart 1922):

Efendiler! Bugünkü mücehadatımızın **gayesi istiklal-i tamdır**. İstiklaliyetin tamamıyeti ise ancak **istiklal-i mali** ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istiklâlden mahrum olunca o devletin bütün şubat-ı hayatiyesinde istiklâl mefluçtur. Çünkü her uzv-u devlet ancak kuvve-i maliye ile yaşar. İstiklal-i malinin mahfuziyeti için şart-ı evvel, bütçenin bünye-i iktisadiyede ile mütenasip ve mütevazın olmasıdır. Binaenaleyh; bünye-i devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin menabi-i varidatiyle temin-i idare, çare ve tedbirlerini bulmak lazım ve mümkündür.

Efendiler! Asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler tâmin-i **maarif** arzusunu izhar edegelmişlerdir. Ancak bu arzularına vüsul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından dolayı netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hututu esasiyesi şöyle olmalıdır: Demiştik ki; bu memleketin sahab-i aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maarıftan mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz **maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir.** Teferruata girmekten içtinaben, bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki alelittlak **umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttacak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlaki malumat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir.**

Efendiler! Bu hedefe vusul, tarihi maarifimizde mukaddes bir merhale teşkil edecektir. Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken diğer taraftan da memleket evladını hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyede fiilen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malumatı ameli bir tarzda vermek usul-ü maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

Efendiler! Medeni ve asri bir heyeti içtimaiyenin tarik-i **ilmi irfanda** yalnız bu kadarda iktifa edemeyeceği şüphesizdir.

Milletimizin inkişafı dehası ve bu sayede layık olduğu mertebe-i medeniyete irtikası bittabi **âli meslekler erbabını yetiştirmekle ve milli harsımızı ilâ etmekle kabildir.**

Bu iptidai ve intihai iki tahsil kademesi arasında **orta tahsilin** de vücubu tabiidir. Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye namzet hazırlamaktır.

Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün ameli ve tatbiki olması esasına riayet şarttır. **Kadınlarımızın da aynı derece-yi tahsilden geçerek yetişmelerine atf-i ehemmiyet olunacaktır.**

Efendiler! Yetiecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve herşeyden evvel **Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine ananat-ı millyesine düşman olan bütün anasrla mücadele etmek** lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasr-ı ruhiye ile mücehhez olmıyan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur.

Efendiler! Bir heyeti içtimaiyenin müşterek ve umumi hisleri ve fikirleri vardır. Heyeti itimaiyelerin kıymetleri, mertebe-i temeddnleri, arzu ve temayülleri ancak bu umumi his ve fikirlerin tecell ve tebarüz derecesile anlaşılır. Bir heyeti itimaiyeyi evki idare eden insanlar için, heyeti içtimaiyenin talihi üzerinde hüküm vermek mevkiinde bulunan dostlar veya düşmanlar için miyar, bu heyeti içtimaiyenin efkâr-ı umumiyesinden anlaşıln kabiliyet ve kıymettir. Binaenaleyh milletler efkâr-ı umumiyesini cihana tanıtmak mecburiyetindedir. Bütün cihan efkâr-ı umumiyesine kesb-i ittil ise, esbab-ı hayatın tanzimi için şüphesiz lâzımdır. Bu hususta ise mevcut vesaitin birincisi ve en mhimmi **matbuattır**. Matbuat milletin sadayı umumisidir. Bir milleti tenvir ve iratta, bir millete muhtaç olduğu gıdayı fikryi vermekte, hulsa bir milletin hedef-i saadet olan istikamet-i mterekede yürümesini teminde, matbuat balı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir. Ehemmiyet ve ulviyeti cihan-ı medeniyette bedahet kesbeden matbuata hkmetimizin birinci derecede atf-ı ehemmiyet eylemesi; bu hususta sarfedeceği mesaiyi millete ifa ile mükellef olduğu hayırlı hizmetlerin ba tarafına koyması Meclisi linin kat'iyetle talep edeceği hususattandır.

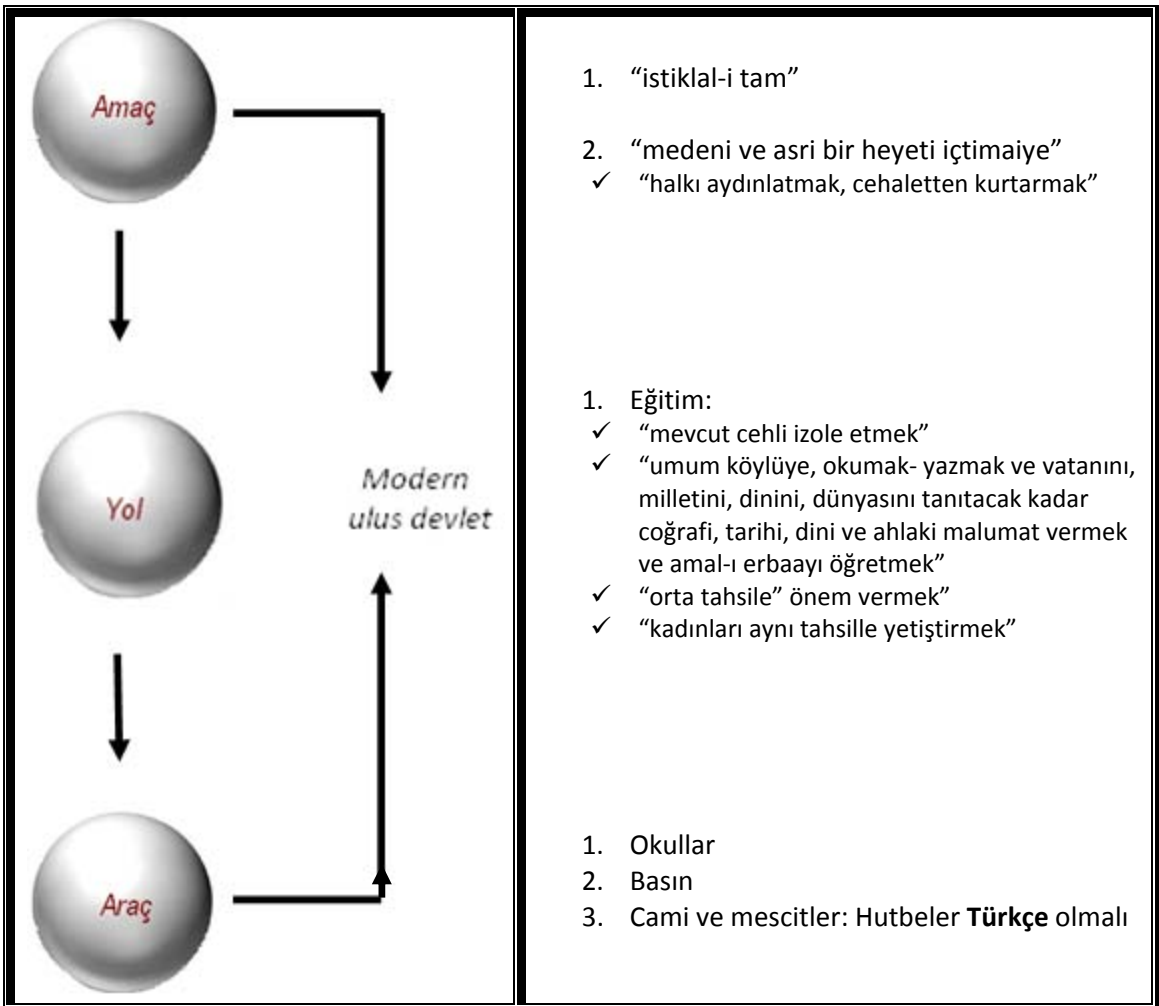
Umuru Seriyeye Vekletimizin bir senelik mesaisini kemali ehemmiyetle tetkik ettim. Muhassalay ayan-ı takdir buldum. Teşekkür ve tebrik ederim. Umur-u seriyeye'nin temiyeti hakkında nokta-i nazar serdine esasen mahal yoktur. Çünkü bu husus nusus-u kur'aniye ile hasıldır. Yalnız vrid-i hatr olan bir noktayı söylemeden gemiyeceğim :

Efendiler! **Camilerin** mukaddes minberleri halkın ruhan, ahlk gıdalarına en li, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halk tenvir ve irat edecek kıymetli **hutbelerin** muhteviyatına halka ittil imknını temin, Seriyeye Vekâleti celilesinin mühim bir vazifesidir. **Minberlerden halkın ansyabileceği**

lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli islâmın vücudu canlanır, dimağı saflandır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur. Fakat buna nazaran hutbe-i kuramım haiz olmaları lâzım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahvali âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir.

Bütün vaiz ve hatiplerin bu ümniyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Seriyeye Vekâletinin sarf-ı mukderet edeceğini ümit ederim. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.246-247.)

Kutu-10 Analiz:

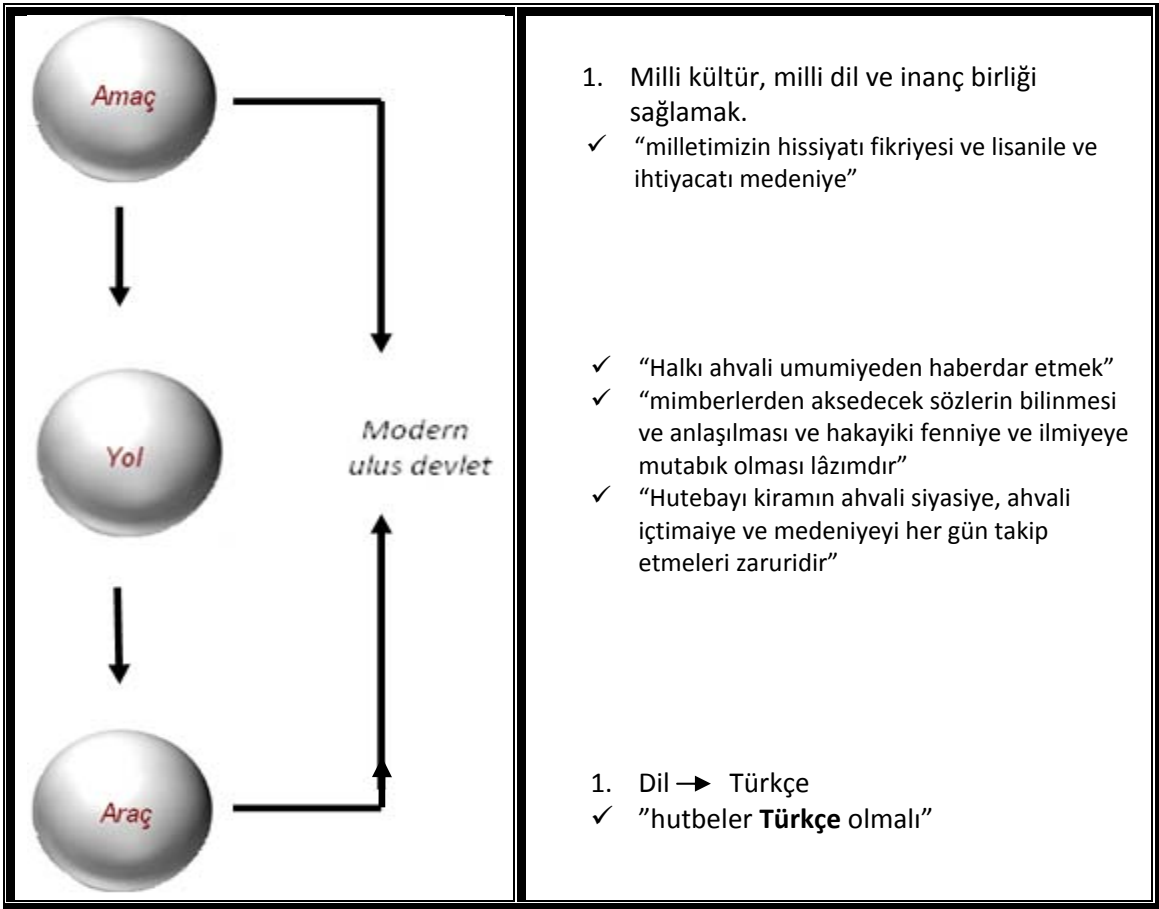


Atatürk, “istiklal-i tam” yani “tam bağımsızlık” idealini sağlayabilmek için her şeyden önce ekonomik bağımsızlığın kazanılması gerektiğini vurgulamıştır. Ülkenin medeni ve asri bir toplum yapısına sahip olabilmesi için, ekonomik bağımsızlığın kazanılmasının yanı sıra eğitime özellikle de milli eğitime önem veren Atatürk, modernleşebilmenin, uygar bir ülke olmanın yolu olarak eğitime işaret etmekte, halkın cehaletten kurtarılması gerekliliğini belirtmektedir. Bunun için de okuma-yazma seferberliğinden; coğrafi, tarihi, dini her türlü bilginin kazanılabilmesi için okullara özellikle ortaokullara önem verilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Ayrıca kadınların da aynı haktan yararlanması gerekliliğini belirtmektedir.

Ülkenin medeni ve asri bir ülke olarak yaşabilmesi için halkın aydınlatılması gerektiğini belirten Atatürk, bunun için okullar dışında basın ve özellikle cami ve mescitlere önem vermektedir. Halkın aydınlanabilmesi, cahil olmaması, bilgi sahibi olabilmesi için, cami ve mescitlerde okunan hutbelerin Türkçe olması gerektiğini belirten Atatürk, ibadet dilinin de Türkçe olması yolunda henüz 1922 yılında bir konuşma yapmış olması oldukça önemlidir. 1922 yılında henüz Hilafetin bile kaldırılmamış olması düşünülürse, Atatürk’ün bir lider olarak hem ileri görüşlülüğünü hem de kararlılığını bu konuşmasında açıkça görebiliriz. Bundan kısa bir süre sonra Elmalılı Hamdi tarafından Kuran’ın Türkçeye çevrilmesi, ezanı şerifin Türkçe okunması ve hutbelerinde Türkçe olarak verilmesi, Atatürk’ün ideallerini bir bir gerçekleştirmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekleşen bütün bu yenilikler aynı zamanda modern ulus-devlet olma idealini taşıyan Türkiye’nin laik bir yapıya kavuşması için yapılanlar olarak önem taşımaktadır.

Kutu 11: Balıkesir’de Halkla Konuşma (7 Kasım 1923 Paşa Camiinde Minberden Söylenmiştir): Hutbeler hakkında iradedilen sualden anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin hissiyatı fikriyesi ve lisanile ve ihtiyacı medeniye ile mütenasip görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek nâsa hitabetmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin mânası budur. Hutbe denildiği zaman bundan bir takım mefhum ve mânalar istihraç edilmemelidir. Hutbeyi irat eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazreti peygamber zamanı saadetlerinde hutbeyi

kendisi irat ederlerdi. Gerek peygamber efendimiz ve gerek Hulefayı Raşidin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki, gerek peygamberin, gerek Hulefayı Raşidinin söylediği şeyler o günün meseleleridir, o günün askeri, idarî, malî ve siyasî, içtimaî hususatıdır. Ümmeti islâmiye tekessür ve memaliki islâmiye tevessüa başlayınca, Cenabı Peygamberin ve Hulefayı Raşidinin hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri iblâğa bir takım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar herhalde en büyük rüesâ idi. Onlar camii şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lâzımdı. O da **milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması! Halkı ahvali umumiyyeden haberdar etmek** son derecede haizi ehemmiyettir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hali faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmiyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir **lisanda** olması ve onların bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmiye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, ikiyüz, hattâ bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhalde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisinde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki "mimberler halkın, dimağları, vicdanları için bir menbaı feyiz, bir menbaı nur olmuştur." Böyle olabilmek için **mimberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayiki fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lâzımdır. Hutebayı kiramın ahvali siyasiye, ahvali içtimaiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir.** Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen **Türkçe** ve icabatı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır. (Söylev ve Demeçler, Cilt 2, a.g.e, s.99-100.)

Kutu-11 Analiz:

Atatürk bu konuşmasında, halkın geçmişten gelen cehaletini ortadan kaldırmak için, hutbelerinde Türkçe okunması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Atatürk, hutbeleri verecek olan kişilerin dünyada olup bitenlerden haberdar olması ve söz söyleyen bu kişilerin söylediklerinin ilim ve fen açısından da uygun olması gerekliliğini belirtmiştir.

Modern ulus-devlet yapılanmasında bilimselliğin ve ulusallığın yanı sıra temel bir esas olarak laik bir yapılanmayı da, ülkeye yerleştirmek isteyen Atatürk, ibadet dilinin de Türkçeleştirilmesi için çok çabalar harcamıştır. Görüldüğü üzere Atatürk'ün belirli alanlarda yapmış olduğu reformlar sadece tek bir açıdan değerlendirilemeyecek kadar geniş ölçekli şeylerdir.

4.4. Modernleşme ve Dil


Çalışmanın bu kısmında Atatürk'ün dil hususundaki sözlerinin içerik olarak belirli temalar çerçevesinde değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışmanın bu kısmı ile ilgili olarak Zeynep Korkmaz'ın “Atatürk ve Türk Dili Belgeler” adlı eserinde yer alan Atatürk'ün ifadeleri kullanıldığı gibi yine Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri gibi çeşitli eserlerde yer alan ifadelerde kullanılmıştır.

<p>Kutu 12: Atatürk'ün II. Meşrutiyet ilanından birkaç yıl önce Selanik'te, Latin kökenli alfabe konusunda Bulgar Türkologlardan İvan Manolof'a söylediği sözler: Batı medeniyetine girebilmemizi engel olan yazıyı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizde batılılara uymalıyız. Emin olunuz ki bunların hepsi bir gün olacaktır. (Zeynep Korkmaz, Atatürk ve Türk Dili Belgeler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Dizisi Sayı: 574, Ankara, 1992, s.5.)</p>	<p>“Batı medeniyeti” ↕ “Latin alfabesi” ↕ “Kılık-kıyafet” ↕ “Batılılara uymalıyız”</p>
--	--

Atatürk'ün amaç olarak gösterdiği “Batı medeniyeti” için gerekli olan, her alanda köklü değişikliklere gitmektir. Atatürk, modernleşmenin bir gerekliliği olarak alfabe alanından kılık-kıyafet alanına kadar değişiklikler yapılması gerektiğini belirtmiş, bunun içinde “batılılara uymalıyız” diyerek, değişikliğin model alınacağı yönü de göstermiştir. Tarih olarak oldukça dikkat çekici bir zamanda söylemiş olan bu sözler, Atatürk'ün henüz genç bir ordu subayı iken düşündüklerini, ileri görüşlülüğünü, kararlılığını ve azmini bizlere göstermektedir. İleriki yıllarda gerçekleşmiş olan alfabe değişikliğinin ve akabinde gerçekleşen dil reformu içinde birer göstergedir.

Diğer yandan Atatürk'ün bu sözleri, Türkiye'deki modernleşmeyi Batılılaşma olarak ifade etmemiz gerekliliğini bizlere göstermektedir. Çalışmada sıklıkla belirtmiş olduğumuz gibi, modernleşme çoğu ülke için Batılılaşma olarak ifade edilmektedir. Söz

konusu bu durum Türkiye içinde geçerli olup, modernleşmenin uygulayıcıları, modernleşmenin etki alanı gibi konularda ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir.

<p>Kutu 13: Beşinci Dönem Birinci Toplantı Yılına Açarken (1 Kasım 1935): Aydın Saylavlar! Kültür kınavımızı, yeni ve modern esaslara göre, teşkilâtlandırmaya durmadan devam ediyoruz. Türk tarih ve dil çalışmaları büyük inanla beklenen ışıklı verimlerini şimdiden göstermektedir. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.403.)</p>	<p>“Kültür kınavı”  Dil “yeni ve modern esaslar” “ışıklı verimler”</p>
---	---

Atatürk’ün “kültür kınavı” olarak belirtmiş olduğu faaliyetlerden biride dil alanında yapılan çalışmalardır. Atatürk dil ve tarih alanında yapılan çalışmaların “ışıklı verimlerini şimdiden görebilmekteyiz” derken, ifadelerinde özleştirme çabalarının bir neticesi olarak, yeni türetilen kelimeleri kullanmaktadır. Bunlardan biri “kınav” yani “faaliyet” kelimesi, diğeri ise “saylav” yani “milletvekili” kelimesidir. Tabi ki bunların dışında da türetilen kelimeleri Atatürk, zaman zaman kullanmıştır. Ancak bu konuşmasında kullanmış olduğu her iki kelimenin günümüzde kullanılmaması dikkat çekicidir.

4.5. Millet ve Milliyetçilik Bağlamında Türk Dili

Atatürk’ün dil hususunda söylemiş olduğu sözlerin büyük bir bölümü de millet ve milliyetçilik üzerinedir. Atatürk için dil, millet ve milliyetçiliğin temel vasıflarından biridir. Türkçe konuşmak, Türk milletindenim diyen herkes için olması gerektirir. Bundan dolayı Türkçe, Türk milleti arasındaki birlikteliği sağlayıcı, pekiştirici bir olgudur. Aşağıda yer alan Atatürk’ün ifadelerinde bunu açıklıkla görebiliriz.

<p>Kutu 14: Afet İnan'ın "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adlı kitabında, Atatürk tarafından Türk dili için yazdırılan sözler: Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel ve en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir. (İnan, a.g.e., s.21.)</p>	<p style="text-align: center;">Türk Dili ⇕ “en güzel” “en kolay” “en zengin” ⇕ “kutsal hazine” ⇕ Türk Dili ⇕ Türk Milleti</p>
---	---

Millet ve milliyetçiliğin esasını her zaman için dil oluşturmaz. Ancak dil bir milletin vazgeçemeyeceği bir değerdir. Öyle ki Türkiye’deki millet tanımları içerisinde sıklıkla vurgulanan olgulardan biride dildir. Çalışmada Türkiye’de millet tanımlarının din temelli olduğunu belirtmiştik. Bu görüşümüze kanıt olarak Lozan Antlaşması gereğince yapılan mübadeleleri, dönemin düşünürlerinin millet tanımlarını ve 1921 Anayasasında geçen ifadeleri göstermiştik. Yine çalışmada Türkiye’deki millet ve milliyetçilik anlayışlarının özellikle 1930’lu yıllardan sonra, tarih ve dil alanında yapılan çalışmalarla değişmeye başladığına değinmiştik. Dolayısıyla, Atatürk’ün yukarıda yer alan ifadelerinde açıklıkla görüleceği üzere, Türk kimliğini tanımlamak için dil oldukça önemlidir ki, yeni Türkiye Cumhuriyeti özellikle tarih, dil gibi daha çok kültür milliyetçiliği üzerine yükselen bir ülkedir. Atatürk’ün “Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir”, “Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir” gibi ifadeleri, Türk milliyetçiliğinin yeni görünümünün birer ifadeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk’ün gerçekleştirmek istediği modern ulus-devlet için, bu dil ortaklığı bir gerekliliktir. Çünkü ortak istek ve arzuların kısacası, bireyleri ortak amaçlara yöneltebilmenin zorunluluklarından biride o toplumda yaşayan insanların birbirini

anlaması, iletişim kurabilmesidir. Bunun için de Türkçe bu birlikteliği sağlayıcı bir araç olarak önem kazanmaktadır.

Ayrıca Atatürk konuşmasında Türkçeyi, “en güzel”, “en zengin”, “en kolay” bir dil olarak nitelemektedir. Aslında dillerin zengin veya güzel olması oldukça göreceli bir kavramdır. Bir dilin kolay bir dil olduğunun belirtilmesi bireysel ilgi ve yeteneğe bağlı bir şeydir. Atatürk’ün bu ifadelerini, Türk milleti olarak Türkçenin kullanılması, korunması ve bir ekin dili olarak gelişebilmesi için, bireyleri teşvik edici sözler olarak değerlendirebiliriz. Kısacası zengin, güzel ve kolay bir dil olarak Türkçe, Türk milletinin hizmetindedir.

<p>Kutu 15: Taha Toros Tarafından Aktarılan Atatürk’e ait sözler: Türk demek dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milletindenim diyen insanlar her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. (Taha Toros, Atatürk’ün Adana Seyahatleri; Aktaran: Korkmaz (1992), a.g.e., s.193.)</p>	<p>Dil ⇕ Millet ⇕ Türk ⇕ Türkçe</p>
---	---

Atatürk’ün yukarıda yer alan ifadeleri, Türk milliyetçiliğinin içeriği hakkında bizlere çeşitli bilgiler sunmaktadır: Bunlardan ilki Türklük ile dil bir tutulmaktadır. (“Türk demek dil demektir”) Tabii burada söz konusu olan dil Türkçedir. Türkçe konuşmanın Türk milletindenim demenin temel vasıflarından biri olduğunu belirten Atatürk’ün bu sözü, “Ne mutlu Türküm Diyene!” sözünü daha bir anlamlı kılmaktadır. Görüldüğü üzere, Türk olmak Türkçe konuşmakla mümkün olabilmektedir. Demek ki Atatürk’ün “Ne mutlu Türküm Diyene!” sözü de bu sözü Türkçe söyleyebilmenin bir gerekliliği olarak durmaktadır. Özellikle Lozan Antlaşması gereğince yapılan mübadeleler sonucunda dil bakımından oluşan çeşitliliğin bu çabalarla ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Atatürk’ün aşağıda yer alan ifadeleri de bu durumun en belirgin göstergelerinden biridir:

<p>Kutu 16: Taha Toros Tarafından Aktarılan Atatürk'e ait sözler: Yalnız, milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri dildir. Türk milletindenim diyen her şeyden önce behemehal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk düşüncesine bağlı olduğunu iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz. Halbuki Adana'da Türkçe konuşmayan 20.000'den fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse; gençler, siyasal ve sosyal bütün kuruluşlar bu durum karşısında duyarsız kalırsa, en aşağı yüz seneden beri deva ede gelen bu durum daha yüzlerce sene devam edebilir. Bunun neticesi ne olur? (Taha Toros, Atatürk'ün Adana Seyahatleri; Aktaran: Korkmaz (1992), a.g.e., s.193.)</p>	<p>Dil ⇕ Millet ⇕ Türk ⇕ Türkçe ⇕ Türk Ocağı</p>
---	--

Görüldüğü üzere, Anadolu'da Türkçe bilmeyen insanların sayısı hiçte azımsanamayacak bir düzeydeydi. Dolayısıyla Türkiye'nin milliyetçilik politikalarında ve modernleşmenin bir aracı olarak ön plana çıkan dil politikaları bu dil çeşitliliğini ortadan kaldırarak, ortak bir dil olarak Türkçeyi, Türk milleti için ortak bir nokta yapmıştır. Atatürk'ün aşağıda yer alan ifadesi de, dil birlikteliğinin, toplumsal yaşamda sağlanmak istenen ortaklığa ne denli katkı yaptığını belirtmektedir.

<p>Kutu 17: Afet İnan tarafından aktarılan Atatürk'e ait söz: Bizim milliyetçiliğimizin esası dil birliğimizin korunmasıyla mümkün olacaktır. (Afet İnan, Tarihten Bugüne; Aktaran: Korkmaz (1992), a.g.e., s.243.)</p>	<p>Milliyetçilik ⇕ Dil Birlikteliği</p>
--	---

Türk milliyetçiliğinin esası, dil birlikteliğidir. Amaç ulusal birlik ve beraberliği korumak ve güçlendirmek, ortak amaçlar yaratıp kalkınabilmek, ilerleyebilmektir. Dolayısıyla Türk kimliğini tanımlarken dil gibi bir olgu üzerine yükselen Türkiye, çeşitli kültür politikalarıyla da bu süreci desteklemiştir. Öncelikle alfabe reformu ile

başlayan bu süreç, tarih çalışmalarıyla devam etmiş, dil reformu ile de doruk noktasına ulaşmıştır.

<p>Kutu 18: Dördüncü Dönem Dördüncü Toplanma Yılına Açarken (1 Kasım 1934): Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz. (Söylev ve Demeçler, a.g.e., s.395.)</p>	<p style="text-align: center;">Kültür ⇕ Tarih ⇕ Dil ⇕ “öz Türk dili” ⇕ “göz kamaştırıcı verimler”</p>
--	---

Atatürk’ün “kültür işlerimiz” olarak ifade ettiği çalışmalar tarih ve dil üzerinedir. Özellikle tarih olarak, kültürel politikalara ağırlık verildiği, “Tarih Tezi”nin şekillendiği, dil çalışmalarının ise hızla devam ettiği bir yılda söylenen bu sözler, “tek kültür, tek tarih ve tek dil” olarak ifade edilen ve kültürel milliyetçilik olarak bilinen yaklaşımın bir ifadesi gibi durmaktadır.

<p>Kutu 19: Sadri Maksudi Arsal’ın “Türk Dili İçin” adlı eserinin Atatürk tarafından kitabın başına konmak üzere yazmış olduğu söz: Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. (Aktaran: Korkmaz (1992), a.g.e., s.315.)</p>	<p style="text-align: center;">Dil ⇕ Milli his ⇕ Türkçe ⇕ “milli” ve zengin” olmalı “şuurla” işlenmeli “yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalı” ⇕ Türk Milleti</p>
--	---

Bireyler arasında sağlanmak istenen, ortak bilinç olarak ifade edebileceğimiz milli his, yukarıda belirtmiş olduğumuz süreçte izlenen politikaların amaçlarından yalnızca biridir. Ancak modern ulus-devlet oluşturulma sürecinde hiçbir zaman göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Dil ile sağlanmak istenen ulusal birliktelik hem ülkenin ilerleyebilmesi, kalkınabilmesi hem de içte ve dışta düşmanlara karşı bir bütünlüğün sağlanabilmesi adına oldukça önemlidir. Atatürk'ünde "milli his" olarak ifade ettiği ve sosyal bilimcilerin ortak bilinç veya zümre şuuru olarak tanımlamayı uygun gördüğü, toplumsal yaşamda bireylerin ortak amaçlar doğrultusunda hareket etmesi, toplumsal birliktelik gibi süreçler, günümüz ulus-devlet yapılanmalarında dil ile sağlanmak istenmektedir.

Sonuç olarak "Türk milletinin dili Türkçedir", "Türk demek dil demektir" "milliyetçiliğimizin esası dil birlikteliğimizin korunmasıyla mümkün olacaktır", "milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri dildir", "Türk milletindenim diyen insanlar her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır" gibi sözlerin hepsi, Türkiye'deki millet ve milliyetçiliğin esasının dil olduğunu bizlere göstermektedir. Ancak bu durum sonradan inşa edilen bir süreç olup, esas olan mevcut durumun daha laik yapılarla desteklenmesidir. Yani din yerine dil, tarih ve kültür politikalarıyla yükselen ve laik bir yapıya kavuşmak isteyen bir ülkeden bahsetmekteyiz.

4.6.Özleştirme ve Türk Dil

Dil alanındaki sadeleştirme ve özleştirme çabaları üzerine Atatürk'ün çeşitli sözleri bulunmaktadır. Bunlar daha çok sadeleştirme ve özleştirmenin gerekliliğini ifade eden veya bu süreçte doğrudan veya dolaylı olarak çalışan kişilerin dikkat etmesi gereken hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

<p>Kutu 20: Ruşen Eşref Ünaydın'ın Atatürk ve Türk Dili, Atatürk ve Türk Dil Kurumu Konusundaki Hatıra ve Görüşlerinden aktarılan Atatürk'e ait bir söz: : En iyi müdafaa usulü taarruzdur.</p> <p>Şu halde dil alanında türemiş yabancılıklara saldıralım; ağacı bir defa silkeleyelim: Görelim hangi çürükler düşecek; kalan sağlamlar bakalım ne kadardır? Dökülmeyenler, özleri ve arınmışları buluncaya kadar biraz daha işe yarayabilir; geçici olarak... (Aktaran: Korkmaz (1992), a.g.e., s.354.)</p>	<p style="text-align: center;">Dil ↓ “taarruz” ↓ “yabancı” kelimeler ↓ “kalan sağlamlar” ↓ “geçici” olarak kabul edilebilir.</p>
--	--

“En iyi müdafaa usulü taarruzdur” diyen Atatürk, mevcut koşullardaki dili bir ağaca benzetmekte ve bu ağaçta yer alan meyveleri de yabancı kelimeler olarak nitellemektedir. Ağacın silkelmesi sonucunda bu yabancı kelimelerin hangilerinin kullanılmamakta olduğunun görüleceğini belirten Atatürk, kalan kelimelerin ise geçici olarak benimsenebileceğini belirtmektedir. Kısacası dil alanında yapılan çalışmalarda özleştirme ve sadeleştirme bir gereği olarak Türkçeyi yabancı kelimelerden kurtarma isteği uzun vadede mevcuttur. Atatürk görüldüğü üzere, yabancı kelimeleri toptan tasfiye etme gibi bir amaç taşımamaktadır.

<p>Kutu 21: Afet İnan tarafından aktarılan Atatürk'e ait bir söz: Başka dillerdeki her bir söz için en az bir kelime bulunmalı, onları ortaya atmak lazımdır. Milli zevkimiz hangisinden hoşlanır ve onu kullanırsa, o zaman lügatimize koyalım. (Aktaran: Korkmaz /1992), a.g.e., s.278.)</p>	<p style="text-align: center;">Dil ↓ “Milli zevk” ↓ “Kelime” ↓ “Lügat”</p>
---	--

Atatürk yapılan kelime türetme işlerinde yabancı dillerden alınan terimlerin karşılıkları için, “en az” bir kelime bulunması gerekliliğini belirtmiş, “milli zevkimiz” olarak ifade ettiği süreç sonunda ise seçilen kelimelerin lügate” koyabileceğini

belirtmiştir. Atatürk bu süreçle Türkçeye çok sayıda öz Türkçe kelimeler kazandırarak, ekin dilinin gelişimini sağlamak istemiştir.

<p>Kutu 22: A. Muhtar Kumral tarafından aktarılan Atatürk'e ait bir söz: Türk vatanını yabancı çizmelerden beraberce kurtardık, fakat asıl kurtuluş milli benliğimizdir. Sizin bana seslendiğiniz temiz Türkçe ile birbirimizi anlayarak konuşmak ihtiyacındayız. Topraklarımızı yabancı çizmelerden nasıl kurtarmışsak, benliğimizi saran zehirli yılanlar gibi mikrop olan yabancı kelimelerde kurtarmak için yeni bir kurtuluş savaşı olacaktır. (Altıncı Türk Dil Kurultayı (1949), Aktaran: Korkmaz /1992), a.g.e., s.362.)</p>	<p>“Türk Vatanı” ↑ “Milli benlik” ↑ “yabancı çizmeler” “kurtardık” ⇕ “temiz Türkçe” ⇕ “yabancı kelimeler” ↓ “zehirli yılan”, “mikrop” ↓ “kurtuluş” savaşı</p>
---	---

Atatürk bu sözlerinde “Kurtuluş Savaşı”na gönderme yaparak, asıl kurtuluş savaşının dil alanında yabancı kelimelerin dilden arındırmasıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir. Türkçede yer alan yabancı kelimeleri “zehirli yılan” ve “mikrop”a benzeten Atatürk, Türkçe içinde yer alan yabancı kelimelerin tasfiyesinin ne denli önemli olduğunu, oldukça çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Atatürk’ün “temiz Türkçe” ibaresi de, dilin yabancı kelimelerden arındırılması anlamına gelmektedir. “Birbirimizi anlayarak konuşmak ihtiyacındayız” diyen Atatürk, toplumsal yaşamdaki iletişimin gerekliliğini ve bunun için yapılması gerekenleri bu kısa konuşmasında oldukça açık ifadelerle belirtmiştir.

Kutu 23: Afet İnan tarafından aktarılan Atatürk'e ait bir söz: Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz. (Aktaran: Korkmaz /1992), a.g.e., s.284.)


“Türk dili”→“ahenkli” “güzel”
 ⇕
 “sadeleştirme”“zenginleştirme”
 “benimsetilme”
 ⇕
 “yayın vasıtaları”
 ⇕
 “aydın”lar

Atatürk'ün dil reformunu gerçekleştirmesindeki amaçlarından biri, Türkçeyi bir ekin dili olarak görmek istemesidir. Türkçede yapılan sadeleştirme çalışmaları bu bakımdan her türlü kesime yayılmak istenmiş, Türkçenin gelişimi için büyük çabalar sarf edilmiştir. Atatürk'ün “güzel” ve “ahenkli” bir dil olarak nitelendirdiği ve görmek istediği Türkçe, bu anlamda tam anlamıyla bir ekin dili olduğu zaman Atatürk'ün bu nitelendirmesine yakışır bir hal alacaktı. Aslında yukarıda geçen Atatürk'e ait olan bu ifadeler günümüz açısından da dikkate alınması gereken bir durumdur. Çünkü Atatürk'ün yukarıda belirtmiş olduğu gibi, aydınlar Türkçenin bir ekin dili olabilmesi, dilin gelişmesi, zenginleşmesi için çalışması gereken kişilerdir. Bugün gelinen noktada ise, birçok düşünürümüzün, yazarımızın bilinçli veya bilinçsiz yabancı kelimeleri olur olmaz kullanmalarını anlamak gerçekten mümkün değildir. Atatürk'ün yıllarca üzerinde çalıştığı, ölümünden üç gün öncesine kadar didinip uğraştığı, bölge bölge, şehir şehir dolaşarak halkına öğretmeye, benimsetmeye çalıştığı bu dil bugün çeşitli çevrelerce tahribata uğratılması gerçekten üzüntü verici bir durumdur.

<p>Kutu 24: Afet İnan tarafından aktarılan Atatürk’e ait bir söz: Öyle istiyorum ki, Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği, ahenkli dilimizi kullanabilsinler. (Aktaran: Korkmaz /1992), a.g.e., s.191.)</p>	<p>“bilim yöntemleri” \updownarrow “Türk dili” \updownarrow “çoğunluğun anlayabileceği”</p>
--	---

Yapılan tasfiye çalışmalarının bilimsellikten uzak olduğu çeşitli çevrelerce dile getirilmiştir. Aslıdan bu durum bir bakıma doğru olmakla birlikte tam olarak gerçeği yansıtmaz. Yapılan çalışmaların bilimselliğinin tartışılmasının en büyük nedeni ise, yürütülen çalışmalarda “acelecilik” gösterilebilir. Yine yapılan kelime türetme ve tasfiye işlerinde, kurum ve kuruluşlardaki çalışmaların yanı sıra bireysel çalışmalarda yapılmaktaydı. Bunlar ise, zamanla sadece kendisinin anlayabileceği bir dili ortaya çıkarabilmekteydi. Bu nedenle Atatürk, Türkçe için bilim yöntemlerinin kurallarına göre yazılması ve kullanılan terimlerin herkesin olmasa bile çoğunluğun anlayabileceği bir şekilde ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Atatürk’ün bu tutumu tam anlamıyla gerçekleşememiş, dil çalışmalarında kimi zaman aşırıya kaçan uygulamalar olmuştur.

Atatürk’ün yukarıda geçen “çoğunluğun anlayabileceği” ifadesi, yapılan çalışmaların eskiden olduğu gibi sadece belli bir kesime yönelik olmamasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Önceki kısımlarda Atatürk’ün mevcut “zihniyet değişikliği” olarak ifade ettiği ve aydın ile halk arasındaki zihniyet farklılığının ortadan kaldırılması yolundaki açıklamalarını da düşünürsek, Atatürk’ün halk ile bütünleşme isteğini, halkı bilgilendirmek, cehaletten kurtarmak ve mevcut devlet yapısına dahil etmek yolundaki girişimlerini takdirle karşılamak gerekir.

<p>Kutu 25: Öz Türkçe Yolunda Başarılarından Dolayı İstanbul'da Milli Türk Talebe Birliğine Gönderilen Telgraf (27 Mart 1933): Milli ölküye ulaştıran öz dil yolunda durmadan şaşmaz büyük adımlarla yürümeğe verdiğiniz değerden dolayı sizi överim. Yürekten sevgiler çocuklarım. (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, a.g.e., s.615.)</p>	<p>“Milli ölkü”  “öz dil”</p>
---	--

Son metnimiz Atatürk'ün tebrik amacıyla, Milli Türk Talebe birliğine göndermiş olduğu bir telgraftır. Bu telgrafta Atatürk'ün “öz dil” olarak ifadeyi ettiği Türkçe, “milli ölküye ulaştıran” bir araç olarak nitelenmektedir. Milli ölkü ise bilindiği üzere “muasır medeniyetler seviyesine gelmiş, hatta onu geçmiş bir ülke” olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ilelebet devam ettirmesidir. Kısacası modern ulus-devlet yapılanmasını oluşturabilmektir. Atatürk'ün milli ölkü olarak ifade ettiği bu süreçte, dil bir modernleşme ve ulusal birlik ve beraberliği pekiştirici bir güç olarak işlev görmektedir.

5.BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de modernleşme, gelişmiş olarak görülen Batı toplumlarının model olarak alındığı ve bu toplumlara uygun olarak toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlayan, uygulanmış bir dizi politikalar bütünüdür. Bu yüzden Türkiye için modernleşme, Avrupalılaşıma veya Batılılaşma olarak ifade edilmekte, bu şekilde algılanmaktadır. Türkiye’de modernleşme süreci her ne kadar Osmanlı Devleti zamanında başlamış olsa da, asıl köklü, düzenli ve istikrarlı değişimler, ancak cumhuriyet döneminde gerçekleşebilmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Osmanlı’nın mirası göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Türkiye’de modernleşmenin uygulayıcıları seçkinler ve politikacılarıdır. (Kemalist Kadro ve CHP) Uygulanan modernleşme politikaları, geçmişle bağı kopararak, eski zamanlardan gelen mitleri, sadakatleri yavaş yavaş silmeyi amaçlamıştır. Bunun en açık göstergelerini, yürütülen kimlik tanımlama çalışmalarında görebiliriz. Uygulanan modernleşme politikalarının etki alanını ise, tamamen halkı kapsamak istemesi fakat bunu kısmen başarabilme süreci ile açıklayabiliriz. Yani gerçekleştirilen inkılâplar, Halkevleri, Halkodaları ve daha sonraları Köy Enstitüleri gibi kurum ve kuruluşlarla halka yayılmak istenmiş olsa da, bu çoğu zaman halk tarafından benimsenmemiş ve bundan dolayı da eksik kalmıştır. Diğer yandan modernleşme süreci çoğu zaman aceleci bir tavırla gerçekleştirildiği için, halkın gelişim süreci dikkate alınmamıştır.

Türkiye’de modernleşme sürecinde din ve gelenekten kopuş olduğu gibi, bilimin ve aklın ön plana çıktığı seküler bir dünya görüşüne doğru bir dönüşüm amaçlanmıştır. Uygulanan politikalar da buna uygun gelişmelerdir. Eski düzenden yeni düzene geçişte akıl ve ilerleme gibi pozitivizmin temel unsurları, cumhuriyet döneminin temel yapı taşları olmuş ve böylelikle bilgi ve toplumsal örgütlenme gibi süreçlerde, pozitif bilimlerden yararlanılmıştır. Türkiye’de Fransız İhtilalinin temel söylemlerini de görebilmekteyiz. Yani milletin egemenliğinin ilan edilmesi ve cumhuriyetin kabulü ile başlayan süreç, “halkın kendi kendisini yönetmesi”, “halkın kendi kaderini tayin

etmesi,” “vatandaşlık” gibi çeşitli söylemleri bünyesinde barındırmıştır. Ancak modernleşme sürecinin dayatmış olduğu zorunluluklarının dolayı, bu söylemler bazen “halkın halka rağmen yönetilmesi” şeklinde farklı bir anlayışa götürmüştür.

Türkiye’de Avrupa’dan farklı olarak bir sınıfsal yapıdan söz edilemez. Bu yüzden de, Avrupa’da görülmüş olan çeşitli sınıf kavgalarından uzak bir modernleşme süreci gerçekleşmiştir. Ancak bu durumun diğer bir yüzü daha vardır: O da, ülkenin ekonomik anlamda kalkınabilmesi ve ilerleyebilmesi için gerekli olan girişimci sınıfın olmayışıdır. Böylesi bir durumda ise, devlet altyapı yatırımlarını kendisi gerçekleştirmiş ve girişimciyi destekleyici politikalar yürütmüştür, bir bakıma kendi burjuvazisini kendisi yaratmıştır.

Toplumsal alanda yaşanan gerilimler ise, modernleşme bölümünde belirtilmiş olan, gelenek ile modernin, modernleşme ile milliyetçilik politikalarının gerilimli unsurlarından kaynaklanmıştır: Yani bir yandan laik bir yapı, diğer yandan bunu kabullenemeyen kesimler gibi veya çoğu zaman çarpık bazı yapılanmaları da doğurmuştur: Gecekondulaşma gibi. Modernleşme süreçlerinde görülen, kırdan-kente göç, geleneksel aile yapısından-çekirdek ailesine doğru bir dönüşüm gibi söz konusu durumlar, Türkiye içinde geçerlidir.

Kemalizm fikir sistemi ile gerçekleştirilmek istenen inkılâplarda göze çarpan çeşitli hususlar vardır: Gerçekleştirilen politikalar hızlı ve kararlı bir tavırla ve pragmatist bir anlayışla yapılmıştır. Ancak her zaman ilmi esaslar, uygulanan politikaların özünde yer almış, pozitif bilimlere gereken önem verilmiştir. Uygulanan politikalar her ne kadar milliyetçi politikalar olarak görülse de esas olan bilimsel bir içeriğin olmasıdır.

Türkiye’deki milliyetçilik politikalarıyla ilgili olarak ise şunlar belirtilebilir: Türkiye’de milliyetçi duyguların güçlenmesinde Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıkların olumsuz tutumlarının büyük katkısı olmuştur. Özellikle Balkan Savaşı ve daha sonrasında gerçekleştirmiş olan I. Dünya Savaşı ile hem yüzyıllarca yan yana yaşamış olan Ermeniler, Rumlar gibi topluluklardan hem de din bakımından aynı olan Arap topluluklarından uzaklaşmış, bir bakıma kendiliğinden bir “öteki” oluşturulmuştur. Buna karşın Türkiye’de din kitleleri birleştiren bir unsur olarak özellikle 1919 ile 1921 tarihleri arasında, oldukça önemli işlevler gerçekleştirmiş, “bizi” tanımlayan en önemli unsur olmuştur. Ancak daha sonraki süreçte din gibi bir olgunun yerine geçebilecek

olan kültür politikaları yürütülmüştür. Bunlarında başlıca olanları, tarih ve dil politikalarıdır.

Türkiye’de milliyetçilik, elitlerin veya politikacıların sarıldıkları bir araçtır. Yani amaç modern bir ulus-devlet oluşturabilmektedir. Bundan dolayı, milliyetçilik politikaları ile homojen bir toplumsal yapı oluşturarak, aynı amaçları taşıyan insanları belirli bir yöne sevk edebilme hedeflenmiştir. Aslında bu durum modernleşmenin ülkenin düzene girmesi ve korunabilmesi için gerekli bir şey olduğunu, milliyetçiliğin ise modernleşmeyi gerçekleştirmek için kullanılan bir araç olduğunu bizlere göstermektedir. Bu yüzden, Türkiye’de milliyetçilik, milleti şekillendirmiştir. Dolayısıyla modernleşme ile doğrudan ilişkili bir süreçtir. “Geleneklerin icat edilmesi” gibi, modernleşme süreci ile ilişkili olan söz konusu durumlar, Türkiye için de geçerlidir. Ancak söz konusu olan bu durum, tamamen milli birlik ve beraberliği koruyucu bir işlev görmektedir. Milletten yoktan var edilmesi söz konusu olmasa da, Türk kimliği bir inşa süreci geçirmiştir. Türk Bayrağı, Mehmet Akif Ersoy’un yazmış olduğu ve daha sonra Türkiye’nin marşı olarak benimsenen “İstiklal Marşı”, şehitler için dikilen anıtlar, tarih ve dil alanında yaşanan gelişmeler gibi birçok değer ve semboller ulusal birliği güçlendirici ve koruyucu olarak, Türkiye’de milliyetçilik politikalarının birer göstergesidir. Yine milli eğitim anlayışı, düzenli ordu ile kitlelerin askere alınması, çeşitli ulusal günler gibi çeşitli modern ulus-devlete özgü olan politikalar Türkiye için de geçerlidir. Söz konusu bu unsurlar Alman romantizm etkilerinin, Türkiye’de de mevcut olduğunu hatta baskın bir ideolojik anlayış olarak var olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan, “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”, “halkın kendi kaderini tayin etme hakkı” ve “halkın kendi kendisini yönetmesi” gibi ifadelerin hepsi, halkçılığa işaret etmekle birlikte, Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan bu söylemlerin, Osmanlı geleneğine bağlı olarak, Türkiye’ye de taşındığını ve radikal bir biçimde uygulandığını bizlere göstermektedir. Dolayısıyla, siyasi bir yaklaşım olarak “Türk Vatandaşlık” esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışı da söz konusudur.

Türk milliyetçiliğinde Türk kimliğini yüceltme, “öteki” olarak atfedilen düşmanı ise yerme her zaman için kullanılan bir yaklaşım olmuştur. Farklılıkların kaldırılması, tek dil, tek tarih, tek kültür anlayışı etrafında şekillenirken, diğer taraftan da dışarıda kalanlar, “yabancı” “düşman” veya “öteki” olarak belirtilmiştir. Ancak,

Türkiye’de Batılı anlamda bir faşizmden hele ki bir ırkçılıktan bahsedilemez. Ancak dil ve tarih çalışmalarında görüldüğü gibi üstü örtülü de olsa veya bazı zamanlar aleni bir biçimde de olsa ırksal söylemler, ifadeler kullanılmıştır. Ama asla ırkçı veya faşist bir devlet politikası, cumhuriyet dönemi boyunca yürütülmemiştir.

Türkiye’deki dil politikalarıyla ilgili olarak ise şunlar belirtilebilir: Türkiye’deki dil çalışmaları her ne kadar Osmanlı Devleti zamanında başlamış olsa da asıl köklü, düzenli ve istikrarlı değişimler ancak cumhuriyet döneminde gerçekleşebilmiştir. Türkiye’de dil politikalarının uygulayıcıları ve yürütücüleri bilim ve siyaset insanlarıdır. (Kemalist Kadro ve CHP) Dolayısıyla siyaset ve bilimin iç içe olduğu, dil çalışmaları cumhuriyet dönemi boyunca yürütülmüştür.

Türk kimliğini belirtirken dil olgusu “biz”i tanımlayan, “öteki”nden ise farklılaştıran bir politika olarak, Türkiye içinde büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda dil reformu ile ulusal bütünleşmenin sağlanmasında, bireylerin yurttaş olarak toplumsal ve siyasal alanlara katılmasına katkı sağlanmıştır. Kültürün gelecek nesillere aktarılmasında ve sosyalleşme sürecinde önemli işlevler görmüştür. Gerek alfabe gerekse dil reformunun arkasında Kemalistlerce daima muhafaza edilen gerçeklerden birinin, halkın öğretim ve eğitim gereksinmesini karşılamakta kolaylık sağlanması olduğu açıktır.

Dil reformunun en önemli yönlerinden biri de, “Tarih Tezi” ile “Dil Tezi”nin aynı amaçları taşımasıdır. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun kardeş kuruluşlar olarak nitelendirilmesinin nedeni de budur. Kemalistler dil ve tarih tezi ile ulusal birliği güçlendirmek istemiştir. Her iki tezin çıkış noktası da, Türklerin tarih içinde çok önemli bir kültürel uygarlığa sahip olduğudur. Göçler yoluyla bu uygarlık, dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Böylelikle bu tezler ile Türkiye’nin bir zamanlar uygarlığın bir parçası olduğu vurgulandığı gibi, atılacak adımlarla Türkiye’nin yine modernliğin bir parçası olabileceği de belirtilmekteydi. Ayrıca her iki tez de, Anadolu’nun Türklüğünü ispat etmeye yardımcı oluyordu. Aslında bu toprak talebinde bulunan Ermenilere ve Rumlara karşı da bir tutumdur. İlk uygarlıklar olarak Sümerlerin ve Hititlerin ataları Türklerdi. Dolayısıyla “Türkiye Türklerindir.”

Diğer göze çarpan bir gelişme ise, ibadet dilinin Türkçeleştirilme çalışmasıdır. Bu politika daha çok Türklerin, Araplarla olan ilişkilerini bir ölçüde sınırlayarak farklılık yaratmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yine bu sürecin amaçlarından biri de

geçmişten gelen bağılıkları ve cehaleti yok ederek, halkı bilinçlendirmek, halkı; kendisini ulema, bilgin gibi gösteren şeyhlerin, hocaların ellerinden kurtarmaktır. Görüldüğü üzere, cumhuriyet dönemi dil ve kültür politikaları, bir yandan modernleşmenin gereği olarak sunulan köklü zihniyet değişiminin, diğer yandan ulusal birlik ve bütünlük kaygılarının etkisi altında şekillenmiştir.

Dil Reformunun pratik dileği olarak ise şunlar ifade edilmektedir: “Halk için yazılan, herkesin okuması ve bilmesi istenen yazılarda ve ders kitaplarında konuşma diline elden geldiği kadar yakın, herkesin kolay anlayabileceği bir dil kullanmak ve böyle bir dil yaratmak.” Bundan dolayı dilde yapılan “sadeleştirme” ve “özleştirme” çabaları toplumsal gerekliliklerden dolayı yapılmıştır. Bu gerekliliğin bir sonucu olarak, okuma-yazma seferberliğinden, eğitimin genel ve zorunlu olmasına kadar birçok çalışma yapılmıştır. Gerçekleştirilen reformların halk tarafından benimsenmesi ve yaygınlaşması zaman almış olsa da özellikle dil alanında yapılan çalışmaların toplumsal yaşama yansımaları cumhuriyet dönemi boyunca pek de mümkün olmamıştır. Alfabe değişikliği ve buna bağlı olarak dile yapılan müdahale daha çok Osmanlıca’yı tasfiye etme çabaları olduğu için, toplum bu süreçten kısa vadede etkilenmemiştir.

Dil reformuna yöneltelen eleştiriler, daha çok kelime türetme veya kelime tasfiye çalışmalarına olmuştur. Bu eleştirilerin bir bölümü kabul edilebilir düzeydedir. Çünkü zaman zaman aşırıya kaçan, halkın yaygın olarak kullanmış olduğu veya tarihi öneme sahip olan kelimeleri yok sayan, görmezlikten gelen ve bunun neticesinde o kelimeleri dilden çıkarmaya çalışan uygulamalar olmuştur. Ancak kelime türetme işi, bir devlet politikası olarak yürütülebilir ve bu durum modern ulus-devlet yapılanmasını oluşturmak isteyen Türkiye içinde, gerekli ve zorunlu bir şeydir. Eğer kelime türetme işini kimseye vermediğimiz takdirde, e-mail, flashdisk gibi günümüzde sıklıkla kullandığımız kelimelere katlanmak zorunda kalırız. Dil bu değişimi kendi kendine yapamayacağına göre, sosyal dil mühendisliği, dil planlamacılığı gibi uygulamalar ülkeler için bir gereklilik hatta bir zorunluluk olabilmektedir.

Dil üzerine yapılan bütün çalışmalar, üretilen bütün mesajlar hedef kitlesi olan halka -diğer alanlardaki reformlarda olduğu gibi- eğitim kurumları, Halkevleri ve Halkodaları aracılığı ile ulaşmıştır. Ayrıca, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu, dil üzerine yapılan çalışmalara büyük ölçüde katkısı olan kuruluşlardır.

Kemalizm fikir sistemi ile gerçekleştirilmek istenen inkılâplarda göze çarpan çeşitli hususların, dil politikasında da mevcut olduğunu görüyoruz. Yani gerçekleştirilmiş olan dil politikaları hızlı ve kararlı bir tavırla ve pragmatist bir anlayışla yapılmıştır. Ancak her zaman ilmi esaslar, uygulanan politikaların özünde yer almış, pozitif bilimlere gereken önem verilmiştir. Uygulanan politikalar her ne kadar modernleşme ve ulusalcı politikalar olarak görülse de esas olan bilimsel bir içeriğin olmasıdır.

Atatürk, Türkiye’deki modernleşme politikalarının lideri ve uygulayıcısı olarak modernleşme projesine çok büyük katkılar yapmıştır. Atatürk için modernleşme “Batılılaşma” olarak anlaşılması gerekir. Ancak bu durum Osmanlı’daki gibi “Batı taklitçiliği” değildir. Atatürk, modernleşme politikalarını daha radikal bir biçimde uygulamış ve daha geniş kapsamlı olarak halkına yaymak istemiştir. Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi bu süreci “devleti kurtarmak” için, Batılı güçlerin zorlamasıyla değil, “toplumu kurtarmak” “halkını olması gereken yere” taşıyabilmek için yapmıştır. “Batı Medeniyeti” olarak gösterdiği bu süreci “Batılılara uymalıyız” diyerek ilerlemenin yönünü ve yapılmasını gerekeni gösteren Atatürk için, önemli olan bilimin yol göstericiliğidir.

Atatürk, ülkede değişmesi gereken öncelikli konu olarak “zihniyet değişikliği”ni hedef olarak göstermiş ve Osmanlı Devleti’nin tebaa-devlet anlayışı yerine ulus-devletin “vatandaşlık” anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır. Modern ulus-devlet yapılanmasının gerekliliklerini bir bir gerçekleştirmeye çalışan Atatürk, özellikle okuma-yazma seferberliğine ve dolayısıyla eğitime büyük önem vermiştir. Yürütülen eğitim programının araç ve gereçleriyle birlikte tamamen milli olmasını amaçlayan Atatürk, bunun için öncelikle alfabe değişikliğine giderek, Latin alfabesinin kabul edilmesini sağlamıştır. Bunun akabinde, yüzyıllarca tarih bilincinden eksik büyüyen çocuklara, derslerde ulus-devletlere özgü tarih anlayışı ile yazılmış kitaplar okutulmuş daha sonra ise, Latin alfabesine uygun, zihniyet değişikliğini gerçekleştirebilecek, Batılı değerlerin özümsemesini sağlayabilecek, bir ekin dili olarak da varlığını sürdürebilecek bir dil için düğmeye basılmış ve Türk Dil Kurumu’nun kurulmasıyla da birlikte dilde “sadeleştirme” ve “özleştirme”, “kelime türetme” işlemleri yapılmıştır. Amaç modern ulus-devlet yapısını oluşturabilmek, ülkenin “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmasını hatta onu aşmasını” sağlayabilmektedir. Yürütülen bu politikalar

aynı zamanda, Türk kimliğinin yeniden tanımlanması, ulus yapısının yeniden inşa süreci anlamına da gelmektedir. Atatürk bu yüzden, Latin alfabesini ve Türkçeyi, modern ulus-devlet yapılanması için bir anahtar, temel bir yapı taşı olarak nitelemektedir.

Türkiye'nin bir "intibah" (uyanma) süreci geçirdiğini belirten Atatürk için, Türk milleti "hem yazısı ile hem de kafası ile medeni toplumların yanında" olacaktır. Bu ideali taşıyan Atatürk'ün dil reformuna vermiş olduğu önem açıkça ortadadır. Atatürk, Türkiye'nin imarı için Türk Dil ve Tarih Kurumlarını işaret etmekte, her iki kurumunda ulusal kurumlar olduğunu belirtmekte ve dil ve tarih çalışmalarını bu sürecin merkezine koymaktadır.

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi için de Cumhuriyet dönemi boyunca birçok çalışmalar yapan Atatürk, halkının geri kalmışlıktan ve cehaletten kurtulabilmesi için, halkın geçmişten gelen yanlış mitlerin, hurafelerin peşinde koşmaması için ve en önemlisi Türkiye'nin laik bir yapıya kavuşabilmesi için, ibadet dilini Türkçeleşmesi çalışmalarına oldukça önem vermiştir. Bunun için Cumhuriyet dönemi boyunca, hutbelerin Türkçe okunmasından, Kuran-ı Kerim'in Türkçe çevirisine kadar, çeşitli çalışmalar yapılmasına doğrudan katkılar sağlamıştır.

Modernleşme politikalarının özünde var olan bilimselliğin ve hızlı ve kararlı hareket etme isteğinin Atatürk'ten kaynaklanmış olduğunu görüyoruz. Çünkü Atatürk'ün ifadelerinde de açıklıkla görüleceği üzere, Atatürk gerçekleştirmek istediği amaçları "biran evvel" "birkaç sene" "bir iki yıl" gibi süreçlerle ifade etmekte, ülkesinin bir an önce görmek istediği medeniyetler seviyesine çıkmasını istemektedir. Bu süreçte ise, bilimselliğin asla elden bırakılmaması gerektiğini, bilimin yol göstericiliğinin her zaman dikkate alınması gerekliliğini belirtmiştir.

Dil alanında yapılan çalışmalarda da yukarıda belirtmiş olduğumuz bu durum açık bir biçimde görülmektedir. Yabancı kelimelerin tasfiyesi hakkında da çeşitli açıklamalar yapmış olan Atatürk için, önemli olan Türkçenin "ekin dili" olabilmesidir. Bunun için "temiz Türkçe" olması gerekliliğini ortaya koyan Atatürk, bilimsel ve kararlı bir tavırla dile müdahale edilmesi yönünde çeşitli açıklamalar yapmış ve dil çalışmalarına doğrudan katkılar yaparak, çeşitli kelimeleri dilimize kazandırmıştır.

Son olarak Atatürk için dil, millet ve milliyetçilik açısından da büyük önem arz etmektedir. "Türk milletinin dili Türkçedir", "Türk demek dil demektir"

“milliyetçiliğimizin esası dil birlikteliğimizin korunmasıyla mümkün olacaktır”, “milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri dildir”, “Türk milletindenim diyen insanlar her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır” gibi sözlerin hepsi, Atatürk’ün ifadeleri sonucunda Türkiye’deki millet ve milliyetçiliğin esasının dil olduğunu bizlere göstermektedir. Ancak bu durum sonradan inşa edilen bir süreç olup, esas olan mevcut durumun daha laik yapılarla desteklenmesidir. Yani din yerine dil, tarih ve kültür politikalarıyla yükselen ve laik bir yapıya kavuşmak isteyen bir Türkiye vardır. Bütün bu belirttiklerimizden hareketle çalışmamız ile ilgili olarak şu yargılara ulaşılmıştır.

Türk Dil Reformu, modernleşme projesinin mimarı olan Atatürk ve Kemalist Kadro öngörüsüdür. Atatürk, modernleşme sürecinde Türk Dil Reformuna özel bir önem atfetmiştir. Türk Dil Reformu; Türk modernleşme ve uluslaşma süreçlerinde aktif belirleyici konumdadır. Uygulanan bütün politikalar gibi, dil politikaları da modern ulus-devlet yapılanmasını oluşturmak için yapılmıştır.

EK:**Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi****I. Maksat, Umumi Merkez Teşkilatı.**

1. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek hamî reisliği altında, 12 Temmuz 1932’de “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” adlı bir cemiyet kurulmuştur.
2. Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin amacı, Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yükseklığe erdirtmektir.
3. Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin merkezi Ankara’dır.
4. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Cemiyetin fahri reisisdir.
5. Cemiyeti işlerine ve çalışmalarına Umumi Merkez Heyetince düzen verilir.
6. Umumi Merkez Heyetinin bir Reisi, bir Umumi Kâtipi, bir muhasebecisi ve altı azası vardır. Umumi Kâtip aynı zamanda Cemiyetin mesul murahhasıdır. Azalardan ikisi Umumi Merkez Heyeti tarafından Reis vekili seçilir. Altı azanın her biri onunca maddede gösterilen iş ve çalışma kollarının başlarıdır. Umumi Merkez Heyeti her çalışma kolu için daimi yahut muvakkat olmak üzere lüzum göreceği kadar aza seçer.
7. Umumi Merkez Heyeti Kurultay tarafından seçilir, her kurultayda değişir. Aynı zatlardan yeniden seçilebilirler.
8. İlk kurultay arasında Reislikte, Umumi Katiplikte ve azalıklarda açılacak yerlere Umumi Merkez Heyeti yenilerinin seçer, ilan eder.
9. Kendisinde kanuni vasıflar bulunan her Türk cemiyete aza olabilir, bunun için yapılacak müracaat üzerine Umumi Merkez Heyeti karar verir.
10. Umumi Merkez Heyeti’nin kuracağı iş ve çalışma kolları şunlardır: Lengüistik-Filoloji, Etimoloji, Gramer-Sentaks, Lügat, Derleme, Neşriyat.
11. Umumi Merkez Heyeti memlekette bulunan her türlü teşkilattan faydalanmayı temin edecektir.

II. Dışarı Teşkilatı.

12. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin her vilayette Umumi Merkez Heyeti kararıyla kurulmuş bir Merkez Heyeti vardır. Halkevi bulunan vilayetlerde Halkevinin dil, edebiyat ve tarih şubesi İdare Heyeti Vilayet Merkez Heyeti yerine tutar. Vilayet Merkez Heyetleri dil işleriyle alakalı hususlarda doğrudan doğruya Umumi Merkez Heyeti ile muhabere eder.
13. Kazalarla, nahiye ve köylerde Umumi Merkez Heyeti kararıyla şubeler kurulur; yahut muhabir azalar tayin olunur.
14. Vilayet Merkez Heyetleri ve şubeler teşkilatı ile muhabir azaların çalışma programları ve talimatnameleri Umumi Merkez Heyeti'nce hazırlanır.

III. Mali Hükümler

15. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin geliri yardım ve teberrulardan ibarettir.
16. Cemiyet işleri için her türlü masraf, Umumi Merkez Heyeti kararıyla yapılır.
17. Mali işlerde reislerden biri ya da Umumi Katip ile birlikte muhasebecinin imzası bulunmalıdır.

IV. Kurultay

18. Türk Dili Kurultayı, en az iki yılda bir, Umumi Merkez Heyeti'nce tayin olunacak zamanda ve yerde toplanır. Toplama tarihi en az üç ay önce ilan edilir. Kurultayın toplanma şekli ve çalışma programı Umumi Merkez Heyeti'nce tespit edilir.

V. Umumi Hükümler

19. Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk olan ve olmayan dil alimlerine, Umumi Merkez Heyeti kararıyla fahri azalık veya muhabir azalık unvanı verebilir.
(435-437)

KAYNAKÇA

Achard, Pierre, *Dilsel Toplumbilim*, Çev. Deniz Kırımsoy, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Afetinan, A., *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi, ISBN: 975-16-1276-4, Ankara, 2000.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 1998.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995.

_____, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2007.

Akalın, Mehmet, *Dil Yazıları*, Hazırlayan: Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 781, Ankara, 2001.

Akarsu, Bedia, *Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1995.

Altun, Fahrettin, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, 2.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

Arık, Remzi Oğuz, *Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Armağan, Mustafa (der), *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yay., 2001.

Arslan, Hüsamettin (der), *İnsan Bilimlerinde Prolegomena, Dil Gelenek ve Yorum*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.

Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2002.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 1994.

Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Bal, Hüseyin, *Bilginin Felsefesi ve Sosyolojik Boyutları*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004.

_____, *Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi Yayın No:20, Isparta, 2001.

Balibar, Ettiienne, Wallerstein, Imanuel, *İrk, Ulus, Sınıf Belirsiz Kimlikler*, Çev. Nazlı Ökten, 2.Baskı, Metis Yay., İstanbul, 1995.

Bauman, Zygmunt, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Bayraktutan, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Behar, Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, 2. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Berger, Peter ve Diğerleri, *Modernleşme ve Bilinç*, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985.

Bilgin, Nuri, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 2006.

Black, C.E., *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, Çev. M. Fatih Gümüş, 2. Baskı, Verso Yayınları, Ankara, 1989.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, Gerçek Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1995.

Bozgeyik, Burhan, *Dil Davası Kadir Timurtaş İle Mülakat*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1995.

Canatan, Kadir, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yay., İstanbul, 1995.

Chandwick A. Bruce and Others, *Social Science Research Methods*, Prentice Hall Publications, Nwe Jersey, 1984.

Copeaux, Etienne, *Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Creswell, John W., *Research Desing Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*, Sage Publications, California, 2003.

Çelik, Nur Betül, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, (Cilt 2)*, İletişim Yayınları, 2001.

Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Dixon R., Beverly and Others, *A Handbook of Social Science Research*, Oxford Publications, Newyork, 1988.

Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Şirin Tekeli, 5.Baskı, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1998.

Erkal, Mustafa E., *Etnik Tuzak*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995.

Ersoylu, Halil, *Nutuk Üzerine İncelemeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 719, Ankara, 1999.

Feyzioğlu, Turhan, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1996.

Gellner, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. S. Çoşar, S. Özertürk, N. Soyarık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, *Ulus ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

_____, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çev. Cumhur Atay, Devin Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Giritli, İsmet, *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, 2.Baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1995.

Gökberk, Macit, *Felsefeye Tarihi*, 11. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Gökçe, Orhan, *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2001.

Göker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1995.

Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler (20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler)*, Çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.

Hatipoğlu, Vecihe, *Atatürk'ten Üç Anı*, Atatürk ve Türk Dili, TDK, Ankara, 1963.

Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savaş, 3.Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Hayes, Carlton J. H., *Milliyetçilik Bir Din*, Çev. Murat İzkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Heid, Uriel, *Türkiye'de Dil Devrimi*, Çev. Nejlet Öztürk, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.

Hobsbawm, E.J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. Osman Akınhay, 2.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

Hof, Ulrich Im, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev.Şebnem Sunar, Afa Yayınları, İstanbul, 1995.

İnel, Ahmet (der), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, (Cilt 2)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

İlhan, Suat, *Evrimleşen Türk Devrimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

İmer, Kamile, *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları/2166, 2. Baskı, Ankara, 2001.

İzzet, Mehmet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*, 2. Baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1969.

Jüschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Çev: Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil*, 12.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999.

Karaosmanoğlu, Y. Kadri, *Yaban*, 37.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Kedourie, Elie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çev. M. Haluk Timurtaş, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1971.

Keskin, Mustafa, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Kültür-Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Kızılcılık, Sezgin, *Sosyoloji Yazıları II*, 2.Baskı, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994.

_____, *Postmodernizm Dedikleri*, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996.

Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş-Kültür Yay., 6.Baskı, İstanbul, 2002.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

_____, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 6.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

Korkmaz, Zeynep, *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.

_____, *Atatürk ve Türk Dili: Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

_____, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Cilt-1, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:629/1, Ankara, 2005.

_____, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Cilt-2, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:629/2, Ankara, 2005.

Kümbetoğlu, Belkıs, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Levend, Agah Sırrı (der), *Dil Devrimimiz Üzerine*, TDK Yayınları, 1967.

Makal, Ahmet, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1920-1946)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2000.

_____, *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1997.

Mısır, M. Bayram ve Balta, Ecehan, *Modernizm, Postmodernizm ve Sol*, 2.Baskı, Öteki Yayınları, Ankara, 1999.

Mumcu, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:298, Ankara, 1971.

Nuri, Celal, *Türk Devrimi*, Çev. Özer Ozankaya, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Olcaytu, Turhan, *Dinimiz Neyi Emrediyor Atatürk Ne Yaptı?Devrimimiz, İlkelerimiz*, 8.Baskı, Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara, 1998.

Oran, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği- Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Ankara, 1997.

Öğün, Süleyman Seyfi, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Öksüz, Yusuf Ziya, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 606, Ankara, 2004.

Öner, Mustafa, *Türkiye Cumhuriyetinin Dil Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme*, (Atatürk'ün Harf Devrimi ve Türk Dünyasına Yansımaları Sempozyumu) KTÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No: 1991/1, Trabzon, 1999.

Öz, Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992.

Özakıncı, Cengiz, *Dil ve Din*, Payel Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1998.

Özbudun, Ergun, *1921 Anayasası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.

Özdem, Ragıp Hulusi, *Dilbilim Yazıları*, Hazırlayan: Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu Yayınları:778, Ankara, 2000.

Özdemir, Emin, *Dil Devrimimiz*, 2.Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1969.

Özerdin, Sami N., *Açıklamalı Söylev Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları:484, Ankara, 1981.

Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

Richardson, John T.E., *Handbook of Qualitative Research Methods*, BPS Blackwell Publications, 2003.

Ringer, Fritz, *Weber'in Metodolojisi, Kültür Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin Birleşimi*, Çev. Mehmet Küçük, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2006.

Rottansi, Ali, Westwood, Sallie, *Irkıçılık, Modernite ve Kimlik*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.

Sadoğlu, Hüseyin, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.

Safa, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2006.

Schulze, Hagen, *Avrupa'da Ulus ve Devlet*, Çev. Timuçin Binder, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şeker, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

_____, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Çev. Prof. Dr. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

Soboul, Albert, *Fransız Devriminin Kısa Tarihi*, Çev. İsmail Yarkın, İnter Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Sözen, Edibe, *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

Steinhaus, Kurt, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Çev.M.Akkaş, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995.

Şimşir, Bilal N., *Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Tanilli, Server, *Uygarlık Tarihi: Çağdaş Dünyaya Giriş*, Say Yayınları, İstanbul, 1981.

Tanrıöver, H.Suphi, *Dağyolu ve Günebakan'dan Seçmeleri*, Basıma Hazırlayan: M.Necati Sepetçioğlu, Devlet Kitapları, İstanbul, 1971.

Tanyol, Cahit, *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 100. Yıl Dizisi No: 6, Ankara, 1981.

Timur, Taner, *Türk Devrimi (Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.

Tunaya, Tarık Zafer, *Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1996.

Turhan Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 16, 3. Baskı, İstanbul, 1997.

Türkdoğan, Orhan, *Milli Kimliğin Yükselişi*, 2.Baskı, Alfa Yayınları, 1999.

Uluğ Naşit Hakkı, *Üç Büyük Devrim*, Ak Yayınları, İstanbul, 1973.

Uzun, Hakan, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Ülken, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1984.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 7.Baskı, 2001.

Ülkütaşır, M.Şakir, *Atatürk ve Harf Devrimi, Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları*: 384, 3.Baskı, Ankara, 2000.

Wagner, Peter, *Modernliğin Sosyolojisi; Özgürlük ve Cezalandırma*, Çev. Mehmet Küçük, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

Wood, M. Ellen ve Bellamy, J. Foster (der), *Marksizm ve Postmodern*, Çev. Ahmet Fethi, Ütopya Yayınları, Ankara, 2001.

Yalçın, Durmuş ve Diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Yetiş, Kazım, *Atatürk ve Türk Dili-3*, Cilt-1, Atatürk Tarih ve Dil Yüksek Kurumu Yayınları, No: 830/1, Ankara, 2005.

_____, *Atatürk ve Türk Dili-3*, Cilt-2, Atatürk Tarih ve Dil Yüksek Kurumu Yayınları, No: 830/2, Ankara, 2005.

_____, *Atatürk ve Türk Dili-3*, Cilt-3, Atatürk Tarih ve Dil Yüksek Kurumu Yayınları, No: 830/3, Ankara, 2005.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2005.

Yıldız, Yılmaz, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Nobel Yayınları, 6.Basım, Ankara, 2004.

Yılmaz, Aytekin, *Etnik Ayrımcılık*, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

Yücel, Tahsin, *Dil Devrimi ve Sonuçları*, Can Sanat Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2007.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev.Y. S. Göner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Makaleler

Bülent, Peker, “*Ulusal Sorun ve Toplumsal Proje*”, Birikim Yayınları Dergisi, Ocak-Şubat Sayısı, İstanbul, 1992.

Eric Hobsbawm, “*Ulusçuluk*”, Birikim Yayınları Dergisi, Ocak-Şubat Sayısı, İstanbul, 1992.

Fatma Acun, **Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Süreklilik ve Değişme**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999.

İlhan Tekeli, “*Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı Üzerine*”, *Tarih ve Milliyetçilik*, (I. Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri 2 Mayıs 1997), Mersin Üniv.Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 1997.

Mustafa C., Yıldız, “*Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi*”, S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4, 1995.

Diğer Kaynaklar:

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Cilt I-III), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1989.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk ve Çağdaşlaşma, Belgeler ve Görüşler, Hazırlayanlar: Mehmet Saray, Hüseyin Tosun, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 2001.

Türk Dili, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Bülten 8, Eylül, 1934.

I. Türk Dil Kurultay, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1933), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

II.Türk Dil Tetkik Cemiyeti Kurultay Kılavuzu, İstanbul Devlet Matbaası, 1934.

III. Türk Dil Kurultayı, Tezler- Müzakereler-Zabıtlar (1936), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Hasan Hüseyin AYGÜL

Doğum Yeri: Afyon/Sandıklı

Doğum Tarihi: 01.10.1983

Medeni Hali: Bekar

İletişim: (Tel İş): 0 246 211 41 46

(Tel Cep): 0 536 892 33 22

Elektronik posta: hasanay@fef.sdu.edu.tr

Eğitim Durumu:

Lise: Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi (1997-2000)

Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi (2000-2004)

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi SB Sosyoloji (Tez Aşaması)

Yabancı Dil: İngilizce

Bilgisayar:

Ofis uygulamaları, Word, Excel, Powerpoint...vb.

SPSS (Social Package for Social Science- Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi)

Nvivo, Concardance, Zoom Tropes vb. (Nitel Veri Analizleri için Programlar)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

Aygül, Hasan Hüseyin, “ Modernleşme Projesi, Ulus, Ulusçuluk ve Dil: Türk Dil Devrimi'nin Ulus ve Ulusçuluk Söylemleri Üzerine”, V. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Türkiye’de Güncel Toplumsal Sorunlar, Sosyoloji Derneği, İnönü Üniversitesi, Malatya, 19-23 Eylül 2006.